K. A. WEGELIUS

ROUTAA JA RAUTAA

PERÄPOHJOLASSA JA KAINUUSSA JÄÄKÄRI-
LIIKKEEN VUOSINA SUORITETTU
ITSENÄISYYSTYÖ

II

KEMIN ETAPPI

KUVIA JA KARTTOJA

PORVOO
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

SISÄLLYS.

	Sivu
Johdanto	5
»John Grafton» ja Möylynkarin miehet	9
Kemin etapin järjestäytyminen	
Kemi ja sen ympäristöt	67
Kemin etapin synty ja alkuvalmistelut	71
Toimintahenkilöiden valinta	86
Muita etapin avustajia	100
Venäläiset Kemissä ja sen ympäristössä	105
Kemin poliisilaitos etappityön avustajana	122
Etapin talous	136
Kemin etapin toiminta	
Saksaan-menijäin vastaanotto ja opastus	141
Miestenkuljetus syys- ja lokakuulla	163
Tornion kautta	163
Purjeveneellä	164
Moottoriveneellä	165
Ajoksen ja Seittenkarin jääkärikämpät	175
»Isoniemen» kotiinpaluu ja moottorilla-kuljetuksen loppu	187
Miestenkuljetus kelirikon aikana	196
Vastaanotto siirtyy »Osulaan» — Järjestelymuutoksia ja Helsingin-neuvotteluja	207
Miestenkuljetus meren jäitse jalan ja suksilla	217
Kemin etapin toiminta numeroiden valossa	263
Taistelu etapin olemassaolosta	
Ukkospilvien uhkaamana	269
Lopun edellä	295
Räjähdys	302
Vangit	310

Kemin etappimiesten myöhempiä vaiheita
Arvi Hällforsin Saksan-matka ja pako 317
Iikka Montellin pako 334
Kalle Winterin vuoro 343
Konstu Pietilän tarina. — Pietilän, Jokisalon ja Ellilän pako 351
Etappitoiminnan jälkivaihe 369
Rautaportin vartiat 384

Liitteitä:

Kemin poliisilaitos valveilla 389
Venäläisen rajavartioston järjestely ja sijoitus 391
Sotatilan aiheuttamia »pakollisia määräyksiä» 392
Ratsumestari Ivanjenkon puuhia 396
Poliisikomisario K. V. Linderoos ei tottele H. M. Keisarin käskyläisiä 397
A. F. af Enehjelm hoitaa uskollisesti »suuren isänmaan» asioita 398
Venäjän hallituksella on tieto »yhdistyksestä», jonka tarkoituksena on erottaa Suomi Venäjästä 403
Salainen Tampereen-sähkösanoma 403
Santarmilaitoksen ynnä muiden viranomaisten vangituita koskevaa kirjeenvaihtoa 404
Poliisikomisario K. V. Linderoos puolustaa Otto Erkki Jokelaa 411
Otteita Oulun lääninvankilan nimiluettelosta v:lta 1916 412
Kemistä ja sen ympäristöltä lähteneitä jääkäreitä 414
»Fyrenin» pilakuvassa olevien nimien ja mainintojen suomennos ja selitys 416
Karttaliitteitä:
Kemin etappikartta
Kemin kaupungin asemakartta
Arvi Hällforsin pakoreitti
Iikka Montellin pakoreitti

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA P O R V O O S S A 1927

JOHDANTO.

Kemi, Tornio, Ounas, Oulu ja Ii,
olen nähnyt uomanne aavat,
ja mieleni laajeten lainehtii
ja suoneni tarmoa saavat.
A. V. Koskimies.

Kemin seudut — samoin kuin Tornionkin — ovat ammoisista ajoista saakka olleet asuttuja; meren läheisyys ja suuren, mahtavan erämaanväylän, Kemijoen, laskukohta houkuttelivat luokseen korpien pimennoista tavallista enemmän Kainuun heimon poikia ja tyttäriä. Meri antoi kalastuksen tuloksena runsaasti aarteitaan, ja Koillis-Suomen luonnonrikkaudet samoin kuin »Venäjän miesten», vienankarjalaisten, välittämä Venäjän kauppa löysivät siellä sopivan markkinapaikan. Tornion ja Oulun kauppiaat isännöivät kuitenkin vuosisatoja Kemin markkinoilla, kunnes vihdoin v. 1869 tämä ikivanha kauppapaikka ja Pohjan perän teollisuuskeskus sai kaupungin oikeudet ja perustuskirjansa. Kaupunkia ruvettiin rakentamaan Sauvosaari-nimiselle niemekkeelle kuitenkin vasta 1873. — Kemi oli 18-sataluvun viimeisillä vuosikymmenillä

Suomen pienimpiä kaupunkeja, tuskin taajaväkistä kirkonkylää suurempi. Muu Suomi nähtävästi hyvin vähän välitti sen olemassaolosta. Vuoteen 1910 mennessä se oli kuitenkin jo koko lailla kasvanut, niin että sen asukasluku silloin oli 2 222 henkeä. Mutta tämä »maan pienimpiin» luettava kaupunki näytteli itsenäisyystaistelumme alkuvalmisteluissa mitä mainehikkainta ja tärkeintä osaa.

Kun maailmansodan aikana koitti se hetki, jolloin tavallista huomattavampi määrä nuoria Saksaan-pyrkijöitä oli salaa kuljetettava rajan yli Ruotsiin, alkoivat tämän liikkeen johtohenkilöt etsiä paikkaa, josta käsin tällainen joukkosiirto parhaiten luonnistaisi. Tornio ja Tornion tienoot tarjosivat kyllä, kuten olemme tämän teoksen ensimmäisessä osassa laajasti selvittäneet, erittäin tärkeän ylikulkutien, mutta kun venäläiset noita seutuja perin tarkasti vartioivat, ei Tornioon ainakaan yhdellä kertaa voitu suuria miesjoukkoja tuoda eikä sieltä niitä myöskään rajan yli johtaa. Sitävastoin Kemi oli tähän tarkoitukseen erittäin sopiva, varmastikin sopivampi kuin mikään muu Pohjanlahden rannikon paikkakunta. Sehän näet sijaitsee niin lähellä Ruotsin ja Suomen välistä rajaa, että matka linnuntietä sieltä merirajalle on ainoastaan vajaata kaksi peninkulmaa ja Haaparannalle Ruotsin puolelle vain noin $2^1/_2$ peninkulmaa. Saksaan-menijäin matkat tosin venyivät venäläisten vartioinnin takia usein kak-

sikin kertaa mainittuja pitemmiksi, mutta sittenkin Kemin etapin reitit olivat suunnilleen kolme kertaa lyhyemmät kuin esim. Merenkurkun yli johtava tie.

Mutta sen ohessa eräät sisäiset syyt aivan ratkaisevasti tekivät Kemin etapista sen, mikä siitä sitten muodostui. Tarkoitamme sitä kylmäveristä harkintaa ja sitkeyttä, sitä harvinaisen rohkeata uhrimieltä sekä sitä sammumatonta, itsenäisyyteen pyrkivätä vapaudenjanoa, jotka yleensäkin ovat kansamme kallisarvoisia ominaisuuksia, mutta jotka Peräpohjolan kansassa sekä varsinkin Kemin ja Tornion seutujen miehissä ja naisissa tulivat noina aikoina ilmi erikoisen huomattavalla tavalla. Näitten sisäisten kykyjen kehittymiseen taas on myötävaikuttanut Peräpohjolan *luonto*, ennen kaikkea *meri*. Meri se luo rohkeutta miesten mieliin, meri se tarmoa terästää. Meren siintävät, rajattomat ulapat ne suuntaavat katseen kauas, ja sen raikkaat tuulet laulavat vapauden virttä. Ja Peräpohjolan vuolaat virrat ja ärjypäiset kosket, joiden tyrskyjen läpi taitava käsi ja tottunut silmä purren ohjaavat, sen ikimetsien mahtava humina ja ääret-tömien aavojen surunvoittoinen kuiske, sen korkeat jylhänylevät tunturit — kaikki tämä nostattaa mieltä, synnyttää tyyntä vakavuutta, luo lujaa päättäväisyyttä, herättää isänmaanrakkautta.

Tämän lisäksi on mainittava eräs omituinen kasvattaja, jota siveellisessä suhteessa kylläkään ei voida

puolustaa, mutta joka kuitenkin kaikissa tapauksissa on rajaseudun väestöstä kehittänyt rohkeita seikkailijoita, miehiä sellaisia, jotka vaikeimmistakin tilanteista selviytyvät. Tarkoitamme *salakuljetusta*, mikä jo ammoisista ajoista asti — varsinkin siitä lähtien, kun *Kustaa Waasa* ryhtyi kauppaa kovin säännöstelemään — on tavallansa kuulunut rajaseudun väestön elinkeinoihin. Salakuljettajan täytyy olla rohkea ja erittäin kekseliäs voidakseen karttaa kiinnijoutumisen salakareja; ja tämä rohkea, ovela kekseliäisyys on niinsanoaksemme mennyt rajaseudun väestön veriin. Salakuljettajan-ammatti on myöskin opettanut väestölle *vaitiolemisen* tärkeän taidon: Jos naapurin huomataan jotakin salaperäistä puuhaavan, niin sitä ei koskaan udella eikä siitä toisille puhuta. Selvää on, mitä tällainen »koulu» aktivistiselle liikkeelle merkitsi.

Routavuodet sekä maailmansodanaikainen Venäjän piiska kasvattivat sitten myös omalla tavallaan Perä-pohjolan kansaa; sen valtiolliset vaistot alkoivat herätä.

Mutta Kemin miehet kävivät sitäpaitsi vielä aivan erikoisen koulun, joka mitä kouraantuntuvimmalla tavalla syövytti heidän sieluihinsa tunnussanan »Irti Venäjästä!» tarkoituksen ja sisällyksen ja joka täten ratkaisevasti raivasi tietä sille, mikä tuleva oli, nim. jääkäriliikkeelle. Tämä »koulu» suoritti tehtävänsä Möylynkarilla ja Kemin saaristossa, ja sen oppimestarina toimi kuuluisa aselaiva »*John Grafton*».

»JOHN GRAFTON» JA MÖYLYNKARIN MIEHET.

Mi lienee ilo merellä,
mikä laulu lainehilla,
ilo entistä parempi,
laulu muita laatuisampi?
Kalevala.

Marraskuun 17. p:nä 1904 perustettu Suomen aktiivinen vastustuspuolue alkoi nopeasti ulottaa tuntosarviaan kaikkialle Suomeen. Niinpä puolueen Kemin osasto oli toiminnassa jo kevättalvesta 1905. Ensi alussa se ryhtyi kuljettamaan dynamiittia Haaparannalta Kemiin. Sitä tuotiin pienissä erin polkupyörillä siten, että osaston jäsenet tekivät huviajeluja Tornioon, mistä sitten otettiin mukaan sinne toimitettua tavaraa; haettiinpa sitä joskus suoraan Haaparannaltakin. Kemistä dynamiitti kuljetettiin hyvissä nahkakapsäkeissä noin 20:n kilon erissä Helsinkiin.

Käydessään heinäkuussa Helsingissä osaston jäsen, kultaseppä *Frans Tiura* sai varatuomari *Johannes Gummerukselta* tiedon, että puolueen toimesta saapuisi Kemin vesille aselaiva, jonka lastista osa olisi purettava

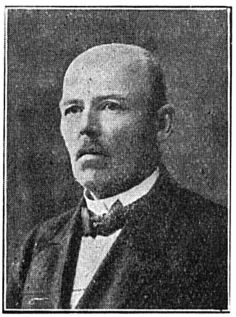

Frans Tiura.

maihin; laivan Kemiin saapumisen ajastakin oli tällöin puhe.

Kuten jo tiedämme, oli »John Grafton» (»Luna») ensimmäiseltä, onnistumattomalta yritykseltään Suomenlahdelta Pien-Tytärsaaren luota palannut Kööpenhaminaan odottamaan uusia ohjeita. Päätökseksi tulikin, että laivan piti uudestaan lähteä lasteineen Suomen aluevesille, tällä kertaa Pohjanlahden rantamille, missä sen muutamiin paikkoihin oli yritettävä jättää aseita. Kööpenhaminassa otti laivan päällikkyyden suomalainen *Erik Saxén*, joka jo edellisellä matkalla oli toiminut sen perämiehenä. Hän oli mainio mies ja oivallinen merimies, päättäväinen, tarmokas ja rohkea. Hänen asemansa laivassa oli tavattoman vaikea, sillä miehistön suuri enemmistö — yksitoista miestä — oli Englannin satamien kapakoista kokoonhaalittuja kurittomia jätkiä, enimmäkseen lättiläisiä. Muuna laivaväkenä oli neljä uljasta Närpiön*

* Näiden joukossa *Oskar Bengts* (nykyisin Amerikassa) ja *Alfred Klemets* (kaatui Tampereen valtauksessa). Kaksi muutakin Saxénin hankkimaa närpiöläistä nuorukaista oli asioissa mukana, mutta heidän oli täytynyt siirtyä »John Graftonin» »Cecil»-nimiseen apu-purteen, joka kuitenkaan — yhtävähän kuin »*Cysne*»-niminen pienempi apu-pursikaan — ei seurannut »John Graftonia» Pohjanlahdelle. (Katso Konni Zilliacus'en »Sortovuosilta»-nimistä teosta, s. 152 ja seur.)

poikaa. Sitäpaitsi oli laivassa eräs venäläinen kemisti, 40—50:n vuoden vaiheilla oleva, miellyttävä ja hienosti sivistynyt mies, joka käytti nimeä Rosenberg. Tosiasiassa hän oli Venäjän vallankumouksellisten Parisissa omistaman pommitehtaan johtaja, joka kielitaitoisena oli kapteeni Saxénille erinomaisena apuna miesten rauhoittamisessa. Lättiläiset matruusit näet ylenmääräisen rasituksen ja vaaran-alaisen tehtävänsä johdosta haluttomina yrittivät todella tehdä kapinan.

Varatuomari Johannes Gummerus.

Maisteri *Almar Fabritius*, joka lähetettiin Kööpenhaminaan valvomaan »John Graftonin» lähtöä, on kirjoittajalle kertonut laivassa vallinneesta tilanteesta seuraavaa. Miehistö — suomalaisia lukuunottamatta — oli mitä kamalinta roistojoukkoa ja tahtoi väkisin mennä Kööpenhaminassa maihin. Kapteeni Saxén kielsi sen kuitenkin jyrkästi, sillä hän ymmärsi, että jos matruusit pääsisivät maihin, niin useimmat heistä jäisivät sille tielleen, jolloinka kallisarvoisen aselastin edelleenkuljettamisesta ei tietenkään tulisi mitään. Hyvitelläkseen miehiä Saxénin oli pakko antaa heille

»John Graftonin» päällikkö, kapteeni Erik Anders Saxén.

viinaa. Kun Fabritius nousi »John Graftoniin» tavatakseen kapteenia, kohtasi häntä outo näky: Miehet makasivat osastoissaan tukkihumalassa — liikahtelevat silmänvalkuaiset olivat ainoa elonmerkki. Kun hän ihmetellen kysyi Saxénilta, mitenkä tämä uskalsi sellaisen laivaväen kera lähteä vaaranalaiselle matkalleen, niin uljas kapteeni * kohotti uhkaavana nyrkkiään sanoen pitävänsä miehet sillä kurissa. Ymmärtäen, että matruusien palvelushalu riippui kokonaan heidän vatsansa tyydyttämisestä, Fabritius ja Saxén ostivat Kööpenhaminasta suuren määrän kaikenlaisia ruokatarpeita, säilykkeitä y. m. tyhjentäen kokonaisen ruokatavarakaupan.** Näin varustettuna »John Grafton»

---

* Kapteeni *Erik Anders Saxén* oli syntynyt toukokuun 17. p:nä 1877 Närpiön Yttermarkissa — Myöhemmin, kesällä 1906 Saxén kuljetti Voima-liiton aselaivaa, moottorikuunertti »*Peteriä*» Lyypekistä Grislehamniin asti, minne hänet puomin vahingoittamana oli pakko jättää. (Arkkitehti *Lars Florell* johti sitten laivan Närpiöön). — Helmikuun 20. p:nä 1910 hyökyaalto pyyhkäisi tämän uskollisen Suomen-pojan »Ilmari»-nimisen laivan kannelta Atlantin valtamereen.

** Ruokavaroja ei sittenkään saatu riittämään asti mukaan, kuten myöhemmin osoittautui.

Jaakko Kemppainen.

Almar Fabritius.

sitten lähti matkaan rohkean kapteeninsa ohjaamana Fabritiuksen jäädessä Kööpenhaminaan.

Ohjelmaansa noudattaen Suomen aktiivisen vastustuspuolueen tarkoituksena oli, kuten sanottu, toimittaa aseita muutamiin paikkoihin Pohjanlahden rannikolle, m. m. Ouluun; ja Kemin aktivisteiltakin tiedusteltiin, haluttaisiinko aseita myös sinne. Nämä vastasivat kieltävästi, koska arvelivat tarvittaessa saavansa niitä Ruotsista; mutta sen sijaan Ouluun tarkoitetut aseet he kyllä olisivat valmiit vastaanottamaan.

Tätä varten ruvettiin Kemissä tiedustelemaan luotettavia miehiä. Samoin ryhtyivät Oulun aktivistitkin puuhaan. Näiden viimeksimainittujen johtohenkilöitä olivat neiti *Hanna Åström* (nyk. rouva Frankenhaeuser), joka m. m. välitti tiedoituksia Kemin ja Helsingin välillä, ja maisteri *Lenna Åström* sekä maisteri *Zeth Snellman.* Maisteri Snellman kääntyi tunnetun itsenäisyysmiehen, räätälimestari *Jaakko Kemppaisen* puoleen kehoittaen

Ville Ollikkala.

Eemeli Karhu.

tätä valitsemaan joitakuita rohkeita aatetovereitaan Kemin aktivistien avuksi »John Graftonia» vastaanottamaan. Kemppainen lähettikin lauantaina syyskuun 2. p:nä 1905 Kemiin kuusi päättäväistä miestä, nim. muurari *Heikki Ahmalan*, sahantyömies *Johan Ahon*, sahantyömies *Iikka Hahdon* (†), räätäli *Eemeli Karhun*, kirvesmies *Ville Ollikkalan* ja räätäli *Iikka Routun* (†). Tiedon saatuansa miehet olivat heti valmiit lähtemään ja ottivat sitten innokkaasti osaa aselastin purkamiseen. Pietarsaaresta tulivat liikemiehet *Hugo Ahlbäck* ja *V. Höglund*, joiden huoleksi jäi laivan luotsaaminen sinne. — Kemistä ja sen ympäristöstä kuului salaliittoon yhteensä 26 miestä lukuunottamatta muualta saapuneita johtavassa asemassa olevia aktivisteja.

Liittoon yhtyessään oli kukin tehnyt ankaran valan sitoutuen puolustamaan isänmaata ja liiton jäseniä kuolemaan saakka sekä olemaan kertomatta kenellekään — edes omalle vaimolleen — liittoutuneista ja

heidän toimistaan. Jos joku rikkoisi valansa, sitoutuivat toiset tavattaessa ampumaan hänet.

Jonkin ajan kuluttua saapui Helsingistä käsin kysymys, missä laivan lasti voitaisiin purkaa. Vastattiin, että aselaivan oli tultava Möylynkarille eli *Vähä-Möylylle*, ja tämä tiedoitettiin laivan kapteenille lähettämällä hänelle merikartta, mihin paikka oli merkitty. Möylynkari, joka on niin matala, että korkean veden aikana aallot sen kokonaan peittävät, valittiin tarkoitukseen sen takia, että se on tavallisista kulkureiteistä hieman syrjässä. Kari sijaitsee noin 2 peninkulmaa Kemistä lounaiseen ja 11 km rajalta itäänpäin.*

Elokuun lopulla ilmestyivät Kemiin varatuomari *Johannes Gummerus*, merikapteeni *J. W. Nylander* ** ja amerikkalaisen huvilaivan »Cecilin» koneenkäyttäjä *Lehtinen*. Mukana oli myös eräs ahvenanmaalainen linjaluotsi, jonka piti myöhemmin ohjata laivaa Ahvenan vesillä.

Kello $^1/_2$ 10 sunnuntai-aamuna, syyskuun 3. p:nä 1905 osa Kemin liittoutuneita lähti herrojen *Niilo*

---

* Möylynkari, joka 1905 oli toista metriä vedenpintaa korkeammalla sekä kymmenkunta metriä pitkä ja leveä, on jäiden vaikutuksesta kulunut niin pieneksi, että nykyjään vain vähäinen osa siitä näkyy.

** J. W. Nylander, joka »John Graftonin» seurueeseen kuuluvalla huvialuksella »Cecilillä» Viipuriin saakka kulkien oli siellä joutunut muutamaksi päiväksi vankeuteen, seurasi mukana Kemiin nuoreksi ylioppilaaksi naamioituna, ylioppilaslakki päässä, parta ajeltuna ja punaiset viikset mustattuina.

John William Nylander.
(Valokuvattu 27. VIII. 1905
Cecilin kannella).

Nylanderin ja *K. Edv. Castrénin* omistamalla »Ilmari»-nimisellä hinaajahöyryllä tuota tuntematonta aselaivaa vastaan Möylynkarin lähettyville.

Sinä päivänä tätä ei kuitenkaan vielä tavattu. Matkalla poikettiin erääseen merensaareen ja ryhdyttiin siellä ampumaan maaliin browning-revolvereilla, jollainen jokaisella oli mukana. — Ampumisesta »Ilmarin» perämies Stålnacke säikähti niin kovin, että kieltäytyi seuraavana päivänä lähtemästä uudelle retkelle, ellei jompikumpi laivan omistajista olisi mukana. Muutamia aktivisteja meni tämän takia perämiehen kanssa kauppias Niilo Nylanderin luo, joka turhaan koetti taivuttaa Stålnackea peruuttamaan päätöksensä. Silloin Tiura souti erään toverinsa kera Ruutinkariin Edv. Castrénin kesäasunnolle; tämä suostui tulemaan laivaan. Kello 4 maanantai-aamuna »Ilmari» lähti taas liikkeelle,

mukana myös helsinkiläiset vieraat. * Laiva poikkesi ensin Ruutinkariin, josta sen isäntä, Edv. Castrén liittyi joukkoon, ja suuntasi sitten kulkunsa merelle.

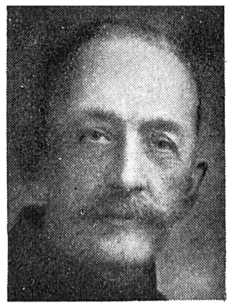

K. Edv. Castrén.

Jo kello 8 aamulla tuli etsitty aselaiva näkyviin. Ensimmäisenä sen huomasi liittoutuneisiin kuuluva Kemin poliisi *Kalle Winter*.** »John Graftonilla» *** oli sovittu tunnusmerkkinsä: hiilikori kahvelin nokassa; siitä sen heti tunsi. Mutta kun »Ilmari» nosti oman tunnusmerkkinsä, valkoisen lipun mastoonsa, niin aselaiva luullen liputtajaa tullialukseksi lähti pakenemaan. Valkoista lippua »Ilmarissa» jatkuvasti ylös ja alas vetäen »John Grafton» lopulta saatiin uskomaan ja pysäyttämään koneensa.

* Ehkä on syytä huomauttaa, että Stålnacke tavallansa kuului laivaan ja että olisi ollut vielä arveluttavampaa jättää hänet rannalle. Sitäpaitsi, kuten sanottu, hän lupautui lähtemään, jos vain jompikumpi »Ilmarin» isännistä tulisi mukaan. Kun sitten Edv. Castrén lähtikin, ei Stålnackea pidetty vaarallisena.

** Winter, joka suoraviivaisesti esittäytyi »John Graftonin» kapteenille poliisina, sai tältä lahjaksi revolverin.

*** Aktivistit olivat ostaneet »John Graftonin» Englannista. Ryhtyessään kuljettamaan sillä aseita he maalaamalla huonosti peittivät sen entisen nimen »John Grafton», töhrien tämän tilalle nimen »Luna». Laivapapereissa ja aktivistien keskinäisessä kirjeenvaihdossa sen nimenä oli »Luna», kuten olemme aikaisemmin maininneet (»Routaa ja rautaa I», sivu 26.) — Yksityiskohtaisempia tietoja »John Graftonista» antaa *Konni Zilliacus* mielenkiintoisessa teoksessaan »Sortovuosilta».

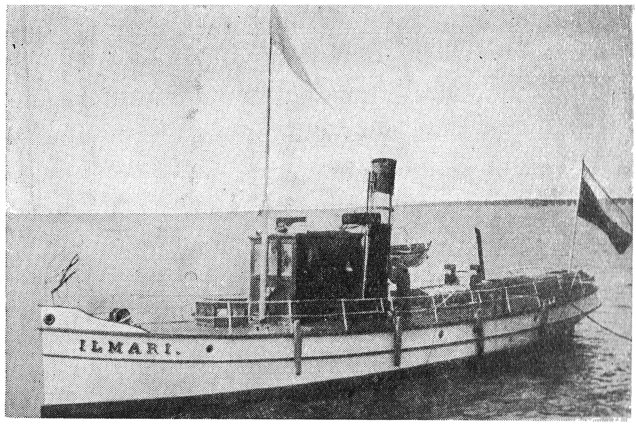

»Ilmari».

Aktivistit nousivat heti laivaan, missä kuulivat kapteenilta, että kaikki oli kunnossa ja väki rauhallista. Samassa he alkoivat kilvan siirtää »John Graftoniin» »Ilmarissa» tuotuja ruokatarpeita, kuten perunoita, lihaa y. m., joihin laivan kokki mitä halukkaimmin kävi käsiksi. Onnistunut kohtaus innostutti suuresti »John Graftonin» miehistöäkin.

Mukanaollut liittoutunut, levyseppä *Joel Salonsaari* kertoo tästä ikimuistoisesta tapahtumasta seuraavaa:

»Syyskuun 3. p:nä 1905 oli iltamatilaisuus raittiusseura »Toivo III:n» talossa Kemissä. Olin mukana siellä esitetyssä näytelmäkappaleessa. Siitä, kuinka osani tässä sujui, en ole keneltäkään kuullut arvostelua. Sen vain tiedän, että kaikki, mitä näyttämöllä sanoin

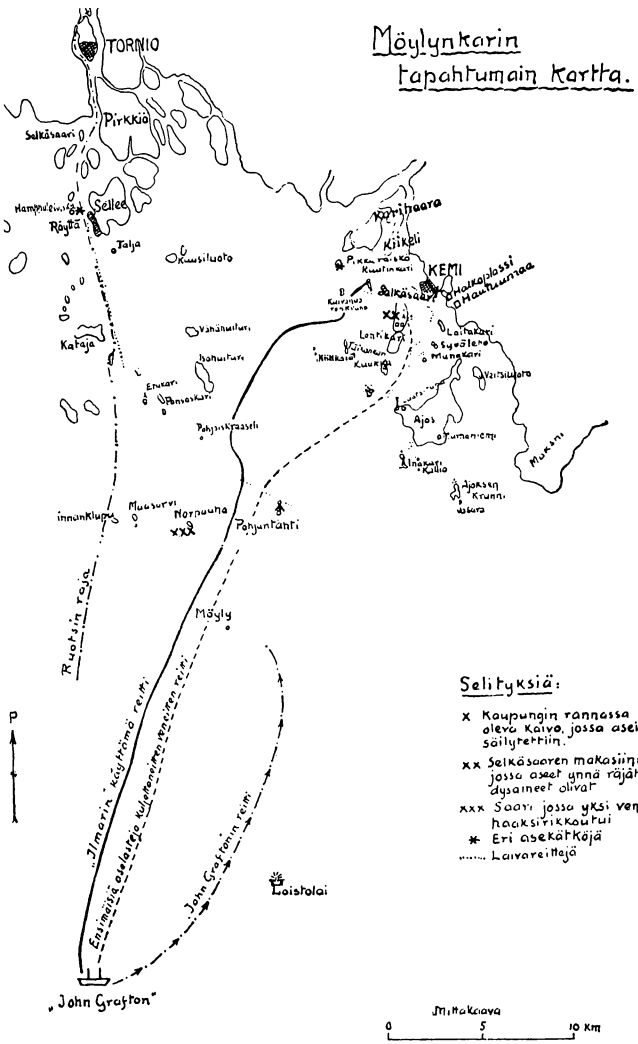
Möylynkarin
tapahtumain kartta.
TORNIO
Pirkkiö
Selkäsaari
Sellee
Röytä
Talja
Kiiminkijoki
Kiikeli
KEMI
Selkäsaari
Kemijoki
Laitakari
Ajos
Ajoksen Kruunu
Mukani
Vanhaniitty
Kataja
Ihanuttara
Ennari
Pahnaskari
Pahnaskrassi
Pahjunkrassi
Maasurvi
Nornuuma
Pahjunkari
Innankluppi
Möyly
Ruotsin raja
Ilmarin käytämä reitti
Ensimäisiä edestäpäin tulemaisia vaeltajia reitti
John Graftonin reitti
Loistolai
„John Grafton"
Selityksiä:
x Kaupungin rannassa oleva kalvo, jossa aseita säilytettiin.
xx Selkäsaaren makasiini, jossa aseet ynnä räjähdysaineet olivat
xxx Saari jossa yksi vene haaksirikkoutui
* Eri asekätköjä
..... Laivareittejä
Mittakaava
0 5 10 km

tai toimitin, tapahtui koneellisesti, sillä ajatukseni liikkuivat paljon suuremmassa ja asiallisemmassa »*näytelmäkappaleessa*», *joka oli aiottu esittää itselleen silloiselle keisarilliselle hallitukselle.* Siksi on almanakkaani tuon päivän kohdalle merkitty »plus».

Kun osani tässä ensimmäisessä näytelmäkappaleessa oli päättynyt, juoksin suoraapäätä rantaan lähteäkseni harjoituksiin sitä toista näytelmää varten. Rannalla olivat aseveljet veneineen odottamassa, ja niin painuttiin merelle pimeässä yössä. Soudettiin ensin laivanomistaja Edv. Castrénin huvilalle, mistä lähdettiin hiljakseen ajelemaan syvempiä väyliä kohden. — — — Vihdoin saimme näkyviimme mustan rahtialuksen, jota kohden ajoimme täydellä höyryllä. Laivan nimen piti olla »John Grafton», mutta kun se tuli lähemmäksi, niin näkyikin sen kyljessä »Luna». 'Silläkö nimellä se nyt onkin kulussa', ajattelimme (laivan nimi oli näet varovaisuuden vuoksi muutettu sen saapuessa Pohjanlahden pohjoisperukoille), 'mutta samapa se, nimiä on maailmassa paljon ja kaikkihan ne ovat tehtyjä!' Siis merkkilippu ylös! Mutta siihen ei tullutkaan vastausta ensimmäisellä kerralla. Missä vika? Jo vastattiin! Kaikki oli siis niinkuin olla pitikin. Tavattoman innostuksen ja riemun valtaamina laskimme laivan kylkeen.

Luotsi *Allu Jokisalon* ohjaamana saatettiin laiva Möylynkarin sivulle. Muistan tapahtuman selvästi.

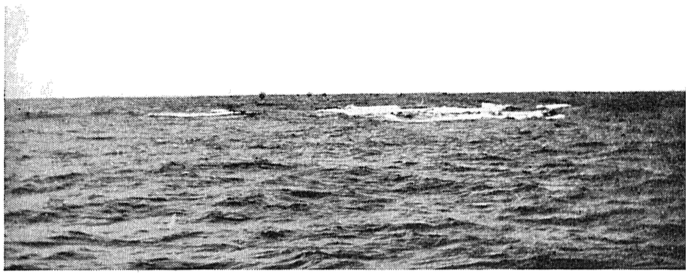

Möylynkari. (Valokuvattu 1925).

Päivä oli Mooseksen päivä. Almanakassani on sillä kohdalla kaksi »plus»-merkkiä: Laiva oli saapunut ja aseita oli saatu.»

Yksi neljästä mukaan järjestetystä purjeveneestä lähti jonkin matkaa »John Graftonia» vastaan toisten jäädessä odottamaan sitä Möylynkarin luo.

Laivasta lastattiin aseita y. m. sisältävät laatikot ensin näihin purjeveneisiin, jotka sitten vuorostaan veivät ne Möylynkarille, kunnes sinne oli saatu niitä suunniteltu määrä. — Työ oli raskasta, mutta lasti purettiin kuitenkin erittäin reippaasti. Välillä tarjottiin miehille »John Graftonissa» komeat päivälliset. Möylynkarille tuodut laatikot jätettiin sitten sinne peittämättä, sillä arveltiin, että ne olisivat siellä hyvässä suojassa, koska, kuten ennen on mainittu, kari on jotensakin kaukana tavallisesta kulkureitistä.

Aikaisin iltapäivällä Gummerus, Edv. Castrén

y. m. palasivat »Ilmarilla» kaupunkiin hakemaan lisää purjeveneitä. Niillä he sitten purjehtivat takaisin lastia maihin noutamaan. — Gummerus matkusti jo seuraavana aamuna junassa etelään jättäen Tiuran huoleksi talteenotettujen tavaroiden laskemisen. Kaikesta oli sitten määrä ilmoittaa Helsinkiin, mutta se jäi tekemättä. — »John Graftonista» oli myös »Ilmariin» siirtynyt aikaisemmin mainittu Rosenberg-niminen venäläinen, jonka Heikki Castrén ja J. Meriläinen vielä samana iltana saattoivat edellisen kutterilla Haaparannalle.

Tämän saman päivän, syyskuun 4. päivän iltana »John Grafton» lähti jatkamaan matkaa pietarsaarelaisen liikemiehen *Hugo Ahlbäckin* ohjaamana. Ensin suunnattiin kulku *Ruotsin puolelle*, missä pysähdyttiin niin loitos maasta, että vain kaukoputkella saatiin rannikko näkyviin. Kun laivan piti saapua Pietarsaaren pohjoispuolella olevaan *Kallskäriin* vasta torstai-iltana, syyskuun 6. p:nä, niin oli pakko edetä hyvin hitaasti, jottei tultaisi määräpaikkaan liian aikaisin. Tästä syystä joskus kuljettiin jonkin matkaa takaisinpäinkin.

Oli edeltäpäin sovittu, että pietarsaarelaiset salaliittolaiset panisivat puuhun *Djupvatungin* saarelle valkean merkkilyhdyn, jota kohti — suoraan itään — ohjattaessa *Lillgrundetin* eteläpuolitse »John Grafton»

Vilh. Höglund.

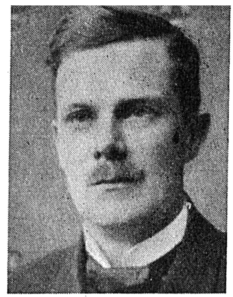

Hugo Ahlbäck.

olisi oikealla reitillä. Mitään lyhtyä ei kuitenkaan näkynyt. Näin ollen kulku pimeällä merellä oli erittäin vaikeata. Jonkin verran helpotti aselaivan etenemistä B. Serlachius'en omistama »*Haze*»-niminen kutteri, joka tohtori *C. M. Hohenthalin* ohjaamana risteili Lillgrundetin edustalla pitäen silmällä, ettei mikään vaara uhannut tulijaa. Kaikissa suhteissa noudatettiin mitä suurinta varovaisuutta. Pietarsaarelaiset Hugo Ahlbäck ja V. Höglund, joka viimeksimainittukin oli laivassa Möylystä lähtien, tarkkailivat lähelläolevien saarien ääriviivoja, sillä vain siten saatettiin matkaa jatkaa. Höglund seisoi laivan etukeulassa antaen sieltä käsin ohjausmääräyksiä. Ahlbäck taas oli komentosillalla lähettäen sieltä käskyjä konehuoneeseen. Kuljettiin hyvin hitaasti; joskus kone peräti seisautettiin. Koko ajan pidettiin laivan tulet sammuksissa. Niin äänettömästi saapui salaperäinen »John Grafton» lastinpurkamispaikkaan, Kallskäriin, että

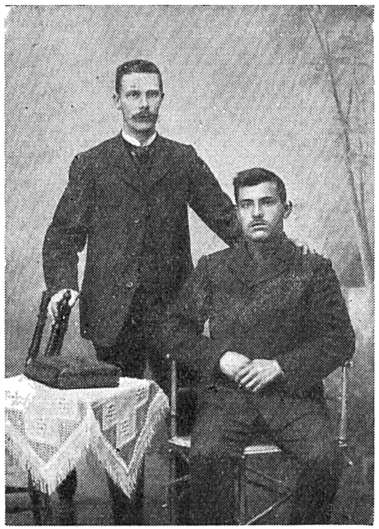

Hugo Ahlbäck ja »John Graftonin» miehistöön kuuluva grusialainen Nestor Djabiani (ist.).

vastaanottajat eivät huomanneet sen tuloa, ennenkuin vasta sitten, kun alkoi kuulua ankkurikettinkien kolinaa.

Aseita vastaanottamassa oli kaksi pietarsaarelaista moottorialusta (omistajat pankinjohtaja Labbart ja konttoristi Nyman), joilla kummallakin oli peräsään kalastajavene; edelleen kokkolalaisen kapteenin G. Strömbäckin »Björn»-niminen hinaajaalus proomuineen ja kaksi kruunupyyläistä kalastajavenettä. Pietarsaaren veneisiin lastattiin noin 300 kivääriä sekä pienehkö määrä revolvereita ja ammuksia. Kokkolaan ja Kruunupyyhyn meneviin aluksiin saatiin myös melkoisesti aseita ja ammuksia. Kun Pietarsaareen aiottu lasti oli veneissä, poistuivat Ahlbäck ja Höglund »John Graftonista» mennen kaupunkiin, koska heidän tehtävänsä näin oli suoritettu.

Laivan oli, huolimatta pimeästä ja sumusta, *pakko pyrkiä* aikaisin aamulla avomerelle; molemmat kapteenit, Saxén ja Nylander, olivat näet sitä mieltä, että

jos odotettaisiin päivän valkenemista, laiva tulisi ilmi, ja silloin koko yritys olisi mennyttä, vieläpä Pietarsaareen y. m:lle jätetty lastikin joutuisi vihollisen saaliiksi sekä laivaväki ja monet muut asiaan sekaantuneet venäläisten käsiin. Ei siis ollut muuta neuvoa kuin uskaltaa.

Aamulla syyskuun 7. p:nä laiva lähti ilman paikallista luotsia merelle, mutta otti sumussa ja pimeässä väärän suunnan ja ajoi vedenalaiselle karille. Siihen se tarttui lujasti kiinni ja täyttyi vedellä.

Syyskuun 8. päivän aamulla saatiin Pietarsaareen tieto tapahtumasta. Tohtori Hohenthal kutsui silloin Ahlbäckin luokseen neuvottelemaan siitä, kuinka »John Graftonin» miehistö voitaisiin toimittaa Ruotsiin. Päätettiin lähettää »*Haze*» ja Ahlbäckin omistama »*Mikasa*»-niminen kutteri tätä tehtävää suorittamaan.

Olipa »John Grafton» jo ennättänyt saada vieraakseen tullimiehiäkin, nim. tullipäällysmies *Jakob Öströmin* ja vahtimestari *Karl Friborgin.* Kun »Mikasa» ilmestyi näköpiiriin, suljettiin heidät erääseen peräkeulan hyttiin, jotteivät voisi tuntea tulijaa. Heille ilmoitettiin samalla, että kahdesta vaihtoehdosta oli valittava toinen: Heidän oli joko tuhouduttava aselaivan räjähdyksessä tai lähdettävä tiehensä ja pidettävä suunsa kiinni. Tullimiehet valitsivat jälkimmäisen vaihtoehdon vannoen pysyvänsä vaiti, sillä »John Grafton» oli jo laitettu räjähdyskuntoon. Valansa he pitivätkin.

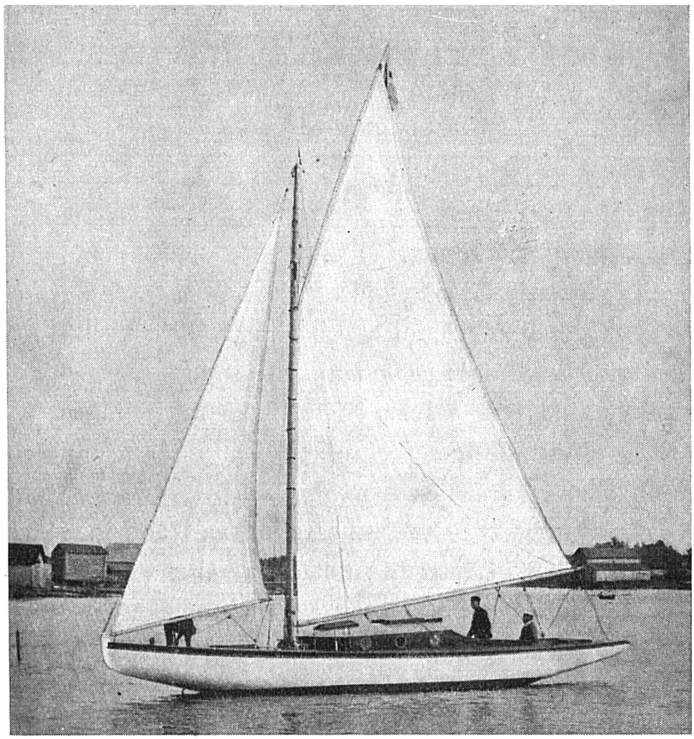

»Mikasa».
(11,70 m pitkä, 2,88 m leveä ja purjeiden pinta-ala 68 m²).

»John Graftonin» suomalainen miehistö lähti maitse Pietarsaaresta kotiseudulleen. »Hazeen» sijoitettiin molemmat kapteenit, Nylander ja Saxén, ynnä puolet lättiläisestä miehistöstä; loput miehistä saivat paikkansa »Mikasassa».

Hetken mentyä tapahtui ankara räjähdys, joka

taittoi »John Graftonin» kahtia, ja tavaton kivääri-nperien paljous jäi uiskentelemaan laivahylyn ympärille todistaen venäläisille, mistä oli ollut kysymys. Pohjanmaan reippaat pojat lähettivät sitten tapahtumasta helsinkiläisille aktivisteille salaperäisiä surunvalitussähkösanomia, joista kuvaavin oli tällainen:

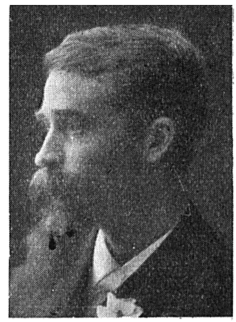

John William Nylander.

»Moster har avlidit; hon sprack». (Täti on kuollut; hän halkesi.)

Ruotsin-matkalaiset saapuivat masentuneina ja uupuneina kovan myrskyn kestettyään *Rataniin*. »Mikasan» miehistön muodostivat *Ahlbäck* ja pietarsaarelainen *G. Ramstedt*. »Hazen» miehistöön kuuluivat pietarsaarelaiset *Johannes Brännäs*, aluksen suunnittelija ja rakentaja, *Arthur Eklund*, *Vilh. Lillqvist* ja *Walter Kecklund*.

Aselastin purkaminen Pietarsaaren luona onnistui täydellisesti: Pietarsaareen, Kokkolaan ja Kruunupyyhyn saatiin »John Graftonista» melkoinen määrä aseita ja ammuksia.

Pietarsaaren edustalla aseita-vastaanottaneista mainittakoon seuraavat tietoomme tulleet: Pietarsaarelaisia olivat liikemies *Hugo Ahlbäck*, pankinjohtaja *Halvar Backlund*, liikemies *Johan Brännäs*, maisteri *Arthur Eklund*, tohtori *C. M. Hohenthal*, kauppias *V Höglund*,

»Mikasan» ja »Hazen» miehistöä. Vasemmalta: Walter Kecklund, Johannes Brännäs, Vilh. Lillqvist, G. Ramstedt ja Hugo Ahlbäck.

herrat *Walter Kecklund* ja *Vilh. Lillqvist*, insinööri *Rob. Labbart*, pankinjohtaja *R. M. Labbart*, konttoristi *Paul Nyman* ja palomestari *G. Ramstedt*. Kokkolalaisia olivat pankinjohtaja *Alf. Forss*, insinööri *A. O. Mether*, tohtori *Bruno Miller*, pankinvirkamies *Savander*, tohtori *Alarik Strengell*, ja kapteeni *G. Strömbäck*.

* * *

Palaamme jälleen Kemin edustalle. — Otettuaan »John Graftonista» viimeiset lastinsa purjeveneet läh-

tivät lopuksi purjehtimaan Kemiä kohti.

Erkki Salmela.

Kun oli pimeä ja kohtalaisen ankara tuuli, koettiin sinä yönä raskaassa lastissa olevissa purjeveneissä kovan aallokon keskellä monta jännityksen ja tuskan hetkeä. Milloin irtaantui jonkin veneen ruori koukuistaan, milloin sattui jokin muu vahinko. Mutta purjehtijat pääsivät kuitenkin — saatuaan Selkäsaaresta käsin aktivistien antamia valomerkkejä — onnellisesti maihin saarella olevaan n. s. »Franzénin plassin» laituriin. Kiväärejä y.m. sisältävät laatikot nostettiin heti veneistä erääseen Kemi-yhtiön makasiiniin *, jonka avain oli aikaisemmin hankittu asioissa mukana olevan J. H. Junkkosen välityksellä.

Näin päättyi tämän mainehikkaan maanantain tavattomia ponnistuksia ja satumaista rohkeutta kysynyt työ.

Selkäsaaressa miehet valmistivat itselleen makasii-

---

* Nämä makasiinit, samoin kuin niiden lähellä olevat asuinrakennuksetkin olivat olleet vuosikausia käyttämättä, jotenka Möylyn-miehet arvelivat, että tavarat säilyisivät parhaiten tuollaisessa mahdollisimman yksinkertaisessa ja kaikkien nähtävänä olevassa piilopaikassa. Niin tapahtuikin, kunnes vihollinen lopulta — ensin kaikki muut paikat pengottuaan — käänsi huomionsa viattoman näköiseen makasiiniinkin.

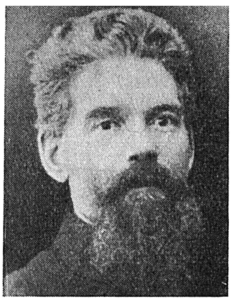

Ivar Ulén.

Heikki I. Mannermaa.

nin lähellä olevassa asuinrakennuksessa hauskan illan hankkimalla kaupungista suuren padallisen liha- ja perunasoppaa y.m. Ja kaksi kiväärein asestettua miestä oli ulkona vahdissa — niinkuin sotaleirillä ainakin. Mieliala oli reipas ja rohkea. Aselaatikoita ei ennätettykään kuljettaa talteen muuta kuin tämä ainoa kerta.

* * *

Möylyn asioissa olivat välittömästi tai välillisesti mukana eri paikkakunnilta seuraavat henkilöt: — Kemistä ja sen lähettyviltä: Liikemies *K. Edv. Castrén*, mekanikko *Heikki Castrén*, luotsi *Allu Jokisalo*, rakennusmestari *J. H. Junkkonen*, poliisi *Juho Karppinen*, kauppias *Onni Kemppainen*, vesitehtaan johtaja *Jukka Kemppainen* (†), kauppias *Akseli Korpelainen*, viilari *Aadam Laakkonen*, maanviljelijä *K. Pekka Lahden-*

Möylyläisten yhteiskuva. (Valokuvattu XI. 1905).
Vasemmalta seisomassa: I. Ulén, O. Kemppainen, A. Parviainen, A. Laakkonen, J. Meriläinen, A. Metsola, M. Salmela, P. Lahdenperä, A. Korpelainen, E. Salmela, J. Karppinen ja K. Winter; Istumassa: J. Nykänen, H. Castrén, I. Rantaniemi, J. H. Junkkonen, N. Nylander, K. E. Castrén ja F. Tiura. Alarivissä: J. Salonsaari, A. Jokisalo, A. Peltoniemi, H. Mannermaa.

perä, Kemi-yhtiön isännöitsijä *Magnusson*, kauppias *H. I. Mannermaa*, räätälimestari *J. Meriläinen* (†), yhteiskoululainen *Arvo Metsola* (Skog), kultaseppä *Juho Nykänen*, kelloseppä *Antti Parviainen*, suutarimestari *Aapo Peltoniemi* (†), konttoristi *Iikka Rantaniemi*, maanviljelijät *Erkki Salmela*, *Kalle Salmela* ja *Matti Salmela*, levyseppä *Joel Salonsaari*, Karihaaran sahan isännöitsijä, luutnantti *J. G. Snellman*, kultaseppä *Frans Tiura*, tehtailija *Ivar Ulén* ja talonomistaja *Kalle Winter*. — Oulusta: Muurari *Heikki Ahmala*, sahantyömiehet *Johan Aho* ja *Iikka Hahto* (†), räätälimestarit *Eemeli Karhu* ja *Jaakko Kemppainen*, kirvesmies *Vilho Ollikkala*, räätäli *Iikka Routtu* (†), maisteri *Zeth Snellman*, neiti *Hanna Åström* (nyk. rouva *Frankenhaeuser*) ja maisteri *Lenna Åström*. — Pietarsaaresta: Liikemiehet *Hugo Ahlbäck* ja *V. Höglund*. — Torniosta: Valokuvaaja *Heikki Björn*. — Muualta: Varatuomari *Johannes Gummerus*, koneenkäyttäjä *Lehtinen*, merikapteeni *J. W Nylander* ja eräs ahvenanmaalainen linjaluotsi.

* * *

Keskiviikkona, syyskuun 5. p:nä levyseppä *Joel Salonsaari* ja maanviljelijä *Kalle Salmela* tekivät vielä yhden rohkean aseittentuontiyrityksen.

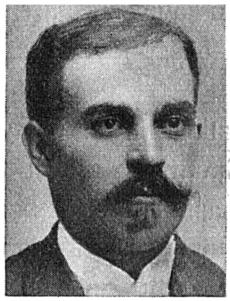

Kalle Salmela.

Joel Salonsaari.

Navakan tuulen puhaltaessa he lähtivät laskemaan ulapalle kaksin purjein, sillä oli kiire. Sitä mukaa kuin alus eteni, koveni tuuli, ja aallokko kävi yhä korkeammaksi. Vanha vene rupesi silloin pitämään sellaista kolinaa, että toinen purje oli otettava alas. Yhdellä purjeella — ja sekin pienennettynä — miehet viilettivät sitten Möylyä kohti vakaasti aikoen taaskin ottaa niin suuren lastin kuin vene suinkin kestäisi. Mutta kun he joutuivat Möylynkarin kohdalle, huomasivat he maihinpääsyn mahdottomaksi. Raivostunut meri löi vaahtopäisiä aaltojaan sekä karin että sillä olevien laatikoiden yli. Ei auttanut muu kuin ryhtyä etsimään suojaa jostakin.

Jonkin matkan päässä Möylystä on *Norpauha*-niminen avonainen kari, hieman suurempi kuin Möyly, ja sen turvaan miehemme päättivät yrittää. Näytti siltä, että karille oli paras pyrkiä tuulen alapuolelta. Mutta kun vene ennätti lähelle karia, niin humaus vain, ja

voimakas hyökyaalto nakkasi sen kappaleiksi kivikkoon. Onneksi miehet saivat veneessä olleet tavaransa pelastetuksi.

Karin korkeimmalla kohdalla oli kaksi myrskyn sinne kuljettamaa suurta tukkipuuta ja niiden välissä pienempää puuntörkyä. Salonsaaren nahkaisessa käsilaukussa sattui olemaan kokonainen tulitikkulaatikkopuntti ja sen keskessä jokunen niin kuiva laatikko, että tuli saatiin viritetyksi. Se olikin tarpeen, sillä ilma oli kolea ja miehet aivan märkiä. Mutta juuri kun he saivat tulen valmiiksi, huomasivat he tullivartioaluksen laskevan karia kohti. Se pani miehet heti koettelemaan, olivatko aseet kunnossa, sillä he olivat päättäneet, että jos laiva yrittäisi karille, he ampuisivat sen vesirajasta puhki, jolloin sen olisi palattava takaisin; ja ellei se auttaisi, niin he saman tien ampuisivat kaikki kannella liikkuvat olennot. Elävinä miehemme eivät missään tapauksessa aikoneet antautua. Tämä päätös vahvistettiin tukevalla kädenpuristuksella. Kovan merenkäynnin vuoksi tullialus ei kuitenkaan uskaltanut laskea aivan lähelle karia, vaan kiersi sen melkein ympäri suunnaten sitten kulkunsa näköpiirissä olevan Sarven saaren suojaan, jotenka miehet saivat nuotionsa ääressä rauhassa jatkaa hetkeksi keskeytynyttä kuivailuaan.

Ilta alkoi jo hämärtää, kun tuulen mukana samalla vyöryi seudulle sankkaa merisumua, joka kos-

tealla ja läpinäkymättömällä verhollaan hetkeksi peitti haaksirikkoiset. Sumuvaipan siirryttyä sen verran, että lähin näköpiiri jälleen avautui, miehet huomasivat kutterin, joka purjehti melkein suoraan heitä kohden. Jännittyneinä he koettivat kaukoputken avulla saada selville, oliko tulija ystävä vaiko vihollinen. Kun he tulivat vakuutetuiksi, että se oli ystävän, H. Castrénin alus, nostivat he pirstoutuneen veneensä maston kiviröykkiöön pystyyn ja kiinnittivät sen puoliväliin sadetakin hätämerkiksi. Tämä huomattiinkin kutterista, jonka vuoksi se heti suuntasi kulkunsa karia kohden. Kutteri pyrki ankkuriin tuulen alle voidakseen karia vastaan vetäytyvän hyökyaallon avulla saada vesisukset * rantaan. Kutterissa toimittiin hyvin varovasti. Toinen miehistä oli valmiina heittämään ankkurin samalla hetkellä kun hyökyaalto otti kutterin harjalleen. Ankkuri putosi mereen, ja nostoköli vedettiin ylös. Hetki oli jännittävä: Kestäisikö ankkuriketju vai pirstoutuisiko kutterikin kivikkoon? Kuvaamaton riemuntunne valtasi miesten mielet, kun he huomasivat ankkurin pitävän. Kutteri jäi muutaman kymmenen metrin pää-

---

* Kun Castrénin kutteri oli syvässäkulkeva ja kun Keminpuolessa saarien rannat yleensä ovat matalat, oli Castrén kutteriansa varten laitattanut jonkinlaiset vesisukset: kaksi noin 2:n metrin pituista vedenpitävää laatikkoa (syvyys ja leveys noin 30 cm) oli kiinnitetty toisiinsa laudoilla. Niillä oli kauniilla säällä hyvä meloa rantaan, mutta myrskyssä niiden käyttö tietysti oli äärimmäisen vaikeata ja vaarallista.

hän karista, niin lähelle, että haaksirikkoiset ja kutterissa-olijat selvästi saattoivat kuulla toistensa puheen.

Kutterissa pantiin kuumeisella kiireellä vesisukset kuntoon ja kannen alla olevia köysiä vedettiin esiin. Mutta suksien avulla oli mahdotonta päästä karille. Monien yritysten jälkeen miehet vihdoin viimein saivat ohjatuksi sukset rantaan. Näin oli pelastus mahdollinen. Ensin vedettiin kutteriin tavarat ja sitten miehet yksi kerrallaan — ja heti sen jälkeen kiireen kaupalla pois!

Sinä aikana, jolloin kutteri ilmestyi haaksirikkoisten näköpiiriin ja pelastustyötä suoritettiin, oli merisumu keskittynyt Norpauhan ja Sarven väliin, jotenka tullivartioaluksessa ei tiedetty tapauksesta mitään, ennenkuin vasta aamulla. Aluksen mennessä varmaa saalista karilta noutamaan oli siellä enää vain veneenhylky ja nuotion jätteet. Tullimiesten hämmästys oli suuri, sillä aluksesta oli koko yön tarkoin pidetty silmällä, ettei kukaan pääsisi karillaolijain yhteyteen.

Kutteri purjehti päävarastopaikalle Selkäsaareen, missä Salonsaari ja Salmela sekä heidän rohkeat pelastajansa *Heikki Castrén* ja *Onni Kemppainen* sitten kuivailivat ja lämmittelivät kangistuneita jäseniään.*

---

* Tämän seikkailun ja edellä olevan mielialakuvauksen Salonsaari on kertonut »Rovaniemessä» lokakuussa 1925 julkaisemassaan kirjoituksessa »Möylyn muistoja».

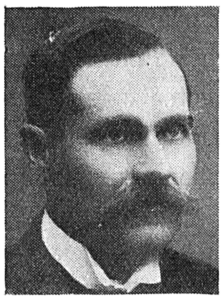

Onni Kemppainen.

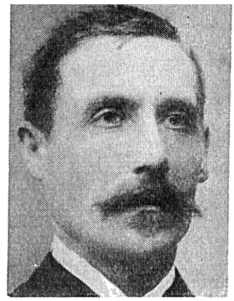

Heikki Castrén.

Mutta sitten tapahtui onnettomuus. Eräs oululainen laivuri *Antti Juntunen* (tavallisesti sanottu Romu-Juntuseksi) oli Möylyn tienoilla erään uponneen höyrylaivan hylyn nostopuuhissa. Kun hän »Nostaja»-nimisellä kaljaasilla syyskuun 5. p:nä sivuutti Möylyn,* huomasi hän siellä puoleksi vedessä olevia laatikoita. Kovan ilman takia hän ei kuitenkaan voinut silloin laskea maihin niitä tutkimaan, vaan jatkoi matkaansa *Selkä-Sarveen.* Mutta seuraavana päivänä hän palasi takaisin. Hän arveli laatikoissa olevan väkijuomia, mutta ihmeekseen hän huomasikin niiden sisältävän kivääreiä y.m.s.

Samoihin aikoihin myöskin *Allu Jokisalo*, *Heikki Ahmala* ja *Juho Nykänen* saapuivat uudestaan Möylyyn

---

* Möylyläisten kesken yleisesti kerrotaan, että Kemistä oli Ouluun, Höckertin konttoriin ilmoitettu, että jos Juntunen olisi siellä, niin hänelle olisi sanottava, että Möylynkarilla oli tavallista parempaa tavaraa saatavissa.

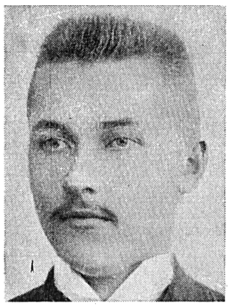

Juho Nykänen.

lastia hakemaan. He aikoivat vallata koko Juntusen kaljaasin, mutta huomattuaan tullilaivan erään saaren kupeessa katsoivat he parhaaksi luopua suunnitelmastaan; sitäpaitsi ilmakin oli jo muuttunut aivan tyveneksi. Miehillämme ei ollut muuta neuvoa, kuin tekeytyä asiasta tietämättömiksi. Hekin siis nousivat karille ja »ihmettelivät» tavaroita. Kun Ahmala tiedusteli Juntuselta, mitä laatikot sisälsivät, vastasi tämä kohottaen erästä kivääriä: »Tämmöistä». Jokisalo ja hänen seuralaisensa eivät näin ollen voineet tehdä muuta kuin poistua.

Mutta Juntunen, jonka kaljaasissa oli 8 miestä, lastasi innoissaan laivaansa karilla vielä olevat 33 isompaa ja pienempää laatikkoa (659 kivääriä pistimineen, joukon sotilasrevolvereita ja 120 000 panosta) ja lähti saaliineen palkkion toivossa Kemiin, saapuen sinne iltapäivällä. Mutta laiha oli Juntusen venäläisiltä saama palkkio: ainoastaan 100 mk. Tulliviranomaiset sen sijaan uhkasivat panna hänet syytteeseen, koska hän oli omavaltaisesti kajonnut tullaamattomaan tavaraan. — Löytö oli täten kuitenkin joka tapauksessa tullut viranomaisten kuuluville. Vieläpä läänin v.t. kuvernöörikin, joka syyskuun 7. p:n iltana sattumalta saapui

Kemiin, sai tästä tiedon ja käski nimismies J. Vuoriota tutkimaan asiaa.

Luonnollisesti nousi tavaton hälinä koko kaupungissa, ja löydön johdosta tehtiin jos jonkinlaisia johtopäätöksiä. Kukaan ei kuitenkaan tuntenut asian oikeata laitaa, eikä siis »syyllisistä» ollut vielä mitään tietoa. Syyskuun 8. p:nä Pietarsaaren edustalla tapahtunut »John Graftonin» räjäyttäminen vasta avasi vähän kaikkien silmiä, mutta suuren salaperäisyyden verho lepäsi sittenkin Möylynkarin merkillisen tapauksen yllä.

Viranomaiset olivat kuin pyörryksissä. Rauhalliseen Kemiin tulvahti yht'äkkiä santarmeja, tullimiehiä, salapoliiseja, vieläpä viitisenkymmentä venäläistä sotamiestäkin. Santarmit ja poliisit tekivät 9. IX. 1905 tullialus »Vartiolla» tutkimusretken Möylyyn. Sotamiehet taas kulkivat rivissä pitkin rannikoita pistellen metrin pituisilla rautakepeillä pehmeään rantahiekkaan. Sinne kätketyt laatikot olivat täten verraten helposti löydettävissä. Tullihallitus komensi »*Suomi*»- ja »*Nordvakten*»-nimiset laivansa pohjoisille vesille. Ja syyskuun lopulla tuli näiden seuraksi vielä vanha ränstynyt venäläinen risteilijä »*Aasia*» mukanaan santarmiratsumestari *Tuntzelmann von Adlerflug*.

Aluksi kaikki tämä kovin kirvelytti möylyläisiä, mutta pian he rauhoittuivat. Rohkeus ja neuvokkuus

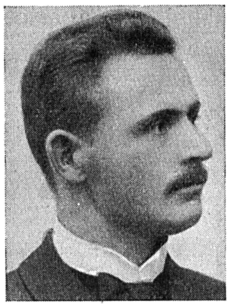

J. H. Junkkonen.

ei heitä koskaan pettänyt, ja he rupesivat miettimään, mitenkä saisivat pelastetuksi takavarikoidut ja tullikamarin pakkahuoneeseen sijoitetut ase- y.m. laatikot. Siitä he olivat varmat, että he saisivat tavarat haltuunsa, mutta kun niiden poiskuljettaminen osoittautui mahdottomaksi, niin he luopuivat anastamissuunnitelmista.

Sitten ruvettiin ajattelemaan pakkahuoneen räjäyttämistä, ja innokkaimpia tässä puuhassa olivat rakennusmestari *J. H. Junkkonen*, yhteiskoululainen *Arvo Metsola* ja poliisi *Kalle Winter*. Sääli tuli vain kauppiaiden kahvi- y.m. varastoja.

Metsolalle, joka oli lupautunut räjähdyspanoksen sytyttäjäksi, annettiin tulilankakäärö, nallit ja sikari sytyttämistä varten — ja sitten matkaan yösydännä etsimään räjähdysšelatiinilaatikkoa! Mutta kätköpaikoistaan Martinkarilta ja Kiikelistä toverukset eivät harmikseen löytäneetkään šelatiinilaatikkoa, vaan ainoastaan viattomia revolverilaatikoita, jotenka heidän täytyi palata kaupunkiin tyhjin toimin. Ja kun Junkkonen vielä samana yönä oli käynyt asiasta neuvottelemassa yhteiskoulun rehtorin *Vihtori Frimanin* * kanssa,

* Yöllisen tulijan sai ensin vastaanottaa rehtori Frimanin luona asuva neiti *Edit Hällfors*, jonka hämmästys ei suinkaan

tultiin siihen tulokseen, että hankkeesta oli kokonaan luovuttava. Venäläisille täten tuotettu vahinko olisikin ollut mitättömän pieni, jotavastoin koko sataman puoleinen osa Kemin kaupunkia olisi tuhoutunut.

Viranomaiset ryhtyivätkin sitten jo seuraavana päivänä lastaamaan tavaroita rautatievaunuun Ouluun vietäviksi.

Möylyläiset saivat toistaiseksi — ihme kyllä — olla rauhassa. Mutta parin viikon kuluttua viranomaiset kahden kurjan petturin avulla pääsivät heidän jäljilleen, jotenka syyskuun 18.—20. p:nä heitä jo kuulusteltiin. Toinen pettureista *, »Ilmarin» perämies *Stålnacke*, oli aselöytöjen jälkeen siirtynyt Ruotsiin ja sieltäkäsin ilmiantanut isäntänsä, K. E. Castrénin ja Niilo Nylanderin. — Castrénia tultiinkin vangitsemaan, mutta hän tekeytyi kovin sairaaksi, jotenka hänen pidättämisensä lykkäytyi seuraavaan päivään. Hänen taloansa kyllä vahvasti vartioitiin, mutta hänen onnistui kuitenkin syyskuun 23. p:n illalla käymälän kautta pujahtaa palokujaan ja paeta Ruotsiin. Toiset, kuten mekanikko Heikki Castrén, kultaseppä F. Tiura,

---

ollut pieni, kun hänen huoneensa ovi äkkiä temmattiin auki ja kynnykselle ilmestyi kookas komea mies, jonka pitkävartiset saappaat olivat aivan liejun vallassa ja joka kiireisesti tiedusteli rehtori Frimania.

* Toinen oli prokuristi Antti Sohlstedt. (Kts. sivu 59!) Hän kyllä ei ollut möylyläisiä, mutta nähtävästi jonkun uskottuna — valasta huolimatta — hän oli saanut tarkat tiedot möylyläisten toimenpiteistä.

K. A. Jokisalo ja Frans Tiura.

rakennusmestari J. H. Junkkonen, kultaseppä J. Nykänen, luotsi Allu Jokisalo, kauppias A. Korpelainen y.m., pakenivat 24. IX. 1905 niinikään Ruotsiin. Samoin asioissa mukanaolleet oululaiset, jotka ensin jonkin aikaa piileskelivät Kemin läheisyydessä ja joille m.m. kauppias *O. W. Lehto* toimitti noina päivinä ruokaa ja tupakkaa, kuljetettiin auliisti Kemi-yhtiön laivoilla Haaparannalle. — Mutta *Kalle Winter* »koroitettiin entiseen virkaansa», saipa vielä määräyksen toimia etsivänä ja korkeiden herrojen uskottuna.

Syyskuun 24. p:nä saapui Kemiin Oulusta v.t. kuvernööri R. Rothström (Rainesalo), v.t. lääninsihteeri Kyyros Suomalainen, 8 poliisikonstaapelia ja 2 salapoliisia. Torniosta taas tuli poliisimestari Melart. Tar-

Akseli Korpelainen.

Niilo Nylander.

koituksena oli toimeenpanna juhlallinen tutkinto. Mutta, kuten sanottu, useimmat möylyläiset olivat juuri samana päivänä paenneet Ruotsiin, jotenka jäljelle oli jäänyt vain tuo verraten viaton kauppias *Niilo Nylander*. Häntä tutkittiin seuraavana päivänä kolme tuntia, mutta hän saattoi todistaa, ettei hän tiennyt koko jutusta juuri mitään. V.t. lääninsihteeri Kyyros Suomalainen kohteli muuten Nylanderia hyvin sopimattomasti, m. m. pakottaen tämän, vanhan miehen, seisomaan koko tutkintoajan. Kun Nylander oli saatu jo kahteen kertaan sanomaan sanottavansa, niin häntä vaadittiin kertomaan kaikki vielä kolmannen kerran, jotta hän siten sotkeutuisi puheissaan. Silloin Nylander jyrkästi kieltäytyi sanoen: »Sitä en tee, vaikka minut paikalla tapettaisiin!» — Kuulusteltaessa häneltä kysyttiin m.m., oliko hän aktivisti vai passivisti. Siihen Nylander v.t. kuvernöörin y. m. läsnäollessa vastasi: »Minä en ole passivisti enkä aktivisti, vaan affäristi.»

Syyskuun 26. p:nä Nylander kuitenkin vangittiin. Häntä vartioi kaupunginvankilassa vuorotellen kolme miestä, kaksi oululaista poliisia ja vankilan vahtimestari. Tällöin Nylander osoittautuikin »affäristiksi». Hän laski mielessään näin: »Kun vankilan vahtimestari *Frithiof Kääntö* suostuu ottamaan santarmistolta kuukausipalkkiota 60 mk., niin miksikäpäs eivät minun rahani hänelle kelpaisi.» Kääntö, joka muutenkin oli ruvennut miettimään Amerikkaan lähtöä, suostuikin Nylanderin ehdotukseen määräten palkkiokseen niin pienen summan, että Nylander omasta halustaan lisäsi siihen muutamia satoja markkoja.

Kääntö suorittikin sitten tehtävänsä varsin hyvin. Hän oli jo illalla puhunut vaimolleen, että tämä hankkisi »paksut nisut» ja keittäisi yöllä kahvia — »ettei nukuta». Klo 12 yöllä oli vahdinvaihto, ja kaksi oululaista poliisia asettui paikoilleen Nylanderin kopin eteen. Nukuttaakseen vartiansa hyvään uskoon Nylander riisui saappaansa ja heitti ne lattialle, niin että kolahdus kuului oven taakse. Vartiat silloin tietysti luulivat, että heidän vankinsa laittautui makuulle. Samassa oli myöskin vahtimestarin huoneessa, joka oli toisessa kerroksessa, kahvi valmista. — Kääntö käväisi omassa huoneessaan ja tuli sitten poliisien luo pyytäen näitä kahville sekä luvaten sillä aikaa itse pitää huolen vartioimisesta. Tietäen poliiseilla olevan syötävänä »paksut nisut» hän aukaisi kopin lukon ja vei Nylanderin

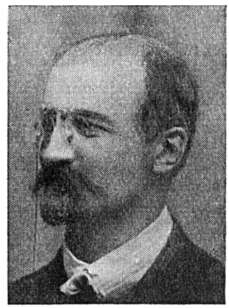

Iikka A. Rantaniemi.

ulko-oven takapuolelle kehoittaen häntä odottamaan siellä. Sitten hän lukitsi kopin ja vartioitsi ovella, kunnes oululaiset poliisit tulivat paikoilleen. Sen jälkeen hän jätti nämä siihen vartioimaan tyhjää koppia ja oli itse menevinään nukkumaan, mutta lähtikin Nylanderin kanssa suoraa päätä Hahtisaaren rantaan, minne eräs Nylanderin ystävä, konttoristi *Iikka Rantaniemi* oli varannut veneen, vieläpä ripustanut Nylanderin käytettäväksi turkit rannalla olevan puun oksalle; yö oli näet perin kylmä. Mutta matkamiehet eivät yön pimeässä turkkeja huomanneet, jotenka ne ihmisten suureksi kummastukseksi riippuivat siellä vielä seuraavana päivänä, sillä omistaja ei uskaltanut niitä noutaa, kun poliisit ja santarmitkin puuta kiertelivät. Lopulta hän ne sentään sai. — Nylander, Kääntö ja nahkuri Turunen, joka myös avusti soutamisessa, katosivat pienessä veneessään syksyiselle pimeälle ja sumuiselle merelle, missä he nousivat Nylanderin omistamaan »Vihuri»-nimiseen höyrylaivaan, joka odotti sovitussa paikassa. Sillä miehemme saapuivat onnellisesti Ruotsin Seittenkariin.

Kääntö sai sitten Amerikan-matkarahat; ja myöhemmin hänen perheensäkin lähetettiin valtameren taa.

Aamulla klo 8 tuli suuri joukko herroja ja poliiseja Nylanderia tutkimaan. Oulun konstaapelit seisoivat uskollisesti paikallaan, mutta kun ovi aukaistiin, niin koppi olikin tyhjä! Seurasi syvä äänettömyys. Toinen oululaisista poliiseista aukaisi vihdoin suunsa lausuen: »Tämä Kemi on niin kirottu paikka, ettei täällä kukaan pärjää!» Ja v.t. kuvernöörin kerrotaan sanoneen, että Nylander tosiaankin oli »affäristi».

Syyskuun 29. p:nä saapui Kemiin prokuraattori *Valde von Hellens* (Hirvikanta) sekä uudestaan v.t. kuvernööri Rothström * ja v.t. lääninsihteeri Kyyros Suomalainen. Sitäpaitsi tulivat sinne Torniosta myös poliisimestari Melart ja santarmipäällikkö, kreivi Ka-

---

* Möylynkarin aselöytöjen johdosta v.t. kuvernööri Rothström teki itsensä syypääksi taitamattomaan ja syvää suuttumusta herättäneeseen toimenpiteeseen. Hän tiedoitti nim. lääninsä asukkaille, että jos jotakin samantapaista vielä tapahtuisi, niin sotaväki asestettuna sekaantuisi asiaan. Tämä uhkaus, joka oli päivätty syyskuun 29. p:nä, siis samana päivänä, jolloin v.t. kuvernööri oli prokuraattori von Hellensin seurassa Kemissä, herätti sitä enemmän huomiota, kun 500 sotamiestä oli edellisenä päivänä saapunut Ouluun sikäläisen venäläisen varusväen vahvistukseksi.

Tästä ja eräästä toisesta tapauksesta huolimatta lausuttiin v.t. kuvernööri Rothströmistä kuitenkin myöhemmin se tunnustus, *että hän ylimalkaan koki hallita niin oikeamielisesti ja inhimillisesti kuin silloinen järjestelmä suinkin vain salli.* Ja niiden kärsimysten johdosta, joiden alaiseksi v.t. kuvernööri suurlakon aikana Oulusta lähdettyään joutui, arveltiin, että »eihän herra Rothström kuitenkaan ollut ansainnut tätä tylyä kohtelua.» (Katso teosta »Sortovuodet ja suurlakko v. 1905 Oulun kaupungissa ja läänissä».)

menskij. — Seuraavana päivänä prokuraattori aloitti Kemin aktivistien pakoa koskevan tutkinnon.

Varsinkin K. E. Castrénin ja N. Nylanderin pakoasiaa pengottiin. Kuulustelut olivat tälläkin kertaa salaiset. Sanomalehtimiehet eivät saaneet millään muotoa olla läsnä, sillä prokuraattori selitti lyhyesti, että kysymyksessä oli seikkoja, jotka saattoivat suomalaiset viranomaiset omituiseen valoon. Tutkinto ei tietysti johtanut mihinkään tulokseen; oli vain tyydyttävä toteamaan tapahtunut tosiasia. Prokuraattori lähtikin pois Kemistä lokakuun 1. p:nä 1905 lausuen mennessään: »Kemissä harjoitetaan paljon jänisjahtia *, mutta siellä ei saa edes jäniksenpaistia!» — Poliisit ja santarmit jäivät Kemiin »jahtia» jatkamaan.

Mutta mitä puuhasivat tällä välin möylyläiset? Luonnollisesti he eivät voineet kädet ristissä katsella, kuinka sotamiehet, santarmit ja tullimiehet myllersivät Kemissä ja sen ympäristössä. — Jo heti sen jälkeen, kun Romu-Juntunen oli urotekonsa tehnyt, möylyläiset päättivät eri paikkoihin kätkeä ase- y.m. laatikoita. Niitä kaivettiin Selkäsaaren pehmeään ranta-

* Kun Kemin nimismies J. Vuorio ei ollut saanut syypäiksi muita kuin K. E. Castrénin ja N. Nylanderin, olivat muut Kemissä asuvat möylyläiset arvelleet asian päättyneen siihen — ja menneet kaikessa rauhassa suurelle jänisjahdille Ajokseen. Paluumatkalla heille kuitenkin oli tullut sellaisia viestejä, että he olivat pitäneet parhaimpana olla kaupunkiin saapumatta. Useimmat heistä olivat tällöin, kuten on mainittu, painuneet Ruotsiin.

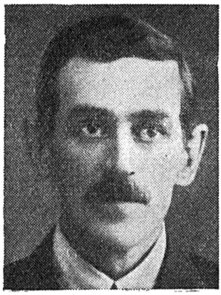

Arvo Metsola.

hiekkaan ja Ajoksen Tuomilahden hietikkoon; melkoinen osa piilotettiin Pikku-Räiskön saareen, samoin jokin määrä Kiikelin saareen ja Martinkarille sekä kaupunkiin. Panoksia sijoitettiin myös Ajoksen saareen. Kaupungissa oli hyvänä talletuspaikkana Venäjän valtion lennätintarvikemakasiini. Sen hoitajana oli Arvo Metsolan isä, joka ei suopein silmin katsellut poikansa yöllisiä retkiä peläten hänen takiansa menettävänsä toimensa. Mutta Arvo-poika tuumi vain: »Ei ole väliä, jos ryssän pieni limppu meneekin». Ja niinpä hän saikin uskollisen työtoverinsa Aapo Peltoniemen kanssa mainittuun makasiiniin korjatuksi melkoisen määrän Möylyn tavaroita, niin että niitä suurlakon puhjetessa löytyi sieltä kaksi hevoskuormaa. — Näissä puuhissa Arvo Metsolalla oli kaikenlaisia seikkailuja. Kerrankin hän eräästä kätköpaikasta latoi säkkiinsä laatikollisen revolvereita, saapui sitten kantamuksineen yön pimeässä Hahtisaaren venevalkamaan ja lähti sieltä Palokunnantalon pihan kautta kulkemaan Pakkahuoneen kadulle, aikoen mennä Pekka Niemelän pihan läpi palosolia myöten kotiinsa. Mutta kuvernöörinvierailun johdosta olikin Niemelän portille sijoitettu kaksi oululaista poliisia, joita Metsola ei huomannut, ennenkuin oli heistä muutaman metrin päässä. Hyvät neuvot

olivat silloin tarpeen! Eikä niitä mieheltämme puuttunutkaan. Lainkaan pysähtymättä Metsola jatkoi säkkeineen kulkuaan poliisien keskitse Niemelän pihalle mennen pihanpuoleisemman rakennuksen eteiseen, mistä johti ovi kahden hänelle tutun koulutytön, *Emmi Hällin* ja *Impi Niemelän* (nyk. Penzin) kamariin. Koputus ovelle ja tytöt hereille! Kun kaikki kemiläiset olivat kovin kiihdyksissä venäläisten toimeenpaneman ajojahdin johdosta, ei kavaljeerimme tarvinnut monta sanaa tuhlata selittäessään asiansa. Pimeässä avattiin tyttöjen lipaston laatikko, otettiin sieltä liinavaatteet pois, pantiin revolverit laatikon pohjalle ja ladottiin sitten liinavaatteet taas niiden päälle. — Kaikki kävi mainiosti — mutta tyttöjen läksyt eivät seuraavana päivänä oikein sujuneet...

Kerran Metsola sai määräyksen hakea »Ilmarista» erään harmaan matka-arkun, joka hänen piti pyytää Stålnackelta ja sitten kaikkineen hävittää. Arkun, jossa oli J. W. Nylanderin käyttämä ylioppilaslakki ja makuuvaatteita, Metsola saikin käsiinsä ja menetteli saamiensa määräysten mukaan — polttaen tavarat. Samaista matka-arkkua viranomaiset etsivät sittemmin kovasti joka paikasta ja varsinkin kultaseppä Tiuran kotoa, kun Stålnacke oli ilmoittanut Tiuran kisällin käyneen sen hakemassa.

Vaikka ase- ja panoslaatikoita olikin pitkin matkaa piilotettu sinne ja tänne, oli niitä kuitenkin vielä Selkä-

saaren makasiinissakin, mistä santarmit ja oululaiset poliisit eivät olleet niitä ymmärtäneet etsiä. Möylyläisistä rupesi kuitenkin tuntumaan siltä kuin senkin vuoro vihdoin tulisi, jotenka he päättivät kokonaan tyhjentää makasiinin lokakuun 8. p:n jälkeisenä yönä. Tällöin kokoontui joukko rohkeita miehiä veneineen n s. »Franzénin plassin» laituriin; sitten murtauduttiin makasiiniin ottamalla irti muutamia seinälautoja ja tyhjennettiin koko varasto. Osa siitä, kuten tämän teoksen I osan 42. sivulla on kerrottu, vietiin Heinä-Räisköön ja Hamppuleiviskän saareen Ruotsin puolelle, mutta suurin osa varastoa kuljetettiin veneillä kaupunkiin. Siitä, mitenkä kaupunkiin tuotuja aselaatikoita siirrettiin paikasta toiseen ja kuinka niitä keinoteltiin kaupungin ulkopuolellekin, kertoo *Kalle Winter*, tuo aina hyvätuulinen Karjalan poika, seuraavasti.

»Sotamiehiä, santarmeja, tullimiehiä ja poliiseja lähti Kemin edustalla oleviin saariin aseita etsimään. Jännitys kasvoi korkeimmilleen: Jos vain nuo nyt osuvat Selkäsaaren makasiinille, niin silloin sammuu viimeinenkin toivonkipinä. Otin tehtäväkseni kiikarin avulla vartioida, kävisikö kukaan makasiinissa päivän aikana. Kirkontornista olisi ollut hyvä näköala, mutta avaimen hankkiminen olisi herättänyt huomiota. Valitsin siis tähystyspaikakseni kaupungin laidassa sijaitsevan hautausmaan, josta myöskin sopi saarelle silmäillä. Sieltä kiikaroin sotilaiden liikkeitä koko

pitkän päivän ilman ruokaa ja juomaa. Välistä silmät tahtoivat väkisinkin valehdella, mutta lopuksi sentään asia näytti kääntyvän suotuisaan suuntaan. Illalla pimeän tultua pyysin talonomistaja *Matti Pukeman* toverikseni Selkäsaareen. Samalla sovimme kaikkien toisten toverien kanssa siitä, että he tulisivat niin monella veneellä kuin mahdollista jonkin määrätyn matkan päähän rannasta odottamaan sovittua merkinantoa. Niinikään jätettiin kaupungin rantaan pari vahtia, joitten tehtävänä oli taskulampulla — sovittua merkkiä käyttäen — ilmoittaa se hetki, jolloin tavarat voitaisiin tuoda kaupunkiin. Sousimme Pukeman kanssa saareen. Hiivimme pimeässä varovaisesti lähelle makasiinia; epäilimme näet saaressa piilevän salaisia vartioita, koska olin sattumalta kuullut, että muuan maalainen olisi edellisenä päivänä käynyt makasiinia ulkopuolelta tarkastamassa. Ajattelin, että hän silloin kenties oli seinänraosta huomannut makasiinissa olevan epäilyttäviä laatikoita ja että hän mahdollisesti oli tämän ilmoittanut viranomaisille. Kiersin toverini kanssa makasiinin ympäri ensin kauempaa, sitten lähempää. Painoin korvani monta kertaa maahan kuunnellen hengittämättä. Kun maa oli roudassa, olisi pienenkin liikkeen pitänyt kuulua.

Kalle Winter.

Matti Salmela.

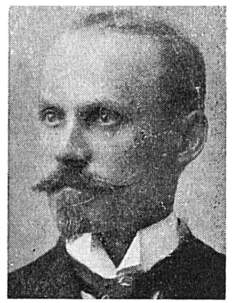

Johan Meriläinen.

Saatuani selville, ettei mitään vaaraa ollut, annoin sovitun merkin, jolloin mereltä riensi rantaan kymmenkunta soutuvenettä ja niissä parikymmentä kunnon toveria. He hyökkäsivät kuin nälkäiset sudet makasiinin kimppuun. Kun emme olleet uskaltaneet hankkia avainta — sillä pelkäsimme siten saattavamme makasiininomistajan ikäviin selkkauksiin — niin särjimme seinän.* Hetken perästä kaikki muut tavarat olivat siirretyt makasiinista, paitsi tyhjät laatikot. Kun nekin täytyi poistaa, päätettiin upottaa ne kivilastissa veneistä käsin meren pohjaan. Mutta useita laatikoita kaatui upotettaessa ja niin ne joutuivat tuuliajolle ajelehtien sittemmin Ajoksen rantaan.

Veneet lähtivät sitten kukin omalle suunnalleen, mutta neljä niistä ohjasi kulkunsa, kuten oli päätettykin, kaupunkia kohden. Minä olin tässä ryhmässä.

* Seinälautoja irroitettiin sen verran, että mies pääsi makasiiniin avaamaan oven sisäpuolelta.

Kaupungin rannan lähettyville päästyämme saimme määrätyn merkin, laskimme rantaan ja kannoimme tavarat erääseen Etelärantakadulla olevaan palokaivoon,* joka mielestämme oli hyvin sopiva säilytyspaikka.

Seuraavana päivänä pidimme seutua silmällä ja näimme nimismies J. Vuorion lähtevän miesjoukon kanssa Selkäsaareen ja siellä menevän suoraan meidän makasiinillemme. Olimme siis aivan oikein edellisenä iltana aavistaneet, että tuo kysymyksessäoleva maalainen antaisi yönseutuna asiasta viranomaisille tiedon. Tultuaan seuralaisineen makasiinille nimismies hänimästyi äärettömästi, kun taaskin kaikki oli mennyt heiltä aivan kuin kahden kämmenen välistä. — Sitten etsimään ympäri saarta! Tullimiehet lähtivät Ajoksen saareen löytäen sieltä tuuliajolle joutuneet laatikot. Alettiin tutkia, mistä ne olivat sinne tulleet. Tuulen suunta viittasi Karihaaran lautatarhaan.

Seuraavana aamuna oli sotilaita, santarmeja ja siviilipukuisia salapoliiseja syytöntä lautatarhaa nuuskimassa ja penkomassa — tietysti ilman minkäänlaista tulosta.

Seurasi jokunen päivä rauhallisempaa aikaa. Kun eräänä päivänä olin tapani mukaan junantuloaikana

---

* Kemin palokaivot ovat tulipalojen varalta katujen risteyksiin järjestettyjä kaivoja, joiden päälle on laudoista laitettu tilavat, kuusikulmaiset suojat; näissä on lukolliset ovet.

asemalla, tuli poliisi *Simo Rimpiläinen* hyvin kiihtyneen näköisenä luokseni. Arvasin jotakin tapahtuneen ja siirryin sen takia syrjemmälle antaakseni hänelle tilaisuuden kahdenkeskiseen puheluun. Hän alkoi hyvin salaperäisesti kertoa eräästä löydöstä kysyen minulta neuvoa, kuinka sen suhteen olisi meneteltävä. Aluksi en aikonut puuttua koko asiaan, mutta kun hän siitä huolimatta pyysi, että minä koettaisin keksiä jonkun henkilön, joka näitä asioita tuntisi, ja kun minulle tällöin selvisi hänen luotettavuutensa, tarjouduin lopuksi selvittämään jutun sillä ehdolla, että hän ehdottomasti lupaisi olla vaiti.

Niistä venekunnista, jotka edelläkerrottuna yönä lähtivät Selkäsaaresta, oli yksi tullut kaupungin halkovarastolle, purkanut siellä kiväärit erääseen ojaan sekä kaatanut ojan reunalla kallellaan olleen halkopinon niiden päälle. Mutta kun talonomistaja Ville Ruonavaara oli mennyt halkoja käsittelemään, oli hän löytänyt kätköpaikan ja tehnyt siitä heti mainitulle poliisille ilmoituksen. Tämä oli käskenyt hänen mennä takaisin löytöä vartioimaan. Rimpiläisen kanssa sovittuani lähdin viipymättä löytöpaikalle tavaten siellä Ruonavaaran erään halkopinon välissä samassa asennossa kuin edellisenä yönä olin unissani nähnyt yölepakon. Ihmetellen uneni yhteensattuvaisuutta menin hänen luokseen ja kysyin, mitä hän siinä teki. Silloin mies hyvin salaperäisesti kertoi löytäneensä

»linnunpesän». Pyysin häntä sitä minullekin näyttämään, mihin hän lopuksi suostuikin. Menimme katsomaan »linnunpesää». Ihmeteltyäni hetken »linnunpoikain» muotosuhteita kysyin, mihin toimenpiteisiin hän aikoi niiden suhteen ryhtyä. Hän ilmoitti odottavansa poliisin lähempiä määräyksiä. Silloin ehdotin hänelle, että »linnunpojat» upotettaisiin meren pohjaan; näin kaikki loppuisi siihen eikä syntyisi mitään ikävyyksiä kenellekään. Samalla tarjouduin ottamaan »pesän» haltuuni,* jos hän lupaisi ainiaaksi unohtaa asian. Hän suostuikin tähän. Pistin hänelle viitosen käteen kysyen, oliko hän siihen tyytyväinen. Samalla kun hän sen myönsi, otin esille pistoolini ja tähtäsin sillä häntä rintaan kysyen, aikoiko hän pitää lupauksensa. Silloin hän säikähtäen vannoi sielunsa autuuden kautta olevansa mitään puhumatta. Vielä varmuuden vuoksi muistutin, ettei hän saanut virkkaa asiasta yhtään sanaa edes vaimolleen. Sitten käskin hänen mennä rauhassa kotiinsa. Hän tekikin niin, enkä luule hänen koskaan tapauksesta mitään hiiskuneen.

Seuraavana päivänä sain eräältä ystävältäni, poliisi *Juho Karppiselta* kuulla, että santarmit olivat kierrelleet erästä toista palokaivoa aikoen aukaista sen. Olipa siis taaskin pidettävä kiirettä, jos mieli saada kiväärit korjatuksi pois. Santarmeja, sotamiehiä ja salapoliiseja kyllä vilisi kaupungilla yötä päivää,

* Kiväärit tuotiin sittemmin talteen kaupunkiin.

Juho Karppinen.

ja lisäksi oli valoisa kuutamoyö; mutta siitä huolimatta tuumasta toimeen! Kymmenkunta miestä kaivon ympärille vahtiin ja liikettä silmälläpitämään sekä toiset miehet hevosta hankkimaan! Se saatiinkin asiassa mukanaolleen limonaaditehtailija *Jukka Kemppaisen* tallista. Sitten hevonen kartanolle kärryjen eteen ja — kun merkki oli saatu — kaivolle! Kun hevonen oli tuotu kaivolle, niin silmänräpäyksessä tavarat kärryihin ja hevosta selkään! Noin kahden kilometrin päässä vihdoin käännyttiin eräälle niitylle, jossa oli iso oja ja sen reunalla suuri juurakkoläjä. Tavarat ojaan ja juurakkoläjä päälle! Myöhemmin tavarat vähitellen kannettiin takaisin vesitehtaalle, pakattiin ja vietiin rautateitse Ouluun, parempaan talteen.»

Myöhemmin Winter sai määräyksen lähteä Ruotsin Haaparannalle ottamaan selvää pakolaisten kohtalosta. Tultuaan sinne hän meni erääseen kahvilaan kysyen sen emännältä, oliko siellä sattumalta suomalaisia. Emäntä vastasi kieltävästi, mutta kun Winter sanoi nimensä, sai hän pian selvän tovereistaan. Järjestettyään Torniossa heidän raha-asiansa ja tultuaan vakuutetuksi siitä, että sikäläinen Ruotsin konsuli oli suo-

siollinen * maanpaossa olevia kemiläisiä kohtaan, hän palasi takaisin.

Kun Winter tuli kotiinsa, kertoi hänen veljensä, joka myöskin oli poliisi, että hän ollessaan asemalla sanomalehtiä ostamassa oli kuullut kolmen tuntemattoman miehen keskenään puhuvan, että Kalle Winter vangittaisiin seuraavana yönä. Winter ymmärsi heti, että hänenkin vuoronsa oli lähteä Ruotsiin. Hän järjesti matkaa varten raha-asiansa ja poistui kotoa ilmoittamatta kenellekään aikeistaan. Kierreltyään palokujia pitkin hän meni nukkumaan erääseen kaupungin ulkopuolella olevaan heinälatoon. Seuraavana aamuna hän tiedusteli eräältä ystävältään, oliko häntä yöllä aiottu pidättää. Kun mitään sellaista ei ollut tapahtunut, palasi Winter kotiinsa seuraten kuitenkin äärimmäisen valppaasti asiain kehittymistä.

Mutta aktivistien ahdistajatkaan eivät olleet toimettomia. Samana päivänä (29. IX. 1905) kuin prokuraattori von Hellens y.m. herrat saapuivat Kemiin, tuli risteilijä »Aasia» Tornion Röytästä asettuen Kemin ulkosatamaan. Santarmit ja poliisit toimeenpanivat ase-etsintöjä kaupungissa ja sen ympäristössä, samalla kun risteilijän miehistö kiinnitti huomionsa saaristoon,

---

* Konsulin ystävällisyyden johdosta Winter antoi hänelle lahjaksi »John Grafton»-revolverin, mistä konsuli tuli hyvin iloiseksi.

m.m. *Pikku-Räiskön* saareen.* Sieltä löytyikin kaikkiaan 13 laatikkoa, joissa oli 50 kivääriä, 50 revolveria, 18 000 panosta ja 5 laatikkoa Blasting-šelatiinia. Omituista oli se, että vaikka tullimiehet, santarmit ja poliisit jo aikaisemmin — sekä »Aasian» miehistökin aivan äsken — olivat tarkastaneet saaren läpikotaisin, sinne täten mentiin uudelleen ja löydettiin lopultakin aselaatikot. ** Ratsumestari Tunzelmannin korvaan oli näet kuiskattu jotakin. — Samoin kävi vähän myöhemmin Selkäsaaressa. Kuin kartan mukaan kreivi Kamenskij meni eräälle ranta-äyräälle löytäen maasta 17 kivääriä, 20 pistintä ja 6 100 panosta. Myös tullilaiva »Vartion» miehistö löysi vielä lokakuun 9. p:nä Ajoksen saaresta 2 000 panosta sisältävän laatikon. — Selkäsaaren löytö oli varsin merkillinen siitäkin syystä, että vaikka laatikot oli kaivettu syvälle maahan ja vaikka kätköpaikalla oli sen jälkeen poltettu kokko, nuuskijat sittenkin olivat varmoja asiastaan.

Mutta kaikkia »John Graftonista» maihin tuotuja aseita ja panoksia ei hallitusvalta kuitenkaan saanut käsiinsä, vaan liittoutuneiden haltuun jäi jonkin ver-

---

* Möylynkarin tapahtumaa kuvatessa on lähteenä osittain käytetty »Sortovuodet ja suurlakko v. 1905 Oulun kaupungissa ja läänissä»-nimistä teosta.

** Risteilijä »Aasia» lähti jo lokakuun 3. p:nä etelään — sangen köykäisessä lastissa; ja sekin vähä, mitä siinä oli, hupeni — rahan ja viinan voimalla — Suomenlahden satamissa olemattomiin.

»Möylyn komppanian» miehiä. (Valokuvattu 20-vuotisjuhlassa 13. 9. 1925).
Vasemmalta: I. Ulén, N. Nylander, A. Jokisalo, E. Castrén, Jaakko Kemppainen, H. Ahlbäck, H. Björn, I. Rantaniemi, J. H. Junkkonen, J. Salonsaari, H. Castrén, H. I. Mannermaa, A. Metsola, F. Tiura, O. Kemppainen, K. P. Lahdenperä, M. Salmela, W. Stenbäck, J. Karppinen, A. Korpelainen ja K. Winter.

ran yli 400 kivääriä, 325 revolveria ja kymmeniätuhansia panoksia, mitkä suurlakkoviikolla toimitettiin rautateitse Ouluun. Kemin miehille jäi vain noin 30 kivääriä ja ehkä saman verran revolvereita. Räjähdysainelaatikot joutuivat kaikki venäläisten käsiin. Nämä eivät kuitenkaan ottaneet niitä laivaansa »Aasiaan», vaan räjäyttivät ne Selkäsaaren rannalla ilmaan.

Edellisestä ilmenee, että Kemissä oli pahinta lajia oleva »Efialtes», petturi, joka Venäjän ruplien sokaisemana oli tehnyt ilmiannot. Kun tämä mies, välitys-

liike Uno Höckertin prokuristi *Antti Sohlstedt*, suurlakon aikana kutsuttiin tilille ja kun tiedetyt syytteet lueteltiin, niin hän häikäilemättä selitti, että kaikki oli valhetta ja että hän tahtoi saada vapautua valalla. Mutta kun tuomiolautakunnan puheenjohtaja, asemapäällikkö *Z. Castrén* hänelle huomautti, että santarmien kätyrille ja sille, jolla on ollut sydäntä pettää isänmaansa, ei ole olemassa mitään valaa, joka hänet voisi puhdistaa, niin Sohlstedt murtui täydellisesti. »Maanpakolaisuuteen!» — niin kuului tuomio. Ja isänmaansa pettäjä alistui katkerasti itkien tuomioon, poistuen, kuten hänelle oli määrätty, pohjoista tietä Ruotsiin, jonne myös hinaajalaiva »Ilmarin» perämies Stålnacke, kuten on mainittu, jo aikaisemmin oli siirtynyt. — Ruotsin Haaparannalle oli niinikään *Antti Juntunen* vetäytynyt; siellä hän kaikkien halveksimana pimeän tullen hiiviskeli pitkin katuja. Kun hän suurlakon loputtua saapui Ouluun ja kääntyi työväenyhdistyksen luottamusmiehen *Jaakko Kemppaisen* puoleen tiedustellen, luuliko tämä hänen jo voivan asettua kotiinsa, niin Kemppainen vastasi: »*Sellaisen teon jälkeen lienee viisainta vielä toistaiseksi pysyä vieraalla maalla häpeämässä.*»

Marraskuun suurlakko 1905 nostatti, kuten tunnettua, kaikkialla isänmaallista mieltä ja synnytti uskoa, että kerran oli koittava se päivä, jolloin mätä ja laho Venäjä kukistuisi ja Suomi vapautuisi sortajansa kahleista. Samanlainen rohkea intomieli valtasi tuona

merkkiviikkona Keminkin väestön. Sinivalkoinen itsenäisen Suomen tuleva lippu siellä silloin liehui, eikä n.s. Tampereen julistuskaan * herättänyt siellä vastaväitteitä, sillä kemiläisten mielestä oli selvää, että suomalaisten tunnussanan piti kuulua: »Irti Venäjästä!» Kemiläisten mielenlaatua osoittaa sekin, että lakon aikana kaupungissa näyteltiin »Maaherra»- niminen näytelmäkappale, joka kuvailee lain pyhyyttä ja loukkaamattomuutta. — Eikä Kemi lakon humussa unohtanut rohkeita poikiaankaan, vaan marraskuun 7. p:nä lähetettiin juna Tornioon noutamaan maastapaenneita Möylyn sankareita, joita Tornio jo oli intomielisesti juhlinut ja jotka sitten suuren riemun vallitessa vastaanotettiin kotikaupungissaan.

Tällainen on Möylynkarin tarina. Vaikka maahamme ei saatukaan aseita muuta kuin nimeksi, oli tapahtumalla suuri moraalinen merkitys. Venäläiset luulivat, että Pohjanmaalle oli jo aikaisemmin saapunut

* Se oli kohdistettu »vihattua, likaista virkavaltaa» vastaan, ja siinä nimitettiin senaatin jäseniä »kurjiksi matelijoiksi». Se vaati näiden eroa sekä laille uskollisen, isänmaallisen ja luottamusta nauttivan väliaikaisen hallituksen asettamista avoimella äänestyksellä, joka toimitettaisiin kansankokouksessa Helsingissä. Väliaikaisen hallituksen oli kokoonkutsuttava perustava kansalliskokous, jonka jäsenten vaaliin olisivat oikeutetut kaikki 21 vuotta täyttäneet suomalaiset miehet ja naiset ja jonka oli määrä saada aikaan yksikamarinen eduskunta. Vaadittiin myöskin *täyttä autonomiaa Suomelle*, joka oli tunnustettava erityiseksi valtioksi, tosin Venäjän valtakunnan oleellisena osana.

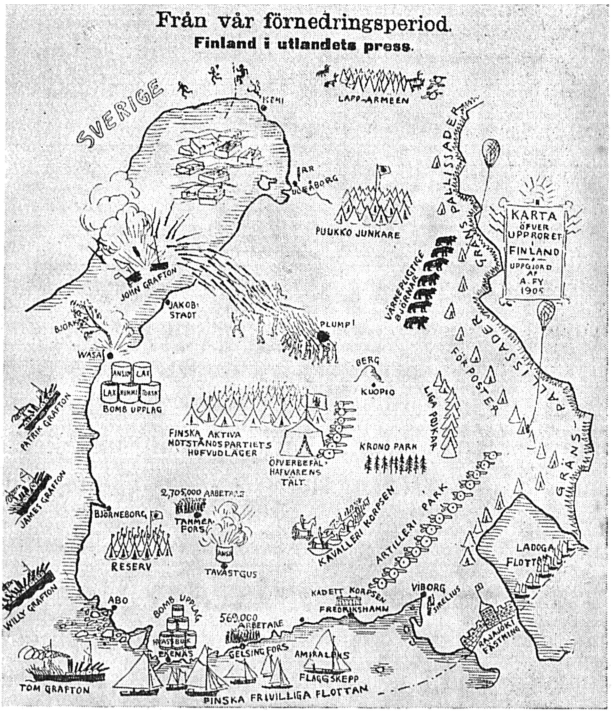

Venäläisten ja ulkomaalaisten päätöntä kuvittelua ivaava, pilalehti »*Fyrenin*» joulunumerossa 1905 julkaistu kuva. (Liite n:o 13).

monta laivanlastillista aseita*, ja Pohjanmaan kansaan

---

* Kenraalikuvernööri *Obolenskij* lausui suurlakon alkaessa Helsingissä, että vaikka Suomeen olisikin tuotu 5—6 laivanlastillista aseita, ei se muka mitään merkitsisi. Tästä lausunnosta selvästi näkyy, että venäläiset todella luulivat Pohjanmaalla olevan suuria asevarastoja. Ja pilalehti »*Fyrenkin*» innostui laittamaan kuvan, missä esitettiin kokonainen »John Grafton»-laivasto.

»John Graftonin» haamu vaikutti isänmaallisen rohkaisevasti.

Suomen aktiivinen vastustuspuolue oli täten Peräpohjolassa kylvänyt siemenen hyvään maahan, jossa se juurtui syvemmälle kuin missään muualla Suomessa. Tästä kylvöstä nousi varsinkin Kemissä mitä ihanin oras, joukko nuoria, isänmaataan tulisesti rakastavia miehiä, jotka sitten, kun kohtalon hetki löi, noiden vanhojen möylyläisten rautakourien kanssa ryhtyivät siihen rohkeaan ja edesvastuulliseen tekoon, jota *Kemin etapin* nimellä nyt käymme lähemmin käsittelemään. — Eikä Möylyn tarina rohkaissut ja herättänyt ainoastaan Peräpohjolan valpasta kansaa, vaan tulisoihdun tavoin se valaisi koko isänmaatamme. Se osoitti meille tietä ahdingoissamme ja se painoi meidän mieliimme Ilkan kuningas-ajatuksen:

»Ei oikeutta maassa saa,
ken itse sit' ei hanki.»

KEMIN ETAPPI

KEMIN ETAPIN JÄRJESTÄYTYMINEN.

Vaarassa on suku Suomen!
Koita ei konsana huomen
voiton jos saa vihamies.

Vartion hetki on lyönyt,
vaikea eessä on työ nyt,
tiedätkö paikkas ja ties?

Eino Leino.

Kemi ja sen ympäristöt.

Koska Kemin etapin historiassa mainitaan lukuisasti sekä itse kaupungin että sen lähimpien ympäristöjen paikkoja, on hyvä jo heti alussa tutustua niistä tärkeimpiin. (Etappikartta, liite n:o 14).

Kaupungin *rautatieasemalla* Saksaan-menijät otettiin vastaan ja siellä he myöskin useimmiten saivat kulkea ensimmäisen kiirastulen, nim. passintarkastuksen läpi. — Kun asemalta kuljetaan sen edustalla olevan aukeaman ja kaupunkiin kuuluvan pienen puistikon poikki, on heti oikealla kädellä, Maantiekadun ja Isonpuistokadun kulmauksessa, Kemin vanha »*Osula*» (nyk. Kurkelan matkustajakoti), jossa aikoinaan useita satoja

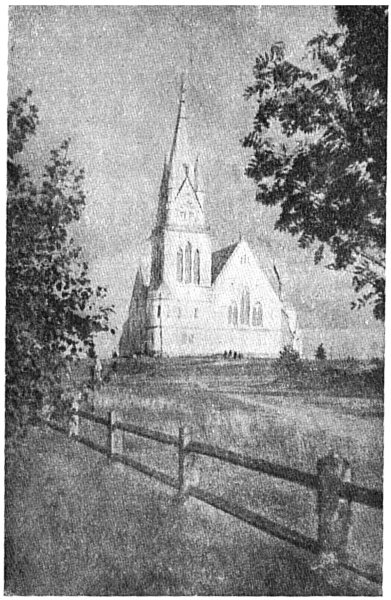

Kemin kirkko.

Saksaan-pyrkiviä on majaillut. — Sen lähimmässä läheisyydessä, Isonpuistokadun varrella, on *Jokelan matkustajakoti*, joka myös oli jääkäriliikkeen aikana nuorten »alasmenijäin» lepola. Samaa on sanottava *Niemelänkin matkustajakodista*, joka sijaitsee Pakkahuoneenkadun varrella. — Majapaikoista puheenollen mainittakoon myös Pohjoispuistokadun varrella oleva rouva *Pietilän talo*, jossa vaaranalaisimmat kulkijat tavallisimmin pidettiin piilossa. — *Hille Halosen* talossa, Pohjoispuistokadun ja Etelärantakadun kulmauksessa oli *Kemin etapin kanslia*. — Paitsi *kaupungin kirkkoa* ja *yhteiskoulua*, mainittakoon vielä n.s. *Palokunnantalo*, jossa sijaitsivat Kemin kuuluisa *poliisilaitos*, »*Kunto*»-nimisen urheiluseuran voimistelusali, ryssien majoituspaikka y.m.

Kemin kirkon tornista aukenee eteemme laaja näköala: *Pohjoisessa* päin on Lautiosaaren pysäkin ja

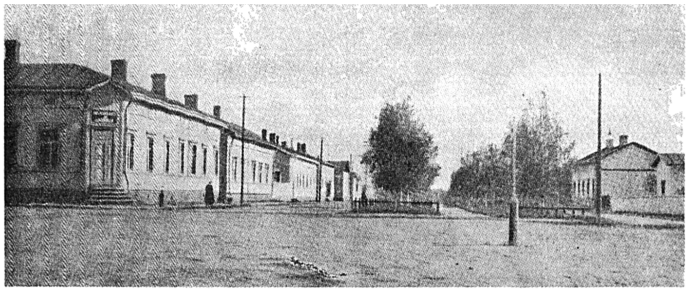

Kemin Pohjoispuistokatu.

Laurilan aseman välillä Kemijoen yli johtava leveä *rautatiesilta* ja jonkin matkaa sen alapuolella *Karihaaran tehdasalue* ynnä *Kiikelin* ja *Kuivanuoron* saaret muita mainitsematta. — *Lännessä* näkyvät *Koivukallion, Ruutinkarin, Saarenkrunnin* ja *Valkeakarin* saaret. — *Lounaan puolella on noin* $3^1/_2$ km pitkä ja noin $^1/_2$ km leveä *Selkäsaari* (pituussuunta jotakuinkin etelästä pohjoiseen), jonka pohjoispäästä kaupungin rantaan on runsaasti $1^1/_2$ km. — Kemistä noin $6^1/_2$ km *etelään* on laaja *Ajoksen* saari luotsitupineen; tämän saaren itärannalla oli »*Vanhan-Pihlajan*» *kalasauna* eli n.s. *Ajoksen jääkärikämppä*, josta Saksaan-menijöitä avoveden aikana lähdettiin moottorilla kuljettamaan Ruotsin-puolen *Seittenkariin*, missä taas niinsanottu *Krunnisalmen jääkärikämppä* oli vastaanottopaikkana. Ajoksen etelärannikon itäisimmästä niemestä noin 3 km etelään on *Ajoksenkrunni*. — Kemistä *kaakkoon* on mantereen rannikolla noin $^1/_2$ km päässä kaupungista

Näköala Kemin kirkon tornista Ajoksen saarta kohti.

hautausmaa; siitä 1 km edelleen kaakkoa kohti *Kalkkinokka*, josta on taas likipitäen $^1/_2$ km *Haukkarin-niemeen* ja siitä n.s. *Nällin-rantaan* (Kallionpäähän) 1 $^1/_2$ km, sekä siitä noin 11 km päässä *Maksniemen pysäkki* ja samanniminen kylä. — Ajoksen saaren koilliseen pistävän kärjen, n.s. *Rivinnokan* ja mantereen välillä Maksniemen suuntaan on *Veitsiluoto* ja sillä sahalaitos (rakennettu vasta maailmansodan jälkeen); samaisen Ajoksen kärjen ja kaupungin välillä, lähellä rannikkoa, taas on *Laitakari*-niminen saari, jossa niinikään on sahalaitos. — Kaupungin rannassa on, paitsi varsinaista *satamaa*, myöskin n.s. *Hahtisaaren venevalkama* (kaupungin luoteiskulmassa), josta talvitie kulkee Kuusiluotoon, sekä kaupungin lounaiskulmassa *Mansikkaniemen saha.* — Aseman takana on *Karjalahti*, jonka ympäri toisinaan kuljetettiin Saksaan-menijöitä n.s. *Tervaharjuntietä* pitkin maantielle ja siitä eteenpäin Nällin-rantaan.

Tornionjoen-suun saarista on tässä yhteydessä mainittava ensinnäkin *Sellee*, jonka eteläpäässä on *Röyttä*-niminen Tornion ulkosatama ja A.B. Kemi O.Y:n sahalaitos. Selleestä noin 4 km kaakkoon, jonkin verran erillään muusta saaristosta on *Kuusiluoto*, jossa myös on suurehko sahalaitos. — Ruotsin-puolen saaria ovat Röytän tienoilla sijaitsevat *Hamppuleiviskä* ja *Tirro*. Röytästä noin 6 km etelään, aivan likellä rajaa, on *Kataja* ja siitä noin 15 km lounasta kohti, rajan ja Seittenkarin keskivälillä *Äijänpojanletto*.

Kemin etapin synty ja alkuvalmistelut.

Yleinen mieliala Pohjois-Pohjanmaan ja Peräpohjolan väestön keskuudessa oli maailmansodan syttyessä hyvin toivehikas. Kaikki odottivat Venäjän kukistumista. Arveltiin, että jolleivät Saksan aseet sitä aikaansaisi, niin ainakin sodan jälkeen kaikesta päättäen puhkeava vallankumous. Kuviteltiin alussa sitäkin mahdollisuutta, että Venäjän hallitus valtiollisen järjen nimessä viipymättä kumoaisi kaikki poikkeuslait palauttaen maamme sisäisen itsenäisyyden. Epävarmuutta synnytti kuitenkin se, miten meidän tämän jälkeen olisi Venäjään suhtauduttava. Se käsitys oli joka tapauksessa yleinen, *ettei Venäjän antamiin lupauksiin ja myönnytyksiin ollut koskaan luottamista.* Sillä olihan Suomella tarpeeksi kokemusta siitä, mitenkä venäläi-

set täyttivät m.m. niitä lupauksia, joita he suurlakon painostuksesta olivat antaneet. Senvuoksi oli perin lähellä sekin ajatus, että maailmansodan mahdollisesti synnyttämiä tilaisuuksia hyväkseenkäyttämällä Suomen tulisi riistäytyä itsenäiseksi valtioksi.

Nyt oli sota saatu, nyt oli se hetki tullut, jolloin Suomi vaati poikiensa valppautta. Sota ei herättänyt Pohjanmaalla kenessäkään pelkoa, vaan päinvastoin kaikissa toivoa. Joskin sittemmin Enehjelmin hallituksen pahimpina aikoina monen mieli oli masennuksissa, niin se johtui vain siitä, että toiminnan alkamishetki viipyi. Mutta kun se vihdoin koitti, niin kansa otti sen riemumielin vastaan ja riemumielin se sitten antoi raskaan uhrinsa vapautensa ja isänmaansa puolesta.

* * *

Ryhtyessämme tekemään selkoa Kemin etapin synnystä ja sen monivaiheisesta toiminnasta on meidän ensin lyhyesti tutustuttava niihin kahteen mieheen, joista tuli etapin keskeisimmät tekijät, sen johtajat.

Maisteri *Arvi Hällfors* ja insinööri *Konstu Pietilä* eivät suinkaan olleet enää mitään lapsia silloin, kun Kemin aktivistit kutsuttiin isänmaan itsenäisyyttä valmistelevaan suoranaiseen toimintaan.

Arvi Hällfors.

Maisteri *Arvi Hällfors* syntyi Oulussa syyskuun 29. p:nä 1888. Hän kasvoi sellaisessa ilmapiirissä, että aktivistinen henki imeytyi häneen varhaisesta nuoruudesta asti. Niinpä tapaamme hänet — vain yhden esimerkin mainitaksemme — lyseon yläluokkalaisena *Voima-liiton* jäsenenä johtamassa omaa ryhmäänsä Oulujoen jäällä.

Maailmansodan alkamisvuonna 1914 Arvi Hällfors asui suuren osan kesää Kemissä äitinsä *Lydia Hällforsin* ja sisarensa, Kemin yhteiskoulun johtajattaren *Edit Hällforsin* luona, koska Kemin kaupungin valtuusto oli hänen tehtäväkseen antanut kaupungin kunnallishistorian kirjoittamisen. Tällöin hän paremmin kuin aikaisemmin tutustui Kemin paikallisiin oloihin, sen asukkaisiin ja varsinkin siellä toimiviin virkamiehiin. Kun kuitenkin Oulu oli hänen syntymä- ja varsinainen kotipaikkansa, missä myös hänen vanhin veljensä, tunnettu aktivisti viskaali *Kaarlo Hällfors* asui, niin siitä johtui, että Oulukin jatkuvasti pysyi hänen mielenkiintonsa kohteena. — Niinpä hän vietti osan kesästä myös Oulussa sekä *Ämmö*-nimisellä huvilallaan Haukiputaalla, kunnes matkusti syyskuun puolivälissä Helsinkiin suorittaakseen filosofiankandidaatti-arvoa varten jonkin vielä puuttuvan tutkinnon.

Kun Hällfors ensimmäisestä ylioppilasvuodestaan alkaen kuului siihen pohjalaiseen ylioppilaspiiriin, jonka keskuksena oli Pohjoispohjalaisen Osakunnan kuraattori,

maisteri *Väinö Kokko*, ja kun hän tällöin Helsingissä oleskellessaan jonkin aikaa asui maisteri Kokon luona Ostrobotnialla sekä muutoinkin päivittäin kävi Kokkoa ja tämän tovereita tapaamassa, on selvää, että hän alusta alkaen sulautui siihen mielialaan, mikä jääkäriliikkeen synnytti, ja voi hyvin seurata aktivisteihin lukeutuvien ylioppilaiden, sotakoulutuksen hankkimista tarkoittavia puuhia. — Suoritettuaan tutkintonsa Hällfors matkusti joulukuun alkupuolella 1914 takaisin Pohjanmaalle. Oulussa hän taas tapasi maisteri Kokon, joka oli tullut kotikaupunkiinsa saattaakseen rajan yli pari Suomen aktivistien edustajaa, joiden tehtävänä oli Ruotsissa neuvotella suomalaisten mahdollista sotakoulutusta koskevista asioista. Tällöin Kokko selosti lähemmin Helsingin aktivistien suunnitelmia jättäen samalla Hällforsin levitettäväksi salaisesti monistettua valtiollista herätyskirjallisuutta. Hällfors koettikin kylvää aktivistisia mielipiteitä toveripiirinsä keskuuteen Oulussa. Muutettuaan vuoden 1915 alussa Kemiin jatkamaan keskeytyneitä arkistotutkimuksiaan Hällfors joutui päivittäiseen kosketukseen siellä olevien entisten ylioppilastoveriensa sekä paikkakunnan virkamiesten kanssa ja tällöin hän tietenkin myös teki parhaansa juurruttaakseen mieliin niitä aktivistisia aatteita, jotka edellisen syksyn toveripiirissä olivat olleet määräämiä.

Kun hän sitten keväällä 1915 oli saanut ainehiston Kemissä kootuksi, päätti hän matkustaa Ouluun jatkaak-

seen tutkimuksia Oulun lääninhallituksen arkistossa. Siellä hän työskenteli silloisen kuvernöörin Langinkosken luvalla; mutta kun tämän sijalle pian (22. VI. 1915) nimitettiin *Aksel Fabian af Enehjelm*, niin sekä Hällfors että lääninhallituksen virkamiehet saivat heti kokea, mistä päin tuuli puhalsi. Enehjelm esiintyi jo alunpitäen kiireestä kantapäähän asti poliisimiehenä ja urkkijana. Hän ei myöskään hyväksynyt sitä, että lääninhallituksessa työskenteli sen ulkopuolelle kuuluva henkilö — ja niin Hällforsin täytyi keskeyttää arkistotutkimuksensa. — Elokuun 20. päivän tienoilla 1915 hän senvuoksi matkusti taas Kemiin, aikoen syyskuun alkupuolella palata takaisin Ouluun, jossa hänen — sopimuksen mukaan — tuli työväenopistossa opettaa kansantaloustiedettä sekä pitää kunnallispolitiikkaa käsitteleviä luentoja.

Mutta tällä välin jääkäriliike oli jo kehittynyt sellaiseen vaiheeseen, että Hällfors sen innostamana jäikin Kemiin. Ja siellä me tapaamme hänet sitten Kemin etapin eturivinmiehenä etapin koko toiminta-ajan. *

---

* Hällforsin koulupoika-aikainen liikanimi oli »*Pastori*», ja tällä nimellä häntä jääkäritkin yleisesti mainitsivat. Useat eivät edes tienneet hänen oikeaa nimeään. Kun hänen oikeakin nimensä usein esiintyi väärässä muodossa: Hällström, Hällstén, Hallström, vieläpä Hallstén, vaikutti epäilemättä tämäkin osaltaan siihen, etteivät santarmiviranomaiset myöhemmissä etsiskelyissään heti päässeet hänen jäljilleen.

Henrik Konstantin Pietilä.

Insinööri *Henrik Konstantin Pietilä* syntyi Kemissä toukokuun 21. p:nä 1886. Hänen isänsä *Erkki Pietilä* eli Järvenpää († 13. I. 1899) oli tullivartia, ja äiti, *Saara Fredriika Antintytär* (o. s. Miettinen), oli kotoisin Simosta. Käytyään Kemin yhteiskoulun Konstu Pietilä tuli ylioppilaaksi v. 1907 samana päivänä, kesäkuun 13:ntena, kuin Hällforskin, jotenka nämä kaksi olivat tovereita aina ensimmäisestä ylioppilaspäivästä asti. Pietilä ryhtyi jatkamaan opintojaan teknillisessä korkeakoulussa aikoen konerakentaja-insinööriksi; tälle alalle hänellä olikin aivan erikoisia taipumuksia. Varattomuuden takia olivat hänen lukunsa aika-ajoin keskeytyksissä hänen ollessaan ansiotyössä. Suoritettuaan ensimmäisen, konerakentaja-insinöörin tutkintoa varten vaadittavan kurssin hänen täytyi kevätlukukaudeksi 1915 taas jäädä Kemiin; kuitenkin hän aikoi syksyllä lähteä Helsinkiin lukujansa jatkamaan.

Mutta jääkäriliikkeen uusi vaihe sai hänetkin unohtamaan omat edut, ja niin hänkin päätti uhrata voimansa siihen jaloon työhön, jonka päämääränä oli Suomen itsenäisyys. Pohjoispohjalaiseen Osakuntaan kuuluvana ja rohkean aktivistihengen täyttämässä Kemissä kasvaneena hän oli heti alunpitäen selvillä siitä, mihin isänmaan onni ja tulevaisuus Suomen miehiä velvoitti.

* * *

Oleskellen kaukana pääkaupungista ei Hällforsilla enempää kuin Pietilälläkään ollut tietoa siitä, että Saksaan menneistä suomalaisista suunniteltiin kiinteätä pataljoonaa.

Mutta Hällforsin ollessa eräänä iltana Pietilän luona ilmestyi sinne reippaannäköinen mies, jonka Pietilä esitti Torniosta kotoisin olevaksi kirjaltaja *Ossi Sundelliksi*. Tällä oli mukanaan tärkeä, Karihaaran sahan toimitusjohtajalle, luutnantti Snellmanille tarkoitettu kirje, jonka perilletoimittamisesta hän neuvotteli Pietilän kanssa. Mutta sen ohessa Sundell tiesi kertoa, että sotakoulutuskysymyksessä oli Saksan kanssa aikaansaatu sopimus sekä että Haaparannalle oli tämän johdosta saapunut kaksi jääkäriä ja joitakuita Saksan edustajia.

Pari päivää tämän jälkeen tulivat Hällforsin luokse torniolaiset veljekset insinööri *Yrjö Paasi* ja farmaseutti *Paavo Häll*. Todentaen sotakoulutuskysymyksen ratkaisun ja ilmoittaen miesten lähetyksen kiireelliseksi he pyysivät, että Kemin aktivistitkin ryhtyisivät värväystoimiin. Pietilä ja Hällfors vastasivat haluavansa ensi sijassa itse lähteä Saksaan, mutta torniolaiset vieraat eivät katsoneet sitä tarkoituksenmukaiseksi; heidän mielestään Hällforsin ja Pietilän olisi jäätävä Kemiin juuri värväystä järjestämään. Tähän nämä lopulta suostuivat.

Lähinnä seuraavina päivinä he lähettivätkin viisi

Jääkärimajuri Eero Kuussaari (Heickell).

tai kuusi nuorta miestä sotapolulle. Mutta varsin pian he saivat sellaisen tehtävän, joka kokonaan lopetti heidän välittömän värväystyönsä.

Syyskuun 3. p:n aamulla 1915 saapui ylioppilas *Eero Heickell* Torniosta Pietilän luo ilmoittaen, että Saksassa koulutettava suomalaisjoukko oli suunniteltu pataljoonan vahvuiseksi eli 1400-miehiseksi, mutta että, koska pataljoonaan oli aikomus liittää myös eräitä erikois-aselajeja, siihen otettaisiin miehiä aina 2 000:een asti. Hän huomautti, että Peräpohjolan aktivistien päätoimeksi tämän takia tulisikin miestenkuljetus rajan yli. Pietilä oli omasta puolestaan heti valmis tähän tärkeään työhön; ja kun Heickell tiedusteli, tuntisiko Pietilä jotakuta toista sopivaa henkilöä, niin tämä esitti ensi sijassa Arvi Hällforsia, joka heti kutsuttiinkin asiasta neuvottelemaan. Tuloksena oli, että Hällforskin katsoi isänmaalliseksi velvollisuudekseen suostua Heickellin tekemään ehdotukseen. Ja molemmat päättivät ryhtyä toimimaan.

Heickell kertoi äskettäin käyneensä Helsingissä ja

ehdottaneensa siellä, että lähtijöiden ohjaus keskitettäisiin varsinaisesti Kemiin, josta, koska sekin oli lähellä rajaa eikä niin vahvasti vartioitu kuin Tornio, miehiä kuljetettaisiin meren yli niin paljon kuin mahdollista, mutta että, jos Kemiin tulisi tavallista suurempia miesmääriä samalla kertaa, ne lähetettäisiin osaksi muita reittejä myöten eteenpäin. Täten Torniokin sivureitteineen olisi yhä edelleen huomattava kuljetusväylä.

Samalla Heickell ilmoitti Helsingissä jo sovituksi, että Saksaan-menijät otettaisiin vastaan *Kemin asemalla* ja että heidän tuntomerkkinään olisi vasemmassa suupielessä pidettävä sytyttämätön savuke ja oikean kämmenen yli kiedottu nenäliina. Niin pian kuin asiat Kemissä olisi saatu järjestykseen, Heickell ilmoittaisi siitä Helsinkiin, jotta miestenlähetys saattaisi alkaa.

Toimintaa varten päätettiin vuokrata erityinen etappikanslia, koska näin suuren vaaran alaista työtä ei luonnollisesti voitu keskittää enempää Pietilän kuin Hällforsinkaan kotiin. Etappikansliasta tuli samalla Hällforsin asunto.

Heickell, Hällfors ja Pietilä keskustelivat jonkin verran etapin käytännöllisestäkin järjestelystä; ja siihen nähden Heickellillä olikin rajalla suorittamiensa järjestelyjen perustuksella jo paljon kokemusta. Mutta ennenkuin Hällfors ja Pietilä ensinkään saattoivat ratkaista, mitä mahdollisuuksia heillä oli kuljettaa

Lydia Hällfors.

miehiä rajan yli, oli heidän tietystikin saatava yritykseen mukaan joku luotettava luotsi. He tulivat heti ajatelleeksi kalastaja *Allu Jokisaloa*, joka oli ollut aktivistien toiminnassa mukana aina »John Graftonin» ajoilta saakka. Jokisaloa ei kuitenkaan tavattu kotoaan, jotenka hänen kanssaan pidettävät neuvottelut täytyi jättää toistaiseksi. — Hällfors ja Pietilä sopivat kuitenkin Heickellin kanssa siitä, että tämä ylläpitäisi yhteyttä Kemin ja rajan takana olevien etappijääkärien kanssa; he puolestansa lupasivat tehdä parhaansa Kemin etapin menestymiseksi.

Vielä samana iltana Hällfors puhui asiasta äidilleen ja sisarelleen. Äiti kysyi vakavana pojaltaan, oliko tämä ajatellut, mikä sellaisesta toiminnasta saattoi olla seurauksena, nim. vangiksijoutuminen, Venäjälle raahaaminen tai hirsipuu. Kun Arvi vastasi, että vähän merkitsi muutamien nuorten miesten elämä silloin, kun kokonainen kansa tahdottiin surmata, ja että tämä keino oli ainoa mahdollinen, mitä kansan pelastamiseksi ja isänmaan vapauttamiseksi voitiin yrittää, niin äiti sanoi: »Olet täysi-ikäinen mies, sinun itsesi tulee ratkaista, minkä katsot oikeaksi ja mikä mielestäsi on isänmaalle hyödyksi. En voi teitä muuten auttaa kuin rukoilemalla puolestanne. Jumala onkin teidän voi-

Edit Hällfors.

Kaarlo Hällfors.

makkain apunne.» — Hällforsin sisar, johtajatar *Edit Hällfors*, joka jo sortovuosina oli ollut aktivistisessa toiminnassa mukana, innostui kovasti asiaan luvaten kykynsä mukaan etappimiehiä auttaakin.

Seuraavana aamuna Hällfors matkusti Ouluun saaden sikäläiset opetus- ja luentotuntinsa järjestymään haluamallaan tavalla. Samalla kertaa hän neuvotteli myös veljensä, viskaali *Kaarlo Hällforsin* kanssa, joka lupasi Oulusta käsin kaikin tavoin tukea Kemin etappitoimintaa. He kumpikin olivat sitä mieltä, että kaikki värväys koko Oulun pohjoispuoleisella rannikkoalueella oli heti lopetettava. Niidenkin parinkymmenen miehen lähtö, jotka oli jo ehditty värvätä, oli herättänyt ikävää huomiota. Vasta sitten, kun Kemin etapin toiminta kävisi mahdottomaksi, voitaisiin näillä seuduin ryhtyä värväystyöhön.

Oulusta Hällfors palasi Kemiin jatkaen sieltä mat-

kaa Tornioon toteuttaakseen erään suunnitelmansa. Kun oli tärkeää, että Kemin etappi pääsisi välittömäänkin yhteyteen Haaparannalla ja Ruotsissa toimivien jääkärien ja aktivistien kanssa, oli Hällfors päättänyt koettaa hankkia itselleen rajapassin, jommoisia annettiin ainoastaan torniolaisille. Tätä tarkoitusta varten hän vuokrasi Torniossa itselleen täysihoitoisen asunnon, muka silmälläpitäen sikäläisessä kruununvoudinarkistossa tehtäviä arkistotutkimuksia. Samassa paikassa asui useita sotasensuurissa toimivia postivirkamiehiä, joista eräs oli hänen luokkatoverinsa ja pari muuta hyviä ylioppilastuttavia. Asunto oli siis jo sellaisenaan »turvallisesti» valittu, ja Torniossa käydessään Hällfors asuikin siinä. Mutta täten hän myös »torniolaisena» voi hankkia rajapassin. Sen saamista helpotti vielä sekin seikka, että Alatornion apulaisnimismiehenä oli Hällforsin nuorempi koulutoveri, ylioppilas *Birger Micklin.* Kuten saamme nähdä, oli passi hyvään tarpeeseen Hällforsin käydessä rajan toisella puolella. — Näin oli Hällfors siis järjestänyt asiansa. Ja Pietilä puolestaan oli myös valmis.

Kansliaksi saatiin vuokratuksi kauppias *Hille Halosen* talosta kahden huoneen ja keittiön huoneisto, jonka Hällfors kalusti sisareltaan saamillaan huonekaluilla. Talossa Hällfors ja Halonen asuivat vain kahden. Halosella ei ollut edes palvelijaa. Eräs vanha luotettava naishenkilö, joka kävi siistimässä Halosen

huoneiston, otti pitääkseen huolen Hällforsinkin asunnosta. Kun Hällfors saattoi ehdottomasti luottaa Halosenkin vaiteliaisuuteen, voi hän olla täysin vakuutettu, ettei mitään siitä, mitä kansliassa tapahtui, päässyt kulkupuheina leviämään kaupungille. Talon asemakin oli erinomainen; se oli nimittäin kulmatalo, sijaiten kaupungin etelälaidalla merenrantaan päättyvän laajan puistokadun päässä. Huoneiston ikkunat olivat merelle päin, jotenka kadulta käsin oli vaikea huomaamatta päästä tarkastamaan, mitä huoneissa tapahtui. Talon vierestä alkoi etelään johtava valtamaantie, jotenka kansliahuoneiston ikkunoista voi sivuviistoon katsellen samalla pitää silmällä maantiellä tapahtuvaa liikettä. Pieni piha, josta huoneistoon tultiin, oli kokonaan umpiaidan ympäröimä. Sinne johti kadulta vain yksi, lukittava ja aina kiinnioleva portti. Pihasta vei kapea lukko-ovi viereiseen palosolaan, jota myöten kulkien, toisten avonaisten palosolien kautta helposti päästiin kolmelle eri kadulle. Tätä tietä käytettiinkin sangen usein, kun suurempia joukkoja kokoontui kansliaan. Näin eivät öiseenkään aikaan tapahtuneet kokoutumiset saattaneet herättää huomiota. Mainittakoon vielä, ettei Hällfors laittanut oveensa mitään soittokelloa, koska hän ei halunnut, että ketkään sivulliset

Hille Halonen.

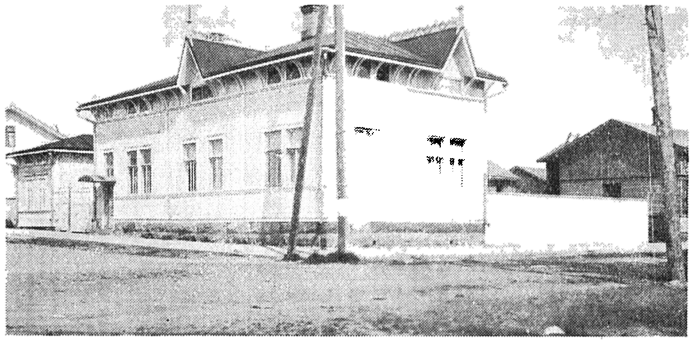

Etappikanslia.

pääsivät kansliaan. Sitävastoin oli sovittu, että järjestön jäsenet saapuessaan löisivät kolme kertaa pihanpuoleiseen seinään. Heikkokin hirsiseinään lyöty isku kuului näet selvästi huoneisiin. Salaliiton päämaja oli näin ollen valmis. Seuraavana tehtävänä oli hankkia sille tarpeellinen henkilökunta.

Toimintahenkilöiden valinta.

Ensimmäinen henkilö, jonka Hällfors ja Pietilä tahtoivat saada yritykseen mukaan, oli kalastaja *Allu Jokisalo*. He tapasivat hänet Kemin satamassa, juuri kun hän oli veneineen palaamassa kalastusmatkalta. Pietilä esitti hänelle asian, ja Jokisalo kuunteli tarkkaavaisesti. Hän ei kuitenkaan heti ollut taipuvainen yritykseen. Asia oli kyllä oikea, arveli Jokisalo, mutta varmaa oli myöskin, että jo kuukauden kuluttua koko

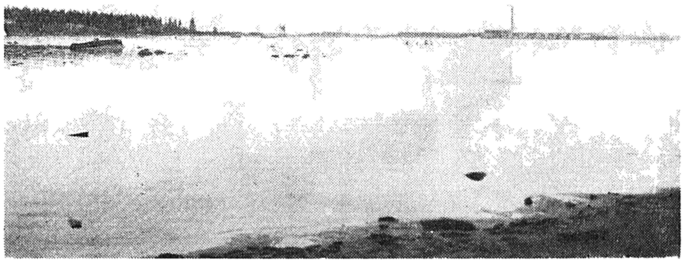

Näköala etappikanslian edustalta Kalkkinokkaan ja Laitakariin päin.

puuha olisi viranomaisten tiedossa. Elävän lastin kuljettaminen rajan yli oli näet koko joukon vaarallisempaa kuin kuolleen, sillä viimeksimainittu oli vaiti. Hän oli ollut jo ennenkin »pappia kyydissä» ja luuli sen takia tietävänsä, mitä seuraisi, jos hän liittyisi yritykseen ja joutuisi karkumatkalle. Edellisellä kerralla hän ja eräät hänen varattomat toverinsa olivat jääneet yksin rahoitta Ruotsiin, ja heidän perheensä olivat joutuneet taloudelliseen ahdinkoon. Senvuoksi Jokisalo asetti ensimmäiseksi ehdoksi sen, että hänen perheelleen taattaisiin vähintään kuuden kuukauden elanto siinä tapauksessa, että hän joutuisi maanpakoon. Tätä varten olisi hänen perheensä käytettäväksi johonkin pankkiin sijoitettava vähintään tuhat markkaa. — Hällfors huomautti, että etapin rahoittamista ei

Allu Jokisalo.

tosin vielä oltu varsinaisesti järjestetty, mutta että hän katsoi tehdyn vaatimuksen luonnolliseksi ja että asia siis voitaisiin järjestää. — Edelleen Jokisalo vaati, että tehtävän laatuun katsoen hänelle olisi maksettava 10 markkaa päivältä koko sinä aikana, minkä hän olisi etapin palveluksessa. Hällfors ja Pietilä suostuivat heti tähänkin. *

Kun asia täten oli sovittu ja Jokisalo samalla lupautunut ryhtymään etapin palvelukseen, siirryttiin kolmisin kansliaan neuvottelemaan kuljetuksen yksityiskohdista. Tällöin Jokisalo esitti käsityksenään, että merimatkat olisi aloitettava jostakin kohtaa Kemin kaupungin eteläpuolelta, että Ruotsin rajan yli olisi kaartaen kuljettava Sarven saaren ympäri sekä että reittien tulisi päättyä johonkin Haaparannan lähettyvillä olevaan maaseutupaikkaan. Matkaa olisi riippuen tuulista noin 6—8 peninkulmaa. Suotuisimmissa tapauksissa saatettaisiin tehdä kaksi tällaista matkaa

---

* Päiväpalkka koroitettiin Jokisalon vaatimuksesta vähän myöhemmin 20 markaksi. Takuusumman Hällfors sai muutamien päivien kuluttua kansanopistonjohtaja Tuompon välityksellä ja jätti sen toistaiseksi sisarensa huostaan. Kun etapin rahoittaminen alussa osoittautui vaikeaksi, täytyi nämäkin varat käyttää, jolloin Jokisalo suostui siihen, että johtajatar Edit Hällfors henkilökohtaisesti takasi hänen perheelleen vastaavan summan.

viikossa; ja kun Jokisalon veneeseen mahtui arviolti 15 miestä, voitaisiin tällä siis kuljettaa 30 miestä viikossa. Epäedullisten olosuhteiden vallitessa saattaisi matkaan kulua kokonainen viikko, jolloin kuljetettava miesmäärä rajoittuisi puoleen. Mutta kun tiedettiin, että saapuvia Saksaan-menijöitä tulisi olemaan melko paljon, niin Jokisalo arveli, että olisi viipymättä hankittava toinenkin kuljettaja ja samalla ryhdyttävä tarkoitusta varten puuhaamaan merikelpoista moottorivenettä. — Hällfors lupasikin neuvotella Haaparannalla tästä asiasta. — Toiseksi kuljettajaksi Jokisalo esitti entistä luotsia, simolaista *Konsta Aspegrénia*, joka luotsilaitosta venäläistytettäessä oli siitä eronnut.

Konsta Aspegrén.

Seuraavana päivänä lähetettiin hakemaan Simossa asuvaa Aspegrénia Kemiin. Tämä tulikin käyden ensin Pietilän luona ja mennen sitten etappikansliaan Hällforsia tapaamaan. Hällfors esitti asian Aspegrénille, joka silloin suorasukaisesti vastasi, että hän oli ensin luullut olevansa tekemisissä poikasten kanssa, mutta että kun asiassa näkyi olevan vakavampiakin miehiä matkassa, niin hän oli kyllä valmis liittymään yritykseen. Hän sanoi uskovansa, että yritys tuottaisi isänmaalle onnea; ja jos epäonnistuttaisiinkin, niin olisihan

ainakin saatu tehdä ryssälle kiusaa! Tämän jälkeen Hällfors ilmoitti Aspegrénille Jokisalon kanssa sovitun palkan. Aspegrén piti sitä runsaana. Samalla Aspegrén esitti sellaisen ajatuksen, että Haaparannalla toimivat suomalaiset etappimiehet voisivat vuokrata laivan tai moottorialuksen ja tulla sillä kuljettajia vastaan joko Äijänpojanlettoon tai Sanskeri-nimiseen saareen, jolloin matka lyhenisi puolella ja kuljetus näin tulisi paljon tehokkaammaksi. Samoin kuin Jokisalo, niin Aspegrénkin lupasi laittaa veneensä heti kuntoon. Molemmat olivat tästä päivästä lähtien etapin palveluksessa.

Sittemmin liittyi etapin toimimiesten riviin oululainen mekanikko *Antti Härmä*, josta kohta enemmän.

Heickellin esityksen mukaan Saksaan-menijät oli otettava vastaan asemalla. Sen sopivampaa paikkaa sillä hetkellä tuskin oli ajateltavissa. — Hällfors ja Pietilä olivat myös selvillä siitä, että Kemissä oli muodostettava *vastaanotto-* eli *paikallisopasten järjestö*. Tämä järjestö jakautuisi kolmimiehisiin ryhmiin siten, että kuhunkin ryhmään kuuluisi kolme sellaista henkilöä, jotka tavallisesti muutenkin seurustelivat keskenään, jotenka heidän yhdessäolonsa ei herättäisi huomiota. Ryhmät olisivat vuorotellen junantuloaikana asemalla tulijoita vastaanottamassa. Kussakin ryhmässä valittaisiin yksi johtajaksi. Vastaanottajain pitäisi saattaa opastettavansa eri matkustajakoteihin, merkitä muistiin heidän nimensä sekä ne toivomukset, joita kullakin

Jääkäriluutnantti
Eino Lehto.

Jääkärikapteeni
Yrjö Franzén.

mahdollisesti oli. Tämän jälkeen ryhmä kokoontuisi sopimaansa paikkaan, ja johtaja toisi kaikki tiedot kansliaan. Siellä ryhdyttäisiin toimenpiteisiin miesten esittämien toivomusten täyttämiseksi ja heidät jaettaisiin eri etappien kesken. Saman ryhmän opasten tulisi sitten täten saamiensa määräysten mukaan antaa tarvittavat ohjeet opastamilleen miehille ja tarpeen tullen ohjata heitä vielä paikkakunnalla. Paikallisoppaitten työ olisi laadultaan näin ollen varsin vaativaa. Koko etapin menestyminen riippuisi hyvin paljon siitä, millaisia miehiä näihin tehtäviin valittaisiin.

Ainakin yksi ryhmä toivottiin saatavan muodostetuksi Kemin yhteiskoulun pojista. Näistä Hällfors tunsi varsin hyvin jo Oulun ajoilta VIII:n luokan oppilaan *Yrjö Franzénin*, joka olikin heti valmis ryhtymään yritykseen. Franzén suositteli kumppaneikseen luokkatovereitaan *Eino Lehtoa* ja *Niilo Postia*. Nämä pojat

Luutnantti Niilo Posti.

Heikki Matti Rautiainen.

Frans Saartola.

Iivari Kilponen.

saapuivatkin hetken kuluttua yhdessä Franzénin kanssa etappikansliaan sopimaan asiasta; ja niin oli yksi ryhmä valmis. — Pietilän ehdotuksesta käännyttiin työnjohtaja *Frans Saartolan* puoleen. Kuultuaan, mistä oli kysymys, tämä niinikään empimättä suostui rupeamaan miesten vastaanottajaksi. Tovereikseen hän suositteli kirjaltajia *Iivari Kilposta* ja *Heikki Rautiaista.**

---

* Kaatui vapaussodassa.

Eliel Lescelius.

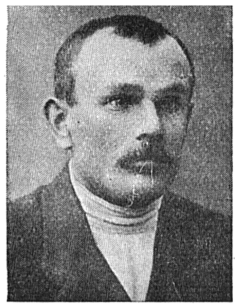

Evert Korteniemi.

Kun Hällfors ja Pietilä olivat tavanneet nämäkin, ja kun he olivat ilmoittaneet yhtyvänsä salaliittoon, niin toinenkin ryhmä oli valmis. Tämän arveltiin aluksi riittävänkin. Ryhmien johtajiksi tulivat Eino Lehto ja Frans Saartola. Sen lisäksi saatiin paikallisoppaiden varamiehiksi levyseppä *Eliel Lescelius* ja maanviljelijä *Evert Korteniemi.* Näistä kuitenkin Lescelius meni jo lokakuun lopussa jääkäripataljoonaan.

Niillä henkilöillä, jotka suostuivat rupeamaan etapin jäseniksi, täytyi todella olla terveet hermot. Melkein joka päivä niiden neljän kuukauden aikana, jolloin etappi varsinaisesti toimi, jouduttiin näet sotilas- ja santarmiviranomaisten kanssa milloin minkinlaisiin kommelluksiin, joista kuitenkin aina kunnialla selviydyttiin. Hermojen rautaisuutta terästi tällöin se seikkailun-ilo ja se hirtehishuumori, mitkä rajaseudun miehille ovat ominaisia — puhumatta siitä

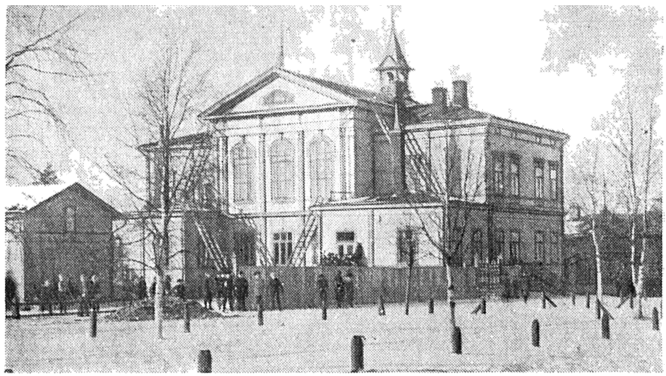

Kemin yhteiskoulu.

suuresta päämäärästä, johon etapin toiminta tähtäsi.

Kun Kemin etappi näin oli päässyt alkuun, niin Hällfors matkusti ensin Tornioon ilmoittamaan siitä Heickellille ja sitten Haaparannalle neuvotellakseen sielläolevien etappijääkärien ja toimintaa valvovien aktivistien kanssa. Tämä tapahtui syyskuun 10. p:n tienoilla 1915. Haaparannalla Hällfors tapasi jääkärit *Kekonin* ja *Tuompon*, jotka asuivat kaupungin ulkopuolella, meren rannalla olevassa *Kuusilahti*-nimisessä torpassa, sekä myöskin vanhemman saksalaisista Dahmnimisistä veljeksistä; viimeksimainittu oli myös komennettu Haaparannalle värväystä valvomaan.

Selostettuaan lyhyesti Kemin etapin järjestelyä Hällfors esitti näille herroille sen toivomuksen, että he vuokraisivat aluksen, jolla käytäisiin ulkosaaris-

Jääkäri-everstiluutnantti Heikki Kekoni.

Jääkäri-everstiluutnantti W. E. Tuompo.

tosta hakemassa etapin palveluksessa olevien luotsien tuomat Saksaan-menijät. Edelleen hän pyysi heitä ryhtymään neuvotteluihin siitä, että etapin käytettäväksi saataisiin merikelpoinen *moottorialus;* ja lopuksi hän lausui vielä toivovansa, että ylikuljetusta toimittaviin veneisiin saataisiin riittävä asestus, mikäli mahdollista joitakuita käsigranaatteja siltä varalta, että ne joutuisivat tekemisiin venäläisten moottorivartioalusten kanssa. Ensimmäinen ja viimeinen toivomus katsottiin voitavan täyttää empimättä, ja moottoriveneestä luvattiin neuvotella Tukholman-toimiston kanssa. — Hällfors huomautti Kekonille ja Tuompolle myöskin siitä, että värväys koko Peräpohjolassa olisi viipymättä lopetettava. Tätä samaa oli Heickellkin Torniosta käsin korostanut. Jääkärit näyttivätkin käsittävän asian tärkeyden.

Palattuaan Haaparannalta Tornioon Hällfors ta-

pasi insinööri Yrjö Paaden ja päätti tällöin viipymättä toteuttaa erään suunnitelman.

Kuten jo Eero Heickell aikaisemmin (»Routaa ja rautaa I» s. 135), olivat myös Hällfors ja Pietilä sitä mieltä, etteivät Tornion ja Kyläjoen etapit voisi Kemin merietapin katketessa välittää kaikkien Kemiin saapuvien miesten ylisaattamista, vaan että Kemijoen varteen, joillekuille Kemin—Rovaniemen radan asemille olisi perustettava syrjäetappeja. Tämä edellytti kuitenkin yhteyttä Tornionjoki-varren kanssa, siten, että siellä olisi joku asiamies, jonka puoleen tarpeen vaatiessa voitaisiin kääntyä. Heickellillä ja Kemin etapin johtajilla oli siis sama järkevä ajatus, minkä Tervolan ja Muurolan aktivistit, kuten myöhemmin * saamme kuulla, intomielin ja kaikella tarmolla toteuttivat. Näitä syrjäetappeja suunniteltaessa Hällfors päätti jo ryhtyä toimenpiteisiin yllämainitunlaisen »tornionjokelaisen» asiamiehen hankkimiseksi. Hänen ainoa sikäläinen tuttavansa, jonka hän arveli asiamieheksi sopivan, oli Ylitornion apteekkari *Väinö Ojala.*

Kun Hällfors siis Torniossa tapasi Yrjö Paaden, esitti hän tälle, että he yhdessä lähtisivät autolla Ylitorniolle neuvottelemaan Ojalan kanssa. Paasi suostuikin ehdotukseen, ja niin he — ottaen mukaansa myöskin farmaseutti Paavo Hällin — vielä samana iltana ajoivat Ylitorniolle. Siellä he tapasivat Ojalan,

* »Routaa ja rautaa III».

joka yhtyi tuumaan luvaten olla avullinen, missä vain voi. Varsinainen Tornionjoki-varren ylimenokohtien järjestely jäi kuitenkin Eero Heickellin tehtäväksi. — Hällfors palasi seuralaisineen seuraavana päivänä Ylitorniolta Tornioon jatkaen sieltä yksin matkaansa Kemiin.

Se mahdollisuus mielessään, että tapahtuisi jotakin odottamatonta ja että Kemin rautatieaseman kautta etelään päin ylläpidettävä yhteys katkeaisi, Hällfors ja Pietilä päättivät perustaa jonnekin lähitienoille Kemin eteläpuolelle radan varteen *vara-aseman*, jonne »alasmenijät» tarvittaessa saattaisivat saapua ja jota vaaran uhatessa voitaisiin käyttää turvapaikkana. *Maksniemen pysäkki* näytti heistä tähän tarkoitukseen sopivalta.

Siellä oli ennen muita kaksi itsenäisyys-asiaan lämpimästi suhtautuvaa miestä, nim. maanviljelijät *Eelis Posti* ja hänen enonsa *Emil Kemheikki*. Näiden puoleen päätettiinkin kääntyä.

Tehtävän otti järjestääkseen Pietilä, joka oli näiden kunnianmiesten läheinen tuttava. Hän lähti vartavasten tämän asian tähden Maksniemeen paljastaen suunnitelman ensin Eelis Postille ja tämän pyynnöstä myös Emil Kemheikille. Kumpikin olivat heti valmiit.

Emil Kemheikin ovet olivatkin sitten aina auki sekä oman kylän aktivisteille että »pitkänmatkankul-

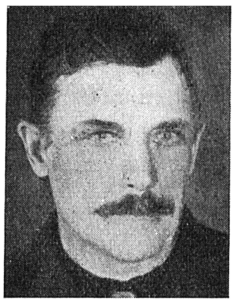

Emil Kemheikki.

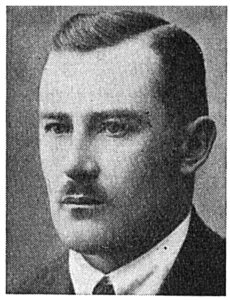

Eelis Posti.

kijoille». Tämä koti muuttui yhteiseksi neuvottelupaikaksi, sillä myöskin Eelis Postin sisaret Elle ja Eevi sekä veli Hugo olivat asiasta tietoisia. Jääkäriliikkeen perillä olivat myöskin maksniemeläiset J. Pekka Posti, Petter Posti-vainaja, Alfred Posti ja K. F. Lehtinen — muita mainitsematta. Parikymmentä jääkäriä (niiden joukossa Henrichsson, Kainuvaara, Tynkkynen, Uimonen ja Laakson veljekset) saatettiin tämän varaaseman kautta rajan yli.

Mutta olipa Maksniemessä toisenlaistakin joukkoa: 30—50 venäläistä sotamiestä ja heidän suomalaiset ihailijansa. Seurauksena viimeksimainittujen harrastuksista olivat ne kotitarkastukset, jotka toimeenpantiin Lehtisellä ja Kemheikissä. Venäläiset ja heidän kätyrinsä eivät niistä kuitenkaan mitään hyötyneet.

Tässä yhteydessä on mainittava eräs suunnitelma, jonka Pietilä ja Hällfors kaikkien mahdollisuuksien varalta toteuttivat.

Kun värvättävien miesten lukumäärä oli arvioitu 2 000:ksi ja kun oli todennäköistä, että huomattava osa näistä kulkisi Kemin kautta, oli se mahdollisuus olemassa, että jonakin päivänä Kemiin saapuisi lähtijöitä niin paljon, ettei niitä suunnitelluilla kuljetuskeinoilla mitenkään saataisi lähetetyksi edelleen. Tätä pulmaa pohdittaessa tullikirjuri *Eino Pajari* kiinnitti Pietilän ja Hällforsin huomiota siihen, että kun Kallion sahalta Ruotsiin kuljetettavat suuret katoksellisèt lastiveneet (proomut) oli tullikäsitelty Kemissä, niin ne jatkoivat sen jälkeen matkaa suoraan Ruotsiin, poikkeamatta enää Röytän tulliasemalle. Jos siis Saksaan-menijät jollakin keinoin voitaisiin saada näihin lastiveneisiin Kemin ja Tornion välillä, niin miehiä menisi niissä vaikka satamäärin.

Huomaten esitetyn ajatuksen hyväksi Pietilä ja Hällfors lähtivät viipymättä yhdessä poliisikomisario Linderoosin kanssa viimeksimainitun moottorilla, jota yleensä käytettiin tämänluontoisissa tapauksissa, ensin Kuivanuoroon ja sieltä Valkeakarin saariin. Matkalla tutkittiin ja määrättiin sopiva kuljetustie, mitä myöten menijät voitaisiin saattaa Valkeakariin. Kun laivat siellä sivuuttavat rannan aivan läheltä, arveltiin Saksaan-menijät helposti voitavan siirtää lastiveneisiin edellyttäen, että hinaaja-aluksen miehistö oli yrityksessä mukana. — Saavuttaakseen taas tämän päämäärän Pietilä ja Hällfors kutsuivat Kallion sahan sa-

hanhoitajan *A. V. Lehmuskallion* (Lindsténin) Kemiin; ja tämä suostuikin tarpeen vaatiessa taivuttamaan kyseessäolevan hinaaja-aluksen miehistön asian puolelle. Näin oli Kemin etapille saatu sopiva ja käyttökelpoinen, joskin vaaranalainen »varaventtiili», jota sitten ei kuitenkaan tarvinnut käyttää, koska syys- ja lokakuun kuluessa Kemiin saapui miehiä odottamattoman vähän. Sen järjestäminen kuitenkin joka tapauksessa osoittaa, kuinka tarkoin Kemin etappi valmistautui tehtäväänsä.

Muita etapin avustajia.

Jokisalon pessimistinen käsitys, että viranomaiset jo kuukauden kuluttua pääsisivät etapin jäljille, johtui siitä, ettei hän lainkaan ottanut huomioon sitä mahdollisuutta, että paikallisten viranomaisten joukossa saattoi olla sellaisiakin, jotka ryhtyisivät etapin toimintaa tukemaan. Pietilä ja Hällfors sitävastoin pitivät alusta alkaen tällaista mahdollisuutta koko työskentelyn menestymisen perusedellytyksenä ja tämän ajatuksensa mukaan he myöskin koettivat etapin järjestelyä suunnitella. Niinpä saammekin kohta huomata, että *Kemin poliisilaitoksesta*, jonka silloinen kanslisti, ylioppilas *Aarne Blick* heti ensimmäisestä päivästä kuului etappijärjestöön, muodostui tämän parhain auttaja, tuki ja turva. Mutta etapin johtajat pitivät tär-

keänä saada avustajikseen yksityisiäkin luotettavia kansalaisia. Eräs tällaisista oli maisteri *Taavi Kahra*, joka hänkin alunpitäen tunsi asiat, mutta vasta myöhemmin joutui suoranaisesti niiden kulkuun vaikuttamaan (Kts. sivu 371!)

Jääkärimajuri Aarne Blick.

Rautatieaseman kirjurit piti myös välttämättä saada mukaan. Heidän tehtäväkseen suunniteltiin paikallisoppaiden avustaminen asemalla. Kun itse asemakonttori ei ollut sotilas- ja santarmivartioston alainen, kuten muu asema-alue, niin arveltiin tämän hyvin käyvän päinsä. Edelleen ajateltiin, että rautatienkirjurit avustaisivat *käsipostin* välityksessä ja ottaisivat vastaan kaikki tekaistuille nimille osoitetut tavaralähetykset. Saadakseen asemakirjurit liittymään etappijärjestöön Hällfors meni ensin vanhan oululaisen tuttavansa, rautatienkirjuri *Antti Gummeruksen** puheille. Kuultuaan asian tämä heti suostui ehdotuksiin. Vielä samana päivänä Hällfors meni tapaamaan myös asemakirjuri *Torsten Lindqvistiä*, jonka luona asui tämän lanko, yllämainittu maisteri Taavi Kahra. Yhdessä Kahran kanssa hän esitti asian Lindqvistille, joka niinikään empimättä lupasi auttaa. Kun venäläiset santarmi- ja sotilasviranomaiset ehdottomasti luottivat näihin vir-

* Kaatui vapaussodassa.

Antti Johannes Gummerus.

Torsten Apajalahti (Lindqvist).

kamiehiin, oli heidän etapille sittemmin antamallaan avulla mitä suurin merkitys. Santarmiupseerit oleskelivat usein Kemin asemakonttorissa, keskustelivat siellä asioistansa ja käyttivät asemapäällikön puhelinta. Erittäinkin Lindqvist, joka oli venäjänkielentaitoinen, nautti heidän luottamustaan. Kaikesta tästä johtui, että Lindqvist saattoi usein antaa etapin johtajille tärkeitä tietoja. Usein hän myöskin oli matkoilla, mikä saattoi tapahtua santarmiviranomaisten huomiota herättämättä, hän kun oli puettuna rautatievirkamiehen pukuun. Lindqvistin välityksellä etapilla oli aina myöskin juna- ja lennätinyhteyden mahdollisuus sekä etelään päin että Tornioon.

Samoin oli etapin saatava joku *lennätinkonttorin* ja *tullikamarin* virkamiehistä puolelleen. Tullikirjuri *Eino Pajari*, joka oli Hällforsin koulu- ja osakuntatoveri sekä lapsuudentuttava, liittyi heti ilman muuta

Eino Pajari.

Frans Asser Brandthill.

järjestöön, ja samoin Hällfors sai myöntävän vastauksen lennätinreviisori *Asser Brandthillilta* pyytäessään tätä salaliiton jäseneksi.

Brandthillin tuli tarkata kaikkia sellaisia Kemin kautta kulkevia sähkösanomia, joilla oli merkitystä etapille tai jotka yleensä koskivat santarmi- ja sotilasasioita. Sitäpaitsi hänen piti hoitaa etapin sähkösanomavaihto, milloin tekaistuja nimiä käytettiin. — Pajarin taas tuli ilmoittaa tullivartioiden sijoittelut, tullilaivain liikehtimis-ajat ja -paikat j.n.e. Täten etapin johto Pajarin ja muiden antamien tietojen nojalla saattoi tarkalleen seurata Kemin seutujen tullivartiointia.

Varsinaisia tullivartioita ei etappijärjestöön kuulunut. Sitävastoin ylimääräiset tullihiihtovartiat, jotka liikkuivat Maksniemen seuduilla ja joille Frans Saartola oli etappi-asiasta puhunut, lupasivat olla mitään huomaamatta, jos »sen näköisiä» miehiä kulkisi jäällä.

Mutta Kemin salainen etappijärjestö perusti kai-

Kalle Winter.

Jaakko Jokisalo.

ken lisäksi vielä oman *vastavakoiluosastonkin.* Pietilä sen suunnitteli ja hän sen pääasiallisesti toteuttikin. Varsinaisena toimihenkilönä tässä puuhassa oli talonomistaja *Kalle Winter*, jonka Möylyn-jutun yhteydestä muistamme. Hän ryhtyi pitämään silmällä venäläisten urkkijoita. Milloin järjestön oli jatkuvasti seurattava jotakin henkilöä, käytettiin tähän toimeen Allu Jokisalon poikaa *Jaakko Jokisaloa.** Pienen kokonsa ja huomiotaherättämättömän ulkomuotonsa takia tämä olikin tällaiseen tehtävään erittäin sopiva.

Paikkakunnalla liikkuvien urkkijoiden silmälläpitoa edisti vielä eräs järjestölle tärkeä seikka. Ainoa matkustajakoti, jossa heti alusta alkaen oli järjestöön kuuluva henkilö, lukuunottamatta tietenkin Pietilän kotia, oli Niemelän matkustajakoti. Tämän omisti talonomistaja Pekka Niemelä, joka oli jo vanha mies ja

* Kaatui vapaussodassa.

Katri Martin (nyk. Rustanius).

Siiri Niemelä.

melkein sokea. Matkustajakotia hoiti tämän vuoksi hänen 18-vuotias tyttärensä *Siiri Niemelä*, joka heti alusta alkaen saatiin etappitoimintaan innostumaan. Niemelän matkustajakotia voitiin näin ollen turvallisesti käyttää Saksaan-menijöiden majoituspaikkana. Mutta samalla Siiri Niemelä suostui pitämään silmällä yhdessä toverinsa *Katri Martinin* kanssa matkustajakodissa majailevia urkkijoita. Nämä nuoret tytöt antoivatkin sittemmin etappijärjestölle useita varsin tärkeitä tietoja.

Näin oli Kemin etappi jo syyskuun puoliväliin mennessä kaikin mahdollisin tavoin saanut toimintansa turvatuksi.

Venäläiset Kemissä ja sen ympäristössä.*

Voidaksemme ymmärtää, minkälaisten vaikeuksien alaisena Kemin etapin täytyi toimia, on meidän

* Tässä luvussa esitetyt kuvaukset perustuvat Kemin poliisilaitoksen arkistosta saatuun ainehistoon.

tutustuminen siihen venäläisten järjestämään ankaraan vartiointiin, minkä sotatila ja sittemmin myös suomalaisten itsenäisyyspyrkimys, josta venäläiset jo kesällä 1915 olivat selvillä, aiheuttivat.

Helmikuun 15. p:nä 1915 »Petrogradissa» päivätty kenraali *van der Vliet*'in päiväkäsky määräsi perustettavaksi »*Suomenmaalaisen rajavartioston*». Maaliskuun puoliväliin mennessä 1915 tämä rajavartiosto oli kunnossa. Sen yksityiskohtaista järjestelyä koskeva 18. III. 1915 päivätty lääninhallituksen kiertokirje lähetettiin kaikille Oulun läänin poliisiviranomaisille.

Tämän kiertokirjeen mukaan Oulun läänin rajavartioston toiminta-alue ulottui Kokkolasta Turtolaan omaten yhden päätepisteen myös Kemijoki-varressa Rovaniemellä. Koko alue jakautui kahteen piiriin: Oulun ja Tornion piirit. *I piiri* käsitti raja-alueen *Turtolasta Kemijokeen.* Piirin keskuspaikka oli *Tornio,* jossa asui piirin rajavartioston päällikkö, everstiluutnantti *Smorodskij;* hän oli samalla Tornion komendanttina. Piirissä oli kolme pää-asemaa: 1) *Närkin* asema, päällikkönä ratsumestari *Tšehovitš,* jonka alaisena oli erikseen myös *Turtolan* asema, päällikkönä vahtimestari *Stefanovitš;* 2) *Karungin asema,* päällikkönä ratsumestari *Novoseloff,* jonka alaisina olivat erikseen *Tornion ja Mäkiheikan* asemat, edellisen päällikkönä vahtimestari *Mironoff* ja jälkimmäisen vahtimestari *Krupskij;* 3) *Rovaniemen* asema, päällikkönä alirat-

sumestari *Ivanjenko.* — *II piiri* käsitti *Kemijoen* ja *Kokkolan* välisen alueen. Piirin keskuspaikka oli *Oulu*, jossa asui tämän piirin rajavartioston päällikkö, everstiluutnantti *Katarskij.* (Oulun komendanttina oli Venäjän väessä palveleva suomalainen, everstiluutnantti *Hendunen.*) Tässäkin piirissä oli kolme pää-asemaa: 1) *Kemi*, päällikkönä aliratsumestari *Gerasimenko;* 2) *Simo*, päällikkönä ratsumestari *Kusakoff*, jonka alaisina olivat erikseen ala-asemat *Kuivaniemi*, päällikkönä vahtimestari *Zušeff*, *Virkkula* (Ii), päällikkönä vahtimestari *Zjalin*, ja *Oulu*, päällikkönä aliupseeri *Rodjkin;* 3) *Raahe*, päällikkönä ratsumestari *Dmitrijeff*, jonka alaisina erikseen olivat ala-asemat *Kalajoki*, päällikkönä vahtimestari *Kabyišeff*, ja *Himanka*, päällikkönä vahtimestari *Treskin.* (Liite n:o 2).

Rajavartioväki, aluksi noin 60 miestä, saapui aliratsumestari Gerasimenkon komennossa Kemiin maaliskuun puolivälin tienoissa 1915. Se majoitettiin Raittiusseuran taloon, ja sen kanslia siirtyi pian Ruonalasta Martikaisen taloon kadun toiselle puolelle, vastapäätä Raittiusseuran taloa. Joukko suurennettiin kohta tämän jälkeen komppanian vahvuiseksi, noin 100-miehiseksi, ja se sai lisäksi toisen upseerin, kornetti *Speranskijn;* hänen jälkeensä tuli komppaniaan kornetti Tšudnovskij.

Gerasimenko osasi Kemissä keskittää itselleen kaiken sotilaallisen vallan. Paitsi sitä, että hän oli Kemin

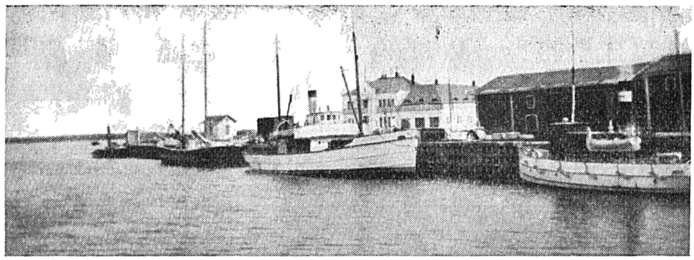

Kemin satama.

rajavartioaseman päällikkö, tuli hänestä myös Kemin garnisonipäällikkö, kaupungin komendantti ja vielä Kemin satamakomendanttikin. Hän oli raaka sotilas ja kohteli alaisiaan kovin sopimattomasti. Hänet siirrettiin Kemistä pois lokakuussa 1915, jolloin rajavartioston päälliköksi tuli virolainen alikapteeni *Kokk*. Tämä oli miellyttävä ja Suomelle ystävällinen mies, minkä vuoksi hänet vuoden lopulla siirrettiin vähemmän tärkeään toimeen, Tornion sotasensuuriin.

Kesällä (16. VII. 1915) saapui Kemiin noin komppanian vahvuisena *Kemijoen yli vievien rautatiesiltojen vartiosto*, joka sijoitettiin Palokunnantalolle. Sen päällikkönä oli väkivaltaisuudestaan kuuluisa kapteeni *Brudermann*, joka jo elokuussa siirrettiin rintamalle. Osaston kanslia sijaitsi Herralan talossa.

Mutta ei tässä kyllin. Samoihin aikoihin kuin »Suomenmaalainen rajavartiosto» asetettiin, antoi Venäjän meriministeri, amiraali *Grigorovitš* määräyksen, että oli perustettava erikoinen »Rannikkovyöhykkeen ja

tiedonantovälineiden vartiosto» eli toisin sanoen rannikkovartiosto. Gerasimenko oli ensimmäinen, joka tämän määräyksen mukaisesti toimi *Kemin satamakomendanttina.* Hänen jälkeensä lokakuun loppupuolella 1915 rajavartioaseman päällikön ja satamakomendantin virat erotettiin toisistaan. Jälkimmäiseen toimeen nimitettiin tällöin eräs meriväen alikapteeni *Miheijeff,* joka oli paha rettelöitsijä. Hän toi Kemiin pienehkön joukon merisotamiehiä. — Alikapteeni Kokkin jälkeen tuli Kemin rajavartioaseman päälliköksi ratsumestari *Ivanjenko,* joka oli hyvin mielivaltainen. Hänestä Kemi kuitenkin vapautui pian, sillä hän ampui itsensä yöllä vasten tammikuun 29. p:ää 1916. Hänen tilallensa tuli kornetti *Tšudnovskij.* Huhtikuun 25. p:nä 1916 rajavartioaseman päällikkyyden otti huostaansa ratsumestari *Politanskij.*

Syksyllä 1915 oli Kemin kaupungissa näin ollen noin 200 sotamiestä ja useita upseereja sekä sen lisäksi 3 santarmia, joista yksi toimi rautatiesantarmina Kemin asemalla. Sitäpaitsi oli paikkakunnalla vielä

suomalaisia urkkijoita ynnä silloin tällöin muualta lähetettyjä santarmeja ja salapoliiseja. Kun otamme huomioon, että kaupungin asukasluku oli vain noin 2 500 henkeä, niin täytyy myöntää, että Kemin etapin salahankkeet olivat kovan uhan ja vaaran alaiset.

Kemissä olevan sotaväen tehtävänä oli ennen kaikkea vartioiminen. Säännölliset vartiopaikat kaupungissa olivat 1) *rautatieasema*, 2) *kirkontorni* ja 3) *etelä-satama* ja *Hahtisaari*, minkä ohessa *kiertäviä patrulleja* liikkui paljon kaupungin laidoilla, meren rannikolla ja kaupungista johtavilla maanteillä sekä meren jäädyttyä saaristossa. Kemin ulkopuolella, sen välittömässä läheisyydessä, oli monta vartiopaikkaa: Kemijoen yli johtava *rautatiesilta*, *Karihaaran* ja *Laitakarin* sahat ynnä *Ajoksen luotsitupa*, missä vartioinnista huolehtivat Venäjältä tuodut kaspialaiset ja nöyräselkäiset suomalaiset luotsit. Ajoksen ja Tornion Röytän venäläisiä palvelevat suomalaiset luotsit olivat paikallistuntemuksensa takia etappitoiminnalle varsin vaarallisia miehiä. — Kauempana sijaitsevia Tornion rajavartiopiiriin kuuluvia vartiopaikkoja olivat *Kaakama*, *Kuusiluodon saha* ja vastamainittu *Tornion Röyttä* sekä etelässä *Maksniemi*, missä majaili erikoinen rajavartio-osasto. Kemissä ja sen ympäristöllä tapahtuvaa liikennettä pitivät sen lisäksi silmällä vielä *santarmit* ja *tullivartiat*. Vartioinnista talviteillä Tornion ja Kuusiluodon välillä huolehtivat jalkaväki- ja Kemistä

Kemin kaupunki. (Valokuvattu lentokoneesta.)

Kuusiluotoon sekä Maksniemestä käsin ratsuväkipatrullit.

Kirkontornista, jonka venäläiset omavaltaisesti anastivat vartiopaikakseen, oli laaja näköala yli koko kaupungin, ja kaukoputken avulla sieltä saattoi nähdä laajalti ympäristöihin, länteen päin aina Ruotsin rajalle asti.

Rajavartioston tehtävät määriteltiin lähemmin erikoisissa, n.s. »*pakollisissa määräyksissä*», jotka julkaistiin maan virallisissa lehdissä ja joita Oulun lääninhallituksesta lähetettiin Keminkin poliisilaitokselle tuhkatiheään. Venäläinen sotilasjohto tulkitsi näitä »pakollisia määräyksiä» aivan mielivaltaisesti, Suomen laeista lainkaan välittämättä. Rajavartioasemien päälliköille

tätä ei voitane lukea miksikään rikokseksi, sillä he eivät luonnollisestikaan voineet olla Suomen erikoisasemasta tietoisia; he eivät ollenkaan ymmärtäneet, että Suomessa noudatettiin toisenlaisia lakeja kuin Venäjällä. Niinpä esim. ratsumestari Ivanjenko oikein raivostui, kun hän osoiteilmoituslomakkeeseen huomasi kirjoitetuksi: *Suomen alamainen.* Ivanjenko huomautti poliisikomisario Linderoosille, ettei Suomen alamaisia ollut olemassakaan, vaan että kaikki suomalaiset olivat Venäjän alamaisia. Mutta sitä ankarampi moite on kohdistettava rajavartioston korkeimpaan päällystöön, everstiluutnantteihin Katarskij'iin ja Smorodskij'iin, jotka eivät Suomen erikoisasemaa alaisilleen selittäneet. Ja suurin syyllinen on tietysti kuvernööri af Enehjelm, jonka tehtävänä — läänin korkeimpana päämiehenä — olisi ollut pitää silmällä, että Suomen erikoisasemaa kunnioitettiin.

Kemin rauhallisille asukkaille nämä »pakolliset määräykset» ja niiden mielivaltainen soveltaminen tuottivat paljon ikävyyksiä. Merenrantalaisina he olivat tottuneet vapaasti liikkumaan purje- ja moottoriveneillään kalastus- ja huviretkillä. Mutta toukokuun 20. p:nä 1915 lääninhallitus lähetti poliisilaitokselle everstiluutnantti Katarskijn antamat, rajavartioston Oulun-piirin alueella harjoitettavaa *kalastusta ja hylkeenpyyntiä* koskevat »säännökset», jotka varsin suuresti ja haitallisesti rajoittivat yksityisen oikeutta, teh-

Hahtisaaren venevalkama, johon kaikki pienemmät alukset oli sota-aikana sijoitettava. Venäläisten vahtikoju vasemmalla laiturin päässä; oikealla Kiikelin saari, kauempana Kuivanuoro.

den mainittujen elinkeinojen harjoittamisen täydellisesti rajavartioston mielivallasta riippuvaksi. (Liite n:o 3).

Ja toukokuun 28. p:nä 1915 lääninhallitus lähetti poliisilaitokseen *»Ohjesäännöt rannikkolaivaliikettä varten»* teroittaen niiden noudattamista ja vaatien poliisiviranomaisia tutustuttamaan väestöä niihin. Sääntöjä oli yleensä rikottu, koska huomautus oli tehty rajavartioston valituksen johdosta. Nämäkin ohjesäännöt (Liite n:o 3) saattoivat laivaliikkeen harjoittajat kokonaan satamakomendantin mielivallan alaisiksi.

Kaupungin satamassa oli tavallaan kaksi osaa, nim. varsinainen höyrylaivojen ja muiden suurempien alusten laiturialue sekä siitä noin 150:n metrin päässä

oleva Hahtisaaren venevalkama. Kesällä 1915 keskitettiin kaikki pienemmät veneet, nim. soutu-, purje- ja moottoriveneet tähän *Hahtisaaren valkamaan*, jonne järjestettiin *venepassintarkastus*. Mutta yksi passi ei riittänyt, vaan niitä piti olla kolme: 1) erikoinen passi satama-alueelle pääsyä varten; 2) passi, joka oikeutti hoitamaan vedessä olevaa venettä; 3) passi, jonka voimalla sai lähteä veneellä merelle. Omituista kyllä ei asianomainen päässyt venettään hoitamaan, ellei hän samalla lähtenyt sillä liikkeelle. — Aikaisemmin lupatodistukset oikeuttivat veneenkäyttäjän olemaan tarpeen vaatiessa kolme vuorokautta kalastus- tai muulla matkalla, mutta Miheijeff rajoitti merelläoleskeluajan auringon laskuun. Vartiosotilaat saivat määräyksen ampua kaikkia yön aikana näköpiirissä olevia veneitä. Usein sattuikin, että yksinäinen rauhallinen maalaiskalastaja, joka veneineen osui olemaan satamavahdin näkyvillä, sai kuulia tervehdykseksi.

Koko tämä monimutkainen järjestely passeineen ja säännöksineen oli aivan mieletöntä, kun sitä ei kuitenkaan tarkoin voitu ulottaa muihin kuin kaupunkilaisten veneisiin. Maalaisten veneet olivat tällaisesta passintarkastuksesta vapaat, vaikka nekin kyllä olivat numeroidut ja kirjoihin merkityt.

Heinäkuun 6. p:nä 1915 päivätyllä kirjelmällä Gerasimenko pyysi poliisilaitosta »käskemään» välitysliikkeiden johtajat satamakomendantin kansliaan saa-

maan tietoja uusista, *satamaliikennettä* koskevista säännöistä. Muiden muassa saapui kansliaan Boströmin välitysliikkeen johtaja, reservissäoleva kenraali *Lode* täydessä kenraalin virkapuvussa. Gerasimenko istui pöytänsä ääressä lakki päässä, mutta nähdessään kenraalin hän hypähti asentoon hätääntyneenä tiedustellen: »Mitä Teidän Ylhäisyytenne suvaitsee käskeä?» Tähän Lode vastasi, ettei hän tahtonut mitään käskeä, mutta että Gerasimenko oli käskenyt hänet kansliaan. Kun selvisi, että Lode oli yksi »käsketyistä» välitysliikkeiden johtajista, saivat kaikki mennä niine hyvineen; mitään määräyksiä heille ei annettu. Pari päivää myöhemmin saapui kuitenkin lääninhallituksesta »Suomenmaalaisen rajavartioston» päällikön apulaisen, kenraali *Ignatjeffin* allekirjoittama satamaan saapuvien alusten lastaamista ja lastinpurkamista koskeva ohjesääntö, jossa satamatointa, erittäinkin mitä tuli henkilötarkastukseen, jälleen kiristettiin. Niinpä täytyi jokaisella satamatyömiehellä satamaan tullessa olla mukana poliisin antama ja satamakomendantin hyväksymä venäjänkielinen luotettavuustodistus. Vartioiva sotamies tarkasti ne ja antoi sitten kullekin rintaan työmiesluetteloihin viittaavan peltilevyn pidättäen samalla todistukset. Työmiesten poistuessa otettiin levyt pois ja todistukset annettiin takaisin. Samalla toimeenpantiin sekä tullessa että mennessä täydellinen ruumiintarkastus. Tällaista ja muuta tar-

kastusta varten koko satama-alue oli eristetty piikkilanka-aidalla. Tietysti moinen komento kovasti katkeroitti työmiehiä. — Gerasimenko määräsi myös, että satama-alueelle sai mennä vain portista; sitä, joka yritti sinne muualta, uhkasi edesvastuuseen saattaminen.

Elokuun 1. p:nä 1915 päivätyssä kirjelmässä vaadittiin poliisilaitoksesta päivittäisiä, *Kemiin saapuneita ja sieltä poistuneita henkilöitä koskevia tietoja.* Samana päivänä päivätyllä kirjelmällä Gerasimenko kielsi kaikenlaisen, ilman hänen lupaansa Kemin rajavartioaseman alueella tapahtuvan *metsästyksen.*

Puhelinlinjojen käyttämistä koskevia rajoituksia tehtiin niinikään. Erikoisilla kirjeillä määrättiin ensin, että sotilasviranomaisten puhelut piti aina välittää ennen kaikkia muita puheluita. Sitten (25. V. 1915) säädettiin, että kaikilla puhelinasemilla täytyi olla yövartia, joka voi yhdistää puhelut kaikille linjoille mihin aikaan yöstä tahansa. Marraskuun 10. p:nä 1915 kuvernööri af Enehjelm antoi määräyksen, *että yksityiset puhelut linjalla Oulu—Kemi—Tornio olivat kielletyt.* Jo aikaisemmin oli puhelinkeskuksissa ollut sotilas puheluja sensuroimassa; tämä järjestettiin nähtävästi jo keväällä 1915. Myöhemmin puhelinliikennettä kiristettiin vielä sitenkin, että linjat Oulussa, Kemissä ja Torniossa johdettiin kasarmeille, joten kaikki puhelut siitä lähtien kulkivat niiden — eikä lainkaan puhelinkeskusten — kautta.

Marraskuun 30. p:nä 1915 päivätyssä kiertokirjeessä kuvernööri af Enehjelm huomautti, että *sotavankeja* oli alkanut karata Muurmannin radan töistä. Tämän takia oli poliisilaitosten tarkoin valvottava, ettei asianomaisten piirien kautta päässyt kulkemaan sellaisia miehiä, jotka tekeytyivät kuuromykiksi.

Silloisia oloja kuvaavana kerrottakoon seuraava tapaus. Elokuun 17. p:nä 1915 Gerasimenko pidätti rautatieasemalla erään miehen, jolla ruumiintarkastuksessa havaittiin olevan revolveri. Tiedustellessaan mieheltä, oliko tällä aseenkantolupaa, Gerasimenko sai kieltävän vastauksen. Tällöin mies vangittiin. Tilaisuuteen sattui tulemaan poliisikomisario Linderoos, jolle Gerasimenko raivostuneena selitti tapauksen, nähtävästi pitäen miestä erittäin vaarallisena henkilönä. Tällöin Linderoos huomautti, ettei Suomessa lain eikä muidenkaan määräysten mukaan vaadittu aseenkantolupaa ja ettei tämän puuttuminen siis millään tavoin oikeuttanut vangitsemaan miestä. Tämä oli Gerasimenkon mielestä käsittämätöntä puhetta ja herätti siinä määrin epäluuloa, että hän otti Linderoosin lausunnon pöytäkirjaan mainiten poliisikomisariota vastaan vielä erittäin raskauttavana asianhaarana sen, että tämä oli antanut lausuntonsa Gerasimenkon alaisten läsnäollessa. Pöytäkirjan johdosta vaadittiin sittemmin kenraalikuvernöörin taholta Linderoosilta selitystä, jonka tämä saattoikin helposti antaa, koska silloin ei vielä

Suomessa ollut säädetty aseenkantolupaa koskevaa asetusta.

Syyskuun 3. p:nä 1915 päivätyssä kirjelmässä Gerasimenko jälleen kiinnitti poliisilaitoksen huomiota matkustajaliikkeeseen. Hän väitti, ettei *matkustajaluetteloihin* oltu merkitty kaikkia passinantajia sekä että vaikka välistä oli merkitty passin puuttuminen, niin sitä koskevaa selitystä ei oltu vaadittu. Toisinaan taas matkustajia koskeva ilmoitus oli tehty liian myöhään; sukunimet oli kirjoitettu epäselvästi j.n.e. Kirje oli muuten laadittu samana päivänä, jolloin Kemin etappi päätettiin perustaa. — Linderoos tiesi kyllä, millä tavoin hän järjestäisi matkustajaluettelo-asian. Se järjestettiin niin, että Saksaan-menijäin sukunimet ja muut heitä koskevat tiedot hävisivät papereista kokonaan; Gerasimenko ei saanut nähdä niitä koskaan!

Tässä yhteydessä mainittakoon, että maaliskuun 2. p:nä 1916 päivätyssä kirjeessä kuvernööri af Enehjelm kehoitti kaikkia kansalaisia hankkimaan *matkalupatodistukset Oulun läänissä matkustamista varten.* Tämä kehoitus oli sisällytetty kuulutukseen, joka oli saatettava yleisön tietoon. Kirjelmässä erikseen velvoitettiin poliisiviranomaisia valvomaan, etteivät sellaiset henkilöt, joilta lupatodistus puuttui, saaneet matkustaa ja ettei sellaisille saanut antaa majataloista hevosia. — Tämä oli ensimmäinen kerta, jolloin suomalainen viranomainen teki matkalupatodistukset pakollisiksi.

Gerasimenko joutui satamakomendantin toimesta pois nähtävästi lokakuussa 1915, jolloin *Miheijeff* ryhtyi jatkamaan edeltäjänsä järjetöntä osaa. Miheijeff oli omavaltainen, suorastaan mielivaltainen mies, joka ei hyväksynyt edes rajavartioaseman päällikön antamia lupatodistuksia, vaan rettelöi kaikkien kanssa ja kaikesta.

Lyhyenä, noin kuukauden kestäneenä toimintakautenaan Kemin rajavartioaseman päällikkö *Ivanjenkokin* ennätti näyttää, — ei ainoastaan paheellisella elämällään, vaan myös mielettömillä toimenpiteillään — mitä miehiä hän oli. Niinpä hän tammikuun 23. p:nä 1916 päivätyllä kirjelmällä tiedoitti poliisilaitokseen, että seuraavasta päivästä alkaen hän sallisi kaupungin alueelta jäälle kuljettaessa käytettävän vain yhtä tietä, että muut tiet oli suljettava sekä että tuon luvallisen tien kohdalle *Hahtisaareen* oli siirrettävä vahtikoppi ja tiensulku. Samalla Ivanjenko tiedusteli, oliko mainittu kulkupaikka sopiva. Poliisilaitos vastasi, että tie oli sopiva, mutta että vahtikopin ja tiensulun siirtäminen ei kuulunut poliisilaitoksen tehtäviin. — Erään juhlan takia sattui kaupungilla kerran olemaan liikkeellä tavallista enemmän ihmisiä. Ivanjenkon aivoissa välähti silloin yht'äkkinen mielikuva: »Ahaa, ne ovat kapinallisia, ne hautovat Suomen irroittamista Venäjästä! Ne pitää kaikki pyydystää samasta apajasta!» Ja siekailematta hän komensi sotamiehensä ketjuun, jonka tuli pidättää *kaikki* kau-

pungilla liikkeellä olevat ihmiset. Näin saatiin »apajasta» noin 200 henkeä, jotka vietiin kasarmin pihalle. Loppujen lopuksi Ivanjenko kuittia vastaan suostui luovuttamaan vangitut poliisilaitoksen huostaan sillä ehdolla, että heidät pantaisiin syytteeseen kapinasta. Kun oli juuri sattunut olemaan pyry, niin »kapinallisten» joukossa oli myös useita kymmeniä ukkoja ja akkoja — luutineen ja lapioineen!

Ratsumestari *Politanskijn* ja poliisikomisario Linderoosin välillä oli monta ottelua; niistä viimeinen koski sotatarkoituksia varten määrätyn huviveron tilitystä. Politanskijn päähän oli yht'äkkiä pälkähtänyt nerokas tuuma ruveta huviveronkantajaksi. Hän kai arveli, että sillä tavoin saisi mukavasti vähän taskurahaa. Niinpä hän ilman muuta antoi Linderoosille määräyksen, että huvivero oli tilitettävä hänelle! Mutta Linderoospa rohkeni panna vastaan väittäen, että huvivero oli Suomen lain mukaan kannettava ja tilitettävä vero. Juttu päättyi siten, että kuvernööri af Enehjelm Kemin poliisilaitoksen esityksestä huomautti suorastaan Politanskijn päällikölle, everstiluutnantti Katarskijlle, ettei rajavartiostolla ollut huviveron kanssa mitään tekemistä.

Siltavartioston päällikkö kapteeni *Brudermann* oli hyvin sotainen herra; varsinkin silloin, kun hän oli janoansa sammutellut, hänen verensä joutuivat kovasti liikkeeseen. Hän oli rajavartioaseman upsee-

reilta kuullut ja itsekin saanut kokea, että Kemin poliisilaitoksen päällikkö Linderoos oli rohkea mies, joka uskalsi tehdä vastaväitteitä itsensä pyhän Venäjän armeijaan kuuluville upseereillekin. Ja kaikkein harmillisinta oli se, että Linderoos puhui aina *Suomen laeista*, joita muka ei saanut loukata eikä syrjäyttää. »Tämä tällainen ei kelpaa», ajatteli Brudermann, »tästä tehdään loppu!» Niinpä kun hän elokuun 10. p:nä 1915 tavallista sotaisemmalla tuulella ollessaan vielä kaiken lisäksi muisti, että Linderoos oli joskus puhunut saksaa, niin hän otti osaston sotamiehiä mukaansa, marssi Linderoosin asuntoon ja vangitsi hänet. Tämä vietiin sitten Brudermannin kansliaan ja pidettiin siellä vangittuna useita tunteja. Brudermann käyttäytyi mitä säädyttömimmin, potkien ja repien Linderoosia, joka ei voinut puolustautua, kun neljä kivääreillä varustettua sotamiestä pistimineen seisoi koko ajan hänen ympärillään. Edessään pöydällä Brudermannilla oli kaksi pistoolia, joilla hän vuorotellen tuon tuostakin tähtäsi Linderoosia, uhaten ampua hänet. Sitten kapteeni tilasi kasarmiltaan sotilaita ampumaan Linderoosin. Onneksi komppanian kirjuri, muuan puolalainen tuomari, tunsi kuolemaantuomitun, jotenka käskyä ei heti pantu täytäntöön, vaan puolalainen ilmoitti asiasta kaupungissa kielenkääntäjänä toimivalle kapteeni *Akseli von Schrowelle*. Tämä kunnon suomalainen asettui puhelinyhteyteen läänin kuver-

nöörin kanssa järjestäen asian siten, että Brudermann sai Oulusta puhelinmääräyksen heti vapauttaa Linderoosin. Tällöin Brudermann, joka vähää ennen oli esiintynyt mitä törkeimmin ja loukkaavimmin, tuli katumapäälle pyytäen polvillaan anteeksi tekoansa. Linderoos ilmoitti kyllä omasta puolestaan antavansa tapahtuman anteeksi, koska asianomainen juopuneena oli ollut syyntakeeton, mutta suomalaisena viranomaisena hän ei katsonut voivansa virkaansa kohtaan tapahtunutta loukkausta jättää silleen, vaan hänen oli pakko tehdä asiasta ilmoitus päällikölleen, Oulun läänin kuvernöörille. Linderoos lähettikin raportin lääninhallitukseen — ja Brudermann komennettiin jokunen päivä sen jälkeen rintamalle.

Tällaisille rajavartioille poliisilaitoksen olisi pitänyt, kuvernöörin 29. III. 1915 päivätyn kirjeen lausuman käskyn mukaan, antaa apua »erikoisella huomaavaisuudella»!

Kemin poliisilaitos etappityön avustajana.

Kemin poliisilaitoksen päällikkö, poliisikomisario *Karl Viktor Linderoos* oli jo keväällä 1915 aktivistien isänmaallisen toiminnan perillä, vaikk'ei hän silloin vielä liittynytkään itsenäisyysliikkeeseen. Siitä huolimatta hän kuitenkin toimi lujana Suomen-miehenä Kemiin sijoittuneen venäläisen sotaväen mielivaltaa

vastaan, pitäen rohkeasti kiinni Suomen laeista ja asetuksista, kuten edellisestä jo on tunnettua. Kemin etapin tarkoitusperästä Linderoos pääsi selville sitten, kun sen toiminta varsinaisesti alkoi. Maisteri Arvi Hällfors tuli tällöin hänen luoksensa esittäen asian suoraan ja peittelemättä aivan yksityiskohtia myöten ja pyytäen häntä yritystä avustamaan. Linderoosin vastaus oli lyhyt, selvä ja varma: »Autan, missä vain voin!»

Karl Viktor Linderoos.

Kuten olemme maininneet, oli poliisilaitoksen kanslisti *Aarne Blick* jo aikaisemmin liittynyt etappijärjestöön. Kun poliisikomisario Linderooskin näin tuli siihen kuulumaan, yhtyi juoneen poliisilaitoksen koko henkilökunta, lukuunottamatta kahta vanhahkoa miestä, joille ei katsottu voitavan ilmaista tätä arkaluontoista asiaa. Paitsi poliisilaitoksen kanslisteja, jotka kaikki järjestään olivat aktivistisen hengen läpitunkemia, osoittautui myös apulaiskanslisti *Heikki Mansikka* asialle myötämieliseksi. Konstaapeleista tuli semminkin vanha möylyläinen *Juho Karppinen* olemaan Linderoosin uskottuna tehden suuria palveluksia itsenäisyysliikkeelle. Missä vain oli tiukka paikka, sinne Karppinen aina lähetettiin.

Poliisilaitos menetti kuitenkin pian kanslistinsa ja

Kemin etappi valppaan, rohkean toiminnanmiehen. Blick oli nimittäin jo kauan aikaa suunnitellut Saksaanlähtöä eikä hän enää voinut hillitä palavaa haluansa. Huolimatta vakuutuksista, että hänen toimintansa Kemin poliisilaitoksessa oli paljon tärkeämpää kuin hänen Saksaan-menonsa, hän kuitenkin lokakuun alussa 1915 lähti. — Kun lähdölle oli saatava muodollisesti pätevältä näyttävä syy, perusteltiin Blickin erohakemusta sillä, että hänet oli hyväksytty oppilaaksi kauppakorkeakouluun. Ja kun kanslistintoimi oli järjestettävä luotettaviin käsiin, niin Linderoos samalla anoi läänin kuvernööriltä, että hänen tuntemansa Kemin pitäjän Lautiosaaren kylästä kotoisin oleva ylioppilas *Isak Gustaf Montell* määrättäisiin Blickin tilalle ja että Montellille annettava virkamääräys aikanaan lähetettäisiin Kemin poliisilaitokseen. Tämä esitys oli niitten neuvottelujen tulos, joita Linderoos, Blick, Hällfors ja Pietilä olivat pitäneet keskenään. Jos kanslistintoimi olisi julistettu haettavaksi, olisi se tuki ja apu, mikä etapilla poliisilaitoksen puolelta oli taattu, saattanut huomattavasti heikentyä, sillä olisihan kanslistiksi silloin voinut tulla joku venäläisten kätyri tahi joku muuten arka mies.

Mutta Montell oli tällöin kaukana Kemistä, Kuolajärvellä, jonne hän oli mennyt varhain keväällä 1915 metsänhoitaja *Arthur Ericssonin* metsänhoidontarkastustöihin. Näin ollen hänen kanssaan ei voitu lainkaan

Heikki Mansikka.

Isak Gustaf Montell.

neuvotella, vaan hänet esitettiin uuteen toimeen hänen itsensä tietämättä. Ja kun nimitys sitten tapahtui, niin sitäkään Linderoos ei saanut — vaikka yrittikin — hänelle ajoissa ilmoitetuksi.

Lokakuun alussa Montell kävi sattumalta Kuolajärven kirkolla. Silloin hän nimismies *Väinö Vanhalalta* kuuli komisario Linderoosin jokunen päivä sitten soittaneen Vanhalalle sekä halunneen välttämättä saada keskustella Montellin kanssa. Asiasta Linderoos ei kuitenkaan ollut halunnut tehdä selkoa. Montellista tuntui omituiselta, että poliisiviranomainen näin kiihkeästi halusi saada häntä puheilleen, mutta tuntien viattomuutensa hän päätti viipymättä matkustaa Kemiin, koska työtkin talven lähestymisen vuoksi oli pakko lopettaa. Montell lähti Sallasta polkupyörällä. Märkäjärven kylään päästyään hän luki vastaantulevassa postissa saapuneista »Helsingin Sanomista», että hänet oli nimitetty poliisiksi Kemin poliisilaitokseen.

Sitäpaitsi oli saman lehden »viikon kuvissa» Montellista sekä kysymyksessäolevan poliisitoimen entisestä hoitajasta Aarne Blickistä seuraava pilasäkeistö:

»Keltanokkatulva näyttää
reunaa kukkuraista,
kun jo tehdään poliisitkin
ylioppilaista.»

Montellin mielestä oli perin epäilyttävää, että tuollainen nimitys oli voinut tapahtua noin vain hänen tietämättään, ja senpä vuoksi hän olikin hyvin pahalla tuulella. Asia kumminkin valkeni heti Kemin asemalla, jossa toverit alustavasti selvittivät hänelle tämän kumman jutun. Montell mukautui toimenpiteeseen toivoen uudessa virassaan, mihin hän ryhtyi marraskuun alussa 1915, tavalla tai toisella voivansa olla etappijärjestölle hyödyksi. Lokakuun ajan oli virkaa etappihenkisesti hoitanut neiti *Signe Malmgrén.*

Nimellisesti ja palkkaukseen nähden kysymyksessäoleva virka oli ylimääräisen konstaapelin huonosti palkattu toimi, jotenka siihen olisi ollut vaikea saada pystyvää ja kunnollista miestä, mutta itse asiassa viranhoitajan olikin huolehdittava kanslistin tehtävistä; tavallisen poliisin työt eivät hänelle kuuluneet.

Montellin pääasiallisena tehtävänä oli matkustajaluettelojen hoito ynnä niihin liittyvien matkustajakotien y.m. jättämien ilmoituskaavakkeiden käsittely

sekä sellaisten passiasiain järjestäminen, jotka koskivat jääkäriliikkeen miehiä.

Signe Malmgrén (nyk. Tammivaara).

Matkustajaluettelojen käsittely tapahtui seuraavasti: Kaikki, joiden luona joku matkustaja oli yötä, olivat velvolliset jättämään poliisilaitokseen erikoisen ilmoituskaavakkeen, johon oli merkitty matkustajan nimi, syntymä-aika, kotipaikka, mistä matkustaja oli saapunut, minne hän oli matkalla sekä missä asioissa hän liikkui. Näistä kaavakkeista mainitut tiedot poimittiin poliisilaitoksessa päivittäin erikoiseen matkustajaluetteloon, jota m.m. venäläiset santarmit aina joskus kävivät silmäilemässä. Itse kaavakkeet jätettiin joka päivä paikalliselle venäläiselle komendantille tarkastettaviksi.

Estääkseen santarmeja havaitsemasta, että suunnilleen samaa ikäluokkaa olevia nuoria miehiä tuli ja hävisi Kemiin, Montell joko muutti asianomaisen syntymäaikaa tahi sitten jätti vaarallisen nimen kokonaan pois luetteloista hävittäen kaavakkeet. Kaikki kirjoihinviedyt oli tietenkin pakko merkitä muualle matkustaneiksi. — Kun Saksaan-menijäin vastaanotto siirtyi sittemmin pääasiallisesti »Osulan» majataloon, muutettiin menettelytapaa sikäli, että jokainen matkustaja — sensijaan, että hänen oikeastaan olisi pitänyt kir-

joittaa nimensä y.m. tiedot majatalon matkustajakirjaan — kirjoittikin ne ilmoituskorttiin. Korteista taas matkustajakodinpitäjä kirjoitti ainoastaan vaarattomat kirjaan ja lähetti vain kirjaanmerkittyjen kortit poliisilaitokseen. Saksaan-menijöidenkin kortit pidettiin sentään santarmitarkastuksen varalta matkustajakirjan välissä siihen hetkeen saakka, jolloin asianomaiset lähtivät. Silloin ne poltettiin, jotenka santarmiviranomaisille ei jäänyt mitään miesten majoitusta todistavia papereita. Jos santarmit olisivat tulleet tarkastamaan matkustajakirjaa, niin matkustajakodinpitäjä olisi saattanut väittää, ettei oltu vielä ehditty viedä ilmoituskortteja kirjaan. — Tällä tavoin Saksaan-menijät jäivät poliisilaitoksen matkustajaluetteloon kokonaan merkitsemättä. »Osulan» isännän, J. Heiskasen kannalta oli tästä järjestelystä se erikoinen etu, ettei myöhemmin tutkinnoissa voitu selvittää, missä miehet olivat Kemissä ollessansa asuneet. Myöskin poliisilaitokselle oli tästä siinä suhteessa hyötyä, etteivät venäläiset sittemmin voineet todeta, kuinka paljon Saksaanlähteneitä oli mennyt Kemin kautta. Sitävastoin niissä erikoistapauksissa, jolloin santarmit olivat seuranneet Saksaan-menijöitä Kemiin asti, poliisilaitosta voitiin syyttää siitä, että vaikka miehet selvästi olivat saapuneet Kemiin, ilmoitusmääräystä ei oltu noudatettu, koska matkustajaluettelosta ei tavattu heidän nimiänsä.

Palokunnantalo, jossa sijaitsi m.m. Kemin poliisilaitos.

Toinen tärkeä Kemin poliisilaitoksen tehtävä koski niiden Saksaan-menijäin vapauttamista, jotka rajavartiosto oli pidättänyt ja kuittia vastaan poliisilaitoksen huostaan jättänyt. Poliisilaitoksessa pidettiin tällöin tutkinto tavallisessa järjestyksessä; silloin useat, jotka olivat tietoisia siitä, että poliisilaitos oli asian puolella, heti ilmoittivat olevansa Saksaan-aikovia pyytäen neuvoa edelleenpääsemiseksi. Toiset taas yrittivät peitellä matkansa päämäärää, mutta pian kyllä huomattiin, minne he pyrkivät. Niinhyvin edellisille kuin jälkimmäisillekin annettiin lupaliput kaupungissaoleskelua varten sekä matkalupatodistukset. * Raja-

* Kuten olemme maininneet, lähetti kuvernöörinvirasto vasta maaliskuun 2. p:nä 1916 kiertokirjeen, jossa kehoitettiin kaikkia kansalaisia hankkimaan matkalupatodistukset Oulun

vartiostolle ei tutkintojen tuloksista tehty mitään ilmoitusta. Se kyllä aiheutti tiedusteluja, mutta Linderoos selitti tavallisesti suullisesti, että koska miehissä ei oltu havaittu mitään rikollista, niin hän ei ollut katsonut tarpeelliseksi tehdä raporttia. — Vielä helmikuun 12. p:nä 1916, jolloin Kemin etappi jo oli katkennut ja »Osulan» Heiskanen istui pidätettynä poliisilaitoksessa, Linderoos toimi niinkuin ei mitään erikoista olisi tapahtunut. Mainittuna päivänä rajavartioston aliupseeri Ruhtojeff lähetti poliisilaitokseen kaksi miestä, Ade Lakian ja Kalle Mustosen. Heidät oli pidätetty Simon asemalla siitä syystä, ettei heillä ollut passia. Linderoos vapautti miehet antaen heille matkalupatodistukset, joita venäläiset aina tiukkasivat. »Kalle Mustonen» oli muuten Venäjän valtakunnalle sangen vaarallinen mies, nim. kajaanilainen pommari Kalle Lönnbohm, joka m.m. suunnitteli Itä-Aasian radan siltojen räjäyttämistä.

Siitä, että Saksaan-menijäin ja sieltä tulevien keskuudessa tunnettiin, millainen henki Kemin poliisilaitoksessa vallitsi, oli erinäisiä hankaluuksiakin. Miehiä asemalla vastaanotettaessa sattui usein, että vastaanottajat eivät syystä tahi toisesta tavanneet kaik-

---

läänissä matkustamista varten. Ja vasta marraskuussa 1916 annettiin määräys, että poliisiviranomaisten oli vaadittava kaikilta, jotka matkustivat Oulua pohjoisemmaksi, erikoinen kuvernöörin nimikirjoituksella vahvistettu, rajavyöhykkeellä liikkumista varten lääninhallituksesta saatu passi.

kia tulijoita. Tällöin miehet menivät suoraan poliisilaitokseen ilmoittaen avomielisesti olevansa Saksaanpyrkijöitä ja pyytäen neuvoa rajan yli päästäkseen. Mutta kun poliisilaitoksessa samaan aikaan saattoi olla henkilöitä, joitten ei missään nimessä olisi pitänyt saada itsenäisyysmiesten toimista vihiä tahi joitten luotettavuus oli suorastaan epäilyksenalainen, niin onhan selvää, kuinka vaikeista tilanteista Linderoosin oli monta kertaa selviydyttävä. Toisinaan taas Saksaanmenijöitä oli kaupungissa niin paljon, ettei yösijoja voitu enää hankkia niille, jotka olivat joutuneet poliisilaitoksen haltuun. Tällöin nämä yksinkertaisesti majoitettiin putkahuoneisiin. Syynä tällaiseen järjestelyyn oli myöskin se, ettei tahdottu lähettää miehiä ulos, koska sotilasviranomaiset pitivät silmällä kaikkia kaduilla liikkuvia nuoria miehiä. Asiasta ilmoitettiin kuitenkin aina viipymättä Hällforsille tai Pietilälle, jotta nämä tietäisivät miesten edelleenmenon järjestää.

Olemme jo maininneet, että Kemissä oli kolme vakinaista santarmia sekä sen lisäksi heidän palveluksessaan olevia urkkijoita, joiden lukumäärästä ei kuitenkaan ole tarkkaa tietoa. Urkkijoiksi todettuja Linderoos luonnollisesti kohteli kaikella ankaruudella, sillä hän tahtoi niitä käsitellessään näyttää kuvernöörille mahdollisimman suurta »virkaintoa». Ainakin kaksi heistä hän passitti Ouluun kuvernöörin tutkittavaksi; miehiä epäiltiin muka Saksaan-menijöiksi. Vaikka

Linderoosin huomattiinkin erehtyneen, niin hänen menettelynsä herätti kuitenkin kuvernöörissä luottamusta.

Vuosien 1915 ja 1916 vaihteessa tilanne Kemissä alkoi arveluttavasti kiristyä. Poliisilaitoksessa kävi useita siviiliurkkijoita, jotka kertoivat tutkivansa salaista rajanylimenoa ja Saksaan-menijäin kulkuteitä. Pian poliisilaitos huomasi senkin, että sitä itseään alettiin epäillä ja välttää. Tämä näkyi varsinkin siitä, että kaupungissa oleskeli siviilietsiviä, jotka eivät asettuneet yhteyteen poliisilaitoksen kanssa, kuten aina aikaisemmin oli tapahtunut. Santarmiviranomaiset näyttivät niinikään rupeavan epäilemään poliisilaitosta. — Jotta nämä eri viranomaiset mahdollisimman vähän saisivat varsinaista syytä poliisilaitoksen kimppuun käydäkseen, koetti se kaikin tavoin täyttää säännösten määräämät muodollisuudet. Niinpä kun poliisilaitoksen kanslisti Aarne Blick lähti Saksaan ja kun hänen isänsä ei toimittanut poliisilaitokseen säädettyä kaupungistapoistumisilmoitusta, niin poliisilaitos hankki sen; se liitettiin sitten arkiston asianomaiseen paikkaan, vieläpä merkittiin siihen oikea päiväyskin. — Eino Lehdon ja kauppias Miinalan pojan poistuttua paikkakunnalta poliisilaitos menetteli samoin. Viimeksimainittujen nuorukaisten isät kutsuttiin sen ohessa poliisilaitokseen, missä Linderoos heille tarkoin neuvoi, kuinka mahdollisten santarmikuulustelujen sattuessa oli puhuttava. Neuvot tulivatkin hyvään tarpeeseen, sillä kohta sen

jälkeen kuvernööri määräsi tutkinnon toimeenpantavaksi.

Olemme jo aikaisemmin sivumennen maininneet, että venäläiset upseerit eivät olleet Linderoosin toimintaan tyytyväisiä, vaan päinvastoin syyttivät esimiehilleen häntä milloin mistäkin. Varsinkin ratsumestari Gerasimenko kirjoitteli tavan takaa päällystöllensä ja sitä tietä kenraalikuvernöörille Linderoosia vastaan. Syytösten aiheena oli milloin se, että Kemin ympäristöllä olevilla sahoilla oli Gerasimenkon mielestä epäilyttävän paljon asevelvollisuusiässä olevia miehiä, joita ei oltu kutsuttu aseisiin, milloin taas se, että vaikka Kemin ympäristön saarilla piti olla maahan kaivettuna aseita, poliisilaitoksen taholta ei oltu ryhdytty niiden etsimiseksi mihinkään toimenpiteisiin. * Näihin tällaisiin päättömiin kanteluihin oli tietysti helppo vastata. — Myöskin Ajoksen luotsivanhin, kaspialainen Smirnoff kanteli kenraalikuvernöörille, että Linderoos oli muka laiminlyönyt virkatehtäviään. Smirnoffilta otettiin kuitenkin luonto pois sakottamalla häntä raastuvanoikeudessa kaksi kertaa, toisen kerran tullikavalluksesta, toisen kerran taas julkisella paikalla harjoitetusta siveettömyydestä.

Mikä erikoisesti suututti venäläisiä upseereita ja aiheutti kanteluja, oli se, että poliisilaitos ankarasti ah-

* Joku urkkija oli Gerasimenkolle nähtävästi kertonut kymmenen vuoden vanhoja Möylynkarin asioita.

disti niitä suomalaisia naisia, jotka seurustelivat venäläisten upseerien ja sotilasten kanssa ja joista osa kuului muka aivan aatelissäätyyn. Tällaisista syytöksistä Linderoos tietysti selviytyi vaikeuksitta.

Oli selvää, ettei Oulun piirin rajavartioston päällikkö, everstiluutnantti *Katarskij* suopein silmin katsellut Linderoosin tapaista miestä. Kerran eräässä tavaramakasiinien tarkastuksessa Kemissä Linderoos joutuikin — aivan syyttä — Katarskijn kiukun ja vihan esineeksi, niin että tämä jo puhkesi pahaaennustaviin uhkauksiin. (Liite n:o 5).

Kuvernööri af Enehjelm oli antanut Linderoosille sellaisen määräyksen, että tämän piti aina puhelinkeskukseen ilmoittaa, missä hän kulloinkin oli tavattavissa. Kun Linderoos eräänä marraskuun iltana loikoili saunan lauteilla, tuli saunottaja yht'äkkiä kutsumaan häntä puhelimeen; itse kuvernööri oli langan toisessa päässä. Kuuliaisena virkamiehenä Linderoos astui »alas» ja meni »ylös» kuulemaan, mitä kiireellistä kuvernöörillä oli sanomista. Tämä ilmoitti vain lyhyesti, että Linderoosin tuli seuraavana päivänä saapua Ouluun.

Linderoos matkustikin sinne. Lääninsihteeri *Leikkola* oli saanut tehtäväkseen valmistaa Linderoosia sen varalta, mitä tuleman piti. Valittaen sitä, ettei Linderoos tullut toimeen santarmi- ja sotilasviranomaisten kanssa, hän huomautti, että sellainen rette-

löiminen voisi johtaa viran menettämiseen. Tähän Linderoos vastasi:

»En sure virkani menettämistä; olen vain viimeiseen saakka tahtonut noudattaa Suomen lakeja ja asetuksia.»

Leikkola virkkoi siihen:

»Jos niin keveältä kannalta otatte toimenne menettämisen, niin uskallan ehkä sanoa suoraan, että kenraalikuvernööriltä on jo tullut Teidän erottamistanne koskeva määräys.»

Sitten aukeni kuvernöörin vastaanottohuoneen ovi. Enehjelm uudisti Leikkolan ilmoituksen lisäten vielä, että kenraalikuvernööri oli vaatinut häneltä selitystä myöskin siitä, mitenkä hän oli saattanut pitää poliisikomisario Linderoosia palveluksessa näin kauan, vaikka hänen olisi pitänyt tietää, että *komisario Linderoos oli valtakunnalle vaarallinen henkilö.* * — Tämän jälkeen

---

* Poliisikomisario Linderoos arvelee, että kuvernööri af Enehjelm kaikesta huolimatta luotti häneen loppuun asti, sillä hän esiintyi aina rohkeasti ja varmasti osaten sitovasti torjua ne monet syytökset, joita venäläisten taholta häntä vastaan tehtiin. Kuvernöörin kerrotaan lausuneenkin, että hän olisi jo aikoja sitten erottanut Kemin poliisikomisarion niiden rettelöiden tähden, joihin tämä oli venäläisten kanssa joutunut, ellei Linderoos olisi ollut yksi niitä harvoja läänin virkamiehiä, joita vastaan hän ei ollut voinut tehdä mitään virkamuistutusta, vaan jotka päinvastoin aina olivat moitteettomasti hoitaneet tehtävänsä. Linderoos mainitseekin, että hän ponnisti kaikki voimansa saattaakseen Kemin poliisilaitoksen työskentelemään mallikelpoisesti, jotta hänen valtiollinen toimintansa täten pysyisi salassa.

af Enehjelm ilmoitti lähettävänsä Linderoosille erokirjan postitse.

Kenraalikuvernööri oli antanut erottamiskäskynsä marraskuun 11. p:nä 1916.

Etapin talous.

Kun Hällfors oli lokakuun 5. p:nä 1915 palannut moottoriveneen hankintamatkaltaan *, niin Pietilä ja hän — etapin asioita järjestellessään — sopivat keskenään m.m. työnjaosta. Kuten jo aikaisemmin oli suunniteltu, joutuivat Hällforsin osalle, paitsi paikallista toimintaa, ulospäin suuntautuvat työt, esim. eri tahoille tapahtuva yhteyksien ylläpitäminen sekä matkat, jotavastoin Pietilän toiminta rajoittui pääasiallisesti Kemissä suoritettavaan etappityöhön ja rahavarojen hoitoon. Verraten taajat matkansa Hällfors saattoi hyvin naamioida arkistotutkimuksiensa ja Oulussa harjoittamansa opetustoimen avulla. Sittenkun etappi oli pääpiirteissään järjestetty, oleskeli Hällforskin — matkoilla-oloaan lukuunottamatta — Kemissä, missä Pietilä ja hän aamusta iltaan työskentelivät yhdessä, koko ajan parhaassa sovussa kuin veljekset konsanaan.

Pietilä hoiti (lokak. 5. p:stä alkaen) etapin kassaa, jonka rahavarat eivät kuitenkaan olleet kehuttavat. Ensimmäisten puolentoista kuukauden aikana oli käy-

* Katso siv. 167.

tettävissä noin 5 000 markkaa *, joista tri Wolffilta saadut 3 000 markkaa menivät moottoriveneen ostoon.** Lopuilla 2 000 mk:lla maksettiin etappimiesten palkat, moottorin varustuskustannukset, Oulusta hankitut moottoritarpeet ja Saksaan-menijäin hotellilaskut, minkä lisäksi etapin täytyi useille heistä antaa matkakorvausta, jota he ilmoituksensa mukaan eivät olleet saaneet. Sitten tulivat vielä miesten matkavarusteet, Ajoksen ja Krunnisalmen kämppien evästäminen, niissä tarvittavat keitto- ja ruokakapineet, kaikki matkat j.n.e. Ei ollut ihme, jos kassa osoitti arveluttavia tyhjenemisoireita. Näytti siltä, että rahat hädin tuskin riittäisivät vain lokakuun puoliväliin.

Hällforsille oli Haaparannalla ilmoitettu, että kaikki Suomen puolella tapahtuva toiminta, siis myöskin Kemin etappi kokonaisuudessaan, oli rahoitettava Suomesta käsin. Tämä luonnollisesti olikin miellyttävämpää kuin saksalaisten rahojen varassa toimiminen, joita sitäpaitsi ei näyttänyt olevankaan niin aivan viljalti. Mainittu tiedoitus ynnä Kemin etapin rahavarojen

---

* Kemin etapin rahaston pohjana oli Eero Heickellin Helsingistä saama erä, 100 markkaa. Tämän lisäksi Hällfors sai Heickellin välityksellä syyskuun kuluessa pienissä, 100—200 mk:n erissä yhteensä 1 000 mk. (Niistä tuli ehkä jokin erä myös Haaparannalta Kekonin ja Tuompon välityksellä). Sitten hän sai kansanopistonjohtaja J. E. Tuompolta 1 100 mk., jotka olivat tarkoitetut Jokisalon takuurahoiksi, mutta joita kuitenkin, kuten olemme maininneet, oli pakko käyttää etapin tarpeisiin.

** Katso siv. 165.

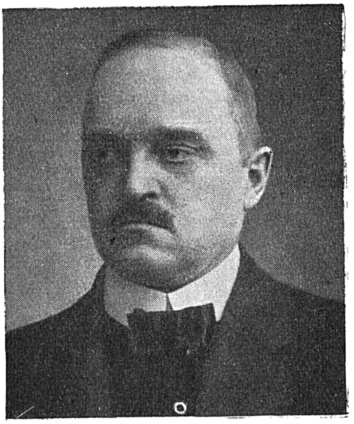

Tri W. O. Sivén.

niukkuus pakottivat Hällforsin pyrkimään välittömään kosketukseen Helsingin Aktiivisen Keskuskomitean (A. K:n) kanssa, jonka perustamisesta Hällfors Haaparannalla oli saanut kuulla.

Palattuaan ensimmäiseltä, Seittenkariin tehdyltä moottorimatkalta Hällfors lähtikin lokakuun 10. p:n tienoilla Helsinkiin, missä hän tapasi tri *Kai Donnerin* ja tri *W. O. Sivénin* viimeksimainitun vastaanottohuoneessa kauppatorin varrella. Tehtyään lyhyesti selkoa Kemin etapin järjestymisestä ja mainittuaan, että Saksaan-menijäin ylikuljetus jo oli alkanut, hän ilmoitti Kemin voivan vastaanottaa noin 10 miestä vuorokaudessa. Samalla Hällfors lausui mielipiteenänsä, että värväys maassa olisi saatava niin tehokkaaksi kuin mahdollista, sillä kuta pitemmälle toiminta venyisi, sitä vaikeammaksi se kävisi. Edelleen hän teki selkoa etapin kustannuksista ja katsoi välttämättömäksi, että sen käytettävänä olisi riittävästi rahaa; yritys herättäisi paikallisessa väestössäkin enemmän luottamusta, kun se havaittaisiin taloudellisesti hyvin tuetuksi.

Hällfors huomautti vielä seuraavasta varsin tärkeästä asiasta. Kuluneen kuukauden kokemukset Kemissä olivat osoittaneet, ettei värvärien toiminta maassa ollut riittävän hyvin järjestetty. Eri värväreillä ei ollut tarpeellista yhteyttä keskuksen kanssa, ja ne ohjeet, mitkä Saksaan-menijöille annettiin, olivat tämän vuoksi usein epämääräisiä, vieläpä virheellisiä. Tällaiset virheet tietysti tuottivat pahinta haittaa etappipaikoissa. Kemin etapin johto katsoi tämän vuoksi toimintansa ensimmäiseksi edellytykseksi sen, että Helsingistä käsin järjestettäisiin koko maahan yhtenäinen asiamiesverkko alakeskuksineen, joiden kanssa käytännöllisessä värväystyössä osallisina olevat henkilöt olisivat kiinteässä yhteydessä. Mitään irrallisia värväreitä ei saisi olla, jotta etapeilta annetut tiedoitukset Helsingin keskuksen kautta viipymättä voitaisiin saada jokaisen yksityisen värvärin tietoon. — Kun Hällfors puhui tästä Donnerin ja Sivénin kanssa, ilmoittivat nämä, ettei värväystoimintaa Helsingistä käsin vielä oltukaan valmiiksi järjestetty, ja että esitetty suunnitelma otettaisiin huomioon.

Tri Kai Donner.

Tämän ohessa Hällfors esitti myös, että hänen veljensä, viskaali Kaarlo Hällfors voisi olla koko Perä-

pohjolan värväys- ja etappirahaston hoitajana ja että Pietilä siis rahoja tarvitessaan voisi kääntyä tämän puoleen tarvitsematta matkustaa Helsinkiin. Sivén ja Donner katsoivat tehdyt ehdotukset hyvin perustelluiksi ja hyväksyivät ne. Samalla he Hällforsin tiedustelujen johdosta vakuuttivat, että tämä voisi luvata etapin palveluksessa oleville miehille, että heistä ja heidän perheistään pidettäisiin huolta, jos he joutuisivat maanpakoon, vankilaan tai muuten yrityksen johdosta kärsimään. Hällfors sai mukaansa 2 000 markkaa, mitkä hän Kemiin palattuaan jätti Pietilälle.

KEMIN ETAPIN TOIMINTA.

Äl' horju suora Suomen mies
isäisi polulta,
on karvas kantaa orjan ies
ja ruoska katkera.

Et horjununna silloin sä,
kun maassa sota soi,
kun kylät seisoi kylminä
ja hurme huppeloi.

Eino Leino.

Saksaan-menijäin vastaanotto ja opastus.

Kemin rautatieasema oli, kuten jo olemme maininneet, yksi venäläisten päävartiopaikkoja. Tämä olikin luonnollista, sillä Kemihän — Torniota lukuunottamatta — oli oikeastaan se piste, johon »valtakunnalle vaaralliset» Saksaan-pyrkijät maamme eri kulmilta kokoontuivat.

Aivan vaistomaisesti venäläiset pitivät erittäin tarkasti silmällä varsinkin Kemiin tulevia nuoria miehiä, sillä, kuten on mainittu, jo kesästä 1915 lähtien he tunsivat Suomen miesten mielen, näiden pyrkimyksen vihollismaahan — Venäjää vastaan.

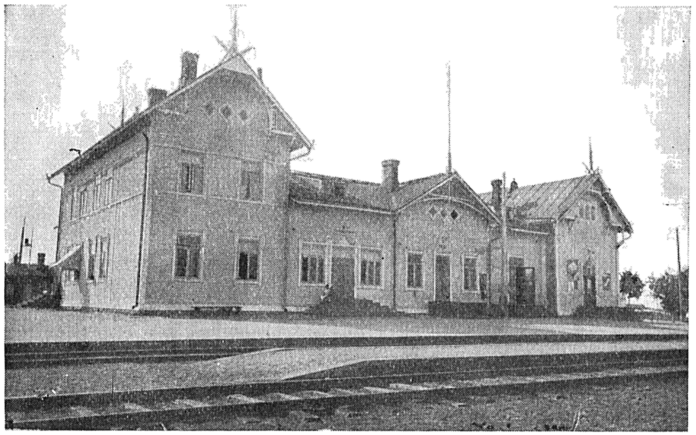

Kemin rautatieasema.

Kemin asema oli tavallinen kolmannen luokan asema. Ratapihan puolelta johti asemarakennukseen kolme ovea: vasemmanpuoleinen toisen luokan odotussaliin, oikeanpuoleinen kolmannen luokan odotussaliin ja keskimmäinen aseman virastohuoneisiin. Odotussalit ulottuivat läpi koko rakennuksen, jotavastoin virastohuoneiden takana oli noin 4 metriä leveä ja 12 metriä pitkä rakennuksen suuntainen eteinen. Tämän kummastakin päästä avautui ovi odotussaleihin ja keskeltä virastohuoneisiin. Eteisen yhteydessä oli piletinmyyntiluukku ja matkatavarainvastaanottopaikka, ja siitä vei suoraan ulos kaupunkiin päin avautuva ovi.

Jottei yksikään Kemiin tullut matkustaja voisi

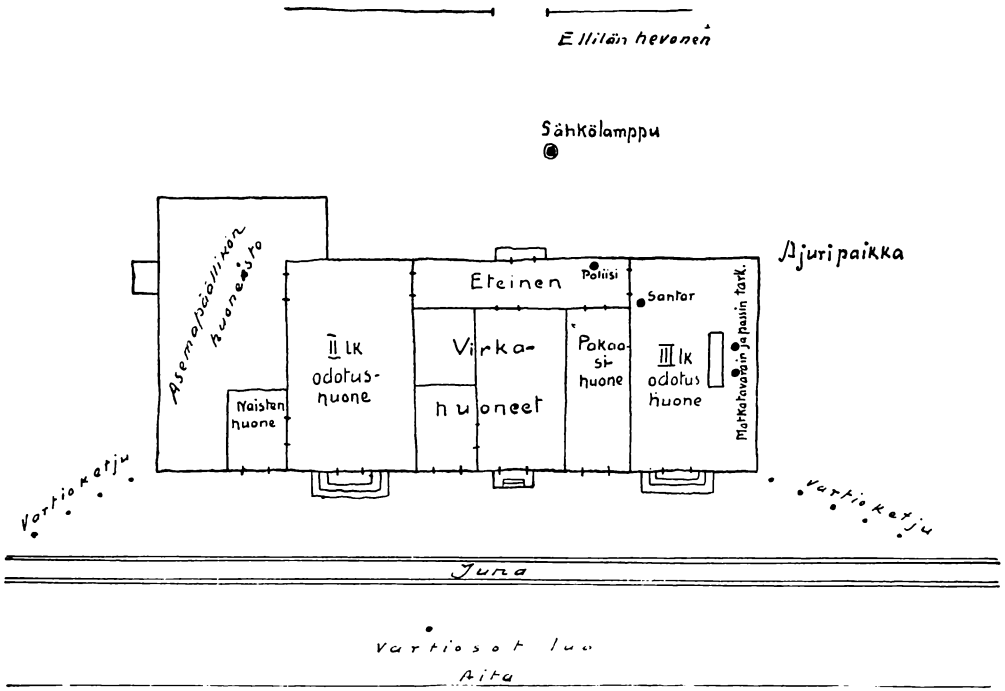

Kemin asemarakennuksen pohjapiirros.

välttää tarkastusta, oli asemarakennuksen nurkista aina raiteille saakka järjestetty junantuloaikana sotilasketju, mies miehessä kiinni ja siten sivuviistoon, että koko saapuva juna jäi sotilasketjun päiden väliin. Myöhemmin vedettiin sotilasketjun lisäksi kumpaankin päähän vielä nuora-aita. Ratapihan toiselle puolen, junan taakse, oli asetettu myöskin muutamia sotamiehiä vartioiksi, jottei kukaan voinut junasta sitäkään tietä poistua. Jotta tulijoiden tarkastus voitaisiin keskittää yhteen paikkaan, oli menetelty siten, että eteisestä toisen luokan odotussaliin vievä ovi oli lukittuna päiväjunien saapuessa, jolloin matkustajille tarjottiin ruokaa tässä odotussalissa. Iltajunan tullessa taas asemasillalta toisen luokan odotussaliin johtava ovi oli lukittuna, jotenka kukaan junasta saapuva ei ensinkään voinut päästä mainittuun odotussaliin. Ainoa tie, jota matkustajien oli kuljettava, johti kolmannen luokan odotussaliin. Siellä oli huoneen toisella pitkällä seinällä pöytä, jonka ohi matkustajien oli mentävä sekä näytettävä kahdelle pöydän takana istuvalle rajavartiosotilaalle passinsa ja matkatavaransa. Asemasillalla oli santarmi ja eteisessä toinen.

Saksaan-menijäin vastaanotto tapahtui tuossa kapeassa eteisessä, kaupunkiin johtavasta ulko-ovesta vähän taaksepäin. Onneksi eteisessä sijaitsi myös sanomalehtimyymälä, jotenka siellä säännöllisesti oli, paitsi vastaanottajia, myös muita kaupunkilaisia postia odottele-

massa. Näin tosin ei ollut laita Oulun paikallisjunan saapuessa klo 2.10 ip:llä, mutta kun tässä junassa tavallisesti tuli vain verraten vähän jääkäreiksi aikovia, ei asemalla tällöin tarvinnut olla kuin korkeintaan pari vastaanottajaa. Useimmat miehet saapuivat illalla klo 8.25 tulevassa postijunassa. Hankaluutta tuotti se, että tämä juna usein myöhästyi tuntikausia. Ennen talven tuloa juna kuitenkin saapui säännöllisesti ainakin klo 12:een mennessä. Talvella se tuli useinkin vasta aamulla, mutta silloinpa miehiä ei enää vastaanotettukaan asemalla, jotenka siitä ei ollut varsin suurta haittaa.

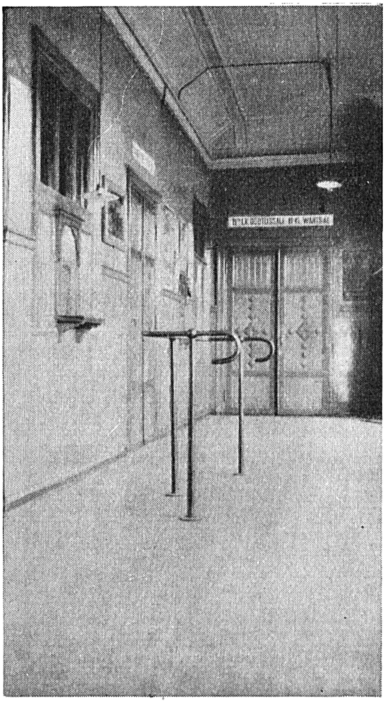

Kemin aseman eteinen, jossa Saksaan-menijöitä otettiin vastaan.

Tarkastus tapahtui, kuten sanottu, kolmannen luokan odotussalissa. Sinne eteisestä johtava ovi oli usein auki; ja jos santarmi sen sulki, niin etapin miehet kävivät työntämässä sen jälleen raolleen, jotenka oven

lähettyvillä seisten eteisestä käsin saattoi seurata tarkastusta.

Useimmista Saksaan-pyrkijöistä Kemiin tulo mahtoi tuntua kaamealta. Heille oli annettu ohjeeksi vain se, että heidän oli Kemin asemalle tullessaan pidettävä nenäliinaa oikean käden ympärille kiedottuna ja vasemmassa suupielessä sytyttämätöntä savuketta. * Missä heidät otettaisiin vastaan, kuka olisi vastaanottaja ja minne he sitten joutuisivat, sitä he eivät tienneet. Ensimmäinen pettymys oli tietenkin se, ettei asemasillalla ollutkaan ketään kättelemässä ja tervetulleeksi toivottamassa. Ja silmäillessään ympärilleen he näkivät asema-alueen joka puolelta sotilasketjun saartamaksi. Ainoa tie, jota täytyi kulkea eteenpäin, johti huoneeseen, jossa tärkeän ja epäilevän näköiset vartiosotilaat suorittivat tarkastuksen. Lisäksi tietoisuus siitä, ettei oltu luvallisilla teillä, sai varmaan monen hätkähtämään moista vastaanottoa. Harvat lienevät osanneet sitä edeltäpäin aavistaa.

Oli selvää, että tällainen mielentila enensi muutenkin suuria vastaanottovaikeuksia. Joskus sattui, että miehet jäivät seisomaan asemasillalle katsellen ympä-

---

* Täten saattoi kaikilta puolin todeta miehen »alasmenijäksi». Merkkejä täytyi myös olla *kaksi* (savuke ja nenäliina). sillä kellä hyvänsä olisi saattanut olla vasemmassa suupielessä savuke, ja nenäliina esim. raskaita kapsäkkejä kantaessa oikeassa kädessä. Merkit olivat täten myös varsin luonnollisia ja huomiotaherättämättömiä.

rilleen ja rohkenematta astua tarkastushuoneeseen. Useilla ei ollut edes matkalupatodistusta, jota aina kaikilta tiukattiin. Niin pian kun asemakirjurit Lindqvist tai Gummerus huomasivat tällaisen hätääntyneen, merkkejä näkyvissä pitävän miehen, menivät he hänen luokseen tiedustellen matalalla äänellä, oliko hänellä matkalupatodistusta. Jos miehellä sellainen oli, ilmoittivat he, että vastaanotto tapahtui eteisessä ja että sinne oli mentävä tarkastushuoneen kautta. Jos taas matkalupatodistus puuttui, vei asianomainen kirjuri miehen virkahuoneen kautta eteiseen luovuttaen hänet siellä jonkun paikallisoppaan hoivaan.

Aina ei kuitenkaan käynyt näin onnellisesti. Sellaisetkin miehet, joilla ei ollut matkalupatodistuksia, menivät usein tarkastushuoneeseen, missä heidät silloin tietenkin pidätettiin. Selvittääkseen tilanteen joku paikallisoppaista tällöin joskus tunkeutui ovella vartioivan santarmin ohi tarkastushuoneeseen, astèli nauraen pöydän takana olevien sotilaiden luo ja sanoen pojille: »Tulkaa nyt pian, kotona jo odotetaan illalliselle!» tai jotakin muuta samantapaista vei nämä muitta mutkitta mennessään. Santarmit ja sotilaatkin näet tunsivat paikallisoppaat ulkomuodolta eivätkä heitä sen takia aina vastustaneet. Tällä tavoin ei tietystikään voitu monta kertaa menetellä, sillä jo ovella vartioiva santarmikin teki usein tiukan tenän. Silloin pidätystä seurasi ankara kuulustelu. Jos kuulusteltavat osasivat

taitavasti selittää matkansa tarkoituksen ja passin puuttumisen, laskettiin heidät menemään, mutta jos he sekaantuivat puheissaan, kuten tavallisesti kävi, luovuttivat venäläiset heidät poliisiviranomaisille. Poliisilaitoksessa asia sitten selvitettiin, kuten jo tiedämme, sillä tavoin, että miehemme pääsivät jatkamaan matkaansa.

Hullumpaa oli, jos pidätetyt olivat saaneet tietoonsa Pietilän tai Hällforsin nimen ja vetosivat kuulustelussa näihin. Jos santarmien päähän olisi tällöin pälkähtänyt toimeenpanna ristikuulustelu, olisi saattanut käydä huonosti, sillä Hällfors ja Pietilä tunsivat tulijoista luonnollisesti vain pienen murto-osan. Tämänsuuntainen tapaus sattuikin kerran, kun kolme passin puutteessa pidätettyä nuorta ylioppilasta ilmoittivat saapuneensa Kemiin Pietilää tapaamaan. Pietilän piti mennä poliisilaitokseen »tuntemaan» näitä hyviä tuttaviansa, joita hän ei koskaan ollut edes nähnyt. Pietilä oli Hällforsin luona, kun hänelle tultiin ilmoittamaan asiasta, ja hän meni varsin vakavaksi. Puhelimessa hän kuitenkin sai Montellilta tietoonsa poikien nimet, jotenka »jälleennäkeminen» santarmin läsnäollessa oli erittäin sydämellinen! Pojat saivat mennä Niemelän matkustajakotiin. Seuraavana päivänä he mahtoivat koko lailla hämmästyä, kun Linderoos, joka samoin kuin Hällforskin söi Niemelässä, tiedusteli heiltä leikillään, tahtoivatko he matkalupatodistusta, lisä-

ten, että se olisi tarpeeton, jos he matkustaisivat Kemistä suoraan Saksaan. Yksi pojista oli sittemmin Messukylässä kaatunut *Armas Kohonen.* *

Jääkäri-yliluutnantti Armas K. Kohonen.

Useimmat miehistämme sentään ilman muuta selviytyivät tarkastuksesta ja otettiin vastaan eteisessä. Toiset heistä pitivät tuntomerkkejä niin näkysällä, että oli todella ihme, etteivät santarmit heissä mitään erikoista huomanneet. Kun nämä tällaiset tulivat eteiseen, komensi joku oppaista: »Merkit pois!» Toisilla taas oli nenäliina niin piilossa, ettei sitä voinut lainkaan havaita. Tällaiset tulijat piti oppia tuntemaan »ulkonaisesta olemuksesta». Yleensä niillä oppailla, jotka ensin tapasivat opastettavansa, oli helpompi tehtävä. Sitävastoin viimeiseksi jääneen oli usein erittäin vaikea suoriutua. Kun matkustajat näet saapuivat tarkastukseen pienissä ryhmissä, sattui monta

* Kohonen otti osaa taisteluihin Saksan itärintamalla haavoittuen kahdesti. Tammikuun lopulla 1918 hänet komennettiin Suomeen saaden sittemmin määräyksen *Vöyrin sotakoulun* opettajaksi. Kuukauden siellä toimittuaan hän »*Vöyrin kaartin*» kera lähti rintamalle johtaen VI:a komppaniaa. Kohonen saavutti sankarikuoleman Messukylän kirkolla maaliskuun 23. ja 24. p:n välisenä yönä taistellessaan satumaisen urhoollisesti 10-kertaista vihollista vastaan. Tämä miestensä jumaloima jääkäri nukkuu tyyntä untansa Seinäjoen sankarihaudassa.

kertaa niin, että suurehko ryhmä Saksaan-pyrkiviä tuli aivan viimeisten joukossa, jolloin jäljelläolevan oppaan täytyi yksinään käsitellä nämä kaikki. Siinä santarmin nenän edessä hänen piti kehoittaa miehiä menemään aseman edustalla olevan sähköpylvään luo odottamaan; ja kun kaikki olivat sinne saapuneet, oli hänen koottava miehet yhteen ryhmään ja kuljetettava heitä edelleen.

Hällfors oli jokseenkin säännöllisesti joka ilta asemalla sanomalehteä ostamassa ja opastusta seuraamassa saaden usein puuttua asiaan ja avustaa oppaita. Myöskin Montell oli joskus asemalla. Vastaanottoa helpotti myöskin se, että Hällfors säännöllisillä Oulunmatkoillaan jo junassa usein keräsi saapuvia Saksaanmenijöitä opastaen nämä sitten passintarkastuksen läpi kaupunkiin. Kuten edempänä kerromme, käyttivät paikallisoppaatkin samaa menettelyä eräissä tapauksissa kelirikon vaikeina aikoina.

Niinkuin jo edellä on mainittu, paikallisoppaat veivät opastettavansa alkuaikoina eri matkustajakoteihin. Mutta sitten kun oli saatu hankituksi moottorivene, ei tulijoita enää ohjattukaan kaupunkiin, vaan mentiin, kuten saamme nähdä, asemalta suoraan rannikolle, mistä sitten veneessä kuljettiin moottorin lähtöpaikkaan.

Moottoriveneelle, joka toivottiin sangen pian saatavan etapin käytettäväksi, oli ensiksi valittava sopiva, syrjässä oleva valkama. Jokisalo oli jo alunpitäen esit-

Ajoksen jääkärikämppä mereltä päin nähtynä.

tänyt, että purje- tai moottoriveneen oli lähdettävä jostakin etelämpänä sijaitsevasta paikasta, ja tämän mukaisesti lähtö- ja tulosatamaksi otettiin »Vanhan-Pihlajan» rantalahdelma, joka on noin 7 km päässä kaupungista etelään, Ajoksen saaren itärannalla. Jokisalo tiesi myös, että aivan rannan läheisyydessä oleva n. s. »Vanhan-Pihlajan kalastuspirtti» oli asumaton ja siis sopiva Saksaan-menijäin oleskelupaikaksi heidän odottaessaan moottorin saapumista. Asia oli siis tältä kohdalta selvä. Tähän *Ajoksen jääkärikämppään*, kuten tästälähtien pirttiä nimitänime, päätettiin panna asumaan muka kalastusta harjoittamaan, mutta todellisuudessa etapin toimiin, kaksi poikasta, joiksi valittiin Jokisalon 16-vuotias poika, *Jaakko Jokisalo* ja tätä vähän vanhempi *Erkki Kissala*-niminen poika (nyk. *Kanerva*).

Jo alusta alkaen oli pidetty arveluttavana sitä, että »alasmenijäin» täytyi oleskella kaupungissa päivä, välistä parikin ja että paikallisoppaiden piti heitä

Pajarin-ranta. Tästä lähti myös jääkelin aikana Saksaan-menijöitä Selkäsaareen ja sieltä edelleen meren selälle. Ranta-aittojen alla säilytettiin rantaan edeltäpäin tuotuja suksia.

käydä tapaamassa eri matkustajakodeissa. Tämän takia heitä ryhdyttiin, heti kun moottorivene oli saatu, kuljettamaan asemalta suoraan Ajoksen jääkärikämpälle, niinkuin jo lyhyesti olemme maininneet. Alussa lähdettiin veneellä n.s. *Pajarin-rannasta,* minne miehet opastettiin suoraan asemalta etelään menevää maantietä pitkin hautausmaan läpi ja mistä kämpälle oli matkaa noin 7 km. Pajarin-rannassa soutajat odottivat tulijoita hautausmaan takana olevan metsän varjossa. Tämä reitti tuli kysymykseen kuitenkin ainoastaan silloin, kun menijöitä oli vain sen verran, että he hyvin saattoivat mahtua tavalliseen veneeseen. Paikallisoppaat, lukuunottamatta Saartolaa, palasivat rannasta takaisin kaupunkiin. Soutu suoritettiin *Laitakari-*

Lauri Suvannon asunto.

nimisen saaren ja *Ajoksen* maanpuolitse *Veitsiluodon* ohi Ajoksen itärantaa pitkin kämpälle. Soutajana toimi uskollisesti maanviljelijä *Lauri Suvanto* ja hänen apunaan — milloin vain oli vapaana — Frans Saartola, toisinaan myös Jaakko Jokisalo ja Erkki Kissala ynnä jotkut muutkin paikallisoppaat. Paitsi miehiä he veivät kämpälle myös ruokaa ja ylläpitivät ylimalkaan kaikenlaista kaupungin ja kämpän välistä yhteyttä. Liikuttaessa noudatettiin mitä suurinta varovaisuutta. Airoihinkin oli äänen vaimentamiseksi käärity villakangasta. Nämä kylminä syysöinä suoritetut jännittävät venematkat heikensivät muuten osaltansa Lauri Suvannon voimia,

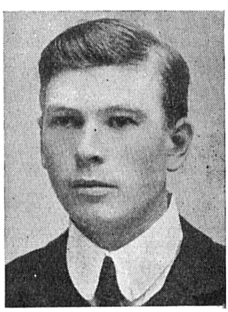

Lauri Suvanto.

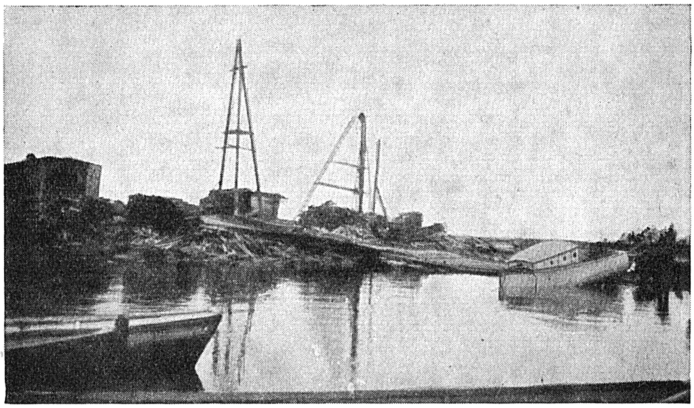

Kalkkinokan veneranta. Tästä ja Pajarin-hautausmaan rannasta soudettiin Saksaan-menijät Ajoksen jääkärikämpälle.

niin että aivohalvaus sittemmin (4. III. 1916) kaasi tämän nuoren, intomielisen miehen. *

Kun miehiä myöhemmin rupesi saapumaan enemmän kerrallaan, katsottiin parhaaksi viedä heidät maantietä pitkin joko *Kalkkinokalle* (noin 2 $^{1}/_{2}$ km kaupun-

* Suvanto, Saartola ja muut paikallisoppaat tekivät työtänsä palkatta. Lopulta sentään Suvanto vaivoin suostui ottamaan 5 mk. öiseltä soudultaan. Jaakko Jokisalolle ja Erkki Kissalalle matsettiin vakinaista palkkaa aluksi 5 ja myöhemmin 10 markkaa vuorokaudelta. Saartola sitävastoin ei saanut mitään palkkiota neljä kuukautta kestäneeltä, vaaroja ja vaikeuksia täynnä olleelta soutajan ja paikallisoppaan työkaudelta. — Tässä yhteydessä mainittakoon, että oli aivan luonnollinen asia, että varsinaiset matkaoppaat ja kuljettajat nauttivat palkkaa, sillä suurten perheiden elättäjinä he yöt päivät hoitivat vaaranalaista tointansa — maanpakolaisuuden uhka joka hetki silmäinsä edessä.

Haukkarin-niemen rantaa, josta Saksaan-menijöitä vietiin veneellä Ajoksen »Rivinnokkaan».

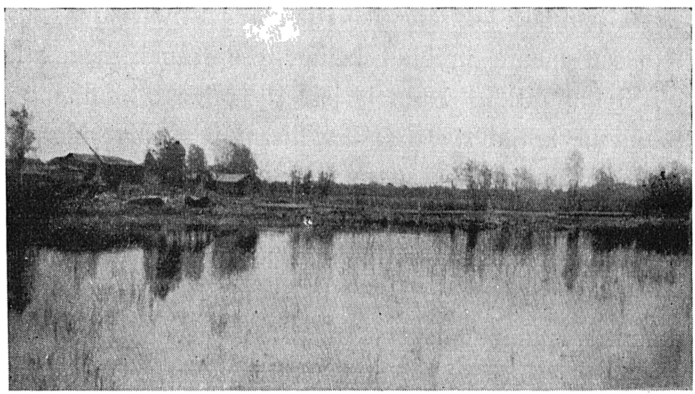

Nällin-ranta, johon pääsee vain pienellä soutuveneellä. Sentähden Lauri Suvanto pitikin venettään noin 200 m päässä olevassa Kallionpäässä.

Kallionpää. (Taustalla Nällin-rantaa).

gista) tai *Haukkarin-niemeen*, mistä heidät suurenpuoleisella veneellä soudettiin n.s. *Rivinnokkaan*, Ajoksen saaren koillista kohti suippenevaan kärkeen. Sieltä taas Jaakko Jokisalo ja Kissala johtivat tulokkaat Ajoksen maata myöten kämpälle. Tämä maamatka oli 3 km pitkä. Näin järjestetty reitti oli suurempia joukkoja kuljetettaessa turvallisempi ja myöskin vähän lyhyempi kuin suora soutumatka. Retket tehtiin aina iltayöstä pimeässä.

Kun venäläiset sittemmin asettivat Kalkkinokan lähelle sotilasvartion, alettiin menijöitä viedä pitkin maantietä kaupungista 4 km päässä olevalle *Lauri Suvannon torpalle* sekä sieltä *Nällin-rantaan* ja *Kallionpäähän*, mistä heidät soudettiin veneellä kämpän rantaan asti. Tätä reittiä ruvettiin käyttämään lokakuun

15. p:n tienoilla 1915. Tällöin kuljettiin usein asemalta *Tervaharjuntietä* (n.s. vanhaa maantietä) pitkin *Karjalahden* ympäri etelään johtavalle maantielle, mistä sitten jatkettiin matkaa mainitulle Suvannon torpalle. Tämä kulkureitti oli kyllä koko joukon pitempi, mutta myöskin kaikkein turvallisin, ja sitä voitiin käyttää jo aikaisemmin iltapäivällä.

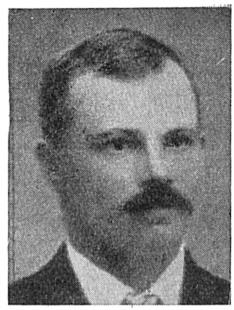

Heikki Ellilä.

Matkatavaransa miehet alkuaikoina laahasivat itse mukanaan kompastellen pimeässä kiviin ja kantoihin. Sittemmin niitä ruvettiin kuljettamaan hevosella. Kuljettajana oli ajuri *Heikki Ellilä* *, joka odotti tulijoita asemaportin luona. Paikallisoppaiden osoituksen mukaan miehet jättivät tavaransa Ellilän ajopeleihin. Tämä käytti sitten tavallisesti myöskin yllämainittua Tervaharjuntietä. Ellilälläkin oli matkoillaan monta seikkailua. Kerran hän rannasta palatessaan tapasi maantiellä kaksi humalaista merisotilasta, jotka pyysivät päästä kyytiin. Kolmisin istuttiin sitten ajopelien peräistuimella ja aina välistä otettiin »naukku». Kaupunkiin saavuttaessa toinen »veljeksistä» alkoi soittaa mukanaan olevaa hanuria, ja molemmat sotilaat lauloivat hartaasti jotakin venäläistä sotilaslaulua. Häll-

* Isäpuolensa sukunimen mukaan häntä tavallisesti sanottiin »Herralan Heikiksi.»

fors osui olemaan Pietilän kanssa kaupungilla kävelemässä, kun tämä matkue tuli heitä vastaan. Kun »Herralan Heikki» näki tutut miehet, alkoi hänkin laulaa sotilasten mukana vetäen omaa keksimäänsä kertosäettä:

»Näin sitä Roijaa*
vartioiaan!»

* * *

Jos onni oli myötäinen, pääsivät Saksaan-menijät vielä samana iltana jatkamaan matkaansa Pohjanlahden yli.

Merimatka suunniteltiin suoritettavaksi seuraavasti: Ajoksen kämpältä ajettaisiin ensin noin tunnin verran lounasta kohti. Tämän jälkeen olisi otettava suora läntinen suunta, joka veisi rajan yli ja toisi kulkusuunnan eteen Ruotsin puolella, kaukana aavalla merellä olevan *Malurin majakan.* Täten kierrettäisiin kaukaa Suomen puolella oleva *Sarven* saari ja Ruotsin puolella oleva *Äijänpojanletto.* Sitten muutettaisiin suuntaa siten, että sivuuttamalla *Sanskerin* saari tultaisiin pääväylälle, joka vie *Seittenkarin* itäpuolelta, jotenka päästäisiin *Krunnisalmen* rannalla olevaan vastaanottokämppään. (Paluumatkalla moot-

* Troija.

toriveneen kuljettajat usein oikaisivat ajaen Sarven saaren sivuitse, jotenka he läpäisivät koko rajaseudun karikkoalueen.) — Sovittiin myöskin, että moottori Ruotsista palatessaan ajaisi Ajoksen kämpälle suoraan etelästä *Ajoksenkrunni*-nimisen saaren ohi noin klo 11—12 yöllä. Moottorin opastamiseksi oli kämppäpojille hankittava saksalainen käsi-valonheittäjä, jolla he klo 11:sta illalla aina moottorin saapumiseen saakka tai muutoin klo 1:een asti yöllä antaisivat valomerkkejä etelään päin, kolme lyhyttä välähdystä aina 5:n minuutin kuluttua. Nämä valomerkit olisivat myöskin sen todistuksena, että tie oli vapaa. Jos pojilla syystä tai toisesta ei olisi tilaisuutta ajoissa antaa merkkejä, odottaisi moottori Ajoksenkrunnin sivulla siksi, kunnes merkit rupeaisivat näkymään. — Matka Ajoksen kämpältä Seittenkariin oli noin 7 peninkulmaa, jotenka matka kestäisi 7—8 tuntia.

Moottorilla kuljetettavien Ruotsin-puoleisesta *maihinnousupaikasta* Jokisalo oli jo ensimmäisessä, Pietilän ja Hällforsin kanssa etappikansliassa tapahtuneessa alustavassa neuvottelussa lausunut ajatuksenaan, että se olisi valittava jostakin maaseudulta Haaparannan tienoilta, mutta ei kuitenkaan sen lähimmästä läheisyydestä, missä se helposti voisi joutua Ruotsin viranomaisten tarkkailun alaiseksi.

Tämä katsantokanta sittemmin hyväksyttiinkin, ja moottorimatkan päätekohdaksi valittiin *Seittenkarin*

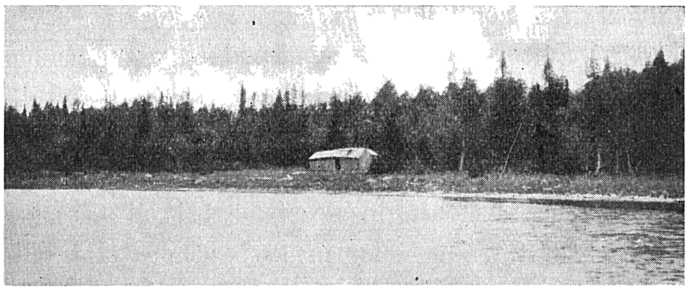

Krunnisalmen jääkärikämppä. (Valokuvattu saaren puolelta viistoon lahden yli).

suuren saaren itärannikolla sijaitseva rauhallinen, yksinäinen *Krunnisalmi*, jonka rannalla oli ränstynyt ja sen takia tulokkaiden vastaanotto-»salongiksi» erinomaisesti sopiva kalastusmaja. Seittenkari oli siitäkin syystä hyvä maihinnousupaikka, että saaren pohjoiselta rannikolta, missä sijaitsivat Sandvikenin ja Granvikenin suuret sahalaitokset, »*Tärnan*»-niminen laiva säännöllisin vuoroin kulki Haaparannalle.

Kemin etappijärjestön palvelukseen liittyneet vakinaiset kuljettajat lausuivat sen hyvin ymmärrettävän toivomuksen, että etapin johdon oli ruotsalaisten tullivartiain kanssa aikaansaatava sellainen sopimus, etteivät nämä eikä varsinkaan »*Gripen*»-niminen tullivartioalus ahdistaisi heitä heidän oleskellessaan tai liikkuessaan Ruotsin aluevesillä. — Selvää oli myös, että Krunnisalmen kämpällä Seittenkarissa tarvittiin pari vastaanottajaa, jotka ohjaisivat tulijat saaren läpi Granvikenin satamaan ja järjestäisivät sopivalla

Jääkärimajuri
Oiva Villamo.

Jääkärikapteeni
Vilho Suvirinne.

tavalla heidän matkansa Haaparannalle, missä taas toiset miehet opastaisivat heitä edelleen.

Kaikkea tätä järjestääkseen Hällfors syyskuun 20. p:n tienoilla meni Haaparannalle, missä sikäläiset etappi-viranomaiset hyväksyivät kemiläisten suunnitelman. Samalla Hällfors sai kuulla, että jääkärit *Oiva Villamo* ja *Vilho Suvirinne* saapuisivat pian — Lockstedtista komennettuina — Haaparannalle ja että he todennäköisesti voisivat asettua Seittenkariin tulokkaiden vastaanotosta huoltapitämään. Ruotsin tulliviranomaisille luvattiin myös esittää Kemin etapin toivomus, samalla vakuuttaen heille, ettei etappimoottorissa kuljetettaisi mitään salakuljetustavaraa. Tulliviranomaiset ymmärsivätkin Suomen suuren asian, ja etappimoottori miehineen sai kuin saikin heidän puolestaan olla rauhassa. Suoranaisena merkillisyytenä mainittakoon tässä se tosiasia, etteivät »Gri-

penin» laiva- ja tullimiehet kertaakaan nähneet moottorivenettä sen öisillä matkoilla, vaikka tekivätkin parhaansa saadakseen sen valonheittäjänsä piiriin. Tarkoituksena ei tällöin suinkaan ollut moottoriveneen pidättäminen, vaan yksinomaan tullialuksen miehistön uteliaisuuden tyydyttäminen. Etappi myös puolestaan piti lupauksensa: tullinalaista tavaraa ei moottorissa kuljetettu.

Villamo ja Suvirinne saapuivatkin heti Hällforsin käynnin jälkeen Haaparannalle. Kun etappijääkärit Kekoni ja Tuompo ilmoittivat heille Kemin etapin suunnitelmat, niin he — olemuksensa ja luonteensa puolesta omasta mielestänsä metsä- ja kämppä-elämään erittäin laatuunkäyvinä — suostuivat kernaasti lähtemään Seittenkariin.

Ensialussa heidän aikomuksensa oli ruveta sahantyömiehiksi, mutta kun tämä käytännöllisistä syistä osoittautui mahdottomaksi ja kun he saivat kuulla, että eräällä Laakso-nimisellä talollisella oli tarjottavana halonhakkuutöitä Seittenkarin itärannalla ja että tällä sitäpaitsi oli siellä vielä kalasaunakin, mihin he voisivat asettua asumaan, niin he päättivät ryhtyä Laakson palvelukseen. Halonhakkuusta maksettiin 3 kruunua syleltä. Mutta Laakso ihmetteli varsinkin kahta seikkaa, nim. sitä, että työ edistyi perin hitaasti sekä sitä, että se, mikä oli tehty, oli suoritettu hämmästyttävällä tarkkuudella: halot olivat melkein millimet-

rilleen yhtä pitkiä! Pian isäntä kuitenkin huomasi asian todellisen laidan, eivätkä halkopinot sitten enää, kun etappi alkoi toimintansa, juuri lainkaan lisääntyneetkään.

Miestenkuljetus syys- ja lokakuulla.

Tornion kautta.

Täytyy ihmetellä sitä ripeyttä ja toimintatarmoa, mitä Kemin etapin johtomiehet osoittivat saadessaan noin kahdessa viikossa etappinsa sellaiseen kuntoon, että se saattoi ruveta miehiä vastaanottamaan. Tässä oli kyllä suureksi avuksi se, että Tornion etappi oli järjestänyt reittinsä aikaisemmin, jotenka Kemiin saapuneet Saksaan-menijät voitiin ensialuksi — kunnes meri-etappi saatiin toimimaan — lähettää pohjoisia teitä myöten.

Ensimmäiset jääkäripataljoonaan pyrkijät, 4 miestä, pantiin menemään *Kyläjoen* * kautta. Tämä tapahtui syyskuun 17. p:nä 1915, siis jo aikaisemmin, kuin tieto jääkäripataljoonan perustamisesta oli Suomessa aktivistien keskuudessa yleisesti tullut tunnetuksi. Tämän jälkeen lähetettiin edelleenkin pienehköjä miesmääriä Kyläjoen ja Tornion kautta, kunnes Kemin meri-etappi saatiin järjestetyksi.

---

* Tornion etapista ynnä sen sivureiteistä on yksityiskohtaisesti tehty selkoa tämän teoksen ensimmäisessä osassa.

Jo tämä nopea Kemiin suuntautuva Saksaan-menijäin liikehtiminen osoitti, että Kemin ja Tornion kautta kulki luonnollisin tie rajan yli.

Purjeveneellä.

Syyskuun viimeisenä päivänä saapui Kemiin ensimmäinen suurehko »alasmenijäin» joukko, 12 miestä. Nämä *Konsta Aspegrén* kuljetti Ruotsiin purjeveneellä. Tämä matka, jolloin Aspegrénin avustajana oli *Jaakko Jokisalo*, muodostui mitä vaikeimmaksi. Vene oli laho ja niin vuotava, että kahden tunnin kuluttua vettä oli jo pohjalautojen päälläkin.

Liikkeelle lähdettiin lokakuun 2. p:nä klo 11 illalla Ajoksen jääkärikämpältä. Oli pilkkoisen pimeä, niinkuin olla pitikin, ja sen lisäksi oli kova pohjoistuuli. Vasta klo $^1/_2$ 11 ap:llä lokakuun 3. p:nä 1915 purjehtijat saapuivat Ruotsin puolella sijaitsevaan *Äijänpojanlettoon.* Pojat olivat aivan kylmän kohmettamia, mutta kaikki olivat kuitenkin reippaalla tuulella. Saaressa toimeenpantiin juoksukilpailu ja pilkottiin ankarasti puita, jotta ruumiinlämpö palajaisi. Sopimuksen mukaan piti erään haaparantalaisen moottoriveneen tulla miehiä noutamaan, mutta sitäpä ei näkynyt eikä kuulunut. * Meri oli tällä välin tyyntynyt, jotenka mies-

* Se oli käynyt 5 km päässä ja tähystellyt kiikarilla saaren pohjoisrannalle lainkaan älyämättä, että purjeveneen tietystikin oli mahdotonta ankkuroida myrskyn puolelle. Luonnollisesti Aspegrén oli etsinyt tuulensuojaa vieden aluksensa Äijänpojanleton eteläpäähän.

ten piti soutaa 18 km päästäkseen Seittenkarin *Krunnisalmen* jääkärikämpälle. Sinne saavuttiin lokakuun 4. p:nä 1915.

Villamo ja Suvirinne olivat metsässä halkojansa hakkaamassa, kun Aspegrénin purjevene laski kämpän rantaan, ja pojat lähtivät pyrkimään saaren keskiosiin. Silloin jääkärien lyhyt käskevä komento pyöräytti heidät takaisin kämpälle. Tulijoille tämä oli yllätys, koska he eivät tienneet, että Seittenkarissa oli vastaanottajia.

Kämpällä heitä pidettiin hyvänä: kahvitettiin, syötettiin ja lepuutettiin. Mutta kun heitä oli täysi tusina, eivät he kaikki mahtuneet kämppään, vaan osa täytyi sijoittaa sen välittömässä yhteydessä olevaan *jääkellariin* — ei kuitenkaan jäihin, vaan pehmeille, raittiilta tuoksuville kuusenlehville. Siinä miesten olikin hyvä nukkua.

Seuraavana päivänä pojat vietiin Haaparannalle.

Moottoriveneellä.

Kuten ennen on mainittu, oli Hällfors Haaparannalla esittänyt, että Kemin etappia varten olisi hankittava merikelpoinen moottorivene. Kun kuitenkin osoittautui, ettei tarvittavia varoja Tukholmassa sijaitsevasta n.s. Heldtin konttorista saatukaan, niin Haaparannalle komennettu jääkäri tri *Th. Wolff* ilmoitti olevansa halukas yksin kustantamaan moottoriveneen

Antti Härmä.

ja antoi Hällforsille tätä tarkoitusta varten 3 000 mk.

Tämän palattua Kemiin ryhtyi etapin johto tiedustelemaan sopivaa venettä sekä siihen tarvittavaa miehistöä. Jokisalon ja Aspegrénin siirtyminen moottoriveneen luotseiksi oli itsestään selvää, mutta näiden lisäksi oli saatava myös luotettava koneenkäyttäjä. Tähän toimeen ajateltiin ensin talonomistaja Kalle Winteriä, mutta kun hän yksityisten asiainsa vuoksi ei katsonut voivansa sitoutua etapin palvelukseen, pyysi Hällfors veljeänsä lähettämään Oulusta jonkun varman koneenkäyttäjän, jonka kanssa tehtäisiin sopimus Kemissä. Pian saapuikin sieltä mekanikko *Antti Härmä*, Arvi Hällforsin hyvä tuttava. Härmä suostuikin rupeamaan moottorin koneenkäyttäjäksi, ja hänen apunsa jo moottorin hankinnassakin oli suuriarvoinen. — Kun osoittautui, ettei Kemissä ollut saatavissa sopivaa venettä, matkusti Hällfors Härmän ja Allu Jokisalon kanssa Ouluun syyskuun viimeisenä päivänä. Suoritettuaan myrskyisenä lumipyry-yönä seikkailukkaan merikuntoisuus-koeajon oululaisen liikemiehen *Eino Galleniuksen* kaupanolevalla huvimoottorilla ja huomattuaan sen tarkoitukseen soveltumattomaksi miehemme tapasivat Haukiputaan kirkon rannassa, minne he myrskyn kynsistä olivat päässeet,

vankkarakenteisen kalastajanmoottorin, jonka keulassa komeili valkoisella värillä kömpelösti maalattu nimi I s o n i e m i (s-kirjain siis väärinpäin), mutta joka muuten kaikin puolin näytti kelpo alukselta. Se oli 28 jalkaa pitkä ja yli 8 jalkaa leveä. Kone oli melkein uusi, 4-tahtinen, 8—10-hevosvoimainen, magneettisytyttiminen, Vaasassa rakennettu. Hällfors päätti, että alus oli keinolla millä hyvänsä saatava etapin haltuun.

Veneen omistajat, maanviljelijät *Jaakko Haapalahti* ja *Arvid Suokkonen* kieltäytyivät ensin jyrkästi sitä myymästä, mutta kun he sittemmin Hällforsin puheista arvasivat, mihin tarkoitukseen sitä käytettäisiin, taipuivat he kauppaan. Luovuttipa Haapalahti ostajille vielä moottoripassinkin. Hällfors puolestaan lupasi, että alus — mikäli suinkin mahdollista — palautettaisiin talveksi Haukiputaalle, missä se oli rekisteröity. Jokisalo ja Härmä lähtivät kuljettamaan Galleniuksen venettä takaisin Ouluun, mistä edellinen meni rautateitse Kemiin miestenkuljetustehtäviin, jotavastoin Härmä palasi Hankiputaalle tuodaksensa yhdessä Hällforssin kanssa vasta-ostetun moottoriveneen Kemiin. He ajoivat ulkoreittiä kauniin sään vallitessa sivuuttaen Ulkokrunnin ja Ykskiven saaret.

Ja niin Kemin etapin oivallinen moottorivene illansuussa lokakuun 5. p:nä 1915 solui Ajoksen jääkärikämpän edustalle. Siellä se kätkettiin rannan varjoon.

Härmä, joka tulomatkalla oli huomannut, että moottorista puuttuivat melkein kaikki koneen hoitamiseen tarvittavat kojeet, lähti seuraavana päivänä rautateitse Ouluun niitä ostamaan. Hän palasi vielä samana iltana takaisin. Jokisalo taas laittoi moottorin peräpuoleen kaksinkertaisesta, vahvasta purjekankaasta tehdyn kuomun. Koska toinen puoli venettä jo entuudestaan oli keulakannen peittämä, tuli siitä näin ollen kokonaan umpinainen; ainoastaan pieni peränpitäjän paikka jäi avonaiseksi.

Luotsi Konsta Aspegrénille, joka purjematkalta palattuaan oli pistäytynyt perheensä luo Simoon, toimitettiin sana, että hän saapuisi Kemiin ensimmäistä, Seittenkariin tehtävää moottorimatkaa varten. Hällfors hankki veneeseen hätätilan varaksi ruotsalaisen mauserkiväärin ja joukon panoksia. Miehistöllä, Jokisalolla, Aspegrénilla ja Härmällä, oli sitäpaitsi kullakin taskuaseensa. Sen ohessa oli venettä varten ostettu hyvä spriikompassi, ja oululainen liikemies *Arvi Illikainen* oli moottorimiehistön käytettäväksi lainannut mainion prismakiikarin. Myöskin keittovehkeitä ja ruoka-astioita ynnä ruokavaroja hankittiin.

Kysymyksessä ei kuitenkaan ollut mikään koematka, sillä jo edellisenä iltana, lokakuun 6. p:nä, oli kämpälle opastettu 4 tulokasta, ja lähtöpäivän iltana (7. X. 1915) Hällfors toi mukanaan vielä 4 miestä, jotka hän itse oli käynyt asemalta noutamassa.

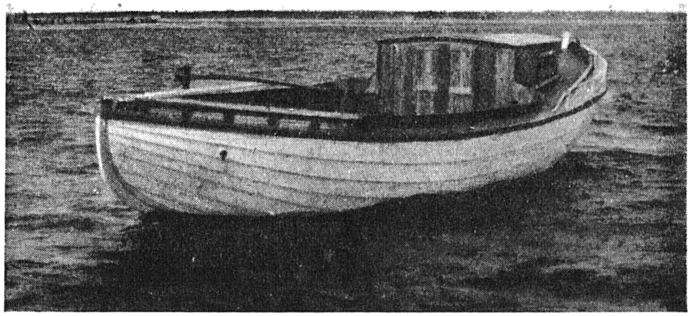

»Isoniemi».

Kun 8 Saksaan-menijää, Hällfors ja kuljettajat olivat keskiyön aikaan astuneet veneeseen, nostettiin ankkuri, ja moottori alkoi tasaisesti jyskyttää. Aspegrénilta Hällfors oli saanut kuulla, että etappijääkärit Villamo ja Suvirinne jo myöskin olivat paikallaan Krunnisalmen kämpässä Seittenkarissa. Syvä tyydytyksentunne täytti tällä hetkellä Kemin etapin miesten sydämet. Ja moottorin tasainen, voimakas jyskytys alkoi korvissa kiteytyä säveliksi, jotka vähitellen laajenivat lauluksi, sommittautuivat vapaan isänmaan suureksi soitoksi, joka tenhoisasti vavahdutti jäyhääkin mieltä.

Vallitsi voimakas myrsky, ja meri myllersi vihaisena. »Isoniemi» hyppeli aaltoa ylös ja toista alas,

Sandvikenin sahan laituri. Taustalla Krunnisalmen jääkärikämpälle johtava tie.

väliin keula kohosi korkealle ilmaan, niin että melkein puolet veneen pohjasta oli näkysällä, väliin taas syöksyttiin aallon harjalta alas, ikäänkuin sukeltaen syvyyteen; silloin perä kohosi ilmaan, ja potkuri löi tyhjää. Jyrkkien vesivuorien vyöryessä venettä vastaan sen keula upposi aaltoon, tyrsky ryöppysi yli katoksen kastaen luotsien kasvot ja valuen sitten vaahtona perän kautta mereen. Tällöin koko alus vapisi aallon ankarasta iskusta. Hyvin näytti »Isoniemi» kuitenkin kestävän meren rajut syleilyt.

Aamu valkeni, ja Ruotsin kaunis saaristo otti matkamiehet hymyillen vastaan. Pian oli moottori miehineen Seittenkarin Krunnisalmen jääkärikämpän edustalla, missä Villamo ja Suvirinne hyvätuulisina

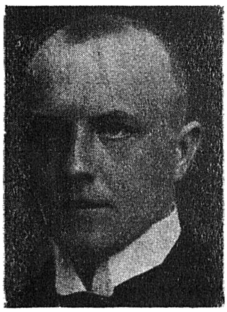

Wilhelm Danm.

Auno Halonen.

odottivat. Kun matkamiehet olivat vahvistaneet itseään ruoalla, lähti Suvirinne opastamaan Hällforsia ja jääkäripataljoonaan lähteviä halki saaren Sandvikenin laiturille, mistä »Tärnan»-laiva sitten vei heidät Haaparannalle.

Siellä Hällfors johti miehensä nuoremman *Dahmin* konttoriin* ilmoittaen samalla, että Kemin etappi oli nyttemmin järjestynyt sekä että Kemin ja Seittenkarin välinen salainen moottoriliike oli alkanut. Sitten Hällfors palasi Suomeen Tornion kautta, missä hän teki saman ilmoituksen. Siellä hän niinikään pyysi tulliylipäällysmies *Auno Halostakin* tiedoittamaan Kemiin tullialusten

* Johtaja *Wilhelm Dąhm* (»Dahlén») oli komennettu Haaparannalle ja perustanut siellä Tukholman värväyskonttorin ala-osaston miesten vastaanottamista ja edelleenlähettämistä varten. Hän toimi koko ajan suomalaisten etappijääkärien yhteydessä ollen erinomaisen innokas jääkäriliikkeen ystävä ja tehden sangen paljon Suomen itsenäisyyden hyväksi. Dahm saapui Haaparannalle lokakuun vaihteessa 1915 ja toimi siellä aina huhtikuuhun asti 1917.

liikehtimistä koskevia seikkoja. Tämä suostuikin pyyntöön täyttäen myös lupauksensa.

Tällä välin Pietilä oli pyytänyt *Kalle Winteriä*, joka toimi koneenkäyttäjänä venäläisten »Bridge»-nimisessä moottorissa, tarpeen vaatiessa panemaan moottorin epäkuntoon ja myös aina ilmoittamaan venäläisten matkoista. Kemin ja Tornion tullikamarit tiedoituspaikkoina ja Winter venäläisten vartiomoottorin koneenkäyttäjänä takasivat osaltaan moottorietapin turvallisuuden.

Aspegrén, Jokisalo ja Härmä, jotka olivat jääneet Seittenkariin, päivää kuluttaessaan käyttivät aikansa hyvin. He korjailivat kaikin tavoin moottorin ulkoasua. Suojalaitoja koroitettiin, koneaukon ylisen suojakatoksen kaaria vahvistettiin ja nostettiin, niin että alus tuli tilavammaksi ja kaikin puolin merta vastaan kestävämmäksi. Härmä taasen perinpohjin puhdisti koneen. Iltapäivällä klo 5 he sitten lähtivät Suomea kohti ollakseen keskiyön aikaan perillä Ajoksen kämpällä, missä heitä jo odotteli kymmenkunta Saksaanmenijää. Juotuaan kiireessä lämpimät kahvit ja haukattuaan vähän evästä kuljettajat sijoittivat miehet moottoriin, kone pantiin käyntiin ja niin viiletettiin jälleen Pohjanlahden öistä ulappaa.

Näin ylikuljetus jatkui koko lokakuun sillä tavoin, että joka kolmas yö lähdettiin Ajoksen kämpältä. Päivät ja välilläolevat yöt alus oli ankkuroituna Seitten-

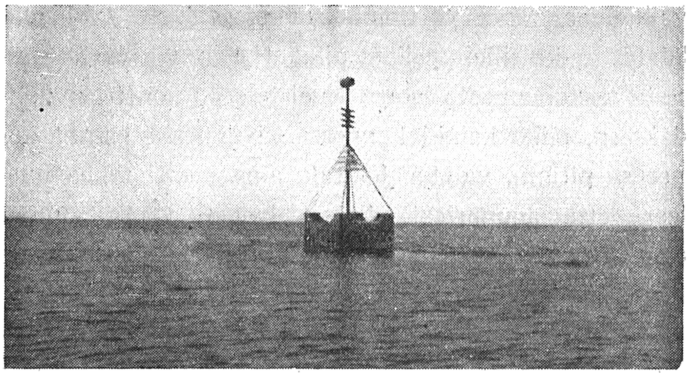

Pohjantähden merimerkki aavassa meressä Ruotsin rajalla. Tämän ulkopuolitse kulki moottorietappireitti.

karin Krunnisalmessa. Vain pari kertaa, kun konevikoja oli korjattava tahi kun jotakin muuta erikoista oli tapahtunut, oltiin päivä kerrallaan Ajoksen vesillä piilossa.

Moottorissa matkustettaessa täytyi noudattaa ankaroita järjestyssääntöjä, jotka ennen merelle lähtöä lakina julkiluettiin. Jokaisen tuli valita itselleen paikkansa, josta ei sitten saanut siirtyä mihinkään, ennenkuin saavuttiin Ruotsin aluevesille. Kukaan ei saanut sytyttää savuketta, ennenkuin siihen oli annettu lupa. Moottorikatoksen alla sytytetyn tulitikun aiheuttama valo pani näet koko kangaskatoksen hohtamaan, ja valonheijastus näkyi etäälle. Pimeässä kuomussa, ummehtuneessa ilmassa ja moottoriöljyn katkussa miesten piti istua tai maata noin seitsemän tuntia. Ainoana

vaihteluna tässä yksitoikkoisuudessa oli se valonvälähdys, mikä silloin tällöin pilkahti Härmän varjostimisesta taskulampusta hänen valaistessaan konettaan nähdäkseen, oliko kaikki kunnossa. Kunnossa Härmä koneensa pitikin, vaikka Jokisalo aina koetti takoa mieleen, että apupurjeet olisivat kaiken varalta hyvät olemassa. Tästä riitti pientä kinastelua, ja loppujen lopuksi purjeet laitettiinkin.

Moottorin peräsintä hoitivat luotsit Aspegrén ja Jokisalo varmoina ja rauhallisina silloin tällöin keskustellen keskenään matkan suunnasta ja kuljettavista reiteistä.

Kaikkiaan tehtiin seitsemän retkeä. Miehiä oli kullakin kerralla mukana keskimäärin 12, jotenka moottorilla kuljetettiin noin 80 Saksaan-menijää. — Mitään erikoisia seikkailuja ei matkoilla tapahtunut. Ankara järjestys, öinen aika ja toisinaan merisairautta synnyttävä aallokko panivat sulun poikien huumorinpurkauksille, mutta eipä valittelujakaan kuulunut. Kaikista huomasi, että sisäinen palo ja rohkea pyrkimys kannustivat miehiä. Kerran kuitenkin sattui vakava uhka. Kun Ajoksesta oli ajettu jo noin 3 peninkulmaa, kaatui naurisöljylyhty synnyttäen tulipalon. Vaatteiden avulla se onneksi saatiin tukahdutetuksi, mutta kolme, neljä öljytakkia ja Jokisalon nahkahousut täytyi sentään tulelle uhrata.

Vaanivaa vihollistakaan ei koskaan kohdattu; ainoastaan kerran nähtiin erään suuren laivan tulet.

Luontokin suosi matkamiehiä, sillä, lukuunottamatta ensimmäistä retkeä, pahoja myrskyjä ei sattunut; toiselta puolen on kuitenkin muistettava, ettei lokakuinen ulkomeri juuri koskaan ole rauhallinen.

Ajoksen ja Seittenkarin jääkärikämpät.

Ajoksen ja Seittenkarin jääkärikämpät olivat tavallisia, vähäisiä, ränstyneitä kalasaunoja, jollaisia merensaarissa usein tavataan. Niiden seinät ja katto olivat savun mustentamat, ja huonekalustona niissä oli kaksi päällekkäistä, höyläämättömistä laudoista kokoonkyhättyä makuulavitsaa, pöytä ja jokunen pieni jakkara. Mutta ne tarjosivat kuitenkin tuulensuojaa, ja niiden takkavalkean hohteessa oli hyvä lämmitellä. Kun ne ulkoasultaan olivat niin peräti viheliäisiä, niin ne sitä paremmin jäivät viholliselta huomaamatta. Näissä ja monissa muissa samantapaisissa nokisissa kalasaunoissa eli ja liikkui jääkärikauden vuosina miehiä, joiden haamut tulevat herättämään kunnioitusta ja ihailua vielä vuosisatojenkin kuluttua ja joiden satumaiset sankariseikkailut vastaisina aikoina varmasti innoittavat Suomen kirjailijoita ja runoilijoita »Välskärin kertomusten» ja »Vänrikki Stoolin tarinain» luojain jälkiä seuraamaan.

Ajoksen kämpässä »pitivät taloutta» *Jaakko Jokisalo* ja *Erkki Kissala.* Päivisin he olivat kalastavinaan

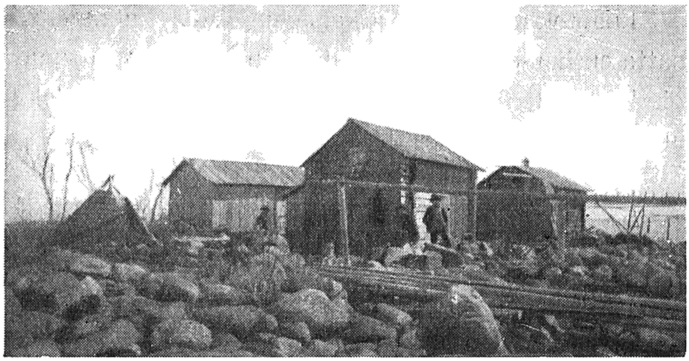

Ulkokrunnin Pihlajakarin kalasaunoja.

laskien verkkojaan mereen. Heidän tärkeimpänä tehtävänään oli Saksaan-menijäin opastaminen Rivinnokalta kämpälle ja sittemmin iltayöstä valomerkkien antaminen moottoriveneelle. Jotta he tietäisivät olla ajoissa paikoillaan, ostettiin heille hyvä Walthamtaskukello. Sitäpaitsi oli etapin puolesta kämpälle hankittu ruokavaroja, joita säilytettiin lattian alla olevassa kellarissa, sekä keittiö- ja ruoka-astioita, vieläpä makuupeitteitäkin. Pojilla olikin kovasti puuhaa, sillä heidän täytyi laittaa ruokaa vieraillensakin. Niiden Saksaan-menijäin näet, jotka eivät tulleet kämpälle samana iltana, kuin moottori lähti, piti oleskella siellä yö ja ainakin seuraava päivä.

Pitkältä tuntui usein olo ahtaassa kalasaunassa, josta ei sitäpaitsi saanut liikkua minnekään. Mutta kämpän isoon lankkupöytään ja seinään kaiverretut

Ajoksen jääkärikämppä.

lukuisat kirjoitukset todistavat, että uljas mieli vallitsi sen tilapäisissä asukkaissa. Oven yläpuolelle oli kaiverrettu: »*Viel' elää isäin henki, on Suomess' urhoja*». Peräikkunan kohdalla seinässä luettiin: »*Äl' yli päästä piruja!*» Muita lauseita oli huudahdus: »*Muista elää!*» »*Olet*

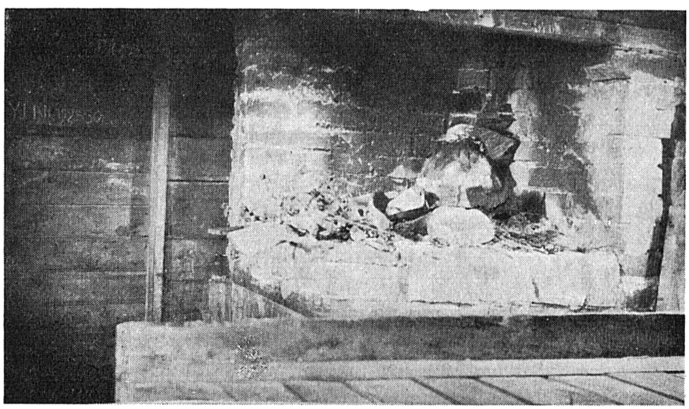

Ajoksen jääkärikämppä sisältä.

maamme armahin» (kesken jäänyt) j.n.e. Seinissä ja pöytälevyssä oli sen ohessa paljon nimimerkkejä.*

Mainitsimme äsken, että moottori vain kahdesti, päivän kummallakin kerralla, viipyi konevian takia Ajoksen vesillä. Jälkimmäisen kerran tämä tapahtui lokakuun lopulla. Silloin sattui Frans Saartola kultaseppä Tiuralla käydessään kuulemaan, että eräät venäläiset upseerit olivat aikoneet seuraavana päivänä mennä metsästysretkelle Ajokseen ja että he olivat pyytäneet oppaikseen Tiuraa sekä Kemin asemapäällikköä. Tällainen seura tietysti harmitti »Möylyn-karhua», mutta Tiura oli päättänyt kuitenkin noudattaa kutsua. Saartola silloin pyysi, että Tiura veisi venäläiset saaren länsiosaan, jotteivät nämä vain eksyisi jääkärikämpälle. Varmuuden vuoksi Saartola käytyään noutamassa Lauri Suvannon souti tämän kanssa varhain sunnuntai-aamuna lokakuun 24. p:nä 1915 Ajokseen kehoittaakseen miehiä ja moottorinkuljettajia poistumaan veneineen.

Saartola meni ensin kämpälle, mutta siellä olivat vain Jaakko Jokisalo ja Erkki Kissala, jotka kertoivat miesten lähteneen Tiuran kalapirtille Pihlajakariin. Tällöin Saartolan mieleen juolahti lystikäs tuuma.

---

* Kun tämän kirjoittaja heinäkuun 6. p:nä 1925 kävi Ajoksen kämpällä, huomasin, että näitä kauniita muistoja oli raastettu: pöytä oli sahattu kahtia, nimimerkit höylätty siitä pois ja se nostettu eteiseen.

Hän souti Pihlajakariin ja sanoi rannassa vastaantulevalle Lesceliukselle teeskennellyn hätääntyneenä:

»Pojat, ryssät tulevat nyt juuri moottorilla metsälle!»

»Missä?» kysyi Saksaan aikova Lescelius suu täynnä voileipää.

»Taitavat olla jo tuolla Rivinnokassa», vastasi Saartola.

Kiskaistuaan pirtin oven auki Lescelius huusi:

»Nyt pojat, ryssät tulevat!»

Jokisalo oli ollut nukkumassa, mutta rupesi vähitellen metakan yltyessä heräilemään ja hoki puoliunessa tähystellen kiikarilla Rivinnokkaan päin:

»Jaha, jahaa!»

»Joko moottori näkyy?» kysäisi Saartola.

»Jaha, jahaa!» vastasi Jokisalo.

Härmä kulki edestakaisin kuin tulessa tiuskien

»Ei se käy, ei se käy!»

Silloin Jokisalo heräten melkein valveilleen sähähti hampaittensa välistä:

»Saakeli, sen täytyy käydä!»

»Ammutaan ne!» ehdotti Lescelius peläten, ettei moottoria saataisi käyntiin.

»Ei passaa», vastasi Saartola, »siellä ovat Tiura ja asemapäällikkö niiden joukossa».

Aspegrénkin, joka tähän saakka kivääri kainalossa oli levollisesti jatkanut syöntiään, alkoi jo hiukan hätäillä:

»Mitä tehdään, se tehtäköön pian!»

»Veitään vene männikköön!» esitti savolainen »alasmenijä» *Aarne E. Tanskanen.*

Mutta *Amatus Johansson*, joka myöskin sattui olemaan pirtillä, istui tapansa mukaan tyynenä ja tasaisena, ihmetellen yleistä hämminkiä.

Saksaan-aikojat Tanskanen ja Lescelius lähtivät sitten jääkäripirtille päättäen tarvittaessa piiloutua metsään. Moottorikin saatiin pian kuntoon, jotenka koko joukko ennen pitkää oli Maksniemen rannan suojassa.

Siellä selvisi Saartolan kepponen, jota muistellessaan miehet vielä tänäkin päivänä hyvätuulisesti hymyilevät.

Illan pimeten moottori pistäytyi kämpän rantaan, otti siellä olevat entiset ja uudet tulokkaat mukaansa ja suuntasi kulkunsa Pohjanlahdelle.

Seittenkarin Krunnisalmen kämppä, Villamon ja Suvirinteen yksinäinen pirtti oli niin pieni, että — kun ylempikin makuulavitsa otettiin käytäntöön — kymmenkunta miestä vaivoin mahtui sinne kylki kyljessä istumaan. Kulmittain kämpän yhteyteen oli rakennettu lautasuojus, n.s. jääkellari, mihin jääkärit sijoittivat poikiaan lepäämään, kun näitä sattui olemaan enemmän.

Kämppä sijaitsi metsän laidassa, noin 30:n metrin

Krunnisalmen jääkärikämppä.

päässä salmen rannasta. Sen toisesta pienestä akkunasta oli mitä ihanin näköala etelään päin: ensin saarien reunustamaa kaunista hymyilevää salmea ja sitten aava rajaton meri, joka huokui voimakasta vapaudentuntoa jääkärien rintaan. Sieltä pujahti salmeen joka kolmas aamu klo 5-7 vaiheilla tuo salaperäinen »Isoniemi» tuoden terveisiä ja vapauden-airuita Suomesta.

Jääkärit tekivät kämpällään kaikenlaisia taloustöitä: keittivät kahvia ja perunasoppaa, pesivät astioita j.n.e. Varsinkin silloin, kun »Isoniemi» saapui satamaansa, täytyi ruokaa olla runsaasti, sillä niinhyvin kuljettajilla kuin »alasmenijöilläkin» oli tavallisesti kova nälkä. Moottorimiehillä ja jääkäreillä oli yhteiset eväät, joita »Isoniemi» aina etapin puolesta toi varastoon.

Kaarina Suvirinne.

Impi Villamo (nyk. Pajunen).

Paitsi näitä talouspuuhia sekä Villamon ja Suvirinteen vuorotellen tekemiä Haaparannan-opastusmatkoja, jääkärimme väliaikoina harjoittivat *kiinteätä värväystoimintaa* Sandvikenin ja Granvikenin sahoilla työskentelevien suomalaisten keskuudessa. Tässä työssä heidän apunaan ja muutenkin uskollisena toverina oli lautatarhan työnjohtaja *Juho Anselm Aaltonen.* Seittenkarista lähtikin jääkäripataljoonaan arviolti noin 20 miestä, niiden joukossa kaksi sahojen konttoristiakin.

Eräänä kauniina syyskuun päivänä sattui kämpällä hyvin hauska yllätys. Jääkärit näkivät näet yht'äkkiä, että kaksi kirkassilmäistä tyttölasta hypellen lähestyi heidän yksinäistä asuntoaan. Kun heitä lähemmin tarkastettiin, tunnettiin heidät ystävysten sisariksi: Neidit *Impi Villamo* (nyk. rouva Pajunen) ja *Kaarina Suvirinne* olivat siinä ilmielävinä hämmästy-

neiden veljiensä edessä. — Neitoset olivat saatuaan veljiltänsä Haaparannalta terveisiä lähteneet ilman muuta (syyskuun 24. p:nä 1915) näitä tapaamaan. Heillä oli ollut sangen seikkailurikas matka. Passittomina he olivat keinotelleet itsensä ensin Tornioon, mistä Tornion etapin johtaja Eero Heickell ja Ossi Sundell olivat vieneet heidät pienessä matalalaitaisessa pudasjärveläisessä soutuveneessä eräänä kuutamoisena, tähtikirkkaana yönä revontulten komeasti loimottaessa Tornionjoen yli Haaparannan eteläpuolelle *Kuusilahteen.* Siellä etappijääkärit Kekoni ja Tuompo olivat ottaneet heidät hoivaansa. Jääkärit olivat nukkuneet pienen keittiöpahasen lattialla, mutta tytöille Kekoni oli »laboreerannut» viereisen kamarin sohvasänkyyn makuusijan, missä nämä olivat saaneet maata kahden pöytäliinan välissä! Paljon ei kuitenkaan ollut tullut nukutuksi, sillä Helsingin kuulumisia ja muita juttuja, joita jääkärit ahmimalla kuuntelivat, oli riittänyt aamutunneille saakka. Kuusilahdesta tytöt sitten puolenpäivän aikaan olivat lähteneet laivassa Seittenkariin veljiään tapaamaan. — Villamo ja Suvirinne saivat sisariltaan vaatteita ja harvinaisia eväitä, m.m. mainiota hämäläistä hapanleipää, mutta ennen kaikkea heille tuottivat suurta iloa ne omaisten terveiset ja muut Helsingin kuulumiset, joita tytöt heille kertoivat. Viivyttyään Seittenkarissa pari päivää neitoset palasivat veljiensä saattamina Kuusilahteen, mistä Eero

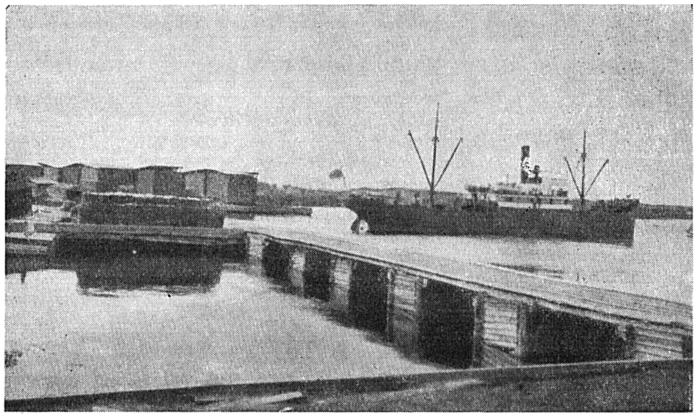

Sandvikenin sahan laivalaituri, mistä Saksaan-menijät nousivat »Tärnan»-laivaan.

Heickell ja Jernstedt kävivät heidät moottoriveneellä noutamassa takaisin Tornioon.

Kävivätpä Krunnisalmen jääkärit joskus kyläilemässäkin, ihmisten ilmoilla niin sanoaksemme, ja tervetulleita nämä rohkeat, isänmaansa vapauttamiseksi työskentelevät miehet Seittenkarin seurapiirissä olivatkin. Kerran kuitenkin oli Villamolle tällaisella matkalla käydä hullusti. Sandvikenin edustalla oleva lahti oli juuri jäätynyt, niin että Villamo kylään mennessään oli kulkenut sen yli. Mutta muuan hinaajaalus oli vähän sen jälkeen tullut Sandvikenin satamaan rikkoen lahden jään. Kun Villamo iltapimeässä mitään vaaraa aavistamatta samaa tietä palasi kutsuista, suistui hän yht'äkkiä sulaan. Alkoi kova kamppailu,

jonka kestäessä jääkärimme jo ajatteli: »Jokohan nyt, Villamo, tuli sinun viimeinen retkesi!» Hätähuutoja kuullessaan joku mies lopulta riensi sahan rannasta apuun vetäen Villamon jäiden keskeltä kuiville.

* *

Kun lokakuun loppupuolella luonto ei vielä ollenkaan osoittanut talventulon oireita, niin Kemin etappimiehet alkoivat toivoa, että moottorimatkoja voitaisiin jatkaa ties kuinka pitkälle. Mutta jo lokakuun 29. p:ää vasten yöllä sattui kuitenkin niin ankara pakkanen, että Ajoksen ja mantereen välinen rantameri jäätyi. Pojat tulivat silloin pois Ajoksen jääkärikämpältä, tuoden mukanaan sinne lokakuun 26.—28. p:n välillä kerääntyneet kymmenkunta Saksaan-pyrkijää. Seuraavan päivän aamulla Hällfors lähti näiden kanssa Tornioon. Puolet miehistä hän jätti Kyläjoelle kauppias Metsävainion huollettaviksi vieden loput Tornioon asti, mistä Hällin veljekset toimittivat heidät rajan yli. Hällfors jatkoi sitten matkaa Haaparannan kautta Seittenkariin palauttaakseen moottoriveneen sieltä Haukiputaalle, kuten myyjien kanssa oli sovittu. Mutta saavuttuaan Haaparannalle hän sai kuulla, että laivaliike oli jääesteiden tähden lakannut ja että Seittenkariin saattoi päästä ainoastaan *Nikkalan* kautta. Seuraansa liittyneen insinööri Yrjö Paaden kanssa

Hällfors matkustikin vielä saman päivän illalla hevosella Nikkalaan ja sieltä seuraavana päivänä laivassa Seittenkariin. Moottori oli kuitenkin jo ennättänyt palata Ajokseen, mutta kääntyi takaisin Seittenkariin, kun miehet kuulivat Hällforsin odottavan heitä siellä. Hällfors oli luvannut pitää pienet kemut moottorinkuljettajien kunniaksi, jos kuljetuskausi päättyisi onnellisesti; tätä varten hän oli tuonut tullessaan tarpeelliset »eväät».

Juhla vietettiin Krunnisalmen jääkärikämpässä, ja läsnä oli, paitsi moottorinkuljettajia, etappijääkäreitä ja »isäntää», yllämainittu insinööri Paasi ynnä työnjohtaja Aaltonen Seittenkarista, yhteensä siis 8 miestä. Kämppä oli, kuten tiedämme, ahdas, mutta kun sänkylavitsatkin otettiin käytäntöön, niin jotenkuten toimeentultiin. Iloisesti jutellen ja lauluja kajahutellen nautittiin eväitä mitä kauneimman yhteisymmärryksen ja isänmaallisen mielialan vallitessa. Levolle painuttiin vasta aamutunneilla ja puolenpäivän aikaan marraskuun 1. p:nä herättiin. Silloinpa olikin jo kiire laittautua matkalle. Härmä tarkasti koneen, tavarat kannettiin moottoriin ja kämppä tyhjennettiin, koska jääkäritkin olivat päättäneet viipymättä poistua Seittenkarista. Sitten käytiin ensin pienellä koeajolla Sandvikenissä noutamassa paloöljyä moottoria varten. Ja klo 5:n tienoissa iltapäivällä moottori suuntasi kurssinsa merelle. Seurueesta jäivät maihin Villamo ja Aaltonen.

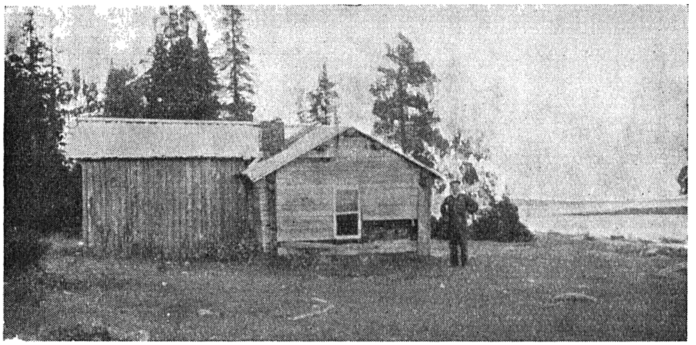

Krunnisalmen jääkärikämppä Seittenkarissa. Moottorin koneenkäyttäjä Antti Härmä seisoo kämpän nurkalla.

Villamon oli määrä asettua tämän jälkeen etappijääkäriksi Korpikylän Ala-Rovalle, Lasun taloon, mistä hän sitten jo marraskuun puolivälissä siirtyi Tuompon sijaan Haaparannalle. Aaltonen jäi toimeensa Seittenkariin.

»Isoniemen» kotiinpaluu ja moottorilla-kuljetuksen loppu.

Moottorissa oli siis mukana kuusi miestä, niiden joukossa myös toinen etappijääkäri, *Suvirinne*, joka pyrki Suomeen tavatakseen omaisiaan Helsingissä ja värvätäkseen miehiä Etelä-Suomesta. — Illan pimetessä saavuttiin saariston ulkoreunalle. Tarkoituksena oli ajaa suoraan *Ulkokrunniin* ja siitä valtaväylää myöten Haukiputaalle. Tämän vuoksi oli määrättävä suunta ja matkan pituus. Jokisalo ryhtyikin

tärkeännäköisenä ottamaan »stamholttia» Malurista ja Äijänpojanletosta, jotka molemmat häämöttivät taivaanrannalla, ja ilmoitti sitten karttaa tutkittuaan: »27 mailia Ulkokrunniin!»

Oli täysikuu, joka pani meren hopeana hohtamaan. Tuuli oli tyyntynyt, mutta meri heittelehti levottomasti edellisen yön myrskyn jälkeen, ja valtavat mainingit keinuttivat alusta. Yön tullen pakkanen kiihtyi, ja aallot löivät aluksen kylkiin omituisesti helähtäen, kun vaahto kylmän vaikutuksesta kovettui jäähileiksi. Yht'äkkiä räiskähtivät pohjoisella taivaalla säänmuutosta ennustavat revontulet palamaan. Ne levisivät roihuten kaikissa sateenkaaren väreissä yli koko ilmankannen muodostaen lopuksi taivaanlaelle peräpohjalaisillekin harvinaisen näyn, n.s. »taivaankruunun». Kirkas kuutamo jonkin verran himmensi revontulten hehkua, mutta toiselta puolen sitä tehostikin hopeoimalla omituisesti niiden värivivahdukset. Äänettöminä öiset matkaajat katselivat tätä pakkasyön ihanata näytelmää.

Kun mittari osoitti, että oli kuljettu 27 meripeninkulmaa, pysäytti Härmä koneen rasvatakseen sen, ja muut ryhtyivät uutterasti tarkastamaan ympäristöä keksiäksensä Ulkokrunnin. Mutta mitään maata ei näkynyt. Kone pantiin uudelleen käyntiin, meripeninkulma toisensa jälkeen taivallettiin, mutta maata vain ei tullut näkyviin. Osa miehistä heittäytyi tällöin makaamaan.

Kauan ei kuitenkaan oltu nukuttu, ennenkuin Härmä hätääntyneenä tuli herättämään Hällforsin ilmoittaen, että luotsit olivat ymmällä. Oli ajettu jo 50 meripeninkulmaa, mutta mistään maasta ei ollut tietoa. Hällfors ehdotti, että muutettaisiin suuntaa idemmäksi, koska joka tapauksessa oli saatava maa näkyviin, jotta voitaisiin määrätä paikka, missä oltiin. Luotsit suostuivatkin tähän. Kun tällä tavoin oli kuljettu vielä 4 meripeninkulmaa, tuli suoraan edestä näkyviin kapea maanviiva. Laskettiin lähemmäksi, niin että lopulta oltiin maasta noin 2:n kilometrin päässä, mutta kukaan ei tuntenut tienoota. Ei uskallettu laskea maihinkaan, koska alus olisi voinut kovassa merenkäynnissä murskautua rantavesien karikkoihin ja koska olisi voitu myöskin joutua suoraan venäläisen rajavartioston syliin.

Jokisalo ja Aspegrén mittailivat kartalta matkoja tullen laskelmissaan siihen tulokseen, että oltiin lähellä Oulua. Tämä ei kuitenkaan voinut olla mahdollista, sillä jos Ulkokrunni olisi sivuutettu, olisi luotsien täytynyt nähdä lähempänä mannerta olevat saaret. Jokisalo päätteli tämän takia, että matkamittari oli näyttänyt väärin. Edessä oleva maa ei kylläkään ollut Ulkokrunni, koska siinä ei näkynyt korkeata »pookia», mutta sitävastoin se Jokisalon mielestä oli varmaan Maakrunni. Kun kurssia oli muutettu idemmäksi, oli muka tultu Maakrunnin luo, ja tästä oli nyt käännyttävä isolle, Haukiputaalle vievälle väylälle.

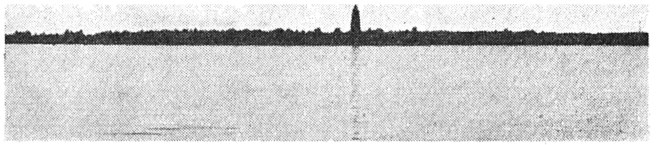

Ulkokrunnin »pooki» Maakrunnin puolelta.

»Mutta», huomautti Hällfors tähän, »molempien Krunnien väli on siksi lyhyt, että jos tämä olisi Maakrunni, niin totta kai Ulkokrunninkin pitäisi tähän näin kirkkaalla kuutamolla häämöttää. Mutta vaikka meren puolelle kuinka kiikaroisi, niin maata ei näy. Maakrunnin muutoin tasakorkuisesta metsästä kohoaa sitäpaitsi — ettekö muista? — korkea kuusi; mutta näkeekö kukaan sitäkään! Minusta olisi viisainta, että seurattaisiin vain rannikkoa, jotta saataisiin hieman varmempi kiinnekohta. Maakrunni tämä ei kuitenkaan ole!»

Jokisalo oli tällä välin taasen syventynyt karttoja tutkimaan.

»Pojat, pojat!» huudahti hän yht'äkkiä ruoriin tarttuen, »teillä on uskonpuute, mitä ei saa olla merellä. Tämä *on* Maakrunni! Kone käyntiin vain!»

Härmä teki työtä käskettyä, suunta muuttui sivuviistoon merelle päin, ja maa alkoi jäädä taakse.

»Nyt ei kunniankukko laula!» virkahti Hällfors. »Maakrunnin ja ison väylän välillä on Isomatalan karikko. Siihenhän me tietysti ajamme, jos tämä maa on Maakrunni, kuten Jokisalo väittää. Ei mennä suotta turmioon; ollaan varovaisia ja kuljetaan pitkin rannikkoa, kuten äsken ehdotin. Kun päästään tuon maan eteläpuolelle, niin oikaistaan sitten kohti Kriisinsaarta; sen minä luulen sieltä vastaantulevan. Ja sehän onkin jo Haukiputaan edustalla.»

Hällforsin ehdotus hyväksyttiinkin, jotenka palattiin jälleen lähemmäksi saarta ja jatkettiin matkaa sen suuntaan.

Silloin yht'äkkiä saatiin kouraantuntuvasti havaita, missä oltiin. Rannan jatkuessa yhäti samansuuntaisena Hällfors ja Aspegrén näet yht'aikaa kuunvalossa huomasivat suoraan moottorin edessä korkean majakkatornin.

»*Marjaniemen majakka!*» pääsi miehiltä yhteinen, hämmästynyt huudahdus.

Oli siis tultu *Hailuotoon asti* ajaen kaukaa mereltä Ulkokrunnin ohi sekä siten joutuen noin 5 suomenpeninkulmaa alkuperäisen päämaalin sivu. Maakrunniksi arveltu maa oli ollutkin Hailuodon *Keskiniemi*.

Samassa kun majakka huomattiin, kohahti alus Marjaniemen suojaan ajautuneeseen jääsohjoon. Aspegrén otti ruorin Jokisalolta ja tiukasti kääntäen sitä vasempaan pyöräytti aluksen paluumatkalle

äskeiseen kulkusuuntaan. Olikin syytä kiirehtiä pois Marjaniemen luota, koska siellä oli venäläinen vartioasema, joka piti alituista vartiaa majakassa ja jonka käytettävänä oli moottoriveneitä. Palattiin kaikessa rauhassa Keskiniemen kohdalle asti. — Tällöin Hällfors, joka lapsuudestaan saakka oli liikkunut näillä vesillä, ilmoitti Aspegrénille, että voitaisiin ajaa suoraan *Santosenhoikka*-nimisen pienen saaren merenpuolitse *Hiukeen* väylälle, kunhan vain pysyttäisiin tarpeeksi etäällä ensinmainitusta saaresta. Näin suunnattiinkin kulku suoraan Keskiniemestä Hiuetta kohti.

Oltiin hieman uupuneita ja tietysti jonkin verran kiukkuisella tuulella.

»Jokisalo varmaankin nukkui ruorissa aavalla merellä oltaessa», arveli Härmä koneensa äärestä. »Ei kai tässä muuten olisi niin paljon Ruotsiin päin poikettu!»

»Älä puhu joutavia!» kivahti Jokisalo. »Vika on kompassin, ja sen on sotkenut sinun koneesi, herra masinisti!»

»Eipä tainnut Jokisalonkaan alkuperäinen »stamholtti» siellä Malurin ja Äijänpojanleton vaiheilla olla aivan tarkka!» tyynnytteli Hällfors ammattimiesten kinastelua.

Myöhemmin moottorin kompassi tutkittiin ja huomattiin silloin merkillisen »laiskaksi», jotenka Jokisalon mieli tasaantui. — Aamun valjetessa sivuutettiin San-

tosenhoikka ja päästiin Hiukeen väylälle. Mutta siinäpä tuli eteen viimeinen vastus. Kuukauden ajan uskollisesti toiminut moottori alkoi näet vikuroida. Se yski, puhahteli ja — pysähtyi. Härmän annettua sille ryyppyjä se kävi taas vähän aikaa, mutta pysähtyi sitten uudelleen. Härmä tutki sitä tarkemmin, rasvasi ja rassasi tullen lopuksi siihen tulokseen, että petroleumitankissa oli liian vähän painetta. Mukanaolevalla polkupyöräpumpulla koetettiin painetta lisätä, ja niin päästiin jälleen hiukan verran eteenpäin. Miehet rupesivat kaikki hermostumaan, sillä tiedettiin, että noin 5:n kilometrin päässä olevalla Saapaskarilla oli venäläinen vartioasema, mistä päivän valjettua voitiin milloin tahansa saada venäläinen vartiomoottori tervehdykselle. Hiukeen kapea väylämutka sivuutettiin sentään onnellisesti ja kun tultiin Isonniemen aavalle selälle, oli matkan määrä Isoniemi keulan edessä.

Tällöin Härmältä meni polkupyöräpumppu rikki, mutta turhia hätäilemättä hän päätti itse puhaltaa painetta petroleumitankkiin. Ensimmäinen yritys päättyi kuitenkin huonosti. Suuri aalto näet heilautti venettä juuri sillä hetkellä, kun hän aikoi ryhtyä puhaltamaan, ja Härmä sai suunsa täyteen paloöljyä.

»Perhanan fotušenia, minkhään teki; jokhoon tappoi!» kiroili Härmä aivastellen, mutta ei luopunut yrityksistään. Tankki sai kuin saikin lisäpainetta kelpo konemiehen keuhkoista, ja niin saavuttiin vähitellen

Isonniemen rannan lähelle. Siinä moottori kuitenkin teki lopullisen lakon. Se olikin silloin sen syksyn osalle tehtävänsä tehnyt. Sauvoimilla pohjasta työntäen päästiin vihdoin Isonniemen rantaan noin klo 6 aamulla marraskuun 2. p:nä 1915. Alus kuljetettiin suojaan pohjoisnokan takana olevaan pieneen lahteen, missä se kiinnitettiin maihin. Tavarat kannettiin lähellä sijaitsevaan Hällforsien kalamajaan; ja kun iloinen roihu oli viritetty takkaan, nukahtivat miehet heti sikeään uneen.

Kun jokisuu oli jo jäätynyt, täytyi vene nostaa talviteloille Isoonniemeen. Miesten hääriessä näissä puuhissa saapui paikalle hevosineen aivan kuin tilauksesta maanviljelijä Haapalahti, jolta vene oli ostettu. Tämän avulla alus saatiinkin helposti talvehtimispaikalle. — Härmä oli mennyt Ouluun noutamaan koneenirroittamiskojeita. Iltapäivällä hän »Herralan Jannen»* hevosella saapui takaisin seurassaan viskaali *Kaarlo Hällfors.* Haapalahti oli kuitenkin jo sitä ennen saanut koneen irti vieden sen hevosellaan Haukiputaan aseman lähellä olevaan kotiinsa, mistä hän sittemmin lähetti sen Härmälle Ouluun. Tämä irroitti veneestä potkurin, joka sen jälkeen muiden painavien tavaroiden kera vietiin »Herralan Jannen» hevosella asemalle. Miehet kulkivat tämän 12-kilometrisen matkan jalan.

* Haukiputaan kirkonkylän majatalon isäntä Janne Granlund eli »Herralan Janne» oli mies, johon näissä asioissa voitiin täydellisesti luottaa.

Haukiputaan Isonniemen rantahyrskyjä.

Haukiputaan asemalla sitten erottiin. Härmä, Suvirinne ja Kaarlo Hällfors lähtivät etelään, Arvi Hällfors, Aspegrén, Jokisalo ja Yrjö Paasi pohjoiseen. Hyvästellessä Arvi Hällfors kiitti Härmää hyvin suoritetusta työstä. Pohjoiseen menevistä Aspegrén jäi Simoon ja Hällfors ynnä Jokisalo Kemiin Yrjö Paaden jatkaessa matkaa Tornioon. — Härmä sekä Kaarlo Hällfors taas jäivät Ouluun, ja Suvirinne lähti Helsinkiä kohti.

Näin oli moottorilla-kuljetus päättynyt. Työ oli ollut erinomaisesti suunniteltu ja mainiosti se sitten suoritettiinkin. Vahinko vain, että Saksaan-meneviä lokakuussa saapui verraten vähän, sillä samoin ponnistuksin niitä olisi saatu Ruotsin puolelle ainakin kolme kertaa niin paljon, kuin nyt oli kuljetettu. — Kolme viikkoa oli itse kuljetus kestänyt, ja tuo merkillinen, salaperäinen alus oli täsmälleen kuukauden

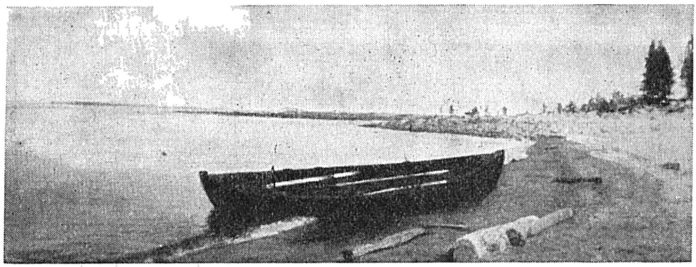

Haukiputaan Isonniemen rantaa.

ollut etappimiestemme hallussa. Haukiputaan Isostaniemestä se oli noudettu, Isoonniemeen se oli tuotu lepäämään ja »Isoniemi» sen oli nimikin. *

Miestenkuljetus kelirikon aikana.

Kun moottorilla-kuljetus jääesteiden takia oli lopetettu, alkoi lokakuun 31. p:nä Kemin etapille vaikea *kelirikon aika.* Onneksi sitä kesti syksyllä 1915 vain parisen viikkoa, sillä marraskuu oli tyyni, eikä leutoja ilmoja sattunut välillä. Tänä kelirikon aikana täytyi Kemin etapin turvautua vain *maateihin.*

Eero Heickell Torniossa ja Kemin etapin johto olivatkin jo heti alussa ottaneet huomioon myös

* Kuvernööri af Enehjelmkin oli nähtävästi saanut jotakin vihiä tuosta salaperäisestä »Isostaniemestä», koskapa Oulun lääninhallituksessa alkupuolella vuotta 1916 kyseltiin ja ihmeteltiin, mikä ja missä se oikeastaan oli. Tällöin vara-lääninsihteeri A. V. I. Lindholm, joka luultavasti tunsi asian, rauhoitti utelijoita sanoen: »Se on Oulun läänin Pyhäjärvellä!»

maareittien järjestämisen välttämättömyyden ja ryhtyneet jo hyvissä ajoin katselemaan Tornionjoki-varresta luotettavia tukikohtia niitä reittejä varten, mitkä johdettaisiin sinne Kemijoki-varren puolelta. Samalla he olivat alustavasti kääntyneet Kemijoki-varressa asuvien tunnettujen aktivistien puoleen saadenkin näiden taholta osakseen rohkaisevaa myötämielisyyttä. Lokakuun kuluessa ei näitä Kemijoen ja Tornionjoen välisiä maareittejä oikeastaan vielä tarvittu, mutta marraskuun lähetessä, jolloin talvi tavallisestikin saapuu Peräpohjolaan, päätettiin Kemistä käsin päästä niitten toimintamahdollisuuksista varmuuteen. Tässä tarkoituksessa Arvi Hällfors matkusti jo lokakuun loppupuolella ensin Rovaniemelle tavatakseen siellä eläinlääkäri *Alpi Pasmaa*, jonka kanssa asiasta jo aikaisemmin oli puhuttu. Tämä lupasikin hankkia oppaita ja valmistaa toimikuntoon reitin Rovaniemeltä Ylitorniolle, jossa apteekkari *Väinö Ojalan* piti järjestää miesten saattaminen Tornionjoen yli, kuten hänen kanssaan jo aikaisemmin oli sovittu. Tätä pitkää ja vaivalloista reittiä ei kuitenkaan kelirikon aikana käytetty. — Rovaniemeltä Hällfors matkusti hevosella yötä myöten *Muurolaan*, tunnetun itsenäisyysmiehen, hartsitehtaan isännnöitsijän *Jussi Salmelan* luo, jonka kanssa niinikään jo ennemmin oli oltu yhteydessä. Siellä asia järjestyi ilman muuta, sillä Salmela oli jo vähän aikaisemmin luvannut jääkäri *Väinö Paanaselle* pitävänsä huolen

Jääkärimajuri Väinö Paananen.

Jussi Salmela.

siitä, että Muurolan kautta miehiä huoleti voitaisiin lähettää. Paananen, joka oli värväystyötä varten komennettu Lockstedtista Suomeen, oli saanut samalla tehtäväkseen reittien järjestämisen Peräpohjolan aavojen kautta. Salmela oli siis valmis ottamaan vastaan Kemistäkin lähetettäviä miehiä. — Salmelalta Hällfors sai myös tietää, että Paananen niinikään oli käynyt Tervolassa sopien ylioppilas *Hannu Hildénin* kanssa reitin avaamisesta; sen piti kulkea pitkin Kaisajokivartta Martimojärvelle ja sieltä edelleen Korpikylään Tornionjoki-varteen. Asiain näin ollen Hällfors ei poikennut Tervolaan, vaan Hannu Hildén kutsuttiin puhelimitse Kemiin, jossa lähemmin sovittiin miesten lähettämisestä ja merkeistä, mistä tulijat tunnettaisiin. Pietilä oli jo lokakuun alussa ollut Tervolan aktivistien kanssa yhteydessä.

Kun sekä Salmela että Hildén olivat lausuneet

toivomuksenaan, että näitä reittejä varten järjestettäisiin Tornionjoki-varteen sopiva päätepiste, mistä Saksaan-menijät saatettaisiin rajan yli, matkustivat Pietilä ja Hällfors lokakuun 26. p:nä Tornioon neuvotellakseen asiasta Heickellin kanssa. Neuvottelu tapahtui Tornion hotellissa ja siinä olivat läsnä, paitsi yllämainittuja, myös veljekset Paavo Häll ja Yrjö Paasi. Kuten tämän teoksen I:ssä osassa on kerrottu, otti Heickell järjestääkseen asian saaden sittemmin Niemen talon väen huolehtimaan Saksaan-menijäin ylisaattamisesta. Kokouksessa sovittiin muustakin kelirikon-aikaisesta yhteistoiminnasta m.m. siitä, että miesten vastaanotto Torniossa tapahtuisi asemalla. Kun Heickelliltä oli saapunut tieto asiain järjestymisestä Korpikylässä ja kun tästä oli edelleen tiedoitettu Tervolaan ja Muurolaan, oli Kemi valmis toimimaan kelirikon aikanakin, varsinkin kun Hällfors edelleen piti huolen siitä, että Tervolan poliisi *Kalle Aho* sai jääkäriliikkeelle myötämieliseltä nimismies *Antti Karikoskelta* kehoituksen olla puuttumatta asiaan. — Mainittakoon myös, että niinhyvin Muurolan kuin Tervolan reitin rahoittaminen kelirikon aikana tapahtui Kemistä käsin.

Ja kun vielä *Tornio* sivureitteineen piti yhä porttejansa auki, oli kelirikon aikanakin tapahtuva Saksaan-menijäin ylikuljetus täysin turvattu.

Näitä reittejä myöten Kemi saattoi toimittaa rajan yli päivittäin noin 15—20 miestä. Se olikin vält-

tämätöntä, sillä värväys oli tähän aikaan koko maassa tullut hyvin tehokkaaksi, jotenka huomattavia miesmääriä joka päivä saapui Kemiin.

Miesten vastaanotto järjestettiin Kemissä taas asemalla tapahtuvaksi, ja yöksi tulijat vietiin, samoin kuin etapin alkuaikoinakin, eri matkustajakoteihin. Seuraavana päivänä heidät sitten lähetettiin edelleen rautateitse joko Tornioon aamulla klo 9 tai tavallisimmin klo 5 iltapäivällä, tahi Tervolaan, myöhemmin Muurolaankin, Rovaniemen-junassa useimmiten klo 9.10 aamulla.

Hällforsin ollessa moottoria saattamassa Haukiputaalle Pietilä lokakuun 31. p:nä lähetti kaksi suurehkoa miesjoukkoa, yhteensä lähes 30 miestä* Tornion kautta eteenpäin. Seuraavana, marraskuun 1. p:nä Pietilä lähetti jälleen 8 miestä Tornion kautta rajan yli. Kun sitten Hällfors jo marraskuun 2. p:n illalla palasi Kemiin, oli sinne tullut puoliväliin toistakymmentä miestä, niistä useimmat samassa junassa kuin hän. Seuraavana päivänä nämäkin miehet taas toimitettiin Tornion, Kyläjoen ja Tervolan kautta edelleen.

Tällä tavoin toiminta jatkui koko kelirikon ajan. Yhteensä lähetettiin näiden parin viikon aikana rajan yli noin 120 miestä, niistä noin 80 Tornion kautta ja loput muita reittejä myöten.

* Vertaa »Routaa ja rautaa I», ss. 159—170.

Olemme jo aikaisemmin tehneet selkoa niistä monenlaisista vaikeuksista, joita rajavartiosotilaat ja santarmit sekä heidän suomalaiset kätyrinsä samoin kuin myöskin virkaintoiset, ymmärtämättömät maalaispoliisit aiheuttivat. Mutta eipä voitu aina luottaa värvättyihinkään, sillä heidänkin riveihinsä oli värvääjien tietämättä päässyt pujahtamaan joitakuita santarmien palkkaamia urkkijoita, kuten myöhemmin todettiin. Olipa eräissä Pohjanmaan pitäjissä muodostunut erikoinen veijarijoukko, joka ammattinaan harjoitti matkarahojen tavoittelemista. Tämän joukkion jäsenet tarjoutuivat muka Saksaan-menijöiksi, mutta palasivatkin aina Haaparannalta takaisin kääntyäkseen sitten taas jonkun toisen värvärin puoleen ja siepatakseen tältä jälleen uudet matkarahat. Tällaiset kurjat tietysti olivat etappitoiminnan alituisena uhkana. Joskus saattoi tapahtua niinkin, etteivät värvätyt tietäneet matkan todellista tarkoitusta, vaan luulivat, että heidät oli värvätty Saksaan johonkin korkeapalkkaiseen työhön. Kun tällaisille asia Kemissä selvisi, hämmästyivät he tietenkin suuresti ja jotkut heistä, varsinkin perheelliset miehet, vaativat silloin matkarahoja palataksensa takaisin kotiseudulleen; ja etappijärjestön täytyi tähän taipua, sillä muuten koko asia olisi heti tullut ilmi. Useimmat tällaisistakin sentään kaikesta huolimatta jatkoivat reippaasti matkaa.

Toisinaan taas saattoi värvättyjen outo ja oma-

peräinen esiintyminenkin synnyttää suotta epäluuloja ja tuottaa harmia. Niinpä kerran saapui Kemiin Saksaanmenijäin joukossa muuan hyvin omituisennäköinen mies. Yllään hänellä oli ruskea, kaulaan asti napitettu pitkä ulsteritakki, päässä nahkainen, ruskea lippalakki ja suussa taitevarsinen merimiespiippu. Miehen kasvonpiirteet olivat jyrkän kulmikkaat ja silmät syvällä kuopissaan, omituisesti eteenpäin kaareutuvien silmäkulmien takana. Mies oli ilmetty romaanien salapoliisityyppi ja sellaisen osaa hän luultavasti näyttelikin. *Evert Korteniemi*, joka joutui tätä tulokasta opastamaan, ilmoitti heti etappikansliaan, että kun hän oli miestä epäillyt, niin hän oli vienyt hänet erääseen laitakaupungilla olevaan pieneen matkustajakotiin, minne Saksaanmenijöitä tavallisesti ei sijoitettu. Kun kuitenkin etapin kautta ennenkin oli kulkenut joitakuita tällaisia oudonnäköisiä miehiä, niin ei tähän »piippusankariin» kiinnitetty sen enempää huomiota. Määrättiin vain, että hänen oli mentävä Tervolan kautta; sikäläisen reitin soisella taipaleella arveltiin miehen todellisen luonnon näyttäytyvän. — Mutta kun aamulla tultiin asemalle, ei mies mennytkään hänelle osoitettuun Tervolan-junaan, vaan pujahti oppaitten huomaamatta Tornion-junaan seuraten uskollisesti Tornioon lähetettyjä miehiä.

Heti junan saavuttua Tornioon saatiin puhelimitse Kemin etappikansliaan sellainen hälyttävä viesti,

että Torniossa oli sattunut vakavaluontoinen tapaus, joka uhkasi etappia. Hällfors ja Montell päättivät silloin heti lähteä Tornioon ottamaan selkoa asiasta. He ennättivätkin sinne klo 10.22 lähtevässä pikajunassa. Torniossa he saivat insinööri Paadelta ja tämän veljeltä kuulla, että tulijoiden mukana oli varmaan ollut joku salapoliisi. Tämä oli seurannut Saksaan-menijöitä noin 10:n askelen päässä esittämättä mitään tuntomerkkiä, mutta ilmeisesti tarkkaillen miesten vastaanottoa. Miehen esiintymisen ja oudon ulkomuodon vuoksi vastaanottajat, mainitut veljekset, olivat pitäneet häntä urkkijana ja kiiruusti hajaantuneet muiden opastettavien kanssa eri tahoille. Torniolaiset olivat sitten koko päivän pitäneet miestä silmällä. Tämä oli vetelehtinyt kaduilla poikkeamatta minnekään ja puhuttelematta ketään.

Iltapäivällä klo 5.10 lähtevässä junassa hän palasi takaisin Kemiin. Samassa junassa tulivat Hällfors ja Montellkin. Selvisi, että kysymyksessä oli se sama »piippusankari», jota jo Kemissäkin oli epäilty. Kun mies ei tuntenut kemiläisiä, asettuivat nämä istumaan siten, että hän jäi heidän väliinsä. Täten »salapoliisia» oli mukava tarkata. Kemissä mies jatkoi hetken samanlaista harhailua kuin Torniossakin, kunnes Hällfors lopulta meni hänen luoksensa pyytäen hänet mukaansa Niemelän matkustajakotiin, jossa oudolle vieraalle oli varattu eristetty ullakkohuone. Kun Hällfors siellä

huomautti miehelle tämän omituisesta ja epäilyäherättävästä käyttäytymisestä ilmoittaen, että häntä oli koko ajan pidetty silmällä, näytti »piippusankari» hiukan hätkähtävän, mutta alkoi sitten yksikantaan selitellä, kuinka taitava salapoliisi helposti voisi paljastaa koko etappipuuhan.

Epäilemättä mies olikin oikeassa, sillä tietysti etappi ei voinut pysyä salassa, jos värvärit lähettivät sen opastettaviksi santarmiston palveluksessa olevia urkkijoita. Tämä »piippusankari» ei ehkä ollut sellainen, mutta siitä huolimatta Hällfors oli hänelle raivoissaan. Häntä suututti se nolo asema, mihin Montell ja hän olivat joutuneet saadessaan revolverit taskussa juosta mokoman »salapoliisin» perässä pitkin katuja ja kaupungista toiseen. Hällfors ilmoitti miehelle lyhyesti, että häntä pidettiin silmällä ja että jos mitään epäiltävää huomattaisiin, se saattaisi maksaa hengen; seuraavana aamuna hänet noudettaisiin junalle.

Siiri Niemelän oli määrä ilmoittaa etappikansliaan, jos »piippusankari» yön aikana yrittäisi poistua matkustajakodista. Mies pysyi kuitenkin siellä. Illalla valittiin Saksaan-menijöistä viisi luotettavimman näköistä miestä ja heille ilmoitettiin, että he saisivat Tervolan-matkalle »piippusankarin» toverikseen; samalla heille neuvottiin, kuinka heidän pitäisi »potilasta sopivasti käsitellä», jos tämä ryhtyisi oikkuilemaan. Seuraavana päivänä miehet lähetettiin matkaan.

»Piippusankarin» nimi, samoin kuin hänen myöhemmät vaiheensakin ovat jääneet unhoon. Tapaus antoi kuitenkin Kemin etappijärjestölle ajattelemisen aihetta johtaen osaltaan niihin etapin turvaamista tarkoittaviin toimenpiteisiin, joista kerromme kohta lähemmin.

Kolme tahi neljä päivää tämän jälkeen, marraskuun 10. p:n tienoissa 1915, ilmoitettiin Tervolasta puhelimitse, ettei sinne saisi lähettää enää yhtään miestä. Se oli vakava isku, jonka syy selvisi samana päivänä, kun Hannu Hildén saapui Kemiin mukanaan toistakymmentä Tervolan reitiltä palaavaa Saksaanpyrkijää.

Sikäläiseen Martimojärven taloon oli patoutunut noin 20 »alasmenijää», osaksi Kemistä lähetettyjä, osaksi Paanasen miehiä, mutta viranomaiset olivat yllättäneet kulkijat käännyttäen heidät takaisin. Muutamat miehistä olivat sitten kuitenkin keinotelleet itsensä rajan yli Ruotsiin, mutta Tervolan etapin oli ilmitulleena pakko toistaiseksi keskeyttää toimintansa.

Martimojärven tapahtuma tuli heti julkisuuteenkin. Kemissä ilmestyvä sanomalehti »Perä-Pohjalainen» näet painatti palstoilleen Tervolasta sille lähetetyn uutisen, jossa kerrottiin, että Tervolan tienoilla oli liikkunut hämäräperäisiä Ruotsiin-kulkijoita. Uutisen lopussa kehoitettiin poliisiviranomaisia pitämään silmällä näitä kulkijoita. Onneksi tätä uutista ei kuitenkaan huomattu

lääninhallituksessa. Mutta »Perä-Pohjalaisen» toimittaja *G. A. Andersson* oli saatava järkiinsä. Kun Hällfors entuudestaan tunsi tämän, päätti hän käydä hänen luonaan arvellen aikaansaavansa ainakin sen, ettei Andersson vasta tämänlaatuisia uutisia julkaisisi, vaikk'ei hän jääkäriliikkeen aatetta itse käsittäisikään. Niin kävikin.

Kun Salmela, joka sattui tällöin olemaan Kemissä, kuuli tapauksesta, niin hän lupasi ottaa pojat matkaansa. Mutta muutamat näistä ilmoittivat röyhkeästi, etteivät he enää toista kertaa lähteneet yrittämään, vaan että heille oli maksettava kotimatkarahat ja sitäpaitsi kulutetusta ajasta täysi korvaus. Nämä tällaiset erotettiin heti toisista, ja Pietilä sopi heidän kanssaan matkakuluista. Ja kun heille suoritettiin varsin runsaat korvaukset, lupasivat he pitää asian omina tietoinaan. Suurin osa palanneista oli kuitenkin reippaita miehiä. Nämä Salmela vei sitten mukanaan Muurolaan, mistä he opastettuina jatkoivat matkaansa edelleen rajaa kohti.

Paanaselle, joka tähän aikaan piti pääkortteeriaan Oulussa, ilmoitettiin Martimojärven tapahtuma; hänen kanssaan sovittiin, että hän tästä lähtien toimittaisi kaikki värväämänsä miehet Kemiin. Kuten on mainittu, ei Paanasen varsinaisena tarkoituksena ollutkaan värväänminen, vaan pohjoisten kulkureittien ja värväyksen järjestäminen, mutta liikkuessaan Oulun seutuvilla hän luonnollisesti jonkin verran harjoitti värväystäkin.

Tervolan etappi oli siis tullut ilmi ja pysyi sitten katkenneena noin kahden kuukauden ajan. Näin ollen Kemin etapin täytyi — paitsi Torniota — turvautua pitempi- ja vaikeampi-taipaleiseen Muurolan reittiin. Mutta onneksi Luoja varsin pian laati Suomen ja Ruotsin välille lyhyen ja lujan sillan: Meri jäätyi.

Vastaanotto siirtyy »Osulaan». — Järjestelymuutoksia ja Helsingin-neuvotteluja.

Kemin etapin heikoin puoli oli luonnollisesti se, että Saksaan-menijäin vastaanoton täytyi tapahtua asemalla. Kun marraskuun alkupäivinä rajan yli pyrkiväin lukumäärä kasvamistaan kasvoi, täytyi etappijärjestön kaiken päällisiksi luopua paikallisoppaiden ryhmävuorottelusta, jotenka asemalla siitä lähtien olivat säännöllisesti aina kaikki ne oppaat, jotka suinkin saattoivat sinne saapua. Tällainen samojen miesten alituinen asemalla oleskelu alkoi tietysti lopulta herättää santarmiviranomaisten huomiota. Asemakirjuri Lindqvist mainitsikin erään santarmin jo lokakuun loppupuolella häneltä tiedustelleen, mitä joukkoa nuo asemalla joka päivä oleskelevat miehet (paikallisoppaat) oikeastaan olivat.

Kun marraskuussa pakkaset alkoivat ja junat myöhästyivät siinä määrin, että ne harvoin saapuivat ennen klo 12 yöllä, kävi vastaanotto asemalla miltei

mahdottomaksi, sillä eihän tällaisissa tapauksissa asemalla enää ollut lainkaan muuta yleisöä. Tästä syystä meneteltiin joskus siten, että kun asemakirjureilta oli saatu tietää, että juna oli huomattavasti myöhästynyt, niin lähetettiin joku paikallisoppaista Simoon, missä tämän sitten piti nousta yöjunaan, koota jo vaunuissa Saksaan-menijät yhteen ja lopuksi opastaa heidät Kemissä passintarkastuksen läpi. Mutta tälläkin menettelyllä, jota tietenkään ei voitu kovin usein toistaa, oli omat vaaransa ja pulmansa. Niinpä kerran sattui *Eino Lehdolle*, että kun hän Simon asemalta junaan noustuaan ja siinä useita Saksaan-pyrkijäin näköisiä nuoria miehiä havaittuaan aikoi ruveta näyttämään näille tuntomerkkejä (savuke vasemmassa suupielessä ja nenäliina oikean käden ympärillä), niin hän harmikseen huomasi, ettei hänellä nenäliinaa ollutkaan. Kun junassa valitettavasti ei näkynyt ketään tuttavaakaan, keneltä olisi voinut nenäliinan lainata, koetti Lehto erään neitosen käsilaukun alta vaunun penkiltä salaa siepata tarvitsemansa vaatekappaleen. Mutta yritys epäonnistui, ja neitonen tietysti luuli Lehdon tavoitelleen hänen käsilaukkuaan! Lehto poistui häpeissään toiseen vaunuun. Kun hän siellä äkkäsi erään Pelastusarmeijaan kuuluvan naisen, niin hän istuutui tämän viereen alkaen teroittaa kynäänsä. Yht'äkkiä hän tahallaan leikkasi sormeensa haavan. Kun hän ei sen sitomiseksi löytänyt olematonta nenäliinaansa, niin

neiti hyväsydämisesti tarjosi omansa. Tarkoitus oli saavutettu, ja Eino Lehto sai junasta toistakymmentä poikaa mukaansa.

Myöskin se, että paikallisoppaat säännöllisesti kävivät paikkakunnan matkustajakodeissa, rupesi herättämään kiusallista huomiota, ja kaikenlaisia huhuja alkoi levitä kaupungilla. Eräästä matkustajakodista, jossa paikallisoppaita tämän takia kohdeltiin suorastaan häpeämättömästi, luovuttiin jo kokonaan. Etappikansliaan sijoitettiin aina silloin tällöin miehiä asumaan, ja maisteri Hällforsin sisar, yhteiskoulun johtajatar *Edit Hällfors* niinikään joskus vastaanotti veljensä tuttavia Saksaan-menijöitä; mutta tämä kaikki ei paljoa merkinnyt. — Vastaanottotapa ja Saksaan-pyrkijäin majoitus oli ehdottomasti saatava toisin järjestetyksi.

Loppujen lopuksi tultiin siihen tulokseen, että jokin suuremmista matkustajakodeista oli saatava joko etapin haltuun tai ainakin kokonaan asian puolelle. Kaksi tällaista matkustajakotia saattoi tulla kysymykseen, nim. Niemelän ja Heiskasen omistamat. Näistä viimeksimainittu toimi myös majatalona ja oli nimeltään »Osula». Kun Niemelän matkustajakoti jo ennestään tavallaan oli ollut etappijärjestön käytettävänä ja kun se mahdollisesti olisi voitu saada ostetuksi, niin ajateltiin tällaista kaupantekoa. Tästä oli sitten kuitenkin kohta luovuttava, kun selvisi, että asian järjestäminen olisi vienyt aikaa ainakin parisen viikkoa, ja

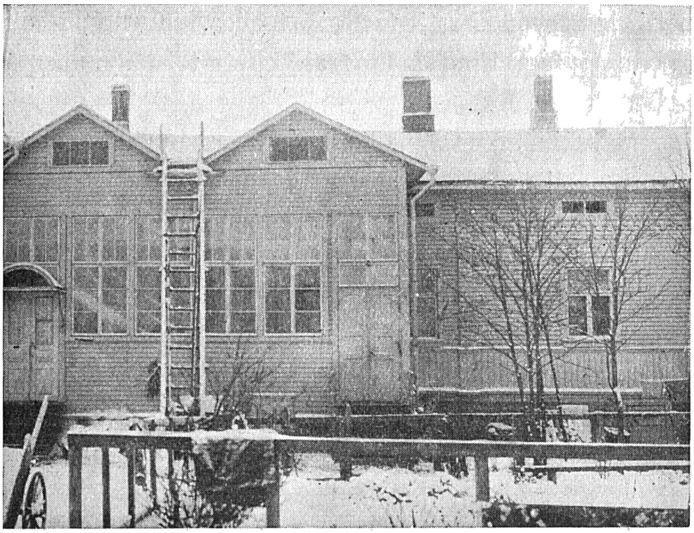

Niemelän matkustajakoti pihan puolelta.

etappi tarvitsi luotettavan sijoituspaikan heti. Ei myöskään katsottu sokeaa Niemelää voitavan sekoittaa näin vaaralliseen juoneen. — Ainoa mahdollinen oli siis *Juho Heiskasen* omistama »*Osula*». Kemin etapin johtajat eivät Heiskasta lähemmin tunteneet, mutta niinä harvoina kertoina, jolloin he olivat olleet hänen seurassaan, he olivat saaneet hänestä hyvän käsityksen. Hän oli näyttänyt vaatimattomalta, hiljaiselta ja herkkäluonteiselta, mutta luotettavalta. Hänen vaimonsa, rouva *Henriika Heiskanen* taas oli erittäin tarmokas ja toimintakykyinen nainen.

Kun Saksaan-pyrkiviä tuli ehtimiseen ja kun vas-

taanottovaikeudet täten yhä kasvoivat, täytyi Hällforsin ja Pietilän ottaa ratkaiseva askel ja niin he marraskuun 14. p:nä 1915 kääntyivät Heiskasen puoleen. He esittivät asiansa peitetyssä muodossa pyytäen, että Heiskanen varaisi heidän miehilleen huoneita, ja vakuuttaen, että ne tulisivat aina olemaan täynnä matkustajia. Miesten laskuista Hällfors ja Pietilä huolehtisivat, ja asian laatuun katsoen ne saisi laatia melkoisen korkeaa taksaa noudattaen. Syynä siihen, miks'ei Heiskaselle oitis kerrottu koko totuutta, oli se, että häntä täten tahdottiin suojata; tietysti häntä ei myöskään haluttu heti alussa erikoisesti säikytellä, koska oli erinomaisen tärkeätä, että hän suostuisi tehtyyn esitykseen. Heiskanen kuitenkin arvasi asian oikean laidan, sillä hän oli suurella myötämielisyydellä pitkin syksyä seurannut etappimiesten toimia. Utelematta sen enempää hän pyysi vain miettimisaikaa neuvotellakseen asiasta vaimonsa kanssa. Ja muutaman tunnin kuluttua hän sitten ilmoittikin suostuvansa ehdotukseen.

Vastaanottoon nähden tehtiin Heiskasen kanssa sellainen sopimus, että tulijain oli tunnusmerkkinä annettava *viiden pennin raha* sekä lausuttava se luku, mikä saatiin, kun rahassa olevan vuosiluvun ensimmäinen ja viimeinen numero laskettiin yhteen. Heiskasen oli hankittava itselleen juoksupoika, joka olisi asemalla »virkalakki» päässä matkustajia vastaanottamassa.

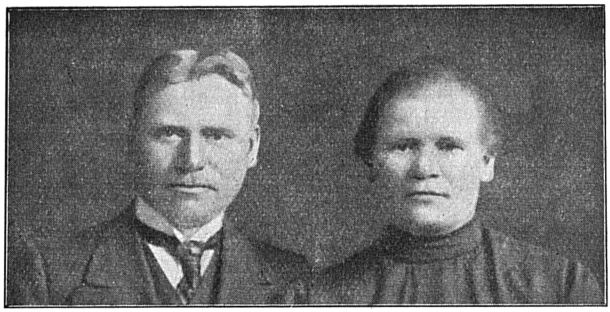

Juho ja Henriika Heiskanen.

Raha oli annettava ensi kädessä pojalle, mutta jolleivät vieraat tätä tapaisi, voisivat he matkustajakodissa antaa sen Heiskasellekin. Pietilä ja Hällfors lupasivat maksaa pojan palkan. — Toimeen saatiin 15-vuotias *Albert Ilmari Mäki*,* joka oli varsin pienikasvuinen, mutta erittäin pirteä poika.

»Asiaa» ei luonnollisestikaan voitu kauan salassapitää, vaan Heiskanen sai tietää kaiken. Ja mainittakoon jo tässä, että Juho ja Henriika Heiskanen joutuivat »Osulassaan» tekemään isänmaalle arvaamattoman suuria palveluksia.

* * *

Yllämainitut etapin järjestelyssä tapahtuneet muutokset aiheuttivat sen, että Hällforsin täytyi matkustaa Helsinkiin tekemään niistä selkoa. Mutta oli muitakin

* Isäpuolensa nimen mukaan häntä tavallisimmin sanottiin *Rahikaiseksi*.

Kemin »Osula» ja kirkko.

asioita, jotka oli tiedoitettava A. K:lle. Niinpä rautatiellä oli herättänyt yleistä huomiota se, että Kemiin oli kuluneen syksyn aikana matkustanut suuri määrä nuoria miehiä aina Viipurista ja Sortavalasta saakka ja että nämä kaikki olivat sitten aivan kuin hävinneet sille tielleen. Sekin oli pistänyt erikoisesti silmään, etteivät miehet olleet olleet tavallisia metsätöihin matkustavia jätkiä, vaan useinkin herrasmiehiä, ylioppilaita tai koululaisia. Kemi oli sitäpaitsi siksi vähäinen kaupunki, että pitkämatkaisia matkustajia saapui sinne verraten harvoin. Jos nämä kulkijat edes olisivat tulleet esim. vain Oulusta saakka, niin silloin se ei olisi vetänyt puoleensa mitään huomiota. — Oli siis aikaansaatava sellainen muutos, että kauempaa saapuvat Saksaan-menijät ostaisivat pilettinsä eri jaksoissa, esim. kaikki Tampereen eteläpuolelta tulevat ensin Tampereelle, sieltä Ouluun ja vasta sieltä Kemiin, sekä muut ensin Ouluun ja sieltä perille. Sitäpaitsi olisi joittenkuitten hyvä ostaa piletti aina Rovaniemelle asti. Kun Rovaniemelle matkustajain näet piti yöpyä Kemissä, näyttäisi näiden sinne jäänti luonnolliselta.

Eräitä muitakin saavutettuja kokemuksia tuli sovittaa käytäntöön. Niin kauan kun moottorietappi toimi, saattoivat Saksaan-menijät kuljettaa kaikenlaiset tavaransakin rajan yli. Kelirikon aikana sitävastoin piti niiden matkustajien, jotka menivät Tervolan tai Muurolan kautta, jättää suuret kapsäk-

kinsä Kemiin; vain se vähä, minkä he saivat ahdetuksi keveään selkäreppuun, voitiin ottaa mukaan. Useimmilla oli sitäpaitsi tällaisille soisille korpimatkoille aivan sopimattomat puvut. Varsinkin jalkineista ja lämpimistä alusvaatteista oli puute. Kemissä oli kyllä kaikin keinoin koetettu tätä puutetta poistaa hankkimalla pojille selkäreppuja, lämpimiä villapuseroita, vieläpä uusia jalkineitakin, mutta siitä huolimatta niiden tarve vain suureni. Varsinkin selkäreput olivat vähissä, jotavastoin kapsäkkivarasto kasvoi peloittavasti. Värvääjien oli tämän takia annettava värvätyille sellaiset ohjeet, että näiden oli saavuttava Kemiin lämpimissä vaatteissa sekä mukana hyvät matkajalkineet ja selkäreppu. Nämä ohjeet olivat sitäkin huomioonotettavammat, kun osoittautui, että hetimmiten voitaisiin Kemistä kulkea jäitse Ruotsiin. Entistä tärkeämpää oli sekin, että kaikilla tulijoilla oli asianmukaiset matkalupatodistukset, koska santarmiviranomaiset niitä ehdottomasti vaativat ja koska Kemissä ei enää oltu tulijoita vastassa asemalla eikä siis välittömästi voitu auttaa heitä passintarkastuksessakaan. Tätä Hällfors oli jo aikaisemminkin korostanut, mutta nyttemmin värvärien oli se erittäin tarkoin varteenotettava.* Kemissä sattuneet tapaukset olivat saattaneet etappijärjestön ottamaan lukuun senkin hyvin

* Passiselkkaukset vähenivätkin marraskuun puolivälin jälkeen huomattavasti.

todennäköisen mahdollisuuden, että olisi pakko yht'äkkiä katkaista koko etappi. Tämän takia oli tärkeätä, että miesten lähettäminen eri värväyspiireistä voitaisiin tarpeen tullen viipymättä lakkauttaa. Mutta tämä puolestaan edellytti, että ympäri maata olevien värväyspiirien ja Helsingissä olevan keskuksen välinen yhteys saataisiin niin tehoisaksi, että yksinkertainen Helsinkiin lähetetty sähkösanoma tuota pikaa olisi koko värväysverkon tiedossa.

Helsinkiin saavuttuaan Hällfors meni heti tri *W. O. Sivénin* luo Kammion sairaalaan, minne myös tri *Kai Donner* oli saapunut. Hän teki näille A. K:n edustajille selkoa Kemin etapin toiminnasta esittäen yllämainitut havainnot ja niihin perustuvat toivomukset. Samalla hän sopi Sivénin kanssa siitä, että sähkösanoma: »*Potilas ei saavu*» merkitsisi sitä, että etappi oli katkaistu. Näistä varovaisuustoimenpiteistä huolimatta värväystyö Hällforsin mielestä oli saatava mahdollisimman tehokkaaksi, koska jäitse kuljettava meritie taas kohta olisi etapin käytettävänä. Lopuksi Hällfors lupasi viikoittain ilmoittaa Donnerille Kemin etapin kautta Saksaan painuneiden lukumäärän. Tämän piti tapahtua avonaisella postikortilla*; oli puhuttava metsästyksestä y.m.s. ja mainittava numeroita, joiden yhteenlaskettu summa merkitsisi rajan yli menneitten lukumäärää.

* Nämä kortit eivät koskaan saapuneet perille.

Viivyttyään Helsingissä vain yhden päivän Hällfors palasi Kemiin marraskuun 17. p:n aamuna 1915.

Miestenkuljetus meren jäitse jalan ja suksilla.

Talvi tuli syksyllä 1915 erittäin varmasti ja joutuin. Marraskuun 1. p:n vastaisena yönä raivonneen myrskyn jälkeen oli vain tyveniä pakkasöitä ja jo saman kuun 10. p:n tienoilla oli meri Ruotsiin asti miehenkantoisessa, peilikirkkaassa jäässä. Näihin aikoihin eräät paikallisoppaat käyivät kaukana Valkeakarin takana luistellen jäätä tarkastamassa ja toivat sieltä sen viestin, että jos vain samanlaista säätä jatkuisi, niin miehiä voitaisiin muutamien päivien kuluttua ruveta sitä tietä täysin turvallisesti kuljettamaan. Tyveniä, lumettomia pakkasöitä kestikin yhteen menoon joulukuun 10. p:n tienoille saakka. Syksy vuonna 1915 oli etappitoiminnalle todella onnekas.

Niin pian kun jään kantavuudesta oli päästy varmuuteen, kääntyivät Pietilä ja Hällfors moottorilla-kuljetukseen niin ansiokkaasti osallistuneiden luotsien, Jokisalon ja Aspegrénin puoleen pyytäen näitä jääoppaiksi. He antoivatkin myöntävän vastauksen. Perheenisinä ja ansiotöiden varassa elävinä oppaille päätettiin maksaa 10 mk. jokaiselta ylikuljetettavalta mieheltä, kuitenkin siten, että vähin opastusmaksu olisi 50 mk. matkalta. Aspegrén, joka epäili jalkojensa kestävyyttä,

Albert Ilmari Mäki (Rahikainen).

lausui sen toivomuksen, että häntä käytettäisiin vain siinä tapauksessa, ettei muita oppaita olisi saatavissa. Ottaen huomioon tämän ja sen todennäköisen mahdollisuuden, että Saksaan-pyrkijöitten joukot kasvaisivat, Pietilä kääntyi myös vanhan aktivistin, talonomistaja *Kalle Winterin* puoleen. Aluksi tämä kieltäytyi, mutta sitten lähemmin asiaa harkittuaan antoi hänkin suostumuksensa. Neljänneksi oppaaksi saatiin Eero Heickellin välityksellä Tornion Röytässä asuva suutari *August Möykkylä*. Tämä tunsi hyvin Kemin ja Haaparannan välisen saariston ja paikalliset olosuhteet, jotenka hänen liittymisensä oppaiden joukkoon oli erittäin tervetullut asia.

»Osulan» joutuminen vastaanottopaikaksi ja jääreitin aukeaminen merkitsivät paikallisen etappijärjestelmän täydellistä muutosta. Jo marraskuun 20. päivän tienoilla miehiä alkoi tulla suoraan »Osulaan». Vanhoin tuntomerkein asemalle saapuvia oli enää ainoastaan

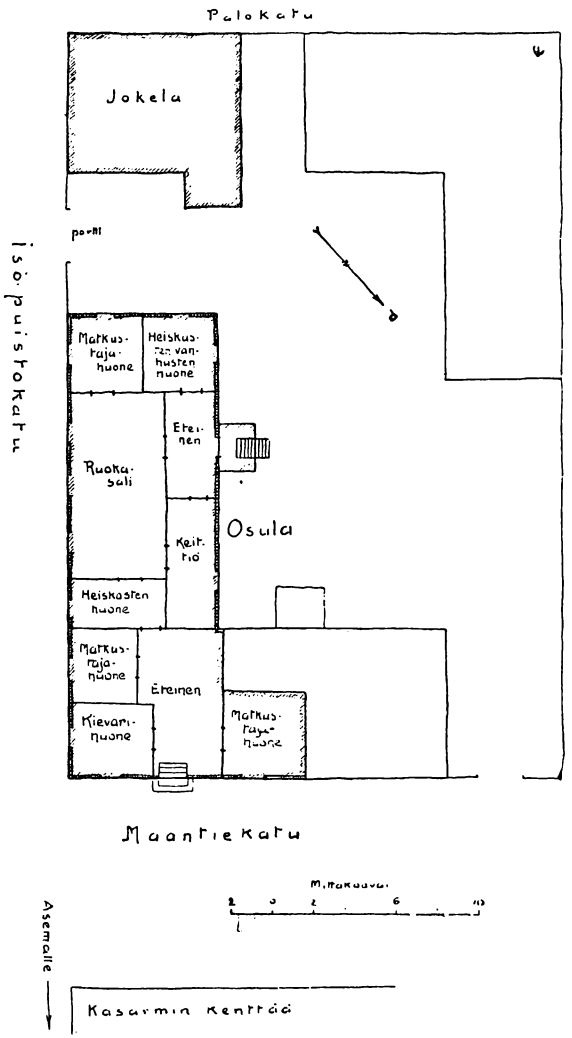

Kemin »Osulan» ja Jokelan matkustajakotien pohjapiirros.

joitakuita harvoja. Siitä huolimatta täytyi jonkun paikallisoppaan aina joulukuun alkupuolelle asti kaiken varalta yhä käydä asemallakin.

Saksaan-menijäin käsittely Kemissä tapahtui seuraavasti. Miehet saapuivat, kuten tähänkin asti, etupäässä iltajunassa joutuen asemalla »Osulan» juoksupojan opastettaviksi. Jolleivät he poikaa tavanneet, menivät he omin neuvoin »Osulaan» ilmoittautuen siellä Heiskaselle. Jottei iltajunassa tulijoiden määrä olisi kovin suuri, oli Hällfors Helsingissä käydessään kehoittanut järjestämään miesten lähetyksen siten, että osa heistä viettäisi yönsä Oulussa ja saapuisi Kemiin vasta paikallisjunassa. Pohjois-Pohjanmaalta värvätyt tulivatkin miltei kaikki tässä junassa. Kun miehet täten jakautuivat kahden junan osalle, ei liike luonnollisesti herättänyt niin paljon huomiota, kuin jos kaikki olisivat saapuneet aina samalla kertaa.

»Osulassa» oli Saksaan-menijöitä varten varattuna ruokasalin takana oleva eristetty kulmahuone, mihin lisävuoteita sijoittamalla voitiin saada mahtumaan 6—8 miestä. Tämän huoneen ohella oli tarpeen vaatiessa käytettävissä vielä muitakin matkustajakodin huoneita. Kun miehiä oli oikein paljon, muutettiin ruokasalikin makuuhuoneeksi, missä vuoteita oli kuin kasarmissa. Toisinaan vielä talonväkikin luovutti omat huoneensa. Ja jos kaikki eivät mahtuneet »Osulaan», majoitettiin miehiä toisinaan vieressä sijaitsevaan

Jokelan matkustajakotiin. — Jokelalle ei tosin etappipuuhia paljastettu, mutta varmaan hän niistä jotakin aavisti.

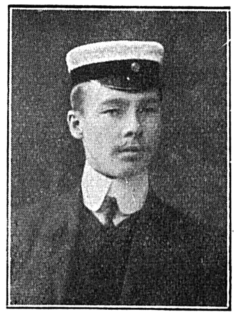

Konstu Pietilä.

Kun lopuksi nämäkin toimenpiteet osoittautuivat riittämättömiksi, niin Pietilä esitti joulukuun alkupäivinä, että hänen äitinsä omistamassa talossa pantaisiin kuntoon pari huonetta. Niin tehtiinkin, ja sinne sijoitettiin sitten tavallisesti vaaranalaisimmat ylimenijät. Etappikansliaan niinikään hankittiin lisävuoteita.

Saksaan-lähtijöitä oli ankarasti kielletty Kemissä ollessaan liikkumasta kaupungilla. Puolenpäivän aikaan Hällfors tai Pietilä kävi tapaamassa heitä »Osulassa» tiedustellakseen, mitä heidän varusteistaan mahdollisesti puuttui, sekä vastatakseen heidän kyselyihinsä.

Pietilä huolehti Heiskasen avustamana matkavarusteiden hankinnasta. Heiskanen toimitti tavallisesti ostot ollen olevinaan — huomionherättämisen välttämiseksi — Muurolan hartsitehtaan asioilla. Kerrankin hän tällä tavoin yht'aikaa osti »Muurolan Salmelalle» 5 tusinaa karvalakkeja. Myöskin Helsingistä toimitettiin Lockstedtissa olevia varten talvivarusteita, joita ahkerat naiskädet siellä olivat valmistaneet ja joita lähetettiin perille ylimenijäin mukana. Niin saa-

pui säkeissä satoja sukkapareja, jotenka etappikanslia joskus oli aivan täydellisenä »sukkamakasiinina». Sukkia oli myös välistä ommeltu toisiinsa kiinni liivien muotoon, jolloin niitä mainiosti voi käyttää villapuserona.

Lähtijöille annettiin hyvissä ajoin iltapäivällä ravitseva päivällinen, ja talon naisväki laittoi sitäpaitsi jokaiselle matkaa varten pienen voileipäpaketin. Päivällisen jälkeen alkoi pukeutuminen matkatamineisiin, ja kaikkien piti olla valmiina täsmälleen klo 5 ip. Kenen rajaoppaan kulloinkin oli lähdettävä matkaan, siitä etapin johtajat olivat aikaisemmin huolehtineet ja sopineet myöskin ajasta, milloin tämän oli tultava määräpaikkaan jäälle. Tavallisesti piti miesten olla koossa jäällä klo 6 ip:llä. Kokoontumispaikkoja oli useita: Selkäsaaren pohjoispää (tavallisin), Ruutinkarin lähistö, Kiikelin hiililaiturin tienoo, Kuusiluodon tienvarsi j.n.e. Kaikki nämä paikat olivat Kemin länsipuolella. Mutta suksikelin aikana joulun jälkeen miehet lähtivät taipaleelle useita kertoja myös kaupungin eteläpuolelta Laitakarin sahan lähettyviltä, Selkäsaaren eteläpäästä j.n.e.

Kun etapin johtajat tulivat »Osulaan», pyydettiin kaikkia lähtijöitä kokoontumaan suureen ruokasaliin. Siellä tiedusteltiin, olivatko kaikki matkavalmiit. Sitten lähtijät jaettiin tavallisesti viisi-miehisiin ryhmiin, ja kukin saapuvilla oleva ohjaaja sai oman ryhmänsä. Tämän jälkeen Hällfors tai Pietilä lyhyesti selitti,

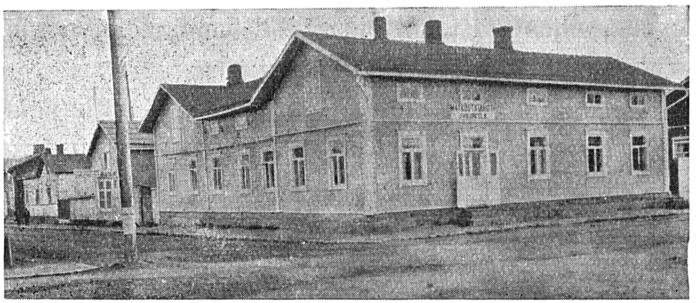

Kemin vanha »Osula». (Nykyisin Kurkelan matkustajakoti).

miten matka tulisi tapahtumaan. Meneteltiin seuraavasti: Ensin lähti ovesta ulos ohjaaja ilmoittaen ryhmälleen, minnepäin hän suuntaisi kulkunsa. Puolen minuutin kuluttua lähti ryhmän ensimmäinen mies seuraamaan ohjaajan jäljessä; tämän perästä lähti puolen minuutin kuluttua toinen mies pitäen silmällä edellistä j.n.e. Näin menettelivät kunkin ryhmän miehet. »Alasmenijät» eivät siis ensinkään tienneet, minne heidät vietiin; heidän ainoana ohjeenansa oli vain pitää huolta siitä, ettei edellinen mies hävinnyt näköpiiristä, ja seurata tätä. Lähtijöille huomautettiin joka kerta, ettei heidän pitäisi säikähtää, jos sotilaita tai santarmeja osuisi tulemaan vastaan; oli vain kuljettava aivan yhtä huolettomasti kuin jos olisi oltu tavallisella kävelyllä. Jos taas sattuisi niin onnettomasti, että joku sittenkin eksyisi, kuten jonkin kerran tapahtuikin, oli eksyneen viipymättä palattava »Osulaan», mistä hän sitten pääsisi lähtemään seuraavan joukon mukana. Viimeisen

ryhmän ohjaajana toimi tavallisesti jompikumpi etapin johtajista.

Milloin menijöitä oli pieni joukko, ei oltu näin ankaran muodollisia, mutta tavallisesti miehet kulkivat kuitenkin aina yksitellen ja määrätyn välimatkan päässä ohjaajan perässä.

Kuten tiedämme, sijaitsee Kemin kaupunki niemessä, jotenka useitten katujen päistä päästään merelle. Kun siis kerran »Osulasta» oli tultu kaupungille, oli valittavana monia kulkuteitä. »Osula» sijaitsi etapin tarkoitusta varten erittäin sopivalla paikalla. Ensinnäkin se oli varsin lähellä asemaa Maantie- ja Isonpuistokadun kulmauksessa. Sen lisäksi sen ruokasalista päästiin joko eteisen läpi pääovesta Maantiekadulle tahi keittiön kautta pihamaalle ja sieltä toisesta portista niinikään Maantiekadulle tai toisesta portista Isollepuistokadulle. — »Osulan» keittiön väki oli luotettavaa, sillä siellä hääräsi emännöitsijänä sittemmin kuuluisasta aktivistikodista, Puukkokummun Haasioselästä kotoisin oleva *Nanny Hast* (nyk. Carlenius), joka koko sydämestään kannatti itsenäisyystyötä.

Tavallisesti tehtiin siten, että ensimmäinen ohjaaja poistui pääovesta Maantiekadulle kääntyen oikealle ja kulkien kadun päähän asti sekä jatkaen sitten matkaa maantietä pitkin lähelle hautausmaata ja sieltä Kalkkinokan sivua pitkin merelle. — Kun koko ensimmäinen ryhmä oli mennyt, lähti toinen ohjaaja

pihamaan kautta portista Isollepuistokadulle kulkien sitä pitkin aina kirkon toisella puolella olevalle poikkikadulle ja sitten taas tätä pitkin Palokunnantalon luo, sekä lopuksi sen pihan kautta Hahtisaarelle ja sieltä merelle. Tämä ohjaaja johti joukkonsa siis suoraan venäläisten kasarmialueen läpi, mutta kun tätä kautta tultiin Kuusiluotoon menevälle talvitielle ja kun sillä muutenkin oli liikettä, ei merelle päin kulkevien reppuselkäisten poikien jono herättänyt mitään huomiota. — Toisen ryhmän poistuttua kolmas ohjaaja lähti matkaan pihan kautta toisesta portista Maantiekadulle kääntyen vasempaan ja kulkien sitä pitkin ja sitten Karihaaraan vievää tietä myöten rannikkoradan yli sekä poiketen sen jälkeen vasempaan, Ruutin-rantaan ja siitä merelle. — Seuraavat ryhmät käyttivät jotakin yllämainituista teistä, mutta kaupungilla ohjaajat sitten valitsivat jonkin uuden tien merelle. Niinpä varsin usein kuljettiin suoraan Isoapuistokatua aina sen päähän asti ja siitä kadun puolivalmista jatkoa pitkin ison sataman kautta tai tehtaille vievää tietä myöten Mansikkaniemen sahan ja konepajan välistä merelle. Vielä muitakin teitä käytettiin, mutta nämä mainitut olivat tavallisimmat. — Kun jokaisen ryhmän lähdön välillä pidettiin pieni väliaika,

Nanny Hast (nyk. Carlenius).

saattoi suuren miesjoukon lähettäminen kestää puolisen tuntia. (Liite n:o 15, Kemin asemakaava).

Kun ryhmää johtava ohjaaja oli päässyt kaupungin valopiirin ulkopuolelle, pysähtyi hän odottamaan, kunnes koko ryhmä oli kokoontunut hänen luokseen. Tämän jälkeen matkaa jatkettiin jäätä pitkin — kiertäen kaukaa kaupungin aluetta — sovittuun yhtymäkohtaan, minne tavallisesti oli 2—3 km. Kun kaikki ryhmät olivat saapuneet määräpaikkaan, laski johtaja miehet saadakseen tietää, olivatko kaikki tulleet perille. Ja niin alettiin yhdessä joukossa seisten odottaa rajaopasta.

Tämä ilmestyikin pian pimeästä, välistä jalan, mutta useimmiten potkukelkalla tai suksilla. Johtaja ilmoitti hänelle miesten lukumäärän. Rajaopas tarkasteli hetkisen kompassiaan, pani kepin päähän nenäliinan »tuulilippuna» liehumaan ja komensi sitten: »Eteenpäin mars!»

Opastettavat lähtivät liikkeelle pitkänä jonona kadoten jo noin 200:n metrin päässä jäälleohjaajien näkyvistä. Nämä palasivat parin miehen ryhmissä eri teitä kaupunkiin odottamaan jo samana iltana saapuvia uusia Saksaan-pyrkijöitä.

Lähtöaika, klo 5 ip., oli valittu kahdestakin syystä. Ensiksikin menijät täten ennättivät perille Haaparannalle ennen aamuntuloa ja toiseksi he saattoivat tähän aikaan lähteä Kemistä huomaamattomimmin. Kun

näet työt lähisahoilla loppuivat klo 5 ip:llä, niin tällöin kiiruhti miesjoukkoja pitkissä jonoissa sahoilta kaupunkiin ja kaupungista uudelle työvuorolle sahoihin. Etapin lähettämät miehet eivät tässä miesvilinässä herättäneet mitään erikoista huomiota, vaikka kirkontornissa vartioiva sotilas heidät ehkä näkikin menemässä kaupungilla tai lähellä kaupungin rantaa. Joskus kun lähtijöitä oli tavallista suurempi määrä, toimitettiin kaiken varalta etapin koko järjestö miehineen ja naisineen kaduille kävelemään ja siten salaisuutta peittämään.

Miehiä lähetettiin miltei joka päivä, keskimäärin noin 15, mutta joitakuita kertoja 25 à 30, jopa vieläkin enemmän. Kun kuhunkin ryhmään, kuten jo on mainittu, tavallisesti sijoitettiin 5 miestä (joskus 6 ja 7:kin), saattoi kolme ohjaajaa suorittaa opastuksen.

Ohjaajina toimivat Hällfors, Pietilä ja paikallisoppaat, toisinaan myös poliisilaitoksen kanslisti Iikka Montell. Sattuipa joskus niinkin, että joku tilapäisesti saapunut jääkäri tai Saksaan-menijä, jolla oli paikallistuntemusta, esiintyi ohjaajana. Kuten edellisestä huomaamme, ei ohjaajiksi kuitenkaan likimainkaan aina tarvittu kaikkia. Paikallisoppaista oli *Frans Saartola* melkein aina tulessa.

Ensimmäinen Saksaan-menijäin joukko, noin 30 miestä, lähetettiin jäätä myöten Ruotsiin marraskuun 17. p:n illalla 1915 Jokisalon ollessa rajaoppaana. Seu-

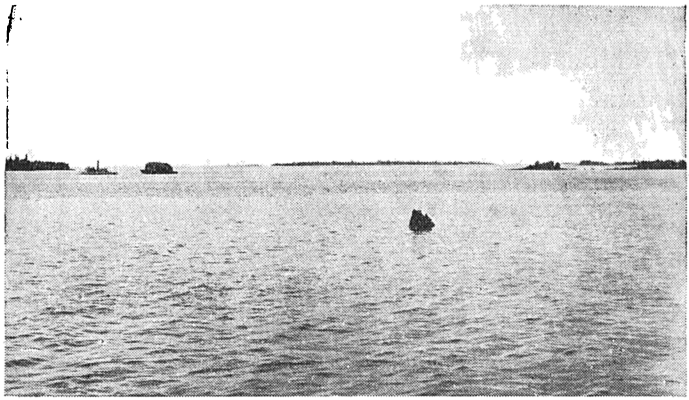

Komin edustalla olevia saaria: Selkäsaari vasemmalla, Saarenkruunni keskellä, Koivukallio ja sen takana oikealla Ruutinkari.

raavina päivinä meni pienehköjä ryhmiä, mutta marraskuun 23. p:nä lähti taas komea joukko, 40 miestä. Sillä tavoin miestenlähetys sitten jatkui päivä päivältä.

Rajaoppaat käyttivät useita eri teitä. Tavallisesti kuljettiin Valkeakarin ohi suoraan länttä kohti rajan yli ja sitten suoraan pohjoiseen Hamppuleiviskään tai johonkin muuhun Ruotsin-puolen rajasaareen. Toisinaan kuitenkin mentiin ulompaa, kappaleen matkaa Valkeakarin eteläpuolelta, sillä tavallisesti tullivartiat ulottivat hevosilla tekemänsä tarkastusmatkan Valkeakariin saakka. *Aspegrén* vei miehensä tätä ulompaa tietä, lähtien milloin Selkäsaaren pohjois-, milloin taas sen eteläpäästä sekä kulkien suoraan länttä kohti läheltä Huitureita Kataja-nimiseen Ruotsin-puolen rajasaareen ja siitä pohjoiseen, Tervakariin ja Haaparannalle.

August Möykkylä taas käytti rannikkoreittiä kulkien Kemijoen suun ohi Kuusiluodon ja Tornion Röytän maanpuolitse. Tämän matkan pituus oli vain 2 peninkulmaa. Ulkoreittien pituus oli 4 peninkulmaa ja toisinaan vähän enemmänkin.

Matka ei siis kylläkään ollut kovin pitkä, mutta kun jää tämän kuljetuksen alkuaikoina oli lumeton, muodostui retki sittenkin monelle hyvin rasittavaksi, vaikka sukat tällöin pidettiinkin jalkineitten päällä. Toisinaan oli kova pakkanen, 30:kin Celsius-astetta; usein taas oli nousuvettä rantapuolilla niin paljon, että se meni pieksunvarsista sisään, jotenka pojat saivat kahlata satoja metrejä jääkylmässä vedessä. Kiinnijoutumisen pelosta menijäin täytyi monesti rajan yli pyrittäessä kaikin voimin juosta pitkät matkat; tämän takia useat heistä olivat Ruotsin puolelle päästyään aivan näännyksissä, perin hikisinä ja kovin janoissaan. Vilustumisen estämiseksi oppaiden täytyi kuitenkin tällöin rajoittaa juominen ja lepääminenkin mahdollisimman vähiin.

Eivät Saksaan-menijäin sielullisetkaan kärsimykset olleet mitättömiä. Ei ollut ollut helppo jättää omaisiaan ja rakkaitaan; ratkaisu oli useissa tapauksissa ollut raskaan sisäisen taistelun tulos. Myöskin tuo synkkä pimeys ja Pohjanlahden epäystävälliset ahavat sekä alituinen kiinnijoutumisen vaara olivat omansa painamaan nuorta mieltä. Mutta kun sitten onnellisesti päästiin Ruotsin

puolelle, niin rajaton riemu valtasi sydämen: tämän jälkeen saisi voimainsa takaa iskeä vihollista, joka sorti ja piti pilkkanansa Suomen kansaa. Kotimaan kaiho antoi tälle riemuntunteelle erikoisen voimallisen ja vapauttavan tenhon.

Rohkea rajaopas *August Möykkylä* kertoo jäämatkan vaikeuksista seuraavaa:

»Oli sateinen ja myrskyisä iltamyöhä, kun Eero Heickell ja Jonne Sundell tulivat luokseni Röyttään ilmoittaen Kemistä yöllä saapuvan isohkon miesjoukon *Selleehen*, mistä minun piti sitten ohjata tulijat rajan yli Ruotsin puolelle. Kello 2 yöllä oli miesten määrä olla Selleen talon läheisyydessä.

Hyvissä ajoin lähdin kulkemaan Selleetä kohti. Kun saavuin perille, ei mitään liikettä kuulunut eikä ketään näkynyt; sade ja myrsky vain pitivät pimeydessä soittoaan. Pelkäsin jo miesten sateessa ja pimeässä joutuneen harhaan ja hiivin sen takia eteenpäin Hietainpäännientä kohti ja kiipesin eräälle heinäsuovalle kuuntelemaan ja tähystelemään. Mutta kun mitään ei kuulunut, palasin takaisin Selleen talon läheisyyteen. Hetken aikaa odotettuani olin vihdoinkin kuulevinani liikettä läheisen metsän reunassa olevan ladon seuduilta. Läksin aitovartta pitkin hiipimään lähemmäksi. Ja aivan oikein, siellä olikin kemiläinen Jokisalo mukanaan koko joukon neljättäkymmentä miestä.

Heti lähdettiin painumaan pimeän metsän turvissa Brännärinnientä kohti. Saavuttuamme rantalepikon suojaan Röytän ja Brännärin puoliväliin sijoitin miehet metsän varjoon ja tarkastin rannan aina Brännäriin asti. Mitään epäilyttävää ei näkynyt. Ryssät nähtävästi pitivät tällaisella ilmalla parempana pysytellä kasarmiensa seinien sisällä.

Kun kaikki oli tarkalleen järjestetty ja merkeistä sovittu, alkoi vaarallisimman taipaleen teko Tirron saareen. Ankaran etelämyrskyn vaikutuksesta merivesi oli kovasti noussut, jotenka rantavettä oli *kainaloihin asti*. Ei auttanut kuitenkaan arastella, vaan mies toisensa jälkeen kahlasi perässäni rantaveden poikki. Ja kun sitten oltiin jäällä, niin ei muuta kuin kaikki juoksujalkaa Tirroa kohden! Pian olikin tuo noin kilometrin pituinen, vettä lainehtivaa jäätä myöten tehtävä taival katkaistu. Läpimärkinä emme voineet Tirron rannalla pitkää lepohetkeä pitää, vaan pian taas matkaa jatkettiin pitkin Ruotsin-puoleista joen rantaa. Kuusinokalla oli meidän määrä nousta maihin, mutta siellä oli rantavettä noin 300:n metrin leveydeltä, jotenka sinne ei ollut yrittämistäkään. Mutta kun oli sovittu, että vastaanottajat olisivat Kuusinokalla vastassa, täytyi heille tavalla millä hyvänsä viedä ilmoitus, että me yrittäisimme maihin Virtakarissa. Lähdin siis kahlaamaan jäänriitteessä olevaa rantavettä Kuusinokalle, missä tapasinkin vas-

taanottajat. Ilmoitettuani heille aikomuksemme olevan nousta maihin Virtakarissa kahlasin takaisin miesten luo, ja heti lähdimmekin Virtakaria kohden marssimaan. Sinne saavuttuamme vastaanottajat jo olivat paikalla, ja parin rannalle jääneen tukin avulla päästimmekin maihin enempää kastumatta. Sen jälkeen matka jatkui edelleen Haaparannalle, missä miehet sijoitettiin Savukosken matkustajakotiin.»

Rajaoppaitten tapana oli paluumatkallaan käyttää erinäisiä oikoteitä. Sittemmin he alkoivat tulla yli Tornionjoen kävellen Kyläjoelle ja palaten sieltä junassa Kemiin. Usein he kuitenkin saivat opastettavikseen Suomeen pyrkiviä jääkäreitä, ja tällöin koko paluumatka oli tehtävä jäitse. Varsinkin Jokisalo ja Winter saivat alinomaa olla taipaleella, eivätkä suinkaan Aspegréninkaan matkat olleet keveitä.

Niinpä Aspegrén joulukuun 19. p:nä 1915 lähti kuljettamaan erästä 13-miehistä joukkoa, johon kuului m.m. nykyinen jääkärimajuri *Antti Kääriäinen.* Oli Nikolain-päivä, jotenka Kemissä — kuten muuallakin — toimeenpantiin komea juhlavalaistus. Toisten menijäin erikoista huomiota herätti muuan tanakka »lentojätkä», jolla oli jalassa tavattoman risaiset paulakengät ja ison, neliskulmaisen päänsä peitteenä koivistolainen karvareuhka; tämä oli kuitenkin niin rikkinäinen, että pari kolme tukkatupsua tunkeutui »intiaanimaisesti» päälaesta korkeuksia kohti. Mies oli

muuten jo ennenkin nähnyt maailmaa, sillä Kemiin hän oli tullut miltei suoraan Lofotein saarilta oltuaan sitä ennen norjalaisten sillinpyytäjien mukana »laivatimpermannina» Jäämerellä. Tultuaan Suomeen ja kuultuaan, että »jotakin» oli tekeillä, hän oli päättänyt heti liittyä mukaan.

Jääkärimajuri Antti Kääriäinen.

»Eipähän tässä korkeammalta pudota kuin luudalta lattialle», arveli »timpermanni.»

Oli yli kolmenkymmenen asteen pakkanen, jotenka matka oli erittäin työläs. Muuankin hento, nuori ylioppilas oli jo puolimatkassa niin tuvuksissa, että tovereista aina kahden täytyi vuoronperään häntä taluttaa. Lähellä Ruotsin rannikkoa hänen voimansa loppuivat kokonaan, ja hän pyysi, että hänet jätettäisiin jäälle kuolemaan. Silloin toverit ottivat hänet hartioilleen.

Samassa kuului pari laukausta, ja kaksi ruotsalaista sotamiestä ilmestyi rannan suojasta tulijain tielle. Alkoi kuulustelu.

»Keitä olette ja mistä tulette?»

»Olemme suomalaisia ylioppilaita ja tämä tässä on meidän professorimme!» vastattiin viitaten Aspegréniin.

Aikoen ensin ajaa tulijat takaisin jäälle sotamiehet

sitten kuitenkin laskivat aseensa, ja niin lähdettiin Haaparantaa kohti.

Välikohtauksen virkistämänä marssi muiden mukana nuori ylioppilaskin; tanakka Aspegrén, »professori», kulki toisten edellä pitkässä lammasnahkaturkissaan, ja uljaasti teki taivalta Lofotein »laivatimpermannikin». Viimeksimainitun kasvot olivat kuitenkin perinpohjin paleltuneet.

Kuljetettavien alituiset uteliaat kyselemiset tuskastuttivat oppaita. Tavallisesti he vastasivat niihin vain jurosti murahtaen, sillä Suomen puolella kuljettaessa täytyi olla mahdollisimman varovaisia. Toinen oli asianlaita, kun tultiin Ruotsin puolelle; silloin oppaat lauhtuivat laskemaan leikkiäkin poikiensa kanssa.

Erikoisena vastuksena oli se, että Ruotsin rajavartiosotilaat pyrkivät pidättämään miehiämme ja heidän oppaitaan kuljettaen heitä sitten pistinten välissä Haaparannalle. Kysymyksessä oli tosin vain pelkkä sotilaallinen muodollisuus, jotenka pidätetyt kyllä aina pääsivät vapaiksi, usein piankin, jos joku upseeri osui olemaan saapuvilla, mutta toisinaan heidän kuitenkin täytyi tuntikausia seista kadulla tai torilla kaikkien ohikulkijain ihmeteltävinä. Ja kun Haaparannalla sitäpaitsi vilisi urkkijoita, oli selvää, etteivät tällaiset tapaukset olleet etappitoiminnalle eduksi. Rajaoppaat olivatkin näistä pidättämisistä hyvin tuskissaan vaatien, että

etapin johdon ja Ruotsissa olevien etappijääkärien oli koetettava saada ne loppumaan. Epäkohta jonkin verran korjautuikin, kun kaupungin laidasta n.s. Filpuksen mäeltä Saksaan-menijöitä varten vuokrattiin oma huoneisto, josta he — tarvitsematta kulkea kaupungin läpi — huomaamattomasti pääsivät asemalle. Ruotsin rajavartioupseerit joka tapauksessa olivat suomalaisille hyvin suosiollisia. Erikoisen kiitollisesti on mainittava Norrbottenin rykmentistä komennettu rajavartioston päällikkö, majuri *Edgar Ruthberg*, joka oli suomalaisten harras ystävä ja kaikin tavoin auttoi etappijääkäreitämme.

Vaikka Kemin etappi toimikin alituisen ilmitulemis-vaaran alaisena ja vaikka varsinkin marraskuun 20. p:n jälkeen 1915 sattui kaikenlaisia hälyttäviä tapahtumia, jotka koettelivat etappijärjestöön kuuluvien hermoja, niin miestenlähetys kaikesta huolimatta jatkui säännöllisesti. Jäätynyt meri muodosti laajan tien, ja kun sitäpaitsi ennen joulukuun 10. päivää ei satanut luntakaan, niin menijäin jäljet jäivät näkymättömiin. Vähän arveluttavammaksi muodostui tilanne, kun lumi peitti maan ja jään. Mutta kun Kemin rantajäillä liikkui, kuten on mainittu, paljon muutakin väkeä, ei vihollinen vielä tällöinkään saanut salaisuudesta selkoa.

Joulukuun 10. päivän ja joulun välisenä aikana satoi lunta sen verran, että se parahiksi peitti jään,

Jääkärimajuri Heikki Nurmio.

jotenka se vain helpotti jalankulkemista. Tätä »kulkuneuvoa» Saksaan-menijät käyttivätkin jouluun saakka. Vielä Tapanin-päivänä kulki Ruotsiin jalan Jokisalon johdolla 7 miestä, niiden joukossa nykyinen jääkärimajuri *Heikki Nurmio*. Mielenkiintoisessa teoksessaan »*Jääkärin päiväkirja*» hän kuvailee Kemin »Osulassa» vietettyä joulua* ja sen jälkeen suoritettua Haaparannallemenoa:

»Valitus ei auta. Joulu on oltava Kemissä. Illalla koristetaan yhteisvoimin kuusi, ja sen ääressä vietämme toistaiseksi ihmeellisimmän jouluaattomme laulellen, lueskellen ja kertoillen elämästämme toisillemme. Onpa ehditty hommata pieniä lahjojakin. Isäntä on mitä parhaimmalla tuulella. Hän osaa rohkaista alakuloisia ja varsinkin hän on mestari suunnittelemaan tulevaisuutta. Todellakin toimeensa sopiva mies. — —

Joulupäivänäkään ei lähdöstämme tiedetty mitään. — — —

Illalla hämmästyttää isäntä meitä sanoen, että itse poliisimestari tulee kanssamme syömään illallista. — — —

---

* Kun oppaat eivät tahtoneet joulu-iltana lähteä merenjäälle, täytyi Nurmion ja hänen tovereittensa viettää juhlaa Kemissä.

Juuri aloitellessamme astuu ylen pitkä mies huoneeseen. Uteliaasti katselee hän meitä, ja varmaan meidän kasvomme ilmaisevat yhtä avomielistä ihmettelyä. Meille alkaa selvitä monta ennen käsittämätöntä seikkaa tästä salaperäisestä Kemin kaupungista. Osulan aterioita emme unhota milloinkaan.

Arvi Hällfors.

Mutta niistä huolimatta mieli palaa eteenpäin uusiin seikkailuihin ja matkan päämäärää kohti.

Isäntä kuuli sadattelumme, toimitti ne asianomaiseen paikkaan, missä ne tekivät vaikutuksensa. Samana iltana näet aukeaa ovi ja huoneeseen astuu mies, oikea voiman ja terveyden esikuva. Katse tuimana hän tarkastelee joukkoa melkein kuin kenraali nahkapoikia.

— Iltaa, hän lausuu.

— Nyt pojat istutte kauniisti kiikissä, uhkailee isäntä.

Mutta sitten tuo mies, maisteri Hällfors, itse alkaa puhua, ja hänen puheensa soi kuin ihana musiikki hermostuneissa korvissamme:

— Huomeniltana, pojat, lähdetään rajan yli. Laittautukaa matkavalmiiksi kello 4:ksi. Tulen silloin teitä noutamaan.

Erinomaista!

Tuntuu perin turvalliselta. Jos tuo mies on hom-

missa mukana, saattaa uskoa, että asioista tulee hyvää. Pohjolassa näyttää olevan joka paikalla oikea mies.

Samana iltana saapuu uusi tulokas ja matkallelähtijä, saapuu kuin tuulispää ilman minkäänlaisia tuntomerkkejä, tempaa siinä 8:n aikaan oven rivakasti auki, astuu huoneeseen yllään muhkeat turkit, lapikkaat jalassa ja pitkä sikari hampaissa savuamassa. Ulkoa kuuluu hevosen korskuminen. Tulija on nousuhumalassa, komea, pitkä poika. Hän hypähtää tasajalkaa permannolle ja hihkaisee.

— Iltaa pojat, tekö olette niitä Saksaan-menijöitä? No — — mutta mitäs te töllistelette. Minä — — minähän tulen mukaan. Sikarit suihin, pojat!

Hän lyö aimo sikarilaatikon pöytään, ja me »panemme sikariksi».

Sitten uusi tulokas oikein aito pohjalaisesti rehennellen melkein yhteen hengenvetoon kertoo koko elämäkertansa pääpuitteet.

— Ei minun, pojat, tarvitse työtä väännellä. Minun mammallani on kaksi taloa, hän lopettaa.

— Onko maisteri Hällfors käynyt teitä tapaamassa?

— Ei ole, vastaamme varovasti.

— Vai ei, sepä merkillistä. Minä lähden heti hänen luokseen, intoilee pohjalainen. Hän lähtee viheltäen ulos. Jäämme odottamaan. Tuollaisia poikia siellä alhaalla tarvitaan.

*

Tuli Tapanin-päivä ja viimeiset matkavalmistukset tehtiin. Aika tuli pitkäksi hämärää odotellessa siinä 7:n miehen voimalla. Kello 3:n tienoissa isäntäkin alkoi hoputella. Hän varustaa vielä viimeiseksi hyväksi työkseen miehet sopivilla vaatteilla, sukilla ja villapaidoilla.

Tunnin kuluttua maisteri Hällfors saapuu tavaten kaikki täysissä naparetkeilijän tamineissa, karvalakki korvilla, suuret villavuoriset kintaat kädessä.

— Nyt lähdetään parittain noin 50 metriä välimatkaa pitäen, ettemme herätä huomiota kaupungilla, hän selittää.

Viimeisen kerran puristamme isännän miehekästä kättä jäähyväisiksi.

— Onnea matkalle, pojat, ja tervetuloa takaisin!

— Hyvästi! Tulemme Kemin kautta ja »Osulassa» syödään taas juhlapäivälliset.

Parittain hiivimme Kemin autioita katuja meren rantaa kohti. Rinta sykkii rajusti. Levottomuus hiipii mieleen. On ratkaiseva hetki. Tähän asti on aina ollut mahdollisuus palata takaisin, jättää vaikka sikseen koko seikkailu, ellei se miellytä. Mutta nyt pian astumme rajan yli, ja paluu on mahdoton.

Kokoonnumme erääseen pimeään rantalatoon. Sieltä miesjoukko alkaa hiljalleen ponnistella aukean, lumisen jäätikön yli länttä kohti. Hällfors jättää joukkonsa Jumalan haltuun.

— Kulkekaa suoraan merelle. Opas kyllä saavuttaa teidät!

Astumme arasti eteenpäin, kuunnellen ja vilkuillen iltahämärään. Olemme kohta jo kilometrin päässä rannasta, mutta opasta ei kuulu. Levottomuus kasvaa. Pitääkö jo lähteä ilman opasta jäätikköä samoamaan.

Viimeinkin hanki suhahtaa. Illan hämärästä ilmestyy valkea haamu suksilla, asettuu jonon etunenään selittäen lyhyesti:

— Minä olen opas.

Tarkastelemme uteliaasti tulijaa. Mies on puettu valkoisiin liinahousuihin ja lammasnahkaturkkiin. Päässä hänellä on jäniksennahkainen lakki, joten miestä ei lunta vasten hämärässä voi paljonkaan havaita. Nyt hänelle satelee uteliaita kysymyksiä.

— Miten pitkä tämä matka oikein on?

— Mennäänkö sisä- vai ulkoreittiä?

— Mitä saaria nuo ovat?

Opas jättää yksinkertaisesti kysymykset vastaamatta, murahtaa vain jurosti jotakin, mitä kukaan ei ymmärrä. Äänettömyys tarttuu meihinkin. Alamme aavistaa aseman vakavuutta. Hiljalleen joukko taivaltaa lähisaaria kohti, jotka mustina kuin ukkospilvien longat häämöttävät etäällä lumen peittämän aavan keskellä. Pieni valontuike sieltä joskus kuin kiihoittaa ponnistelemaan. Vinha tuuli puhaltaa pyryä selkään mennen luihin ja ytimiin. Vauhti kiihtyy.

Oikealta kuuluu kapsetta.

— Seis! opas komentaa virittäen revolverinsa. Seisomme hiljaa kuin hiiret kuunnellen. Heinäkuorma lipuu ohi. Taas eteenpäin.

Mitä kauemmaksi ehditään, sitä rauhallisemmaksi käy opas. Alkaa jo puhellakin rinnallaan astuville.

— Ei tämä vielä mitään ole, vasta rajanylimeno on vaarallista leikkiä.

— Mitähän siitä tulisi, jos tapaisivat?

— Lyijyä!

— ? ? ? ? ? ?

— Ennen kohtaamistamme, opas kertoo, sain kiertää koko Kemin. Santarmi ja sotilas seurasivat kintereilläni. Täytyi mennä aivan vastakkaiselle puolelle kaupunkia ja sieltä pääsin kiertämään tänne seuraajat eksytettyäni. Siksi tulin näin myöhään!

Matka käy Kuusiluodon sahan ja mantereen välistä. Sahan tulet loistavat lämpöisinä, viimeisinä tervehdyksinä synnyinmaasta. Röytän valot alkavat näkyä. Siellä valvovat tullimiehet ja santarmit. Yht'äkkiä kirkas valovirta kaartuu meitä kohti.

— Muodostakaa rivi, miehet rinnakkain! opas komentaa. Käskyä noudatetaan. Kuljemme yhdessä rivissä käsikynkkää, ja Röytässä valonheittäjämiehistö voi nähdä vain yhden mustan pilkun liikkuvan ulapalla.

Mitä kauemmas aavalle tulemme, sitä jäätävämmäksi käy tuuli. Opas muuttuu jälleen harvapuhei-

seksi, levottomaksi, hiihtää usein kymmeniä metrejä edellä. Jalkamiehet ponnistavat voimiaan pysyäkseen kintereillä.

— Älkää käykö niin kiivaasti, opas jälleen ärjäisee, kulutatte voimanne ettekä jaksakaan perille. On tänne merelle miehiä paleltunutkin.

Kylmästä viimasta huolimatta hikoilemme, ja väsymys alkaa tuntua jäsenissä. Mutta mikään ei auta, eteenpäin on pyrittävä.

— Mitä nuo kaukaiset tulet oikealla ovat? yritän kysellä.

— Ovatpahan vain tulia, opas murahtaa.

— Onko tuo rantaviiru vielä Suomea?

— Mitä te sillä tiedolla teette?

Taas kuljetaan ääneti. Mutta kaukana oikealla syttyy valo valon rinnalle. Siellä avautuu laaja laakso täynnä kimaltavia tulia.

— Onko tuolla jo Haaparanta? kysyy eräs tovereistani.

— Ei likikään. Tornio se vasta on.

Lämmin tunne käy sydämessä. Tuolla on siis viimeinen niemeke Suomen rantaa! Vähitellen sekin jää jäljelle, häipyy yhä kauemmas — katoaa pimenevään yöhön. Mutta samalla syttyy lännessä uusia kirkkaita valoja.

— Haaparanta! riemuitsemme.

— Nyt nopeaan! opas huutaa.

Juoksujalkaa ponnistamme eteenpäin. Opas suksillaan kiitää kaukana edellä. Noin kilometrin juoksemme, hengitys kiihtyy, rinta huokuu raskaasti. Jalat tuntuvat horjuvan.

Kaukana korkean jääröykkiön juurella opas seisoo odotellen, hymyillen.

— Nyt saatte panna maata ja levätä! hän sanoo. Toistamista ei tarvittu. Pian kaikki miehet makaavat jäällä. Rinnat aaltoavat ankaran, pitkän juoksun jälkeen. Tuntuu kuin nouseminen olisi mahdotonta. Haluttaa iäksi jäädä tähän jääröykkiön juurelle, unohtaa kaikki!

Kaukana loistaa yhtenä valomerenä Haaparanta. Olemme Ruotsin puolella, vapaassa maassa. Santarmien kivääriinluodit eivät täällä uhkaa. Kasakat pamppuineen ja piikkeineen ovat kaukana. Olemme vapaat!

Siinä lepäävät Suomen nuorukaiset, kodittomina maanpakolaisina vieraan rannan jäällä kauan ja ääneti katsellen korkeuteen tähtitaivasta ja sen alla kiitäviä läpikuultavia pilvenhattaroita — muistelevat kotiaan, menneitä rauhan ja onnen päiviä, ja moni kaipauksen huokaus pusertuu rinnoista pakkasyöhön.

— Jokohan taas jaksettaisiin lähteä? kyselee opas hymyillen. Mies, *Jokisalo* nimeltään, on kuin uudestaan syntynyt, puhelias, vilkas ja hyvänsävyinen ihminen. Nyt hän selittelee rantaseudun nähtävyyksiä.

— Tuolla on huviloita, tuolla tullimiesten majat j.n.e.

Raskasta on nousta liikkeelle, jalat puutuneet, turvonneet kiivaasta kävelystä ja uupumuksesta. Ne liikkuvat kuin jäätyneitä puupölkkyjä pitäisi perässään laahata, mutta ne liikkuvat kuitenkin, ja Haaparanta kasvaa edessämme.

Ensimmäisten majojen luona kohtaamme ruotsalaisia tullimiehiä.

— Onko kiellettyä tavaraa mukana? he utelevat. Jokisalo selittää tavarain laadun ja pienten matkalaukkujemme sisällön. Ja siinä vasta huomataan, että eräs innokas musiikkimies ei ollut hennonut luopua viulustaan, vaan oli kuljettanut senkin mukanaan toivoen saavansa raskaina hetkinä sen sävelistä lohdutusta.

— No olen minä nähnyt jos jotakin tänne tuotavan, mutta en vielä viulua, nauraa oppaamme.

Satamassa on ruotsalainen sotilaspatrulli vastassa.

— Mitä miehiä te olette? kysyy aliupseeri tiukasti.

— Työmiehiä.

— Missä asutte?

— Savukosken talossa, vastaa opas arvelematta.

Sotilaat tarkastelevat kutakin kiireestä kantapäähän, asettuvat joukon ympärille.

— Eteenpäin mars!

Ensi kerran elämässämme olemme vankeja. Joka puolella on kivääriniekka sotilas. Haaparannan ka-

duilla on vilkas liike. Ihmiset palaavat teatterista, joukossa upseereja, sirot valkeat karvalakit päässään. Pari uteliasta miestä astuu luoksemme.

— Oletteko suomalaisia, mihin te menette? kysyy paksuturkkinen herrasmies. H:n pitäjän nimismies, kuiskaa toverini. Kukaan ei vastaa. Tungetteleva vieras yrittää kysellä uudelleen.

— Pois, vankien kanssa ei saa puhella, ärjäisee sotilas.

Saavumme Savukosken taloon. Pari sotilasta jää portille. Aliupseeri seuraa porstuaan, missä isäntä jo odottaa.

— Tunnetteko näitä miehiä? kysyy aliupseeri epäillen.

Isäntä tarkastaa meitä hymyillen.

— Tottahan toki nämä miehet tunnetaan. Ne ovat meidän työmiehiämme.

Ja sitten marssimme helpotuksesta huokaisten lämpimään huoneeseen. Pari nuorta neitosta hypähtää sisälle katsellen säälien tulijoita.

— Poikaparat tämmöisellä pakkasella! Mutta nyt saattekin lämmintä teetä ja ruokaa, he lohduttelevat.

Yöllinen ateria maistuu mainiolta, huoneen lämpö raukaisee jäseniä. Jokisalo on loistavalla tuulella. Hän kertoo leveästi monista retkistään ja seikkailuistaan Pohjanlahden aavoilla jäätiköillä.»

*

Kun joka tapauksessa oli varmaa, että jäitse varsin pian saatettaisiin liikkua vain hiihtämällä, niin etappijärjestö ryhtyi jo ajoissa hankkimaan sekä suksia että paulakenkiä. Tämä ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä tarvittiin satoja pareja kumpiakin, ja venäläiset olivat sotatarpeita silmälläpitäen anastaneet koko suksiteollisuuden, ja melkein kaikki kenkätehtaatkin työskentelivät pelkästään armeijan laskuun. Viskaali *Kaarlo Hällforsin* välityksellä saatiin sentään Oulusta aluksi noin 100 paria suksia ynnä suurehko määrä suksisauvoja, varpaallisia ja mäystinkumeja sekä myöskin paulakenkiä, joita viimeksimainittuja liikemies Eino Gallenius kenkätehtaastaan toimitti lisää. Kuultuaan, että Akkumusjoen varrella asuvat Kemin pitäjän talolliset tekivät suksia Venäjän armeijan tilauksesta, Hällfors lähti toisena joulupäivänä sinne. Heti hän sieltä saikin suksia toistakymmentä paria, ja myöhemmin niitä tuli vielä jonkin verran lisää.

Myöskin Ylitorniolta ja Oulaisista suksia tilattiin, mutta niistä saapui vain osa ja nekin vasta aivan viime tingassa. Sitäpaitsi koottiin Kemin kaupungista suksia niin paljon kuin niitä vain irti saatiin. Tässä työssä etappia avustivat, paitsi paikallisoppaita, myös Möylyn-miehet, sellaiset kuin *Frans Tiura, Onni Kemppainen ja Akseli Korpelainen.* Kun vielä Tornion etappi toimitti Kemiin joukon Haaparannalle kasaantuneita suksia, saatiin näitä pohjolan tärkeitä liikku-

misvälineitä kokoon kaiken kaikkiaan juuri sen verran, että niiden avulla Kemin kautta vielä tulevat miehet voitiin lähettää rajan yli.

Kun osa suksista, varsinkin maaseudulta hankitut, olivat tervaamattomia, otti Ajoksen jääkärikämpältä meille entuudestaan tuttu poikanen, Jaakko Jokisalo ne tervatakseen ja muutoinkin kuntoon laittaakseen. Kun paulakenkiä ja mäystinkumeja oli riittämättömästi, täytyi osan Saksaan-menijöistä hiihtää taipaleensa ilman kumeja ja tavallisin jalkinein. Suksissa tosin oli takaremmit, mutta tällainen hiihtäminen oli sittenkin varsin tukalaa.

Suksikulun tultua käytäntöön ei suurehkoja miesryhmiä enää voitu lähettää matkaan suoraan »Osulasta», sillä sehän olisi luonnollisesti heti herättänyt huomiota. Tämän vuoksi täytyi menetellä siten, että jäälle-opastajat ottivat tarpeellisen määrän suksia kukin kotipihalleen, missä ne pantiin sopivaan paikkaan. Sen jälkeen he kävivät noutamassa ryhmänsä »Osulasta», toivat sen suksien luo ja sitten johtivat miehensä kaupungin alueelta sovittuun yhtymäpaikkaan jäälle. Yhtä salaisesti kuin maan ollessa paljaana ei miehiä kuitenkaan enää voitu opastaa. Huolta etappijärjestölle tuotti ensi alussa sekin, ettei jäällä vielä toistaiseksi ollut suksenlatuja. Jos Saksaan-menijät olisivat puhtaalle lumelle hiihtäneet selvät ja suorat Ruotsinlatunsa, niin tietysti saaristossa liikkuvat venäläiset

rajavartiat olisivat ne huomanneet. Tämän takia päätettiin asia Lehdon ja Saartolan ehdotuksesta järjestää siten, että urheiluseura »*Kunto*», johon useimmat paikallisoppaat kuuluivat, toimeenpanisi jäällä hiihtokilpailun. Niin meneteltiinkin, ja kyllä Kemin edustalle silloin latuja syntyi. Tapaus herätti aktivistipiireissä mielenkiintoa Kemin ulkopuolellakin. Helsingissä juttu kierteli sellaisena, että kysymyksessäoleva hiihtokilpailu oli toimeenpantu Saksaan-menijäin kesken ja että nämä olivat hiihtäneet suoraan Ruotsiin! — Niinhän nämä oikeastaan tekivätkin, vaikkakin *se* »kilpahiihto» tapahtui yön pimeydessä — ja palkinnot jaettiin vasta parin vuoden perästä Vaasan torilla!

Kuten myöhemmin lähemmin kerromme *, joutui etappi erään hälytyksen johdosta olemaan joulukuun 15. päivän jälkeen muutamia päiviä katkenneena. Kun toiminta sitten jälleen alkoi, rupesivat seisauksen vaikutukset ilmeisesti tuntumaan. Värväystä oli tietysti yhteen menoon jatkettu, ja tällöin purkautui etapin tilapäisen katkeamisen aiheuttama pato. Marraskuun puolivälistä lähtien oli sitäpaitsi itse värväyskin asteittain yhä tehostunut ja joulukuun puolivälin jälkeen, jolloin ylioppilaat palasivat Helsingistä kotipuoleensa, värväreitten ja samalla myös värvättyjen lukumäärä kasvoi huomattavasti. Vähän aikaisemmin oli levinnyt väärä huhu, että ylioppilaita ei muka enää

* Katso sivulle 272!

haluttukaan »alhaalle». Tämän tiedon oikaisi marraskuun lopulla 1915 Helsinkiin saapunut joukkueenjohtaja *Aarne Sihvo*, joka piti säihkyviä puheita eri ylioppilasosakuntiin kuuluville saaden värväysinnon ja menohalun hereille. Sihvon rohkea ja innostava esiintyminen Helsingissä ja Itä-Suomessa vaikutti varmaan sen, että Saksaan-lähtevien ylioppilaidenkin joukko lisääntyi huomattavasti. Varsinkin heti joulun jälkeen alkoi Saksaan-menijöitä saapua Kemiin runsaammin kuin miltei koko aikana. Pimeä meren selkä »nieli» joukon toisensa jälkeen.

Jääkäri-kenraalimajuri Aarne Sihvo.

Näissä jännittävissä, työtä ja vaivaa kysyvissä puuhissa kului etappijärjestön miesten aika. Varsinkin Hällfors oli ahtaalla, kun hänen uskollinen työkumppaninsa Pietilä makasi sairasvuoteella kykenemättä ottamaan osaa siihen tuliseen, kiireiseen työhön, mikä etapin miehiä juuri tähän aikaan kovasti koetteli. Mutta kukin päivä kantoi kuormansa, ja yötä seurasi aina uusi aamu. Näin päästiin loppiaisaattoon, tammikuun 5:nteen 1916.

Silloin oli Kemissä Saksaan-pyrkijöitä enemmän

kuin koskaan ennen, nimittäin kokonaista 44 miestä. Tämäkin todistaa, että miestulva oli todella suuri. Voimme näin ollen arvata, että Kemin etapin miehillä oli täysi työ koettaessansa saada Saksaan-menijät nopeasti pois kaupungista. Ja vaikka olikin loppiaisaatto, oli heidät kaikin mokomin lähetettävä taipaleelle. *

Allu Jokisalo, tuo vanha möylyläinen, joka oli jo yli kolme kuukautta yhtämittaa ollut näissä sangen rasittavissa, voimaa ja rohkeutta kysyvissä etappitoimissa, suostui lähtemään oppaaksi. Mutta suksia ei parhaallakaan tahdolla saatu kokoon kuin ainoastaan 25 paria. Puuttui siis 19 paria. Silloin joku jäälle-ohjaajista ehdotti, että, kun muut keinot eivät auttaneet, tarvittavat sukset otettaisiin ilman muuta talojen pihoista. Niin päätettiinkin tehdä. Kuitenkin oli jokaisen ehdottomasti pantava muistiin, mistä pihasta hän sukset otti, jotta niiden hinta voitaisiin myöhemmin suorittaa niiden omistajille. Nuo etapin hallussa olevat 25 suksiparia ynnä pihoista saadut sukset jaettiin sitten tasan ohjaajien kesken, ja kukin vei omansa pihamaalleen. Kahdeksan suksettomaksi jäänyttä miestä lähetettiin menemään Kaakaman ja Tornion kautta.

Kun kaikki oli järjestyksessä, kokoontuivat ohjaajat »Osulaan», missä Hällfors tavalliseen tapaan jakoi miehet heidän keskensä. Sitten lähdettiin useissa

* Katso sivulle 288!

ryhmissä eri pihoilta jäälle, Selkäsaaren eteläpäässä olevan huvilan luo, minkä Jokisalo oli määrännyt yhtymäkohdaksi. Hänen tarkoituksensa oli hiihdättää pojat Selkäsaaren ympäri ulointa tietä suoraan Ruotsin rajan poikki ja sitä pitkin perille saakka. Tämän hän katsoi välttämättömäksi osaksi joukon suuruuden tähden, osaksi siitäkin syystä, että Suomen saaristossa tähän aikaan risteili ratsastavia sotilasvartioita. Menemällä rajan poikki tarpeeksi etäältä hän arveli voivansa välttää näiden huomion.

Sovittuun aikaan klo 6 ip:llä kaikki ryhmät olivatkin perillä määräpaikassa, missä Jokisalo jo odotti tulijoita. Hän oli ilmeisesti hermostunut, ja ennenkuin Hällfors edes ehti tarkastaa, olivatko kaikki miehet mukana, Jokisalo lähti hiihtämään, lyhyeen tapaansa ilmoittaen, että niiden, jotka halusivat matkaan, oli seurattava perässä. Kehoitusta noudatettiin heti, ja jono levisi pitkäksi harvaksi riviksi. Kunkin ryhmän viimeisenä oli tullut yksi sukseton mies; näille ohjaajat luovuttivat omat suksensa. Vaatetuksen puolesta huonoimmin varustautuneille he antoivat rukkasensa, vieläpä vaihtoivat lakkinsakin. Jättäessään joukon viimeisimmälle omat, rakkaat koulupoika-aikaiset suksensa Hällfors kysäisi, mikä tämä oli miehiään.

»Viinuri — hotellista * Viipurista», kuului vastaus.

»Mene hyvällä onnella!» sai kysyjä sanoneeksi.

* Hotellin nimi jäi kuulematta.

Arvi Hällfors.

Ja niin painui tämäkin Suomen-mies Pohjanlahden yöhön.

Ohjaajat palasivat lumessa kahlaten eri teitä kaupunkiin.

Väsyneenä ja alakuloisena Hällfors saapui asuntoonsa. Tänään oli miehet vielä saatu menemään, mutta miten kävisi huomenna ja sitä seuraavina päivinä! Etapilta puuttui suksia ja kenkiä, siis kaikkein välttämättömimpiä kuljetusvälineitä. Tilattuja suksia oli odotettu ja odotettu, mutta niitä ei ollut saapunut. Hällfors meni iltajunan tulolle asemalle kertoaksensa huolistansa Lindqvistille ja kuullaksensa, olivatko tavarat vihdoinkin tulleet. Ja Oulusta olikin saapunut laatikko kenkiä ja kumeja sekä Oulaisista suurehko määrä suksia. Tilanne alkoi siis jälleen näyttää toivorikkaalta. Paluumatkalla Hällfors poikkesi »Osulaan» saaden tietää, että iltajunassa oli saapunut taas kymmenkunta miestä. Päätettiin kuitenkin odottaa vielä seuraavan illan »saalista» ja vasta senjälkeisenä päivänä lähettää matkalle suurehko joukko.

Mutta seuraava päivä toikin tullessaan vakavia viestejä. Jokisalo palasi ja kertoi muutamien miesten häipyneen tietymättömiin. Hän oli hiihtänyt suunnittelemaansa ulompaa tietä, mutta se oli osoittautunut liian pitkäksi. Hiihtoon tottumattomista miehistä oli

toinen toisensa jälkeen alkanut uupua. Lopulta jono oli venynyt noin kilometrin pituiseksi. Jokisalo oli hieman kärsimättömänä odottanut miehiä. Viimein hän oli ilmoittanut, että heidän mikäli mahdollista oli hiihdettävä hänen mukanaan, mutta suuressa joukossa oli huonojakin hiihtäjiä. Kun Jokisalo oli saapunut Ruotsin puolelle, oli hän odottanut miehiä hyvän aikaa, mutta niitä ei ollut tullut perille kuin 31. Viisi miestä oli siis haihtunut joukosta. Kaksi näistä oli kuitenkin saapunut myöhään aamulla latua pitkin laahustaen. Yhden oli Jokisalo jo aikaisemmin luullut nähneensä kääntyvän sivulle ladulta ja lähtevän hiihtämään *Kuusiluodon* sahalta näkyviä tulia kohti. Toinen mies taas oli niinikään äkkiä poikennut ladulta Tornion *Röytän* paikkeilla alkaen sitä kohden hiihtää. Jokisalo ei kuitenkaan ollut katsonut voivansa mennä käännyttämään näitä, sillä hänellä oli ollut mielessä tuon suuren joukon kohtalo; sitä hän ei parin miehen tähden ollut voinut panna vaaralle alttiiksi. Röytän tienoo olikin ankarasti vartioitu ja sen takia kartettava paikka. — Lähimpänä olleet olivat kertoneet, että viimeksimainittu mies oli poikettuaan ladulta hetken perästä päästänyt vihlovan huudon ja kaatunut hankeen. Aamulla Jokisalo oli Haaparannalla saanut tietää, että Röytän edustalta oli löydetty sydänhalvaukseen kuollut mies. Tällä oli ollut taskussaan tamperelaisen monttöörin *Niilo Koskisen* nimelle kirjoitettu matkalupato-

distus* ja yllään kaikesta päättäen Kemin etapin hankkimat varusteet. — Viidennen miehen häviämisestä Jokisalolla ei ollut ollut aavistustakaan — eikä voinutkaan olla, kuten myöhemmin saamme kuulla. Kuusiluotoon päin poikenneen hiihtäjän retki ja sen tarkoitus selviää niinikään edempänä. **

Nämä eivät olleet hyviä uutisia. Olihan näet pelättävissä, että venäläiset Röytän edustalle kuolleen Saksaan-menijän jälkiä seuraten pääsisivät sille suurelle kantaladulle, joka johti Selkäsaaren taakse. Jos näin kävisi, niin silloin voisi koko etappi tulla ilmi. Ei tiedetä, käyttivätkö rajavartiat tätä tilaisuutta hyväkseen, mutta joka tapauksessa ukkospilviä rupesi kertymään Kemin aktivistien uhaksi. Alakuloista tuntua lisäsi tietysti sekin, että kaksi opastettavista oli keskeyttänyt matkansa; oli täysi syy epäillä senkin kään-

* Kemin »*Perä-Pohjalainen*» julkaisi tammikuun 8. p:nä 1916 tapahtumasta seuraavan uutisen:

»*Jäälle kuollut.* Loppiaisaamuna löydettiin Aapakarin rannalta meren jäällä Alatorniolla muuan nuori mies kuolleena suksillaan. Miehen toinen jalka oli vielä kiinni suksen jalkahihnassa, joten äkillinen kuolema näyttää yllättäneen miehen hiihtäessä. Kun vainajan kasvot olivat käyneet mustiksi, niin arvellaan, että halvaus on tehnyt hiihtäjästä lopun. Hänen taskuistaan tavatuista papereista on käynyt selville, että vainaja on monttööri Niilo Koskinen Tampereelta.»

Kun kuitenkin Niilo Koskinen jääkäriluettelon mukaan saapui Lockstedtin leirille tammikuun 9. p:nä 1916, niin on selvää, että jäälle kuollut mies ei ollut mainittu Koskinen. Kuka hän oli, sitä ei tämän kirjoittaja ole saanut selville.

** Katso sivulle 309!

tyvän onnettomuudeksi, niinkuin sitten tapahtuikin. Eipä ollut näin ollen ihme, että masennus ja huolestunut mieliala pyrkivät saamaan valtaa etappijärjestön jäsenissä. Kaiken kukkuraksi Juho Heiskanen — juuri yllämainituista syistä — kieltäytyi loppiaisen jälkeen enää vastaanottamasta miehiä »Osulaan». Etappi oli siis taas toistaiseksi katkaistava ja siitä ilmoitettava sekä A. K:lle Helsinkiin että myös Kemiin matkallaoleville »alasmenijöille». Viimeksimainitun tiedoituksen piti tapahtua siten, että Peräpohjolan-junan lähinnä veturia olevan kolmannen luokan vaunun oven sisäpuolelle — joskus myös W.C:n oven sisäpuolelle — oli kiinnitettävä Oulun asemalla punainen 10:n pennin postimerkki.

Loppiaisaattona saapuneet miehet päätettiin kaiken varalta lähettää edelleen jo loppiaispäivänä. Tämän miesjoukon opasti rajan yli Konsta Aspegrén. Ja huolimatta tiedoituksesta, että tie oli tukkeutunut, Kemiin saapui vielä muitakin menijöitä.

Niinpä tammikuun 8. p:nä 1916 m.m. ylioppilaat *Erkki Raappana* ja *Werner Wiklund* (nykyään jääkärimajureita) lähtivät Oulusta pohjoista kohden. Muille varoitukseksi Raappana liimasi postimerkit entisten lisäksi vielä mainitun vaunun W. C:nkin oveen arvellen, että asianomaiset ne siitä paremmin huomaisivat. Pojat istuivat kolmannen luokan vaunussa, missä oli 16 vilkasta ja iloista Karjalan ja Savon poikaa,

Jääkärikapteeni Viljo Brander.

m.m. *Viljo A. Brander*, *Vilho Leväinen*, *Eino Suhonen*, *A. Heikki Ahlroth*, *Urho Heikkinen*, *Emil Suni*, ja *H. H. Turunen*. Raappanan ja Wiklundin haastellessa keskenään tuli heidän luoksensa karjalaisten joukosta nuori Viljo Brander kysyen viattoman näköisenä:

»Saksaanko te menette?»

»Emme», oli kylmä vastaus.

»Kyllä te menette sinne, kyllä minä tiedän — sinne minäkin menen».

Nuoren pojan avomielisyys sekä arvelutti että huvitti oululaisia. Saksaan-kulkijat näyttivät tuntevan toisensa jo pelkästään kasvojen ilmeistä ja muusta olemuksesta.

Postimerkkitiedoitus teki tehtävänsä. Miehet alkoivat tippua junasta. Mikä jäi Simoon, mikä Maksniemeen, mikä minnekin. Mutta *Viljo Brander* oli niin kiintynyt oululaisiin veljiinsä, että hän pysyi uskollisesti paikallaan.

»Väärällä passilla minä olen tänne saakka tullut ja kyllä minä sillä Kemissäkin pärjään», hän vain arveli.

Raappana ja Wiklund pääsivät ilman tarkastusta, kun he näyttivät olevan kemiläisten tuttuja, mutta Branderin täytyi käydä tavallisen kiirastulen läpi. Kun hän tuli rajavartiosotilaan pöydän eteen, niin hän

löi ensiksi rukkaset lattiaan; sitten hän aukaisi takkinsa, kaksi päälletysten olevaa risaista takkia, pisti napin virkaa toimittavan lukkoneulan huultensa väliin ja alkoi kaivella passiansa. Vihdoin hän sen löysikin ja selviytyi kuin selviytyikin ehein nahoin rajavartioista. Näiden päähän ei näet voinut pälkähtää epäillä tällaista resupekkaa, joka ei näyttänyt kiireestä mitään tietävän. — Kemissä pojat sitten odottelivat kaksi päivää sijoittuneina varmoihin taloihin. Välille jääneet miehet saapuivat myös vähin erin Kemiin, jotenka lähteviä oli lopuksi kaikkiaan 16 miestä.

Jääkärimajuri Erkki Raappana.

Tällä kertaa Saartola järjesti lähetyksen, sillä Hällfors oli matkustanut Helsinkiin ja Pietilä oli vielä heikko. Raappana, joka hyvin tunsi Kemin, otti kuljettaakseen jäälle sovittuun yhtymäkohtaan 5 poikaa. He hiihtivät Maantiekatua pitkin luoteeseen aikoen mennä suoraan peltojen yli rantaan. Mutta Maantiekadun päässä he yht'äkkiä huomasivat, että kolmimiehinen sotilaspatrulli oli tulossa Rantakatua pitkin. Raappana hiihti edellä kovaa vauhtia alamäkeä eikä enää voinut muuttaa suuntaa, vaan laski ensimmäisen patrullisotilaan suksien päällitse. Mutta muut kääntyivät Karihaaraan päin, suunnaten sitten kulkunsa, rantaradan yli pääs-

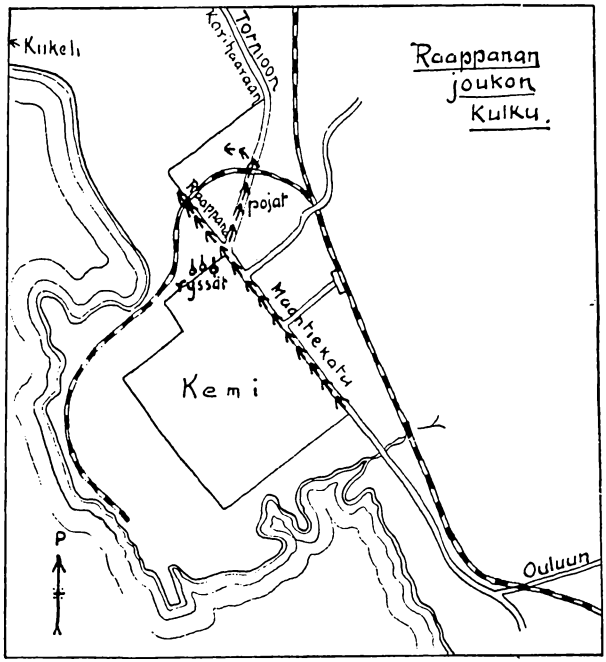

tyään, Kiikelin saarta kohti. Raappana jätti pojat sinne palaten etsimään erästä Sortavalan poikaa, joka oli eksynyt muusta joukosta jääden harhailemaan rantaradan tienoille. Kun hän ei tätä löytänyt, palasi hän miestensä luo. Toisen ryhmän ohjaajana oli paikallisopas *Niilo Posti.* Hän vei miehensä Raittiusseurantalon ohi. Kun ryhmä pääsi jäälle, ammuttiin sitä kohti kaksi laukausta. Kolmannen ryhmän vei Saartola Hahtisaaren vahtipaikan sivu. Jäältä palat-

tuaan hän löysi eksyneet ja kaupunkiin saapuneet miehet ja vei heidät jäällä jo kulkevaan joukkoon saavuttaen tällä kertaa rajaoppaana olevan *Kalle Winterin* ja tämän miehet noin 10 km:n päässä Kemistä.

Oli aika pakkanen ja merellä sumua. Täikön karilla, 5 km Kemistä länteen, liikkui venäläisiä rajavartioita. Ne sivuutettiin onnellisesti. Röytän tienoilla huomattiin taas venäläisiä, joilla oli mukanaan vimmatusti haukkuvia pystykorvakoiria. Sumu verhosi kuitenkin kulkijat suojiinsa. Valkoiset paidat yllään Raappana ja Winter hiihtivät tarkastamaan patrullin kierrosta saapuen aivan sahan rantaan. Kun he huomasivat, että sotilaat olivat tarpeeksi kaukana, palasivat he takaisin, ja Winter komensi matalalla äänellä: »Nyt!» Niin hiihdettiin pyrynä rajaa kohti ja sen yli.

Edellämainittujen Karjalan ja Savon poikain joukosta olivat m.m. *Heikki Ahlroth* ja *Viljo Leväinen* jääneet — postimerkkitiedoituksen huomattuaan — Olhavan asemalle, mistä he sitten seuraavana päivänä jatkoivat matkaa junassa saapuen Kemiin tammikuun 9. p:n illalla tiellä yhdyttämiensä *Frans Herman Ilomäen* ja *Selim Mäkelän* seurassa. He majoittuivat Lappalaisen matkustajakotiin, mutta menivät heti tapaamaan »Osulan» Heiskasta, joka tunnusmerkit oikeiksi huomattuaan ystävällisesti ilmoitti Kemin reitin olevan tällä kertaa tukossa; hän kehoitti miehiämme odottamaan pari päivää toivoen ylikulun jollain ta-

voin järjestyvän. Kun näin ei kuitenkaan käynyt, niin Heiskanen neuvoi heitä pyrkimään rajan yli Torniosta käsin. Miehemme matkustivatkin Tornioon asettuen asumaan Pettersonin matkustajakotiin. Siellä he joutuivat erään virolaisen kapteenin pariin, joka tuntui olevan hyvä mies ja kova venäläisten vihaaja.* Mäkelä lyöttäytyikin tämän seuraan, vaikka Ilomäki varoitti toveriaan. — Kun miehillämme ei ollut Tornion etappijärjestölle esitettäviä suosituksia, niin he koettivat neljän päivän aikana ominpäin pyrkiä rajan yli. Kääntyivätpä he tässä tarkoituksessa m.m. erään parturiliikkeenpitäjän puoleen, mutta ei tämänkään onnistunut heitä saattaa yli. Sitten Ilomäki tapasi erään puujalka-äijän, joka niinikään lupasi poikia auttaa. Hän neuvoi heidät erääseen mökkiin, mikä sittemmin osoittautui olevan mitä kurjimman riettauden ja salakuljetuksen pesäpaikkoja. Kun he illalla saapuivat tuohon sovittuun paikkaan, erään saunan luona olevalle mökkirähjälle, tuli sieltä heitä vastaan vanhahko, jonkin verran »liikutetussa tilassa» oleva eukko tiedustellen, mitä he olivat miehiään ja mihin he pyrkivät. Saatuaan tietää heidän haluavan päästä rajan yli eukko ilmoitti mökissä olevan joukon miehiä, jotka aikoivat aamuyöstä lähteä Ruotsiin väkijuomia y.m. tavaraa noutamaan. Näin puhein hän johti Saksaan-menijät mökkiin.

* Nähtävästi kapteeni Kokk, jonka aikaisemmin olemme tavanneet Kemin rajavartioston päällikkönä. (Katso sivulle 108).

»Mitä miehiä te olette?» tiuskaisi heti eräs mies tervehdykseksi. »Puukko sydämeen, jos vain ilmiannatte!»

Asia selvisi kuitenkin siten, että miehet lupasivat ottaa ylipyrkijät mukaansa klo 3 aamulla. Mutta kun odottaminen näiden perin raakojen ihmisten seurassa tuntui kovin vastenmieliseltä, ryhtyivät miehemme puheisiin äskeisen eukon kanssa, joka silloin lupasikin järjestää niin, että he pääsisivät lähtemään heti. Ottaen sangon käteensä eukko meni saunan taakse tähystelemään niillä paikoin kulkevan vartiosotilaan liikehtimistä. Juuri kun miehemmekin olivat tulleet saunan luo, saapui siihen tuo sotilas käännähtäen kuitenkin samassa ympäri ja alkaen hiljalleen kulkea entisiä jälkiään poispäin. Kun hän oli ehtinyt noin 200:n metrin päähän, hihkaisi eukko: »Nyt juoskaa niin nopeasti kuin pääsette!» Ja viivana pyyhkäisivät miehet Ruotsin-puoleiselle rannalle.* Mutta venäläinen kulki laahustellen latuansa lainkaan huomaamatta Saksaan-menijäin kilpajuoksua. Ennen lähtöään pojat olivat hyvittäneet eukkoa luovuttaen hänelle viimeiset penninsä.

Kun Hällfors palasi Helsingistä, kerääntyi parin päivän kuluessa Kemiin taas toistakymmentä lähtijää,

---

* Tästä kertomuksesta huomaamme, minkälaisiin vaikeuksiin Saksaan-pyrkijät saattoivat joutua, kun heitä ei oltu opastettu etappimiesten yhteyteen.

jotka osaksi poimittiin asemalta, osaksi ohjattiin Oulusta käsin suoraan Hällforsin luo. Nämä kuljetti tammikuun 13. p:n illalla rajan yli *August Möykkylä.*

Lähtiessään Haaparannalta paluumatkalle Möykkylällä oli repussaan Kemiin vietäväksi kirjeitä sekä sähkösanoma. Hän hiihti pitkin Ruotsin-puoleista rantaa Leppikarin kohdalle, mistä hän sitten lähti yrittämään rajan yli. Edeten hiljaa sauvat kainalossa hän mitään epäiltävää huomaamatta pääsi jo Leppikarin rantapensaikkoon, kun yht'äkkiä aivan kuin maasta nousseina kaksi miestä hyppäsi hänen eteensä pistoolit ojossa.

»Kädet ylös!» komensivat miehet.

Möykkylän täytyi totella. Siinä avuttomana seisten hän sai sitten tehdä selkoa matkansa tarkoituksesta. Onneksi tullivartiat eivät tunteneet Möykkylää, kuten ei hänkään heitä. Pidätetty tekeytyi hyvin pelokkaaksi kertoen itkunsekaisella äänellä olevansa Seittenkarissa töissä ja aikovansa käydä Röytässä tuttaviensa luona. Kuulustelun tällä tavoin jatkuessa tullivartiat panivat aseet taskuunsa aikoen viedä Möykkylän vahtituvalle tarkemmin tutkittavaksi.

Siinä lähtöä tehtäessä Möykkylä oli ryhtyvinään tupakaksipano-puuhiin ja aikoi sitä varten ottaa taskustansa muka savukelaatikon. Mutta sieltäpä ilmestyikin hänen käteensä browninki, ja silloin oli tullivartiain vuoro nostaa kätensä pystyyn. Möykkylä otti

molemmilta aseet pois heittäen ne pimeään lepikkoon. Sitten hän nousi suksilleen lähtien tuimasti hiihtämään Leppikarin läpi Selleen suojaavaa metsää kohti. Ja vaarallinen posti pelastui Möykkylän mukana Kemiin.

Neljän seuraavan päivän aikana saapui Kemiin vielä 8 miestä, niiden joukossa myös jääkäri *Jussi Sihvo.* Hällfors näytti Sihvolle kartalta tarkan suunnan ja johti miehet sitten lähimpään saaristoon. Sieltä Sihvo opasti joukon Haaparannalle. Tämä tapahtui tammikuun 17. p:n illalla 1916, ja siihen päättyikin Kemin etapin varsinainen miestenkuljetus.

Kemin etapin toiminta numeroiden valossa.

Tällä kohtaa katsomme olevan syytä kosketella Kemin etapin historian kaikkein kiintoisinta, mutta samalla vaikeimmin ratkaistavaa kysymystä, nim. sitä, kuinka monta miestä Kemistä opastettiin yli sekä kuinka monta näistä saapui jääkäripataljoonaan tai muuten antautui jääkäriliikkeen isänmaalliseen työhön. Tätä kysymystä on todella mitä vaikein ratkaista, sillä mitään menijäin lukumäärää koskevaa kirjanpitoa ei luonnollisista syistä ainakaan Suomessa ole voitu pitää. Nekään yritykset, joita Hällfors tässä suhteessa teki — hän nim. vahvasti peitetyin sanoin muka metsästyksensä tuloksista kertoen lähetti tri Kai Don-

nerille erinäisiä lukumäärätietojakin — eivät johtaneet mihinkään tulokseen, sillä kysymyksessäolevat postikortit — yhtä vähän kuin Hällforsin lokakuussa lähettämä värväyksen järjestämistä koskeva promemoriakaan (muistiinpano) — eivät koskaan tulleet perille.

Joihinkuihin kiintopisteisiin nojaten ja monien, tämän kysymyksen ratkaisua pohtineiden ystäviemme avulla uskallamme kuitenkin tehdä alempana olevan, likimääräisen laskelman.

On tunnettua, että tammikuun 13. p:nä 1916 saapui Lockstedtin leirille tuhannes (1 000.) jääkäri. Tämän jälkeen meni Kemistä etapin lopullisen katkeamisen perästä vielä ainakin 50 miestä, jos näihin myös lasketaan Kemistä tammikuun 13. päivän jälkeen värvätyt miehet. Saksalaisten etappikonttorien johtajat, nim. Tukholman konttorin johtaja, kapteeni *Heldt* ja Haaparannan alakonttorin johtaja *Wilhelm Dahm* ovat tarkkaan, tosin toistaiseksi kadoksissaolevaan kirjanpitoon perustaen taasen varmat siitä, että n.s. pohjoisten etappien välityksellä Haaparannan kautta kulki noin 1 500 miestä, lukuunottamatta pfadfindereitä, joita oli Lockstedtissa jäljellä 150.

Pitäen kiinni ensinmainitusta kiintopisteestä koetamme aluksi katsoa, mitä teitä nuo Lockstedtissa olevat 1 000 miestä ja Kemistä etapin katkeamisen jälkeen lähetetyt 50 miestä kulkivat rajan yli.

Samalla otamme myös huomioon, mitä Kemin etapin toimintaan tulee, ne kaikkiaan noin 200:ksi arvioidut keinottelijat, jotka vain ansaitakseen ottivat matkarahat ja kulkivat yli, mutta palasivatkin sitten Haaparannalta pian takaisin yhä edelleen keinotellakseen tai jatkoivat — Saksaan aikomattakaan — matkaansa mikä Amerikkaan, mikä Norjaan ja mikä minnekin.

Tammikuun 13. p:nä 1916 Lockstedtissa olevat 1 000 miestä ja etapin katkeamisen jälkeen Kemistä lähetetyt 50 miestä eli yhteensä 1 050 miestä jakautuvat seuraavasti:

Pfadfindereitä	150	miestä
Saksasta y.m. saapuneita merimiehiä .	60	»
Merenkurkun kautta (15. IX—15. XI. 1915)*	40	»
Välittömästi Tornion kautta **	50	»
Kemin välityksellä (Kemin, Tornion, Tervolan ja Muurolan kautta).	750	»
Yhteensä	1 050	miestä.

---

* Johtaja *W. Dahm* ja jääkärimajuri *H. Kekoni*, joka etappijääkärinä keväästä 1916 hoiti Uumajan asioita ja joka täten myös perehtyi aikaisempiin sikäläisiin tapahtumiin, ovat sitä mieltä, että syksyllä 1915 avoveden aikana kulki Uumajan kautta Lockstedtiin korkeintaan 40 miestä ja kaikkiaan (avoveden aikana ja jäitse) 250.

** Näistä Tornion ja Alatornion omia miehiä 27. (Loput 25 näiden paikkakuntien miehistä lähtivät vasta kysymyksessäolevan ajankohdan jälkeen).

Kaikkiaan jääkäripataljoonaan pohjoisia teitä kulkeneet 1 650 miestä jakautuvat seuraavasti:

Pfadfindereitä	150	miestä
Tornion kautta välittömästi	100	»
Kemin kautta (myöhempi vaihe 50 m.)	800	»
Kajaanin, Oulun, Tervolan ja Muurolan * kautta . . .	600	»
Yhteensä	1 650	miestä.

Koko jääkäripataljoonan noin 2 000 miestä jakaantuvat seuraavasti:

Pohjoisten etappien välityksellä	1 650	miestä
Merenkurkun (etapin) kautta . .	250	»
Muita teitä	100	»
Yhteensä	2 000	miestä.

Peräpohjolan kautta kulki siis tuo Saksaan-menijöiden laaja valtatie, jota myöten noin 1 650 itsenäisyytemme esitaistelijaa vaelsi; ja niistä tulee yksistään Kemin osalle lähes puolet, nim. 800 miestä. Niistä tuhannesta jääkäristä, jotka tammikuun 13. p:nä 1916 olivat Lockstedtin leirillä, Kemi toimitti pataljoonaan tasan seitsemän kymmenesosaa eli 700 miestä. Kun sitten otamme huomioon keinottelijat ja edestakaisin

* Monet menijöistä hajaantuivat Tornion kautta kulkemaan.

kulkeneet jääkärikuriirit ynnä etapin myöhemmän jakson kuluessa ylitoimitetut, niin emme erehtyne arvellessamme, että Kemin kautta huollettiin kaikkiaan yli tuhat (1 000) miestä. Niistä saapui jääkäripataljoonaan vähintään 800 miestä eli siis runsaasti kaksi viidesosaa koko sen miesmäärästä.

Jollei siis Kemi olisi pitänyt rautaista porttiansa auki, jääkäripataljoonan miesluku olisi suuresti supistunut; vaikka näet muidenkin reittien ylläpitäjät tekivät kaiken voitavansa, ei niitä myöten kuitenkaan olisi saatu kulkemaan suurempaa miesmäärää kuin saatiin, sillä vaikeudet olivat siksi suuret ja esteet monenlaiset. Mitä taas 800:n miehen suuruinen jääkärijoukon lisä merkitsi vapaustaistelussamme, se ei kaipaa selitystä.

On myös muistettava, että Kemi piti porttinsa auki *päin koko maata*, sillä se imi itseensä miehiä kaikilta Suomen kolkilta; ja juuri tämän takia sen asema vihollisen vaaniessa oli niin perin arveluttava. Sekä ystävien että vihollisten katseet olivat kaikkialta suunnatut Kemiin ja Tornioon. Aivan yleisenä tietona kerrottiin aktivistien keskuudessa, että Kemissä ja Torniossa Saksaan-menijä saattoi kääntyä suoraan poliisilaitostenkin puoleen; ja Kemin asemalla hääräilevä virkalakkinen »Osulan» juoksupoika oli niinikään kaikkialla Saksaan-aikovien piireissä tunnettu. Mutta kun näidenkin joukossa oli varomattomia

ja harkitsemattomia ylikulkijoita, niin voimme ymmärtää, minkälaisen uhan alaisena Kemin etappi toimi. Jos olisi ollut kysymys vain muutamasta viikosta, niin saattaisi vielä käsittää Kemin miesten voiman; mutta kun ajattelemme, että he seisoivat paikallaan kuin kuumimmassa helvetissä — neljä ja puoli kuukautta, niin sydämemme täyttyy oikeutetulla ylpeydellä, ja me huudahdamme kiitollisina: »Mitä harkintaa, mitä huolta, mitä uskallusta ja uhrimieltä tällaisen liikkeen järjestäminen ja hoitaminen onkaan kysynyt!»

TAISTELU ETAPIN OLEMASSAOLOSTA.

Ei tullut ruusuin hehkuvin,
ei lauluin, tuulin lauhkehin
oo meille vapautemme,
ei myrtinlehvin, kukkavöin,
vaan pakkastyynin talviöin
ja halki hankiemme.

V. A. Koskenniemi.

Ukkospilvien uhkaamana.

Marraskuun 20. p:n tienoilla 1915 Kemin etappi sai käsiinsä erään sähkösanoman, minkä Tornion santarmisto oli lähettänyt Tampereelle. Sisällöltään se oli lyhyt, mutta riittävän selvä:

»*Kemistä ja sen pohjoispuolelta menee nuoria miehiä rajan yli matkustaakseen vihollisvaltoihin.*»

Edelleen sähkösanomassa pyydettiin toimintaohjeita.

Pian alkoivatkin seuraukset tuntua. Vartiointia Kemissä tiukennettiin kaikin tavoin, ja sotilasten lukumäärää lisättiin. Paikkakunnalle saapui muutamia siviili-etsiviä, jotka Kemissä ja sen lähitienoilla vii-

pyivät viikonpäivät. Tullivirkamies Auno Halonen ilmoitti, että Tornion tullikamari oli saanut kehoituksen pitää silmällä rajan yli salaa kulkevia miehiä. Kun siis santarmeilla ja viranomaisilla ilmeisesti oli tiedossaan, mitä Kemissä ja yleensä Peräpohjolassa oli tekeillä, niin tietystikin oli toimittava äärimmäisen varovasti ja samalla tarmokkaasti, jos mieli ennen räjähdystä jotakin aikaansaada.

Kemin miehet eivät aikoneet noin vain antautua vihollisen käsiin. Sen takia päätettiin hankkia järjestön jäsenille aseita. Tästä Hällfors oli puhunut jo aikaisemmin Haaparannalla, mutta sikäläinen saksalainen konttori ei näyttänyt asian vakavuutta käsittävän. Senvuoksi Hällfors Helsingissä käydessään turvautui tri Sivéniin. Tämä silloin heti antoi hänelle mauserpistoolin ilmoittaen samalla, että erääseen Kulosaaren puutarhaan oli kätketty joukko Voima-liiton aikaisia mauserpistooleita ja että ne voitaisiin tarvittaessa kaivaa sieltä esiin. * Kun Hällfors kuitenkin toivoi saa-

---

* Eräänä joulukuun yönä 1915 ne kaivettiinkin esille ja tuotiin isossa laatikossa hevosella Helsinkiin. Laatikko nostettiin sitten tohtorien Sivénin ja Grenman'in yhteiseen vastaanottohuoneeseen, ja Sivén selitti Grenman'ille, että siinä oli joululahjoja hänen lapsilleen. Mutta Grenman ei voinut hillitä uteliaisuuttaan, vaan meni kerran tutkimaan laatikon sisällystä —! Kai Donner ja Sivén tarkastelivat myöhemmin näitä pistooleja, jotka vahvassa öljyssä hyvin säilyneinä havaittiin käyttökelpoisiksi ja todella jaettiin Sivénin »lapsille». Jääkäri Suvirinne toi 20 kappaletta näitä pistooleja juuri jouluaattona Kemiin,

tavan aseita Tukholmasta käsin, jäi asia tällä kertaa silleen. Mutta kun Tukholmasta ei sitten mitään kuulunutkaan, niin Pietilä marraskuun 26. p:n tienoilla Helsingissä käydessään otti asian uudelleen puheeksi. Silloin Sivén antoi hänelle mauserpistoolin ja ison colt-revolverin luvaten sen lisäksi sopivan tilaisuuden tarjoutuessa lähettää Kemiin 20 mauserpistoolia.

Marraskuun loppupuolella etappi joutui ikäviin tekemisiin Venäjältä milloin mistäkin syystä paenneitten henkilöiden kanssa, jotka pyysivät sen välitystä päästäkseen rajan yli. Milloin ilmestyi joku puolalainen kreivi, milloin baltilaisia aatelismiehiä, milloin muita epäilyttäviä sotakarkureita. Etappi karisti kuitenkin tällaiset tulokkaat heti niskoiltaan ilmoittaen Helsinkiin, että jos niitä sieltä vielä lähetettäisiin, ne armotta jätettäisiin viranomaisten käsiin. Kemin etappi ei näet ollut mikään armeliaisuuslaitos, vaan sen täytyi pitää silmällä yksinomaan Suomen asiaa. Sitäpaitsi mainitunlaiset henkilöt, joita alussa jokunen pääsi yli, huonosti palkitsivat heille annetun avun. Ruotsin puolella he näet lörpöttelivät kaiken sen, mitä ylipääsynsä johdosta olivat sattuneet tietoonsa saamaan.

---

kuten myöhemmin kerromme. Myös Elja Rihtniemi sai niiltä jonkin määrän Kajaaniin vietäväksi, ja loput Sivén jakoi yksityisille värväreille ja etappimiehille. Oman rekisteröidyn pistoolinsa hän antoi Kyösti Wilkunalle tämän ryhtyessä värväriksi.

Peräti hermojakysyviä olivat ne monet — usein joutavanpäiväiset, mutta toisinaan sangen vakavatkin — hälytykset, joita etappikansliaan tehtiin. Kun ilma oli kyllästetty mitä hurjimmilla huhuilla, oli mahdotonta edeltäpäin tarkistaa tiedoitusten todenperäisyyttä. Niinpä kerrankin saatiin keskellä yötä sana, että joitakuita Saksaan-pyrkijöitä oli vangittu Simossa. Kun mentiin ottamaan asiasta selvää, saatiin tietää, että kysymys oli tavallisista hevoshuijareista. Joskus taas saattoi joku Saksaan-menijäkin hurskaassa yksinkertaisuudessaan esiintyä suorastaan ilmiantajana, kertoessaan avomielisesti aivan oudoille henkilöille, minne hän aikoi ja missä oli käynyt, kuka hänet oli lähettänyt j.n.e.

Myöhään yöllä joulukuun 15. p:n tienoilla 1915 löi joku etappikanslian seinään tavalliset kolme tunnuslyöntiä. Kun Hällfors riensi avaamaan, oli ovella järjestön jäsen tullikirjuri *Eino Pajari*. Hän oli saapunut Oulusta iltajunassa, joka tavallisuuden mukaan oli kovin myöhästynyt, ja tuli suoraan asemalta kansliaan. Pajari kertoi kirjailija *Kyösti Wilkunan* ilmoittaneen puhelimitse Nivalasta viskaali Kaarlo Hällforsille, että hän oli joutunut häikäilemättömän kiristyksen esineeksi ja että Kemin etappi oli ilmiannettu. Pajari, joka osui olemaan matkalla Oulussa, oli silloin heti lähtenyt Kemiin tuomaan tätä tietoa. — Kun samoihin aikoihin toinen etappia vastaan kohdistettu ilmianto oli tehty Rovaniemellä eikä sitäkään vielä oltu

lopullisesti selvitetty, tulivat Pietilä ja Hällfors molemmat siihen johtopäätökseen, että etappi oli katkaistava siksi, kunnes asiasta saataisiin täysi selvyys. Näin puhein Hällfors meni vielä yöllä lennätinvirkamies Brandthillin luo pyytäen, että tämä heti aamulla lähettäisi sovitun sähkösanoman Sivénille Helsinkiin.

Aamulla Hällfors matkusti Ouluun. Neuvoteltuaan siellä veljensä kanssa hän päätti lähteä Wilkunan luo Nivalaan päästäksensä täydellisesti asian perille. Saman päivän paikallisjunassa hän meni Oulaisten asemalle, mistä Nivalaan on 3:n peninkulman matka.

Oulaisissa Hällfors poikkesi ensin tapaamaan tohtori *E. E. Niemeä*. Tämä ei kuitenkaan ollut kuullut, että Wilkuna värväyspuuhiensa takia olisi joutunut vaikeuksiin. Mutta kun Hällfors tuli majataloon, näki hän sen päiväkirjasta, että rikosasiainkomisario *Herman Wallin* ja 4 konstaapelia olivat kahdella hevosella lähteneet »täältä itäänpäin».

»Tietenkin vangitsemaan Wilkunaa!» iski Hällforsin mieleen.

Hän kiirehti hevosenvaljastamista ja lähti sitten ajamaan kovaa kyytiä yön selkään, ennättääkseen, jos suinkin mahdollista, poliisien edelle. Näitä hän ei kuitenkaan saavuttanut.

Päästyään Nivalan kievariin Hällfors heti hyökkäsi päiväkirjan kimppuun lukien siitä taas tuon saman salaperäisen merkinnän: »Täältä itäänpäin». Helpo-

tuksesta huokaisten Hällfors silloin ymmärsi, että poliisimiehillä olikin jokin toinen päämäärä. *

Seuraavana aamuna Hällfors meni tapaamaan Wilkunaa. Tämä oli joutunut todella arveluttavaan asemaan, joka kuitenkin tällä kertaa saatiin onnellisesti selvitetyksi. ** Kemin etappia sitävastoin uhkasi vaara; ilmianto voitaisiin näet tehdä Oulaisten nimismiehelle. Torjuakseen tämän vaaran Hällfors matkusti seuraavana päivänä takaisin Oulaisiin mennen siellä uudelleen tri Niemen luokse. Neuvoteltuaan tämän kanssa asiasta hän päätti pyytää nimismies *V. K. O. Soriolaa* puheilleen. Soriola saapuikin seuraavana aamuna, ja silloin selvisi, ettei hänelle vielä oltu tehty mitään ilmiantoa Kemin etapin toiminnan johdosta. Samalla nimismies, jolle Hällfors peittelemättä kertoi jääkäriliikkeen tarkoitusperät, antoi kunniasanansa siitä, että jos ilmianto tehtäisiin, se ei menisi Oulaisten nimismiehenkonttoria pitemmälle. Hällfors oli näin ollen vakuutettu, että niinhyvin Kemin etappi kuin Wilkunakin olivat yllämainittuun vaaraan nähden täysin turvassa.

Kolmannen päivän illalla lähtönsä jälkeen Hällfors oli taas Kemissä.

* * *

---

* Tavatessaan muutamia päiviä myöhemmin Wallinin Oulussa Hällfors sai tietää tämän olleen vangitsemassa muuatta varasjoukkiota.

** Lähemmin kerrotaan tästä teoksemme III:ssa osassa

Useat marraskuun lopussa ja joulukuun alussa sattuneet hälyttävät tapaukset osoittivat selvää selvemmin, että kovin pitkää aikaa ei voinut kulua enää siihen, jolloin Kemin etappi lopullisesti joutuisi kiinni. Ripeällä toiminnalla ja hyvän onnen suosiessa oli toistaiseksi vältetty vaanivat vaarat. Kaikesta huolimatta päätettiin etappitoimintaa rohkeasti jatkaa.

Joulukuun 18. p:nä 1915 Hällfors piti välttämättömänä taas matkustaa Helsinkiin ennen kaikkea ilmoittaakseen etapin jatkuvasta toiminnasta ja entiseen tapaansa neuvotellakseen etapin asioista A. K:n edustajain Sivénin ja Kai Donnerin kanssa. Tällöin hän selitti, että oli enää vain ajan kysymys, milloin etappi lopullisesti katkeaisi. Kaiken varalta oli siis suunniteltava toisia etappiteitä, jotta ne tarpeen vaatiessa olisivat heti käytettävissä. Kysymykseen saattoi tulla oikeastaan vain kaksi tietä, nim. hiihtoreitti Merenkurkun yli ja erämaantie Kajaanista Kemijoelle, josta sitten vanhat reitit vetäisivät Tornionjoelle. Merenkurkun etappi oli jo lokakuun 7. p:nä 1915 aloittanut moottorilla-kuljetuksen Vaasasta Uumajaan, samoin myöhemmin Pietarsaaresta ja Kokkolasta, mutta huolimatta rohkeiden miesten ylivoimaisista ponnistuksista ei kulkua Merenkurkun yli saatu pysyväisemmin järjestymään. Etelä-Pohjanmaan toimintatarmoiset miehet loivat luonnollisesti katseensa talvisen Merenkurkun tarjoamiin mahdollisuuksiin, ja samoin oli laita kysy-

myksessäolevassa neuvottelukokouksessakin. Sovittiin niin, että Hällfors koettaisi päästä vaasalaisten aktivistien yhteyteen tiedustellakseen, mitä toiveita olisi hiihtoreitin järjestämisestä Merenkurkun yli meren jäädyttyä ja samalla esittääkseen niitä kokemuksia, joita hänellä oli Kemin etapin toiminta-ajalta.

Kemin etapin kiinnijoutumisen aiheuttama vaara ei kuitenkaan ollut uhkaava yksinomaan, eikä edes pääasiassakaan etapin toimissa oleville henkilöille. Näillä oli nimittäin aina tilaisuus hätätilassa paeta Ruotsiin. Sitävastoin todella peloittavaan asemaan joutuisivat etapin katketessa paikallistuntemusta omaamattomat Saksaan-menijät. Se kokemus, mikä äskeisestä etapin katkaisemisesta oli saatu, osoitti, että vaikka maassa toimiva värväriverkko oli verraten hyvin järjestetty, ei ilmoitus etapin katkaisemisesta ollut ajoissa saavuttanut kaikkia värvätyitä, vaan Saksaan-menijäin tulo jatkui entisessä laajuudessaan niinäkin päivinä, jolloin Hällfors oli Nivalassa. Jonkinmoista hiljentymistä oli havaittavissa vasta joulun tienoilla.

Tämä tosiasia osoitti, että Kemin kiinnijoutuessa santarmit saattaisivat järjestää sinne todellisen loukun, mihin pahaa-aavistamattomia Saksaan-menijöitä kymmenittäin voitaisiin kerätä ja sitten pidättää. Tällaisen vaaran ehkäisemiseksi sovittiin edellämainitusta postimerkkitiedoituksesta, mikä ei kuitenkaan sittemmin osoittautunut käytännölliseksi.

Paluumatkallaan Hällfors poikkesikin Vaasaan mennen tapaamaan vaasalaista aktivistia, silloista ylioppilas *Eino Kontsasta.* Merenkurkun hiihtoreitin aikaansaaminen otettiinkin tarkan harkinnan alaiseksi. Hällforsille selvisi tällöin, että etapin järjestäminen Merenkurkun yli tulisi olemaan erinomaisen vaikea tehtävä. Jo miesten vastaanotto ja kuljettaminen väkirikkaiden kylien läpi tuottaisi hankaluuksia, jotenka asian ilmitulemisen vaara olisi suuri. Matka Ruotsiin olisi sitäpaitsi ainakin kolme kertaa niin pitkä kuin Kemistä, vaatien siis hiihtäjiltä äärettömiä ponnistuksia. Täten Hällfors yhä vain vahvistui siinä käsityksessä, että Kemin etappia oli koetettava pitää auki niin kauan kuin suinkin mahdollista.

Helsingissä oli tri Sivén ilmoittanut Hällforsille, että jääkäri Suvirinne oli ottanut viedäkseen Kemiin aikaisemmin puheenaolleet 20 mauserpistoolia. Kun Hällfors tultuaan Vaasasta (23. XII. 1915) Ouluun poikkesi aterioimaan Karjalaisen matkustajakotiin, niin hän ilokseen huomasi, että »pankkivirkamies Forsgrén» (Suvirinne) asui siellä. Tämä oli kuljettanut aseet ensin Kajaaniin ja sieltä sitten hevosella Ouluun. Yhdessä tuumien päätettiin lähettää pistoolit menemään junassa matkatavarana; Lindqvist tai Gummerus saisi ottaa lähetyksen Kemin asemalla haltuunsa.

Jouluaattona miehemme lähtivät Kemiin klo 10:n paikallisjunassa, mitä arvelivat vähemmän pidettä-

vän silmällä. Pistoolit olivat pienessä, vankassa, lujalukkoisessa nahkakapsäkissä, joka täyteensullottuna painoi kuin raskas rautapultti. Koska santarmit silloin tällöin toimeenpanivat matkatavarainkin tarkastuksia, panostettiin kaiken varalta kaksi pistoolia, hanat viritettiin, varmuuslaite asetettiin paikoilleen ja aseet pantiin kapsäkkiin päällimmäisiksi. Sitten Suvirinne lukitsi sen pistäen avaimen taskuunsa.

Kun miehet raahaten raskasta kapsäkkiä saapuivat asemalle, oli matkatavaraluukun kohdalla väentungos ja tietysti santarmikin virkaansa hoitamassa. Suvirinne meni pilettejä ostamaan, mutta Hällfors, ajattelemattomasti kylläkin, jäi kapsäkkeineen odottamaan pahimman tungoksen loppumista. Ennen pitkää matkustajat olivatkin melkein kaikki poistuneet; ainoastaan santarmi seista törrötti paikallaan. Kun aika rupesi jo käymään täpäräksi, eikä Suvirinnettä vielä kuulunut, oli Hällforsin pakko yksin jatkaa »etenemistä». Mahdollisimman huolettoman näköisenä ja viimeiset voimansa ponnistaen hän kuljetti kapsäkin matkatavarain vastaanottoluukulle. Osoittaakseen santarmille kantamuksensa keveyttä hän heilautti sen luukkupöydälle hyvin rivakasti. Aaltomaisella sinkkilevyllä päällystetty pöytä silloin päästi sellaisen räminän, että koko odotussali kajahti. Ja kun luukulla ei sillä hetkellä sattunut olemaan vastaanottajaa, niin santarmi kiiruhti Hällforsin luo ja viitaten kapsäkkiin

vaati, huonoa suomenkieltä mongertaen, tarkastusta varten sen avattavaksi. Samassa Suvirinne ilmestyi Hällforsin viereen ja alkoi kiukkuisesti santarmiin tuijottaen kaivella avainta housuntaskustaan. Siinä silmänräpäyksessä Hällfors muisti nähneensä seinällä ilmoituksen, että väkijuomien kuljettaminen rautateitse oli jouluviikolla kielletty. Hän astui siis santarmin eteen ja tiuskaisi tälle vihaisesti:

»Luuletteko Te, että kapsäkissä on viinaa? Ja vaikkapa siinä sitä olisikin, niin sen tutkiminen on suomalaisten viranomaisten asia. Teitä tämä ei liikuta!»

Santarmi näytti ällistyvän, ja samassa tapahtuman »painopiste» siirtyikin toisaalle. Matkatavarain vastaanottaja näet tuli luukulle tarttuen tuohon metelin aiheuttajaan.

»Onko tässä väkijuomia?» kysyi hän tiukasti. — Kapsäkki oli epäilyttävän raskas, ja sitäpaitsi mies oli kuullut Hällforsin sanat. — »Olkaa hyvä, avatkaa se!»

»Kapsäkki on erään tuttavani, jotenka minulla ei ole sen avainta, mutta vakuutan kunniasanallani, että viinaa siinä ei ole», sanoi Hällfors.

»Vai niin», penäsi asemamies, »jollei avainta anneta, on lukko murrettava!»

Silloin Hällfors tulistui.

Hypäten luukkupöydän yli hän meni vieressäolevaan toimistohuoneeseen hakemaan apua. Siellä osuikin olemaan asemakirjuri *Arola*, joka heti selvitti

Kaarlo Hällfors kesäisissä puuhissa, Ykskiven selällä tähystämässä.

asian siten, että kapsäkki ilman muuta pantiin matkatavarain joukkoon junaan vietäväksi. Vilkaisemattakaan santarmiin, joka kauempaa katseli tätä kohtausta, Hällfors ja Suvirinne nousivat junaan, joka heti lähti liikkeelle. Miehemme tulivat onnellisesti Kemiin ja samoin pistoolit, jotka asemakirjuri Lindqvist vielä samana päivänä toimitti Hällforsin kansliaan. Tämä tapahtui jouluaattona.

Viskaali *Kaarlo Hällfors*, joka jouluaaton edellisenä päivänä oli saapunut Kemiin viettääkseen pyhiä äitinsä ja sisarensa luona, kertoo Kemin miesten tämänhetkisistä puuhista seuraavaa.

»Joulua vietettiin työskentelemällä Kemin etappikansliassa Hille Halosen talossa. Saksaan-menijäin kuljetus oli parhaillaan käynnissä. Etappimiehet eivät joutaneet viettämään jouluaan kodeissaan, vaan he

saivat jäätävässä pakkasessa vastaanottaa miehiä ja järjestellä heidän ylikulkuaan. Koko toiminnan keskipisteenä oli etappikanslia. Saavuin sinne tuossa klo 7:n aikaan illalla salaperäisestä portista pimeän pihan kautta. Tuntien tunnukset löin määrätyt kolme iskua talon seinään ja astuin sisään hurjannäköisen miehen, jääkäri Suvirinteen * aukaisemasta ovesta. Etuhuoneessa vallitsi täydellinen epäjärjestys. Lattialla lojui saappaita, nahkalaukkuja, säkkejä, turkkeja y.m. Kaikesta näki, ettei talossa oltu toimitettu joulusiivousta. — Viereisessä huoneessa istui pitkän pöydän ääressä nokisia, rasvaisia miehiä pistooleja puhdistamassa. Kun astuin sisään, nyökäytti joku heistä hieman päätään tervehdykseksi; toiset eivät välittäneet tulijasta mitään, ahertelivat vain työnsä kimpussa. Minulle mainittiin, että oli juuri saatu hankituksi etapin puolustusjoukolle Voima-liiton aikaisia, tri Sivénin kätkössä olleita pistooleja parikymmentä kappaletta.

Aseistaan Kemin pojat olivat varsin ylpeitä. Frans Saartola lausuikin, ettei Kemin etappia enää mikään voinut sulkea, kun sillä oli sellaiset varusteet, ja lupasi miehineen ajaa vaikka kaikki ryssät rajalta pois. Kesken kaiken kuului määrättyjä koputuksia, ja sisällä pistäysi milloin nuori poikanen tehden ilmoi-

* Vietettyään joulun Hällforsin luona Suvirinne muutti muotoaan. »Ulkotyömies Rinteenä» hän sitten viipyi parisen päivää Jokisalon kotona painuen sen jälkeen värväystoimiin ylämaihin.

tuksen ja poistuen kiireellisesti, milloin tanakka hiihtomies, joka heitettyään jonkin laukun entisten joukkoon etuhuoneeseen ja lyhyesti mainittuaan tulleensa Ruotsin-matkalta, niinikään poistui. Saapuipa valmis jääkärikin, Haaparannan etapin mies Villamo hevosellaan yli jäitten riuskasti komentaen laittamaan sukkasäkkejä rekeen vietäväksi Lockstedtin leirillä olevien toverien lämmikkeiksi. Sukkasäkkien päällä hän vei sitten pari jääkäriksi aikovaa. Koko jouluyön työskentelivät harvapuheiset, mutta silti iloluontoiset Kemin etapin miehet, mitkä etappikansliassa aseita puhdistaen ja asioita järjestellen, mitkä taas kovassa pakkasessa vartioiden ja toisten turvaksi santarmien ja sotaväen toimia silmälläpitäen.»

Aseitaan etappimiesten ei kyllä tarvinnut käyttää, mutta ne antoivat joka tapauksessa jonkinlaisen turvallisuuden tunteen. Vaikka pistoolit olivatkin kauan maanneet maassa, olivat ne kaikki käyttökelpoisia. Tammiset kotelot olivat vielä lujat, eivätkä piiput ja lukotkaan olleet ruostuneet, koska niihin oli kaadettu rasvaa, joka sitten oli hyytynyt; ainoastaan ulkoapäin olivat muutamien piiput ruostuneet. Kun Jokisalo oli Ruotsista tuonut riittävästi panoksia, toimeenpanivat Saartola ja Korteniemi Pertajärvellä koeammunnan, ja vasta sen jälkeen pistoolit jaettiin. * Yli-

* Paitsi paikallisoppaille, annettiin niitä myöskin muutamille muille luotettaville miehille. Viimeksimainittuja olivat

jääneet aseet pantiin varastoon ja siirrettiin sittemmin poliisilaitokseen siellä säilytettäviksi.

Joulun jälkeen, jolloinka rajan yli pyrkivien lukumäärä yhä vain kasvoi ja jolloin etappimiesten lepäämättä täytyi yhtämittaa olla tulessa, Hällfors huomasi heissä ja varsinkin »Osulan» väessä väsymyksen oireita. Tätä ei käynyt ihmetteleminen, sillä oppaat olivat olleet jo alun neljättä kuukautta alituisessa, sekä hermoja että yleensä ruumiinvoimia kuluttavassa työssä; samoin oli »Osulassa» oltu yhtämittaisessa jännityksessä jo kohta kaksi kuukautta. Konstu Pietilä oli ajoittain sairaana, jotenka sekin teki mielet alakuloisiksi. Hällforsilla ja muilla etappimiehillä kyllä oli ihmeteltävä terveys, mutta kun asiain ylin huolto tällöin lepäsi yksin Hällforsin harteilla, niin voimme ymmärtää, mitä tuskan ja vaivan hetkiä Kemissä tuona aikana elettiin.

Yleensä koko etappi-asema tunsi epävarmuutta, sillä kiinnijoutumisen vaara näytti paikkakunnalla liikkuvien verraten julkisten kulkupuheiden takia ilmeiseltä.

---

m.m. valtuuston puheenjohtaja Frans Tiura, kultaseppä Eino Kosonen, kauppias J. K. Vuopala, koululaiset Väinö Meriläinen ja Edvin Granroth, työnjohtaja Väinö Sammallahti, maksniemeläinen maanviljelijä Eelis Posti, uskollinen etappisoutaja Lauri Suvanto ja maanviljelijä Konstu Jarkkola. Tämän revolverijoukon johtajana oli alussa Frans Saartola ja sittemmin tuo kuulu möylyläinen Frans Tiura. Hänen mukaansa järjestöä ruvettiin sanomaan *Tiuran pistoolisakiksi.* Vapaussodan tapahtumiin se sitten otti kunniakkaasti osaa.

Sekä etapin johto että nuoremmat miehet valmistelivat asioitaan mahdollisen kiireisen paon varalta. Kuitenkin ymmärrettiin, että yksi mies Saksassa ei merkinnyt paljoa, mutta että jokainen etappimies oli paikallistuntemuksensa takia ja vaaranalaiseen työhönsä tottuneena ehdottomasti välttämätön kotimaassa. Heidän osansa oli uhrautua isänmaalle siinä tärkeässä asemassa, missä he olivat. Niinpä voimmekin sanoa, että kaikki pysyivät viimeiseen asti paikallansa. *Eino Lehto* lähti vasta sitten, kun santarmit olivat hänen kintereillään, ja *Yrjö Franzén* painui rajan yli vasta tammikuun 10. p:n jälkeen, siis etapin katkettua. *Niilo Postin* piti lähteä Lehdon kanssa, mutta kun tämä lähtökiireissään ei ennättänyt ilmoittaa poistumistaan, jäi Posti yhä etappitoimiin Kemiin.

Etappijärjestön jäsenet tullikirjuri *Eino Pajari* ja *Antti Gummerus* muuttivat pois paikkakunnalta. Edellinen siirtyi jo joulukuun alussa Ouluun ja jälkimmäinen taas vuoden vaihteessa uuteen virkaansa Pihlajaveden asemalle.

Rajaoppaat niinikään alkoivat uupua; joku heistä jo aikoi ryhtyä muihin toimiin.

Etapin elämässä oli siis havaittavissa arveluttavia herpaantumisen ja hajaantumisen oireita. Varsin vaikeata oli myös yrittää korvata vanhoja miehiä uusilla. — Mutta asiat kehittyivätkin sitten, kuten kohta saamme kuulla, niin nopeasti, ettei etappimiesten

lopullisen väsymisen ja siitä mahdollisesti aiheutuvien seurausten tarvinnut tapahtua.

Kun vuodenvaihteessa erään järjestöön kuulumattoman henkilön kautta etapin olemassaolo ja toiminta tuli Kemissä yleisesti puheenaiheeksi, oli näistä juoruista seurauksena m.m. se, että Hällforsin täytyi jättää hänelle rakkaaksi käynyt etappikanslia ja siirtyä* asumaan ajuri Björkmanin taloon. Sieltä hän sai vuokratuksi kylläkin tilavan huoneen, mutta etappikansliaksi se oli aivan soveltumaton.

Näin siis sekä sotilas- ja santarmiviranomaisilla että myöskin paikallisella väestöllä oli etappimiesten toiminta tiedossaan. Ja kun kaupungilla yleisesti mainittiin jo toimihenkilöiden nimetkin, oli varsin todennäköistä, että myös venäläiset ne kohta kuulisivat. Työskentely näissä oloissa oli luonnollisesti tavattoman turvatonta ja epämiellyttävää.

Uhkaavia ukkospilviä rupesi kaikilta tahoilta yhä enemmän kasaantumaan. Enteellisistä tapahtumista oli surullisin ja vaarallisin ylioppilas *Edvard Bruhnin* jouluaaton edellisenä päivänä 1915 Tornion asemalla tapahtunut vangitseminen. **

Pari päivää myöhemmin, 26. XII. 1915, sattui tunnettu Koivun aseman tapaus, jolloin kolme Taavetti

---

* Juuri tällöin pistoolivarasto siirrettiin poliisilaitokseen.
** Katso »Routaa ja rautaa I», sivu 202!

Lukkarisen saattamaa keskusvaltojen sotakarkuri-upseeria joutui vangiksi. *

Lukkarinen joutui kosketuksiin Kemin etapinkin kanssa. — Kun Hällfors lokakuun lopussa 1915 oli mennyt lopettamaan moottoriliikettä Seittenkariin, olivat sekä oppaat että siellä olevat etappijääkärit kertoneet, että muuan mies, joka oli sanonut olevansa työnjohtaja Taavetti Lukkarinen, oli joitakin päiviä sitä ennen tarjoutunut etapin palvelukseen. Mutta kun hänen esiintymisensä oli ollut jossakin määrin isontelevaa ja kun etappimiehiä sillä kertaa oli ollut riittämiin, ei häntä oltu katsottu tarpeelliseksi. Kun Lukkarinen kuitenkin oli osoittanut ilmeistä asianharrastusta, oli hänet neuvottu Haaparannalle Dahmin konttoriin siinä mielessä, että tämä ehkä voisi häntä käyttää. Nimenomaan ajateltiin Muurmannilta paenneiden saksalaisten sotavankien opastamista, koska Lukkarinen perinpohjin tunsi Peräpohjolan ja Lapin metsäseudut. Nähtävästi Dahm oli hänet palkannutkin palvelukseensa, mutta sitten, kuten sanottu, hänelle kävi Koivun asemalla onnettomasti. **

---

* Wegelius, »Aseveljet I», sivu 46. Upseerit kulkivat Lukkarisen rekeen piilotettuina junassa rahtitavarana.

** Koivussa pidätetyt upseerit tuotiin vangittuina Kemiin ja sijoitettiin pariksi päiväksi Kemin poliisivankilaan, mistä heidät sitten lähetettiin Ouluun. Linderoos piti heille komeat illalliset seurustellen tuttavallisesti heidän kanssaan. Tällöin hän ilmoitti upseereille, että suomalaiset olivat Saksan ystäviä

Vaikka rahtikirjasta, mihin Lukkarinen oli merkinnyt lähettäjäksi itsensä, selvästi näkyi hänen syyllisyytensä, niin mies kaikessa rauhassa palasi kotimökilleen Kemin Karihaaran lähellä olevaan Pajusaareen. Nähtävästi hän aikoi viipyä siellä vain lyhyen ajan sitten painuakseen Ruotsiin, mutta joka tapauksessa hänen menettelynsä oli perin varomatonta.

Kun etapin rajaoppaat taajojen matkojen johdosta olivat kovin uuvuksissa, niin katsottiin sopivaksi, että Lukkarinen lähtiessään muutenkin Ruotsiin opastaisi yhden Saksaan-menijäin joukon Haaparannalle. Tämän vuoksi Pietilä Jokisalon välityksellä kutsui Lukkarisen luokseen odottaen tätä keskipäivän tienoilla saapuvaksi.

Samaan aikaan tuli santarmiratsumestari *Tšerkassinoff* nimismies *Antti Karikosken* * ja kahden santarmin seuraamana poliisilaitokseen, missä silloin olivat saapuvilla *Linderoos*, *Montell* ja *Mansikka*. Kertoen, että tarkoituksena oli vielä samana iltana mennä vangitsemaan Pajusaaressa asuva Lukkarinen, Tšerkassinoff pyysi poliisilaitoksesta tässä ja kotitarkastuksessa tarvittavaa apua.

---

ja että Keminkin kautta lähetettiin miehiä Saksaan sotakouluun. Upseerit voitaisiin kyllä päästää karkaamaan, mutta se merkitsisi etappitoiminnan loppumista. Tämän kuultuaan upseerit jyrkästi kieltäytyivät Kemissä karkaamasta, mutta sanoivat yrittävänsä sen sijaan jossakin muualla pujahtaa pakoon.

* Nimismies *Antti Karikoski* ei kuulunut etappijärjestöön, mutta oli kuitenkin niitä miehiä, jotka ymmärsivät Suomen itsenäisyyspyrkimyksiä.

»Jummala kiitos, Suome mies kiinni saatais», ratsumestari hykerteli käsiään.

Kuultuaan tämän ja tietäen, että Lukkarisen piti juuri näihin aikoihin tulla Pietilän luo, Montell heti santarmien poistuttua kiirehti Pietilän kotiin kertomaan, mitä oli tekeillä. Lukkarinen olikin jo siellä ja sai siis tietää, mikä häntä odotti.

Koska taipaleelle ei voitu lähteä ennen pimeän tuloa, sovittiin siten, että Lukkarinen siirtyisi Kuivanuoron eteläpäässä olevaan Halo-Erkin mökkiin noin kilometrin päähän Pajusaaresta ja odottaisi siellä, kunnes Saksaan-menijät olisi toimitettu Kuivanuoron ulkokärjen luo, lähelle Lukkarisen piilopaikkaa. *

Miehet, toistakymmentä lähtijää, opastettiinkin Montellin, Eino Lehdon ja Saartolan johdolla sovittuun paikkaan. Mutta kun Lehto meni mökkiin** ilmoittaakseen Lukkariselle joukon saapumisen, niin selvisi, että tämä — tilanteen hermostuttamana — olikin jo lähtenyt.

Palattuaan kohtaamispaikalle Ruutinkarin pohjoispäähän ei Lehto löytänytkään sieltä ketään. Vähän aikaa etsiskeltyään ja odoteltuaan hän lähti kaupunkia kohti. Silloin alkoi Karihaarasta päin kuulua kavionkapsetta, ja hetken perästä ilmestyi pimeästä 3—4

---

* Saksaan-menijäin tie kulki täten noin puolen kilometrin päässä Pajusaaresta, missä Tšerkassinoff santarmeineen parast'aikaa mellasteli.

** Mökissä asui vain muuan vanha eukko, jolle Lehto, varomattomasti kyllä, tuli ilmaisseeksi nimensä.

hevosta, joiden reissä Lehto arveli poikain olevan. Mentyään tulijoita vastaan hän huomasi niiden olevan vain hevosten salakuljettajia, jotka olivat matkalla Ruotsiin. Lehto ehdotti näille, että he ottaisivat muutakin ylivietävää, mihin nämä suostuivatkin. Niin hän liittyi mukaan ajaen merelle etsimään kadonnutta joukkoa, mutta sitä ei vain näkynyt. Tämän jälkeen Lehto palasi Karihaaran kautta kaupunkiin. — Jälkeenpäin selvisi, että Winter, joka oli mennyt kaupungin rannasta Ruutinkarin päähän lähtöä katsomaan, oli epäillen Lehdon viipymistä pitänyt parhaana ilman muuta opastaa pojat parempaan turvaan Ruotsin puolelle; siellä hän oli tavannut m.m. Lukkarisenkin, joka ei ollut jaksanut odotuksen jännitystä kestää, vaan oli — noin puolen tuntia liian aikaisin — yksin painunut taipaleelle.

Samoihin aikoihin Tšerkassinoff palasi tyhjin toimin Pajusaaresta. Tämä kotitarkastus ja vangitsemisyritys tapahtui tammikuun 4. p:n illalla 1916. *

Samoina tammikuun alkupäivinä saapui poliisilaitokseen eräs mies, joka oli väärällä nimellä oleskellut

* Yhtenäisyyden vuoksi mainittakoon vielä, että Lukkarinen palasi kymmenisen päivän perästä, ennen tammikuun puoliväliä 1916, Kemiin. Tällöin hän oli pukeutunut hienoksi herraksi, jolla oli komeat turkit yllään ja kultasankaiset, ikkunalasiset silmälasit nenällään. Hän oli saksalaisten asioissa matkalla Viroon. »Osulan» Heiskanen kyyditsi hänet hevosella Simoon, mistä hän sitten nousi junaan. Muuan tällainen matka lopuksi vei hänet, kuten tiedämme (»Aseveljet I», sivu 47), hirsipuuhun.

jonkin päivän Kemissä. Ilmoittaen olevansa helsinkiläinen etsivä poliisi hän pyysi nähtäväkseen matkustajaluetteloita. Näitä hän sitten tutki useita tunteja pääsemättä nähtävästi kuitenkaan mihinkään tuloksiin. Lähtiessään hän mainitsi Montellille, että hänen tutkittavakseen oli jätetty suuri valtiollinen juttu, jonka johtolangoista näytti olevan miltei mahdotonta saada selvää. — Ei voitu varmasti todeta, oliko mies Helsingistä lähetetty etsivä, vaiko joku santarmilaitoksen urkkijoista. Joka tapauksessa Kemin miehet saivat tietää, että heitä oli ruvettu erikoisesti silmälläpitämään.

Samana päivänä kuin Lukkarinen aiottiin vangita, siis tammikuun 4. p:nä 1916, saapui Kemin poliisilaitokseen Tampereelta näin kuuluva salainen sähkösanoma:

»Tampere. — Tänään sinne saapuvalla iltapostijunalla pitäisi saapua sinne 4 nuorta miestä iältään 18—20 v., joista yksi puettu harmaaseen ulsteripalttooseen tamppi takana, harmaaseen huopahattuun sekä yksi matkustaa ilman passia ja sanoo olevansa ammatiltaan taiteilija. Pitäkää tarkan poliisivalvonnan alaisena. Epäillään poliittisista syistä.

Poliisimestari, Everstiluutnantti
G. A. Oppman.»

Linderoos meni miehiä vastaan asemalle, vei heidät poliisilaitokseen ja piti tiukan tutkinnon. Ihmeekseen hän huomasi, että tulijat olivat kovin avosuisia. He

kertoivat, että heidät oli värvätty saksalaiseen sotapalvelukseen ja että heidät oli ohjattu matkustamaan Kemiin. Sen lisäksi he ilmoittivat värvääjänsä ja muiden asiaan sekaantuneiden nimet. Linderoos oli tällaisesta nuorten miesten osoittamasta varomattomuudesta hyvin harmissaan, mutta tapansa mukaan hän vapautti heidät sekä toimitti kiireimmiten rajan yli. Tampereelle lähetettiin tutkintopöytäkirja, mistä ilmeni, että miehet olivat olleet laillisilla matkoilla tuttaviansa tapaamassa. — Tämä tapaus muuten selvääkin selvemmin osoitti, kuinka vähän etappijärjestö saattoi luottaa ylimenijäin vaiteliaisuuteen.

Hällforsille henkilökohtaista harmia tuotti eräs entinen luokkatoveri, joka kuuluen Kemiin sijoitettuun venäläiseen sotaväkeen suvaitsi tuon tuostakin tulla häntä tervehtimään, monesti pahasti häiriten ja hermostuttaen Hällforsia tämän salaisissa tehtävissä.

Kuten jo edellä olemme kertoneet, oli *Eino Lehto* käynyt hakemassa Lukkarista Halo-Erkin mökiltä. Mökin mummo oli vielä samana iltana lähtenyt käymään Kemissä, ja kun siellä kaikki olivat puhuneet santarmien Lukkarisen kodissa toimittamasta tarkastuksesta, niin mummo nähtävästi oli pahaa aavistamatta kertonut tuttavilleen, että Lukkarinen oli ollut samana iltana hänen luonaan ja että kauppias Lehdon poika oli käynyt tätä siellä tapailemassa. Kemissä tämä tietenkin käsitettiin siten, että Eino Lehto oli käynyt

varoittamassa Lukkarista. Asiata setvittiin vilkkaasti, ja nämä juorut ennättivät vihdoin santarmienkin korviin.

Ilmassa oli jo salamankäryä. Kun kaupungilla jo kerrottiin santarmien aikovan tulla kotitarkastukselle * Lehdon asuntoon, niin paikallisoppaat Saartola, Rautiainen ja Kilponen menivät Lehdon luo kehoittaen tätä kaiken varalta poistamaan kotoaan kaikki vaaralliset paperit. Sellaisia ei kuitenkaan ollut, mutta kolme mauserpistoolia Lehto työnsi tovereilleen. Tämän jälkeen Lehto ilmoitti asian myös vanhemmilleen. Isä, joka kuului yhteiskoulun johtokuntaan, pelkäsi semminkin koululle mahdollisesti koituvia ikävyyksiä ja oli sen takia sitä mieltä, että Einon oli erottava koulusta. Tammikuun 4. ja 5. p:nä Lehto oli vielä muiden paikallisoppaiden kanssa puuhaamassa suksia tuolle suurelle, 44-miehiselle Saksaan-menijäin joukolle.** Mutta kun, oppaiden sukset mukaan luettuina, niitä saatiin vain 36:lle miehelle, lähti Lehto kahdeksan jäljellejääneen kanssa pyrkimään Tornion*** kautta Ruot-

* Perjantaina tammikuun 7. p:nä 1916 santarmit tulivatkin tiedustelemaan Eino Lehtoa tämän kotoa, mutta siellä ilmoitettiin, että poika oli keskiviikkona kadonnut ja ettei häntä oltu sen jälkeen nähty. Myöhemmin pidettiin kuvernööri af Enehjelmin vaatimuksesta poliisitutkinto, missä Eino Lehdon isää ja kauppias Miinalaa, jonka poika Hans Wilhelm myös oli lähtenyt Saksaan, kuulusteltiin.

** Sivu 250.

*** Tornion kautta lähetettiin miehiä Kemistä usein. Silloin tavallisesti joku Kemin paikallisoppaista seurasi mukana Tornioon joko itse toimittaen miehet siellä rajan yli tai jättäen heidät torniolaisten edelleen hoidettaviksi.

siin. Näistä miehistä neljä seurasikin Lehtoa Tornioon, mutta muut kolme jäivät joukkoon kuuluvan, Saksaanpyrkivän alatorniolaisen liikemiehen *Otto Savolaisen* ohjattaviksi Kaakamaan, mistä matka sitten jatkui Alatornion kautta rajan yli. — Lähtöpäivänsä aamulla Lehto ilmoitti myös Pietilälle ja Hällforsille päätöksensä. Nämä eivät tahtoneet estää sen toteuttamista, vaikka Lehdon poistuminen olikin etapille suuri menetys.

Lehto ja hänen neljä seuralaistaan kulkivat junassa. Kun sen lähdettyä Kyläjoen pysäkiltä santarmien toimesta vaunujen ovet suljettiin, niin silloin vasta Lehdon mieleen juolahti Tornion asemalla tapahtuva passintarkastus. Ainoastaan kahdella heistä oli asetuksenmukaiset passit, kun sitävastoin kaksi oli aivan ilman. Koska tarkastusta ei voitu mitenkään välttää, meni Lehto etukäteen ottamaan selvää, millä tavoin tuo toimitus tapahtui ja olisiko kahdella passittomalla mitään selviytymisen mahdollisuuksia. Tehtyään havaintoja Lehto päätti koettaa erästä äärimmäistä keinoa, joka sattumalta juolahti hänen mieleensä. Hän meni jonoon pannen passinsa pöydälle, kuten muutkin matkustajat. Mutta sitten kun hän oli jonossa vielä kolmantena, otti hän sen pöydältä pois ja pisti ovella seisovan santarmin nähden taskuunsa. Tämä tietysti luuli, että pöydän ääressä istuva rajavartiosotilas oli sen merkinnyt kirjaansa. Päästyään täten »kiirastulen» läpi Lehto palasi takaisin sanoen

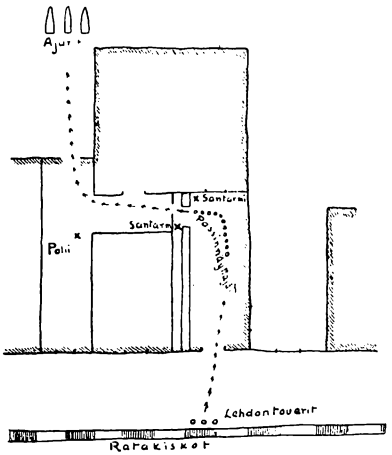

Eino Lehdon ja hänen toveriensa passintarkastus Tornion asemalla.

unohtaneensa jotakin junaan. Keksimänsä menetelmän hän sitten nopeasti selitti passittomille tovereilleen, joista toisella oli vain papinkirja ja toisella ainoastaan jokin vanha koulutodistus!

Pojat lähtivät. Hetki oli jännittävä. Mutta molemmat selviytyivät kaikella kunnialla. Nähtävästi oli asemalla kuitenkin herännyt jotakin epäilystä, koska santarmit hetkinen tämän jälkeen tulivat Tason matkustajakodista kysymään sen ja sen näköisiä miehiä kuvaillen tarkasti varsinkin Eino Lehdon ulkomuodon. Siellä ilmoitettiin matkustajien lähteneen Ylitorniolle, kuten nämä olivatkin sanoneet tekevänsä. Todellisuudessa he kuitenkin ajoivat Alatornion kirkolle Karguksen taloon, mistä talon pojan, Väinö Karguksen opastamina myöhemmin illalla juoksivat Haaparannalle.

Eino Lehdossa Kemin etappi menetti yhden rohkeimmista ja neuvokkaimmista paikallisoppaistaan.

Lopun edellä.

Joulukuun puolivälissä ilmestyivät »Osulaan» yht'-äkkiä muuan siviilipukuinen santarmi ja suomalainen, Torniossakin tunnettu Smilt-niminen urkkija. Ruokasalissa oli silloin parhaillaan noin 20 lähtöpäivällistä odottavaa Saksaan-menijää. Kun oudot tulijat huomattiin, meni rouva Heiskanen heitä vastaanottamaan ja puhuttamaan. Sill'aikaa Heiskanen ja »Osulan» aina valpas emännöitsijä Nanny Hast järjestivät Heiskasten huoneen niin, ettei tavallisesti käytännössäolevaa, ruokasaliin johtavaa ovea huomattu lainkaan käytetyn: sänky työnnettiin oven eteen j.n.e. Santarmille ja hänen seuralaiselleen näytettiin sitten muu huoneisto, paitsi ruokasalia ja sen perällä olevaa kamaria, joissa Saksaan-menijät oleilivat. Urkkijat tiedustelivat kyllä ruokasaliakin, mutta kun heille selitettiin, että ruoka vietiin matkustajille aina huoneisiin, niin he tällä kertaa tyytyivät tähän ilmoitukseen ja poistuivat.

Tulipa sitten loppiaisaatto 1916.

Kuten muistamme, oli sinä iltana toimitettava matkaan suuri, 36-miehinen joukko, jonka takia Hällfors oli aamusta alkaen poissa asunnostaan matkavalmistuksia järjestelemässä sekä Pietilän ja muiden etappimiesten kanssa asioista neuvottelemassa. Kun hän puolenpäivän tienoissa tuli kotiinsa, ilmestyi sinne

»Osulan» juoksupoika Albert Mäki (Rahikainen) ilmoittaen, että Heiskanen tahtoi viipymättä puhutella Hällforsia. Tämä menikin heti »Osulaan».

Heiskanen oli ruokasalissa; hänen kasvonsa olivat kalpeat ja hän kertoi, että edellisenä iltana oli »Osulaan» saapunut kaksi matkustajaa, joiden esiintyminen oli näyttänyt epäilyttävältä. Tulijat oli sijoitettu erääseen etuhuoneista, joita käytettiin majatalonhuoneina. Jo illalla junantulon aikaan he olivat tarkkailleet asemalta saapuvia matkustajia, mutta vasta aamulla, kun miehet olivat esiintyneet kovin tunkeilevasti, koettaen m.m. päästä niihin huoneisiin, joissa Saksaan-menijöitä majaili, Heiskanen oli käsittänyt, että he ilmeisesti olivat urkkijoita. — Kun miehet olivat tulleet suoraan »Osulaan» kääntymättä ensin poliisilaitoksen puoleen, oli selvää, että »Osula» oli ilmiannettu. *Tämän vuoksi Heiskanen kieltäytyi vastaanottamasta enää yhtään Saksaan-menijää.* »Osulassa» parhaillaan olevat miehet oli vietävä viipymättä pois ja uudet tulokkaat oli pysäytettävä Ouluun.

Heiskanen piti toiminnan jatkamista mahdottomana. Hän oli vähitellen täydellisesti selvittänyt itselleen sen vaaran suuruuden, minkä alaisena hän ja etappi toimivat. Ja kun hänen ja hänen rouvansa voimat rupesivat loppumaan — mikä ei ollut lainkaan ihmeellistä, sillä se työ, mitä he marraskuun puolivälistä saakka olivat tehneet, oli ollut kaikissa suhteissa,

sekä sielullisesti että ruumiillisesti, tavattoman kuluttavaa — niin selvää oli, että »Osulan» isäntäväestä elämä alkoi tuntua sietämättömältä. — Näin ollen tilanne oli peräti vakava, sillä vaikka voitaisiinkin osoittaa, että Heiskanen oli erehtynyt ja että miehet eivät siis olleet olleet urkkijoita, niin tuntui ilmeiseltä, ettei Heiskanen siinäkään tapauksessa enää kauan kestäisi paikallaan.

Pitkän neuvottelun jälkeen hän kuitenkin suostui vielä sinä iltana luovuttamaan »Osulan» etapin tarkoituksiin. Hällfors puolestaan lupasi itse tulla poikia vastaanottamaan. Ja jos silloin todettaisiin, että epäiltävät miehet vielä olivat »Osulassa» ja että he todella olivat urkkijoita, niin silloin etappi katkaistaisiin. Viipymättä Hällfors kumminkin järjesti niin, että »Osulassa» tällöin majailevat pojat siirtyivät muualle.

Mitä tosiaankin oli tehtävä?

»Osulasta» Hällfors meni suoraan Pietilän luo. Tämä piti tilannetta sellaisena, että jos Heiskasen epäilykset osoittautuivat päteviksi, etappi oli katkaistava. Pietilä muuten oli saman uhan alainen kuin Heiskanenkin, sillä majailihan hänenkin kodissaan Saksaan-menijöitä. Jos siis urkkijain esiintyminen perustui ilmiantoon, oli lähellä se mahdollisuus, että Pietilänkin syyllisyys oli vihollisen tiedossa. Tämä ei siis näin ollen katsonut voivansa suostua siihen Hällforsin ehdotukseen, että miesten vastaanotto järjestettäisiin hänen

kotiinsa. Ja kun se ei missään muuallakaan saattanut tapahtua, oli edessä vain se katkera todellisuus, että Kemin etappi oli lopullisesti katkaistava siinä tapauksessa, että Heiskasella käyneet miehet olivat urkkijoita.

Illalla junantulon aikaan Hällfors lupauksensa mukaan meni »Osulaan». Heiskanen ei ollut ensinkään saapuvilla. Kun Hällfors seisoskeli eteisessä odottamassa junalta saapuvia, ilmestyivät myös epäilyksenalaiset miehet sinne silmäillen häntä tutkivasti ja alta kulmain. Hällfors päätti tällöin koettaa haihduttaa Heiskaseen kohdistuneita epäluuloja esiintymällä itse mahdollisimman julkeasti vastaanottajana. Vaara oli hänellä koko joukon pienempi, sillä urkkijat eivät ilmeisesti häntä tunteneet. Kun siis poikia alkoi tulla tiedustellen isäntää, niin Hällfors meni heidän luokseen, tervehti kutakin iloisesti, kuten vanhoja tuttuja ainakin, ja sanoi varanneensa heille huoneen. Samalla hän osoitti pojat ruokasalin takana olevaan huoneeseen. — Kun kaikki tulijat oli vastaanotettu — onneksi heitä ei saapunut kuin 5—6 — eikä muitakaan matkustajia enää ilmestynyt, poistuivat miehet eteisestä. Hällfors meni Saksaan-lähtijäin luo, jotka vielä samana iltana toimitettiin »Osulasta» muualle.

Oli selvinnyt, että Heiskasen epäilemät miehet todella olivat urkkijoita. Myös erään salapoliisin aikaisempi Kemin-vierailu*, mistä Montell oli ilmoittanut, viit-

* Sivu 290.

tasi siihen, että viholliset olivat päässeet Kemin etapin perille.

Ei siis ollut muuta neuvoa kuin katkaista etappi.

Maisteri Taavi Kahra matkusti etapin puolesta viipymättä Ouluun tiedoittaakseen tilanteesta viskaali Hällforsille, joka sitten sähkötti Sivénille:

»Potilas ei saavu».

Samalla ryhdyttiin Oulun asemalla liimaamaan merkinanto-postimerkkejä pohjoiseen päin lähteviin juniin.

Tämä Kemin etapin lopullinen katkeaminen tapahtui *tammikuun 6. p:nä 1916*, joskin miesten saapumista ja ylikuljetusta jatkui vielä noin parin v'ikon ajan.

Seuraavan päivän illalla Hällfors matkusti Helsinkiin. Tavattuaan Oulussa veljensä ja selostettuaan Helsingissä Kammion sairaalassa tri Sivénille Kemin tapahtumia hän palasi Kemiin myöhään yöllä tammikuun 11. päivää vasten 1916.

Hällfors ja Pietilä olivat molemmat sitä mieltä, että Kemissä oli toistaiseksi jäätävä odottavalle kannalle ja että oli koetettava mahdollisimman huolellisesti peittää kaikki jäljet. Tämä ei ollut tärkeätä ainoastaan Kemin etapin jäsenten, vaan ennen kaikkea myös muun Suomen etappitoiminnan turvallisuuden kannalta. Mutta koska kuitenkin oli olemassa sekin mahdollisuus, että Kemin etappi jonkin ajan kuluttua

voitaisiin jälleen avata, niin katsottiin erittäin suotavaksi, että järjestön jäsenet, mikäli mahdollista, pysyisivät Suomessa. Pietilä ajatteli Kemiä myöskin tulevana aseidenkuljetuspaikkana. Toiselta puolen pidettiin viisaana, että ne järjestön jäsenistä, jotka sen voisivat tehdä, ja varsinkin johtohenkilöt hajaantuisivat eri tahoille tapausten kehitystä odottamaan.

Pietilä, jossa, kuten on mainittu, oli alkava keuhkotauti, aikoi pyrkiä johonkin parantolaan. Hällfors taas, jolle Haaparannalta saksalaisten taholta oli ehdotettu, että hän matkustaisi Lockstedtiin jääkäripataljoonaa katsomaan, päätti jonkin päivän perästä toteuttaa tämän suunnitelman. Niinpä kun tammikuun 17. p:nä Kemiin saapui hänen tuttavansa ja ylioppilastoverinsa nimismies Efraim A. Kemppainen (nyk. jääkärimajuri), jota santarmit ajoivat takaa, niin Hällfors — neuvoteltuaan ensin Pietilän kanssa asioista ja lähetettyään, kuten aikaisemmin on kerrottu, Jussi Sihvon joukon menemään * — lähti yhdessä Kemppaisen kanssa Heiskasen kyyditsemänä ajamaan hevosella Tornion Röyttään.

Reessä oli mukana kahdet sukset. Kaupungin rannassa ja saaristossa sivuutettiin venäläiset vartiat onnellisesti ja sitten ajettiin maanpuoleista tietä Röyttään kansakoulunopettaja Mikkosen pihalle. Sieltä toimitettiin sana Möykkylälle, ja Heiskanen palasi Kemiin.

* Sivu 263.

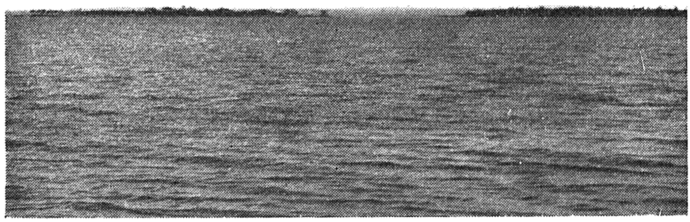

Ruotsin-puolen rajasaaret Hamppuleiviskä ja Tirro Röytän laiturilta katsoen.

Möykkylän saavuttua noustiin kiireesti suksille ja hiihdettiin tiheän metsän kautta noin kilometrin päässä olevan metsäisen niemen kärkeen. Siitä oli vain noin 200 metriä rajan yli Ruotsin puolella olevaan Tirron saareen.

Oli kirkas kuutamo, ja sen valossa näki selvästi Röytän laiturin, missä oli vartiopaikka. Ruotsin mantere häämötti joen uoman suunnalla.

Hiivittiin pitkin metsän reunaa tähyillen, näkyisikö sotilas- ja tullivartioita.

»Mennään nyt vain kaikessa rauhassa!» arveli Hällfors, kun mitään epäilyttävää ei näkynyt.

»Ei veikkoset sillä tavalla!» sanoi Möykkylä. »Vartiat piileksivät usein metsän varjossa, mistä hyvin helposti voi saada kuulia niskaansa. Kun minä komen-

nan: 'Nyt!', niin silloin teidän kummankin on äkkiä syöksyttävä jäälle ja sitten tuulena hiihdettävä rajan yli. Vauhti on pääasia.»

Hällfors ja Kemppainen asettuivat rinnakkain aivan kuin kilpahiihdon lähtöviivalle. Ja sitten Röytän suutari komensi:

»Nyt!»

Lumi tuiskusi suksisauvoista miesten suhahtaessa metsänrinnasta kuutamoiselle jäälle.

Kaikki meni hyvin, ja läähättäen he saapuivat Tirron rantaan. Siitä he jatkoivat matkaa jutellen ja hiljaa hiihtäen, kunnes tammikuun 18. p:n ensimmäisillä tunneilla saapuivat Haaparannalle.

Räjähdys.

Tammikuun 20. p:nä 1916 joku santarmi ilmoitti puhelimitse Kemin poliisilaitokseen, että santarmieversti Netšogin oli tulossa Kemiin ja haluaisi asemalla tavata Linderoosia; mukana pitäisi tällä olla myöskin tulkki.

Tornion-junan saapuessa klo 8.22 aamulla Kemiin Linderoos olikin valantehneen kielenkääntäjän, kapteeni *Akseli von Schrowen* kanssa asemalla. Santarmieversti Netšogin laskeutui parin santarmin seurassa junasta ilmoittaen lyhyesti, että hänellä oli asiata Kemin »Osulaan» ja että hän tahtoi Linderoosin ja Schrowen sinne mukaansa. — Sitäpaitsi selvisi, että

20 rajavartiosotilasta oli erään upseerin johtamina varattu samaa tarkoitusta varten.

Niin lähdettiin liikkeelle. Sotamiehet saartoivat »Osulan» rakennuksen, mihin Netšogin ja hänen seurueensa ynnä mainitut suomalaiset viranomaiset sitten menivät. *

Talo eristettiin. Ei ketään laskettu ulos eikä sisään. *Juho Heiskanen*, hänen rouvansa *Henriika Heiskanen* ja emännöitsijä *Nanny Hast* kutsuttiin oudon vieraan puheille.

Netšogin kääntyi ensin Linderoosin puoleen pyytäen tätä olemaan apuna pidettävässä kotitarkastuksessa ja kuulustelussa.

»*Herra eversti*», vastasi Linderoos, »*en ole tullut tänne tulkkini kera Teitä auttamaan, vaan ainoastaan katsomaan, mitä laittomuutta täällä tehdään.*»

Netšogin suuttui silmittömästi hilliten kuitenkin itsensä, ja sen jälkeen toimitus alkoi. Huoneet tarkastettiin ja niiden lukumäärä merkittiin muistiin. Vain yhdessä huoneessa huomattiin olevan matkustajia; ne pidätettiin toistaiseksi. Pöytäkirjaan merkittiin, paitsi aikaa, tammikuun 20. päivää 1916, tavalliset henkilötiedot: ketkä olivat läsnä, keitä kuulusteltiin, kuulus-

---

* Konstaapeli *Juho Karppinen*, johon Linderoos täydellisesti luotti, sai määräyksen olla seuraamassa kotitarkastusta yhdessä Linderoosin kanssa. Poliisi *Simo Rimpiläinen* taas oli määrätty vahtiin talon ulkopuolelle.

teltujen ikä, kotipaikka j.n.e. Tarkastuksen tulokseksi merkittiin: »Olen pitänyt tarkan kotikatselmuksen enkä ole mitään rikollista tai epäilyttävää talossa havainnut.»

Mutta pöytäkirja piti myöskin tarkistettaman. Vieraiksimiehiksi kutsuttiin yllämainitut toistaiseksi pidätetyt majatalon vieraat, oululainen liikemies *Juho Heikki Ahola* sekä sanomalehdentoimittaja *Heikki Kokko.*

Ahola ja toinen oululainen liikemies *Vilho Tuomainen* olivat edellisenä iltana, tammikuun 19. p:nä, saapuneet »Osulaan». Koska oli sattunut olemaan Heikinpäivä, niin Ahola oli soittanut vanhalle lapsuudentoverilleen, toimittaja Heikki Kokolle pyytäen tätä tulemaan »Osulaan» yhteistä nimipäivää viettämään. Kokko oli tullutkin, ja niin oli iltaa istuttu myöhään yöhön. Kokko oli sitten mennyt kotiinsa, mutta seuraavana aamuna hän oli tullut uudelleen »Osulaan» ystäviään tapaamaan. Silloin he olivat ihmeekseen nähneet poliiseja, santarmeja ja sotamiehiä pistimineen tulevan taloon ja piirittävän sen. Oululaiset olivat hiukan hätkähtäneet, mutta Kokko — arvellen, että kysymyksessä olivat vain heidän viattomat Heikin-päivänsä — oli koettanut heitä rauhoittaa, luvaten, että asia olisi Linderoosin ja von Schrowen kanssa pian selvitetty. Tätä varten Kokko oli yrittänyt lähteä huoneesta, mutta oven takana olikin seisonut venäläinen vänrikki, joka oli selittänyt, että sisälläolijat olivat pidätettyjä.

Miehemme olivat silloin ottaneet esiin pienen wiskypullon koettaen sen avulla saada vänrikin kamariin kuullaksensa sitten häneltä, mistä oli kysymys. Mutta tällä kertaa ei wisky ollut venäläiselle kelvannut; vänrikki oli vain pudistanut päätään ja käskenyt panemaan oven kiinni. Miehet olivat alkaneet yhä lujemmin uskoa, että kysymys oli todellakin heistä, ja he olivat vain hymyilleet santarmien turhalle touhulle.

Kun aika oli ruvennut tuntumaan pitkältä, oli Kokko taas yrittänyt ulos pyytäen saada soittaa kotiinsa tai lehtensä toimitukseen, mutta sitä ei oltu sallittu. Hän oli puhunut myös Aholan ja Tuomaisen puolesta ilmoittaen, että näiden piti välttämättömästi päästä matkustamaan Ouluun. Mutta mikään ei ollut auttanut. Oli pitänyt vain jäädä kiltisti istumaan ja odottamaan.

Muutaman tunnin kuluttua heidät oli vuorotellen viety tutkintohuoneeseen, missä von Schrowe oli kysynyt heidän nimiään ja mitä he täällä tekivät, merkiten kaikki paperille. — Hetken kuluttua heidät oli haettu uudestaan kamarista kertomaan, mitenkä he olivat sattuneet yhteen ja mitä varten Kokko oli tullut Aholan luo. Tämän jälkeen oli Tuomainen von Schrowen välityksellä päässyt lähtemään, mutta Heikit oli marssitettu taas kamariinsa.

Vielä kolmannen kerran heidät kutsuttiin tutkintohuoneeseen, mutta sillä kertaa yhdessä, ja — ole-

maan vierainamiehinä kotitarkastuspöytäkirjaa luettaessa.

»Pöytäkirja on nyt valmis ja kaikki selvää!» selitti von Schrowe hymyillen. »Mitään epäilyttävää ei ole ilmennyt. Mutta kuunnelkaa nyt tarkoin, kun pöytäkirjaa luetaan, jotta voitte sitten todistaa sen pätevyyden.»

»Mitenkä todistaa!» pääsi molemmilta Heikeiltä yhteen ääneen. »Mehän olemme koko ajan olleet pidätettyinä emmekä edes tiedä, mistä on ollut kysymys!»

»No, kuunnelkaahan nyt ensin, mitä tässä sanotaan», virkkoi von Schrowe alkaen samassa painokkaasti lukea tutkintopöytäkirjaa:

»———— pitänyt tarkan kotikatselmuksen enkä ole mitään rikollista tai epäilyttävää talossa havainnut», päättyi lukeminen. — »Tämä herrojen nyt pitäisi vierainamiehinä todistaa», lopetti von Schrowe.

»Varsin kernaasti!» sanoivat Heikit, ja Ahola lisäsi:

»Tuollaistahan on ilo todistaa vanhan matkustajan, joka itsekin on tullut aina samaan kokemukseen.» — Ahola tiesi kyllä, mitä liikettä »Osulassa» oli harjoitettu.

Tähän tarkastus päättyikin. Mutta vaikk'ei siis mitään raskauttavaa ollut ilmennyt, vaati Netšogin kuitenkin Juho Heiskasen sekä »Osulan» juoksupojan Albert Mäen pidätettäväksi ja vietäväksi Kemin poliisilaitokseen.

Kokko ja Ahola lausuivat tämän johdosta ihmettelynsä viitaten tutkintopöytäkirjaan. Tämän huomautuksen, mikä samalla ilmaisi myös muiden läsnäolevien suomalaisten käsityksen, kapteeni von Schrowe käänsi Netšoginille. Santarmieversti selitti silloin, että huomautus oli aivan oikea, sillä tutkimus ei ollut osoittanut mitään epäilyttävää ilmenneen, mutta että hänellä ei ollut valtaa vapauttaa pidätettyjä, vaan että tämä tapahtuisi vasta Oulussa kuvernöörin toimesta, jolle asia esiteltäisiin.

Heiskanen lähti aivan rauhallisesti. Kun saapuvilla olevat suomalaiset häntä hyvästelivät, niin hän oli hyvin tyyni ja hymyili vain, sillä hän oli nähtävästi varma siitä, että asia Oulussa selviäisi ja että hän ja Mäki pääsisivät siellä vapaiksi. Rouva Heiskanen oli naiseksi tavattoman rauhallinen ja samoin emännöitsijä Nanny Hast.

Kapteeni von Schrowe ja Linderoos niinikään uskoivat pidätettyjen pääsevän Oulussa vapauteen.

Mutta Netšogin tiesi, että VI:n armeijakunnan päällikkö oli »Osulan» väestä kirjoittanut: »*Heitä epäillään suuresta rikoksesta, nim. siitä, että he lähettävät nuoria miehiä ulkomaille Saksaan menemistä varten.*»

Vaikka siis loppuvaikutelmaksi jäikin, että venäläiset pöytäkirjassa tunnustivat erehtyneensä ja olevansa väärillä jäljillä, niin itse asiassa tämä sittenkin oli vain silmänlumetta. Heiskasta ei tahdottu säikäyt-

tää, mutta hänet otettiin kuitenkin talteen käytettäväksi syöttinä, minkä avulla muutkin syylliset — ehkäpä itse Linderooskin — toivottiin lopulta saatavan koukkuun.

Itsestään herää kysymys, kuka tai ketkä olivat Heiskasen ilmiantaneet.

Kuten olemme kertoneet, puhuttiin Kemissä jo aivan yleisesti etappimiesten puuhista, jotenka on varsin todennäköistä, että »Osulakin» oli näissä juoruissa mainittu. Sitäpaitsi oli muuan puolalainen pakolainen Ruotsin sanomalehtiin kirjoittanut harkitsemattoman, Kemin etappia ja »Osulaa» tarkoittavan kuvauksen, mikä varmaankaan ei ollut jäänyt Ruotsissa viliseviltä venäläisten urkkijoilta huomaamatta. Saattaisi näin ollen otaksua, että santarmit olivat päässeet salaisuuden perille ilman mitään suoranaisia ilmiantoja.

Mutta on olemassa asianhaaroja, jotka, paitsi Bruhnin vangiksijoutumisensa jälkeen tekemiä mahdollisia aikaisempia tunnustuksia, viittaavat määrättyihin henkilöihin.

Värvärinä toiminut ylioppilas *Eino Polón* oli lähettänyt Helsingistä matkalle m.m. erään nelimiehisen ryhmän, jonka jäsenistä sitten kaksi, nim. vesitehtailijan poika Salenius ja ajurinrenki Wilhelm Rafael Wallin joutuivat Tampereella santarmien käsiin. Tällöin he tunnustivat olevansa Kemin kautta matkalla Saksaan samalla ilmoittaen, kuka heidät oli värvännyt ja keiden

kanssa he olivat kulkeneet. Nämä taasen, nim. kirjaltaja Arvi Wikstén ja Johan Emil Forsman, molemmat ummikkoruotsalaisia, saapuivat tammikuun 4. p:nä 1916 Kemiin. Siellä he olivat yötä Jokelan matkustajakodissa, mutta söivät »Osulassa». — Kun Jokisalo loppiaisaatto-iltana lähti opastamaan tuota suurta 36-miehistä joukkoa, niin Wikstén jo kaupungissa haihduttautui jäälle-ohjaajan näkyvistä ja saapuen takaisin »Osulaan» kertoi eksyneensä sekä haluavansa palata Helsinkiin. Seuraavana eli loppiaispäivänä hän aamujunassa lähtikin etelään päin. Forsman taas seurasi Jokisalon joukkoa Kuusiluotoon asti, mutta kun hän ei huomannut miesten mukana Wiksténiä, niin hänkin kääntyi takaisin ja tuli aamulla »Osulaan» lähtien saman päivän iltajunassa Helsinkiin. Sinne saavuttuaan kumpikin Tampereella vangittujen toveriensa ilmiannosta pidätettiin.

Heiskanen luulee, että nämä miehet ilmiantoivat »Osulan». *

---

* Minkälaisia kysymyksessäolevat miehet olivat, käy selville seuraavasta jääkärikapteeni Polónin tiedoituksesta: »Tammikuun puolivälin tienoilla 1916 noustessani portaita Korkeavuorenkadun 30:nnessä tapasin minua etsimässä olleen miehen, joka sanoi käyneensä Kemin »Osulassa», mutta eksyneensä joukosta, ja joka nyt pyysi uutta matkarahaa tiedustellen, oliko tunnussana muuttunut. Annoin rahat ja ohjeet sekä kehoitin häntä matkustamaan uudelleen.» — Samat miehet lienevät myös ilmiantaneet kapteeni Polónin isän varatuomari *Edv. Polónin* ja hänen veljensä.

Vangit.

Kun »Osulan» kotitarkastus oli toimitettu, vietiin Heiskanen ja Mäki poliisilaitokseen, missä heitä uudelleen kuulusteltiin. Tällöin heitä syytettiin vain siitä, että kaksi Saksaan aikovaa miestä oli asunut »Osulassa». Sekä Heiskanen että Mäki tämän jyrkästi kielsivät. Kuulustelun sävystä tuntui voitavan päättää, ettei pidätettyjä vastaan ollut ilmennyt mitään erikoisen raskauttavaa. Sitä tavallaan näytti osoittavan sekin, että vangit jätettiin mahdollisia jatkokuulusteluja varten poliisilaitoksen huostaan.

Linderoos, samoin kuin Heiskanenkin, olivat vakuutettuja siitä, ettei pidätettyjä vastaan voitukaan saada mitään todisteita, sillä Heiskanenhan saattoi aina vedota siihen, että hän majatalonpitäjänä oli velvollinen vastaanottamaan kaikki asunnon etsijät ja antamaan näille ruokaa. Näin hän jo kuulusteluissa oli tehnytkin. Edelleen Heiskanen ei itse henkilökohtaisesti ollut mitenkään ottanut osaa miesten välitykseen.

Heiskanen ja Mäki (Rahikainen) puolestaan olivat kuulustelun aikana vakuuttaneet Linderoosille, ettei heiltä mitään »tunnustusta tipahtaisi» — niinkuin ei sitten milloinkaan tipahtanutkaan. Tämä tietysti oli Linderoosille mitä tärkeintä, koska hän tiesi näiden kummankin olevan täysin selvillä siitä, että hän oli vähintäänkin

yhtä syyllinen kuin he. Jos Linderoos olisi epäillyt, että Heiskanen ja Mäki eivät ajan pitkään kestäisi, niin hän tietenkin olisi kehoittanut heitä pakenemaan. Se taas olisi voitu järjestää varsin helposti. Mutta tällainen menettely ei tullut puheeksi, *eikä Heiskasella ja Mäellä ollut sellaista edes mielessäänkään.* Ei myöskään rouva Heiskanen kenellekään järjestön jäsenelle lausunut toivottavaksi, että Heiskanen ja Mäki toimitettaisiin Ruotsin puolelle. Sillä kaikki uskoivat ja, kuten sanottu, kaikki merkitkin viittasivat siihen, että vangitut Oulussa todellakin vapautettaisiin. On vielä muistettava, että venäläisten vangitsemisvimma ei silloin vielä ollut alkanut eikä ketään oltu vielä Špalernajaan kuljetettu. Vangittujen ja heidän ystäviensä toivehikas mieliala sekä siitä johtuva toimimattomuus oli siis tältä kannalta katsoen täysin käsitettävissä.

Mutta asialla oli toinenkin puoli. Mitä olisi tapahtunut, jos Heiskanen ja Mäki olisi toimitettu pakoon? On hyvin luultavaa, että varsinkin Pietilää, joka lähinnä näistä asioista tällöin oli vastuussa, tämä kysymys ankarasti askarrutti. Jos kerran, niinkuin on todennäköistä, venäläiset jo tunsivat koko salaisuuden ja pitivät, kuten olemme arvelleet, Heiskasta syöttinä saadakseen siten suuren saaliin, niin Heiskasen karkaaminen olisi aiheuttanut suorastaan tuhonomaisia seurauksia. Koko poliisilaitoksen, paria vanhempaa miestä lukuunottamatta, olisi samalla täytynyt poistua maasta;

lukuisten aktivistien ja heidän omaistensa olisi ollut pakko tehdä samoin; rouva Heiskasen asema olisi tullut kovasti uhatuksi ja Heiskasten pesän omaisuuden olisi valtio takavarikoinut. Mutta ennen kaikkea olisi tavaton isku kohdannut jääkäriliikettä. Se olisi paljastettuna täytynyt silloin pysäyttää luultavasti koko maassa.

Mutta kun tuhannet Suomen miehet ja naiset juuri tämän liikkeen innoittamina parhaillaan — kaikkensa uhraten — työskentelivät isänmaan itsenäisyyden saavuttamiseksi, niin yksityisten etujen oli väistyttävä syrjään.

Ja tunnustettakoon suoraan, että Juho Heiskanen on välillisesti juuri vankinaolonsa muodossa, vaatimatta itseänsä pelastettavaksi, samoin kuin aikaisemmin välittömästi aktivistien riveissä toimimalla tehnyt kansallemme ikimuistettavan palveluksen.

Poliisivankilassa Heiskanen ja Mäki olivat samassa kopissa, ja rouva Heiskanen sai kahden ensimmäisen viikon aikana vapaasti tuoda heille ruokaa. Vartiointikin oli alussa aivan muodollista, ja vangit saivat joskus konstaapeli Karppisen seurassa tehdä pitkiä kävelymatkoja kaupungilla, usein aika etäälläkin. Kahden viikon perästä tuli kuvernööriltä kuitenkin tiukat vartioimismääräykset, jotenka esim. kopin ovi, jossa tähän asti oli ollut vain salparautaan pistettävä, avonainen kiinnipidin, tästä lähtien aina pidettiin lukit-

tuna. Myöskään eivät omaiset saaneet enää käydä vankeja tapaamassa.

Kuten Heiskanen on jälkeenpäin kertonut, ahdisti häntä ja hänen rouvaansa se, että Linderoos ja toiset aktivistit näyttivät heitä karttavan. Mistä taas tämä johtui, siihen olemme jo viitanneet.

Vankeja pidettiin Kemin poliisivankilassa melkein tasan kuukausi. Tänä aikana heitä kuulusteltiin vain kaksi kertaa. Molemmilla kerroilla kuulustelu tapahtui Helsingin santarmiviraston toimesta, jotenka merkilliseltä tuntuu, ettei vankeja viety Ouluun. Tämäkin seikka puhuu sen otaksuman puolesta, että Heiskasta todellakin pidettiin Kemissä suurempien saalistettavien syöttinä.

Albert Mäkeä käytettiin eversti Netšoginin vaatimuksesta heti alussa, tammikuun 22. p:nä Torniossa kuulusteltavana, mutta jo samana päivänä hänet palautettiin takaisin Kemiin. Älykkäältä pojalta santarmit luonnollisesti eivät saaneet mitään tietoja. (Liite n:o 9).

Helmikuun 5. p:nä 1916 sijoitettiin Kemin poliisivankilaan vielä yksi valtiollinen vanki, nim. majatalonpitäjä ja rihkamakauppias, suutari *Otto Erik Jokela*. Hänet vangitsi santarmieverstiluutnantti Bašinskij pitäen Linderoosin läsnäollessa kotitarkastuksen Jokelan asunnossa. Vaikk'ei mitään rikollista häntäkään vastaan ilmaantunut, sanoi Bašinskij saadun määräyksen perustalla olevansa pakotettu hänet vangitsemaan sekä

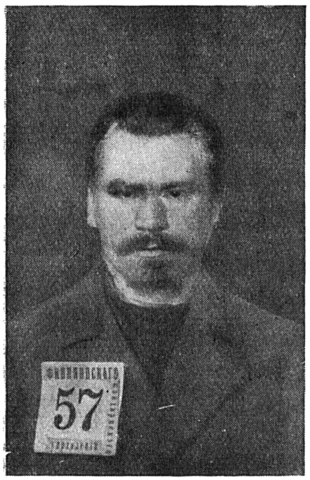

Špalernajan vanki »Osulan» Heiskanen.

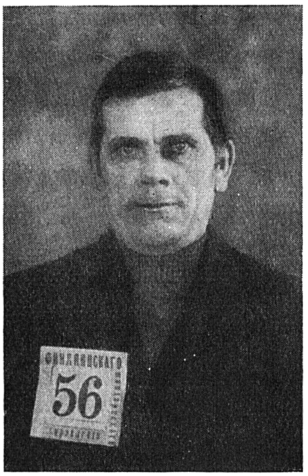

Špalernajan vanki Otto Erik Jokela.

jättämään Kemin poliisilaitoksen huostaan. — Otto Jokelakin ansaitsee kunniasijan Kemin aktivistien joukossa, sillä hänenkin pieni majatalonsa, joka sijaitsi aivan »Osulan» vieressä, oli Saksaan-menijäin tyyssijana. Ja vaikka Jokela itse olikin liikeasioissaan paljon kotoaan poissa, seurasi hän kuitenkin myötämielisenä sitä rohkeata yritystä, mitä Kemin etappi niin suurella tarmolla ajoi.

Kaksi Oulun poliisikamarin konstaapelia haki helmikuun 19. p:nä 1916 kuvernöörin määräyksestä yllämainitut kolme Kemin poliisivankilan vankia, Job Juho Heiskasen, Albert Ilmari Mäen (Rahikaisen) ja Otto Erik Jokelan Ouluun, missä heidät sikäläisen

poliisimestarin määräyksestä samana päivänä passitettiin »irtolaisuudesta» Oulun lääninvankilaan. Kuulusteltuaan heitä 21. II. 1916 kuvernööri af Enehjelm määräsi vangit passitettaviksi Helsingin lääninvankilaan Uudenmaan läänin kuvernöörin käsiteltäviksi. Kaikki kolme lähetettiinkin helmikuun 23. p:nä 1916 vankivaunussa Helsingin lääninvankilaan. Sieltä Jokela ja Mäki pääsivät helmikuun 29. p:nä vapaiksi, kunnes heidät myöhemmin vangittiin uudestaan. (Liitteet n:o 9 ja 11).

Heiskasen vanginpolku päättyi Pietarin Špalernajan vankilaan, minne hän saapui maaliskuun 29. p:nä 1916. Hän oli ensimmäinen tähän vankilaan teljetty suomalainen. Vasta vallankumouksen puhjettua keväällä 1917 hän pääsi vapauteen palaten Kemiin.

Jokela joutui niinikään lopuksi Špalernajaan.

»Osulan» kuuluisaksi tullut juoksupoika Albert Ilmari Mäki taas sai hyvin merkillisen tuomion: hänet karkoitettiin Itä-Venäjälle Wjatkan kuvernementtiin. Mistä venäläisten päähän pälkähti juuri tämänmoinen tuomio, on tietymätöntä. Mutta se on varmaa, ettei poikaa miellyttänyt Venäjällä-olo. Hän kaipasi hyvää emäntäänsä ja Kemin uljaita miehiä. Ja niin tämä 15-vuotias poikanen päätti karata. Lopullisen sysäyksen hänelle antoi eräs hyvänahkainen vahtisotamies, joka potkaisi häntä takapuoleen sanoen:

»Lähde poika kotiisi; ei täällä lapsilla ole mitään tekemistä». — Ja poika lähti. Ihmeteltävästi hän sitten jalkaisin ja rahatta keinotteli itsensä Venäjänmaan halki ilmestyen eräänä päivänä Kemiin. Sieltä ratamestari *Albert Blick* vei pojan, joka pakoa varten oli puettu rautatieläiseksi, dresiinallaan Tornioon, mistä hänet sitten toimitettiin rajan yli turvaan. — Ruotsista Mäki * palasi Kemiin ennen pääsiäistä 1917, juuri samana päivänä kuin hänen entinen isäntänsä Heiskanenkin.

---

* Syksyllä 1924 hänet saavutti — ystävien suureksi suruksi — odottamaton surma.

KEMIN ETAPPIMIESTEN MYÖHEMPIÄ VAIHEITA.

Hyvä on hiihtäjän hiihdellä,
kun riemu on rinnassansa,
kun toivo säihkyvi soihtuna yöss'—
mut käypä se laatuun hiihtää myös
hiki otsalla, suurissa suruissa
ja kuolema kupeellansa.

Eino Leino.

Arvi Hällforsin Saksan-matka ja pako.

Ennen on kerrottu, mitenkä Hällfors Kemin etapin katkettua kävi siitä A. K:lle tiedoittamassa ja kuinka hän sitten tammikuun 18. p:nä 1916 saapui Haaparannalle. Tavattuaan siellä sikäläisen saksalaisen etappitoimiston johtajan Wilhelm Dahmin ja Haaparannalla silloin sattumalta oleskelevan kapteeni Heldtin hän kertoi näille lyhyesti Kemin etapin katkeamisesta ja sen syistä ilmoittaen samalla olevansa halukas lähtemään — kuten hänelle aikaisemmin oli ehdotettu — Lockstedtiin jääkäripataljoonaa katsomaan.

Vielä saman päivän iltana Hällfors matkusti Tukholmaan viettäen siellä vanhojen tuttaviensa, jääkärien Pekkolan ja Suvirinteen seurassa hauskan illan tuossa jääkäreille niin tutussa »Tinakupissa» (Tennstopet).

Tukholmassa Hällfors kävi parikin eri kertaa Heldtin konttorissa. Kun hän siellä teki Kemin etapin lopettamista koskevan ilmoituksen, pyydettiin häneltä lausuntoa ja ehdotusta uusien etappitehtävien järjestämiseksi. Tässä tarkoituksessa hän laati lyhyen kirjallisen esityksen, jossa hän, arvosteltuaan Vaasan etapin toimintamahdollisuuksia, ehdotti, että etappitoiminta järjestettäisiin pääasiassa Rovaniemen ja Kemin välisille rautatieasemille, mainiten samalla olevansa omasta puolestaan valmis osallistumaan näiden uusien reittien järjestelyyn.

Berliniin saavuttuaan Hällfors meni heti »*Wetterhoffin toimistoon*», mutta kun hän ei tavannut siellä varatuomari Wetterhoffia, jatkoi hän matkaa Lockstedtiin saapuen sinne tammikuun 25. p:nä 1916. Seuraavana päivänä hän kävi kunniatervehdyksellä pataljoonan päällikön majuri *Bayerin* luona.

Kun sattui olemaan keisari Wilhelm II:n syntymäpä vä, sai Hällfors olla katsomassa jääkäripataljoonan paraatia. Kun nuo ryhdikkäät, ankaroitten harjoitusten ja tiukan saksalaisen sotilaskurin karkaisemat pojat täysissä kenttävarustuksissaan marssivat esiin, teki se matkamieheemme valtavan vaikutuksen. »Vaikka vuosi-

kausia olin uneksinut Suomen itsenäisyydestä, oli tämä tosiasia niin pyörryttävä, opetetun orjan mielelle niin suuri, että tunsin kurkkuni karheaksi ja vaivoin pidätin kyyneleni», lausuu Hällfors itse tästä hetkestä.

Hällfors seurusteli sitten jääkärien kanssa, joista monet olivat hänelle vanhoja tuttuja, kertoen näille kotimaan terveiset ja ilahduttaen heitä sillä tiedolla, että itsenäisyysliike Suomessa oli yhä kasvamassa.

Majuri Bayerin pyynnöstä Hällfors kävi tapaamassa tätä vielä toisenkin kerran. Silloin heidän välillään sukeutui mielenkiintoinen keskustelu. M.m. lausui majuri, että Suomi jääkäripataljoonan kautta jo oli Saksan liittolainen ja että kuta enemmän Suomesta saataisiin miehiä sotapolulle, sitä suurempi mahdollisuus Suomella olisi liittolaisensa avulla päästä itsenäiseksi. Vaikka Hällfors kuvailikin majuri Bayerille jatkuvan etappityön vaikeuksia, mainitsi hän tälle jo Tukholmassa esittämistään uusista etappisuunnitelmista luvaten puolestaan voimiensa mukaan avustaa niiden onnistumista.

Tammikuun 28. p:nä Hällfors lähti paluumatkalle tavaten Berlinissä *Wetterhoffin.* Tälle hän huomautti Suomen asestamisen välttämättömyyttä ehdottaen sopivimmaksi aseiden varastoimispaikaksi Pohjanlahdessa olevaa *Ulkokrunnin* saarta. Asekysymys oli erikoisesti askarruttanut myös Wetterhoffia. Hän oli ajatellut, että aseet voitaisiin ensin varastoida johonkin sopivaan paikkaan Ruotsin pohjoisrannikolle,

mistä ne sitten tilaisuuden tullen vietäisiin Suomeen. Tästä syystä Hällforsin ehdotus häntä suuresti kiinnosti, ja kun Hällfors ohimennen oli maininnut kirjoittavansa Lockstedtissa-käyntinsä johdosta kiitoskirjeen majuri Bayerille, niin Wetterhoff kehoitti häntä siinä samalla korostamaan myös asekysymyksen tärkeyttä. Näin Hällfors tekikin.

Saavuttuaan Tukholmaan Hällfors sai kuulla outoja asioita, nimittäin että Kemin etappi oli luhistunut ja Heiskanen joutunut vangiksi. Tällöin hän viipymättä lähti Haaparannalle tullen sinne helmikuun 10. p:nä 1916. Kulkien rajan yli Ylitornion kohdalta hän matkasi Jänkkäjärven, Mellajärven ja Louejärven kautta Muurolaan Salmelan luo. Kun hän tältä kuuli, ettei häntä oltu vielä ainakaan virallisesti etsitty, jatkoi hän matkaansa Kemiin tullen perille illalla helmikuun 18. p:nä 1916.* Heiskanen, Mäki ja Jokela vietiin, kuten tiedämme, seuraavana aamuna Ouluun.

Neuvoteltuaan Linderoosin kanssa ja käsittäessään, että kaikenlainen etappitoiminta Kemissä ainakin toistaiseksi oli peräti mahdotonta, Hällfors lähti Oulun kautta Helsinkiin haluten päästä ennen kaikkea Kai Donnerin yhteyteen. Tämän hän sitten tapasikin Ahdenkallion kartanossa lähellä Hyvinkään asemaa kertoen Donnerille Wetterhoffin aseidenhankintasuunnitelmasta sekä tuoden

* Juuri samana päivänä Pietilä oli mennyt Oulaisten keuhkotautiparantolaan.

perille ne majuri Bayerin terveiset, että yhä suurempia miesmääriä olisi koetettava saada Suomesta Saksaan. Donner piti tilannetta kuitenkin jo niin vaikeana, että oli varsin epäiltävää, voitaisiinko näitä Bayerin toiveita ryhtyä toteuttamaan. — Hällfors saattoi myös vahvistaa sen A. K:lle jo aikaisemmin saapuneen tiedon, että jääkäreiltä vaadittiin erikoinen, heidän sotapalvelustaan koskeva sitoumus; tämä herätti A. K:ssa suurta paheksumista. — Helsingissä Hällfors jo oli kuullut lukuisista pidättämisistä, ja Donner tiesi kertoa, että Esko Riekkikin oli Oulussa vangittu.

Nämä murheviestit eivät kuitenkaan saaneet Hällforsia luopumaan jatkuvaa etappitoimintaa koskevista suunnitelmista. Jo Ouluun poiketessaan hän oli aikonut palata rajan yli Ruotsiin osallistuakseen siltä taholta Kemijoen varrella suoritettavaan etappitoimintaan. Siellä hänessä oli kypsynyt myöskin ajatus palata rajan yli Ruotsiin Hailuodon kautta, koska hän sattumalta oli tavannut siellä erään hailuotolaisen luotsin, joka vakuutti, että Hailuodon kautta voitaisiin meren jäätä myöten varsin hyvin kulkea suoraan Ruotsiin. Tässä tarkoituksessa Hällfors jatkoi matkaa Hyvinkäältä pohjoiseen kulkevassa junassa jääden Ruukin asemalle, mistä maaliskuun 1. päivänä 1916 Siikajoen kautta matkusti Hailuotoon.

Hailuodossa Hällfors meni ensin kirkkoherra *Eino Virkkulan* luo, jonka hän lapsuudestaan asti tunsi.

Kirkkoherra Eino Virkkula.

Tältä hän sai kuitenkin kuulla, että helmikuussa sattuneet runsaat lumisateet olivat siinä määrin kinostaneet merenselän, ettei ollut ajattelemistakaan pyrkiä jäitse Ruotsiin suoraan Hailuodosta. Virkkula, joka havaitsi Hällforsin perinpohjin väsyneeksi ja pitkäaikaisesta etappitoiminnasta muutoinkin uupuneeksi, kehoitti puolestaan matkamiestä jäämään joksikin aikaa lepäämään Hailuodon pappilaan, ennenkuin hän jatkaisi matkaansa edelleen. Hällfors suostuikin Virkkulan ystävälliseen neuvoon.

Sieltä hän sitten huhtikuussa pyrki Oulussa asuvan veljensä, viskaali Kaarlo Hällforsin yhteyteen saaden tältä outoja tietoja: Rohkea oululainen värväri Jaakko Kemppainen ja kemiläinen Kalle Winter olivat vangitut, Amatus Johansson, Kyösti Wilkuna ja Viljo Lyytikäinen samoilivat pakosalla, ja häntä, Arvi Hällforsia etsittiin. Siinäpä olikin uutisia kerrakseen! Samalla hän sai kuulla, ettei mikään suurisuuntainen värväystoiminta maassa enää ollut mahdollinen ja ettei tämän vuoksi silloista laajempiin etappisuunnitelmiinkaan ollut syytä ryhtyä. Tämä veljen esittämä mielipide ratkaisi lopulta Hällforsin vastaisen toiminnan suunnan.

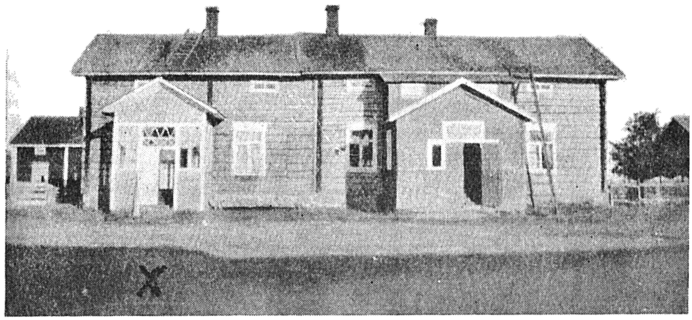

Hailuodon Kestin talon päärakennus. (×-merkkinen eteinen johti Arvi Hällforsin asuinhuoneeseen).

Hällfors alkoi pohtia jääkäripataljoonan riveihin astumista, mutta sitten hän kuitenkin arveli, että hän Suomessa pysyen voisi ajan tullen paremmin hyödyttää aktivismin asiaa; ja samaa mieltä oli hänen veljensäkin. Hänen äitinsä vaikea sairaus, mikä sittemmin (19. VI. 1916) päättyi kuolemaan, vaikutti myös siihen, että hän jäi Hailuotoon, vaikka siellä-olo tuntuikin melkein vankeudelta.

Kun Hällfors ei kuitenkaan kauemmin tahtonut olla hyvän isäntäväkensä vaarana ja rasituksena, niin hän muutti keväämmällä asumaan Virkkulan pieneen kalamajaan, mikä sijaitsi *Matikanniemessä*, noin kuuden kilometrin päässä pappilasta. Tässä mökissä Hällfors asui täsmälleen kuusi viikkoa.

Matikanniemen kalamaja.

Kesäkuun alkupäivinä, kun meri Oulun ja Hailuodon välillä oli auennut ja laivaliike alkanut, saapui saarelle oululainen aktivisti *Isak Kaitera*, joka kuultuansa Hällforsin oleskelevan Matikanniemessä tuli sinne ehdottaen, että tämä muuttaisi asumaan Kaiteran äsken ostamaan *Kestin* taloon — »pehtooriksi». Kiitollisena tästä ystävällisestä tarjouksesta Hällfors muuttikin sinne.

Käydessään Oulussa äitivainajaansa haudan lepoon saattamassa (23. VI. 1916) Hällfors sai taas kuulla raskaita uutisia. Monien Tornion ja Kemin aktivistien oli ollut pakko siirtyä rajan taakse, A. K. oli joksikin ajaksi keskeyttänyt värväyksen ja Kai Donnerkin oli poistunut maasta. Tämä kaikki vaikutti, että Hällfors uudelleen painui Hailuotoon ryhtyen siellä lueskelemaan lakitiedettä ja aikoen syksyllä, mikäli mahdollista, lähteä Helsinkiin opintojaan jatkamaan.

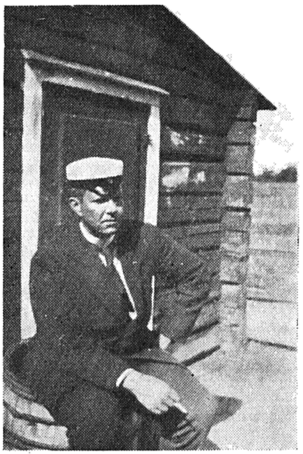

Arvi Hällfors Hailuodossa.

Näin kului kesä.

Sunnuntaina syyskuun 24. p:nä 1916 tuli pappilaan yht'äkkiä neiti *Aili Nisula* tuoden viskaali Kaarlo Hällforsilta sellaisen ilmoituksen, että Arvi Hällforsia koskeva vangitsemismääräys saapuisi ehkä jo seuraavana päivänä Hailuodon nimismiehelle. — Samalla neiti Nisula toi Hällforsille pakomatkaa varten browningin ja rahaa. Pappilasta Hällfors silloin kiiruhti Kestiin järjestäen siellä kaikki kotitarkas-

Isak Kaitera.

tuksen varalta. Lakikirjansa hän jätti pöydälle aukaisten sen rikoslain kahdennentoista, maanpetosta koskevan luvun kohdalta — ja lähti.

Nelipeninkulmaisen taipaleen Haukiputaan Isoonniemeen Hällfors kulki erään venemiehen saattamana. Meri oli peilityven, ja syksyisen yön pimeyttä valaisivat taivaan kirkkaat tähdet. Nukuttuaan muutamia tunteja omassa kalastusmajassaan Isossaniemessä hän otti esiin kartan laatien lopullisen matkasuunnitelman. Siitä tuli tällainen: Alakiimingin Onkamon kylä — Iijokivarsi — Siurua — Tannila — Oijärvi — Kuivajoki — Veska — Yli- ja Alakärppä — Kemijoki-varren Alapaakkola — Alavojakkala — Tornionjoki — Ruotsi. Hällforsilla oli mukanaan haulikko ja selkäreppu, sillä hän aikoi esiintyä metsästäjänä; tätä moni vastaantulija sittemmin hieman oudoksui, sillä oli lehdenputoamisaika. (Karttaliite n:o 16).

Hän lähti Isostaniemestä aamulla syyskuun 25. p:nä 1916 kulkien milloin jalan metsän halki ja jokivarsia myöten, milloin jonkin välin hevoskyydillä ajaen. Kuivajoen ja Simojoen välisen kairan puhkaistuaan hän lepäili tunnin verran sittemmin kuuluisaksi tulleessa *Maaninkajärven* niittysaunassa ja saapui vihdoin Ylikärppään, mistä syyskuun 29. p:n aamulla otti hevoskyydin merkiten kievarin päiväkirjaan nimekseen *Paasivirta.** Kun oli ajettu muutamia kilometrejä, alkoi

* Ylikärpässä Hällfors teki matkasuunnitelmaansa muutok-

taas korpivaellus: Simo- ja Kemijoen välinen suunnaton erämaa oli katkaistava. Mentyään Kuivasjoen yli omin luvin ottamallaan veneellä Hällfors löysi polun, mikä näytti vievän oikeaan suuntaan. Sitä myöten noin tunnin verran paineltuaan hän kohtasi erään miesjoukon. Korvenkulkijain tavan mukaan käytiin polun viereen istumaan ja tupakoimaan. Miehet sanoivat palaavansa Runkausjoen perkaustöistä, ja Hällfors puolestaan kertoi menevänsä Kivaloille metsästämään. Tätä miehet nähtävästikään eivät uskoneet, sillä siinä juteltaessa muuan heistä viittasi takanaan istuvaan toveriinsa sanoa tokaisten:

»Tuossa se on meidän pommarimme».

Mies oli »kiviroikan» dynamiitti-mestari, ja tarkoituksena tietenkin oli sanoa, että Hällfors oli toisenlainen »pommari». Juuri näinä päivinä oli näet tapahtunut kuuluisa Kemin pommiräjähdys *, ja miehet heti päättelivät Hällforsia sen toimeenpanijaksi.

»Vain niin!» vastasi Hällfors tiukasti, ja siihen miesten nauru heti loppui.

Hetken kuluttua noustiin, sanottiin hyvästit ja jatkettiin matkaa.

---

sen, päättäen mennä Kivaloiden yli Kuivas- ja Runkausjokia pitkin sen sijaan, että olisi kulkenut Alakärpän kautta.

* Eräs Kuula-niminen pommari oli syyskuun 20. p:nä 1916 säikytellyt Kemin venäläistä rajavartiostoa räjäyttäen sotaväen majoituspaikan luona kaksi pommia. Kts. »Aseveljet I», sivu 43!

Jonkin matkaa kuljettuaan Hällfors huomasi eksyneensä polulta. Hän koetti kompassin avulla määrätä oikeata suuntaa, mutta kuivat maat vetivät häntä milloin minnekin. Parisen kertaa hän jo luuli löytäneensä kadottamansa polun huomaten kuitenkin kohta seuraavansa porojen jälkiä. Kun hän lopulta havaitsi kulkevansa kehää, päätti hän välittämättä mistään poluista noudattaa yksinomaan kompassiaan.

Mutta rupesi jo pimenemään.

Hällfors laittoi näreistä hyvän tuulensuojan ja havuvuoteen, keitti matkan varrella hankkimassaan kauhassa rakovalkealla kahvit ja paneutui makuulle. — Aamulla herätessään hän näki maan ympärillään olevan kuurassa.

Virkistynein voimin matkamiehemme lähti taas taivaltamaan. Kulkien vetelien maiden ja purojenkin yli hän huomasi maaston rupeavan ylenemään. Silloin hän arvasi lähestyvänsä Kivaloita ja kääntyi sen takia kulkemaan suorakulmaisesti entiseen suuntaansa nähden toivoen täten tulevansa Kuivasjärvelle. Salo muuttui yhä synkemmäksi. Karhunjätteitä näkyi silloin tällöin, ja sammalkerros oli paikoitellen niin korkea, että mies humahti siihen vyötäisiään myöten. Kun Hällfors taas kerran upposi tällaiseen sammalikkoon jääden siihen uupuneena hetkeksi lepäämään, näki hän hämmästyksekseen vasemmalla kädellä jotakin kiiltävän puunrunkojen lomitse. Hypäten pystyyn hän

lähti rientämään sinne päin saapuen näin Ison-Kuivasjärven yläpäähän.

Saaden tästä selvän tienviitan hän alkoi nousta Kivaloille, pääsi Tervolan ja Simon väliselle isolle rajalinjalle ja ryhtyi siitä samoamaan Runkausjokea kohti. Kierrettyään pienen nevan hän tuli kankaalle, minkä reunassa, kirkasvetisen salopuron partaalla oli vähäinen metsäsauna. — Hällfors arvasi, että puro oli Vähä-Runkausjoki, ja myöhemmin hän sai tietää, että sauna oli Honkaselän metsäkämppä.

Pantuaan kämpän lämpiämään Hällfors ryhtyi savun haihtumista odotellessaan valmistamaan ulkosalla ruokaa. Kun hän siinä puuhaillessaan käväisi puron rannalla, niin hän löysi sieltä suohon kätketyn astian, täynnä suolattuja forelleja. Arkailematta lakimiehemme otti muutamia kaloja, keitti ne ja söi. Ne virkistivät häntä erinomaisesti. Sillävälin oli savu saunasta hälvennyt kutsuen miestä suloiseen nokiseen lepoonsa. Käytyään vielä kankaalta ampumassa pari kolme riekkoa Hällfors asettui kämppään nukkumaan.

Hän heräsi seuraavana aamuna, lokakuun 1. p:nä, varsin myöhään. Kirjoitettuaan paperilapulle »kalavarkautensa» ja pantuaan sen ynnä setelirahan pöydälle hän puolenpäivän jälkeen poistui Honkaselän rauhallisesta kämpästä lähtien seurailemaan Runkausjoen uomaa.

Matkan kestäessä Hällforsin pohjaamattomat meripieksut olivat kuluneet puhki, niin että kankaiden ki-

vet ja metsän risut saivat hänen jalkansa verille. Siitä huolimatta hän koetti voimiensa mukaan jouduttaa askeleitaan. — Runkausjoen alajuoksulla häntä vastaan tuli Mikon-ojan puro, mikä sillä kohdalla, puron suussa, oli viitisentoista metriä leveä. Koetellessaan sen pariöisen jään kestävyyttä Hällfors suistui keskellä puroa sulaan ja pääsi vasta kovan kamppailun jälkeen puukkonsa avulla kuiville.

Ilta alkoi taasen pimetä, ja tuntui tulevan pakkasyö. Silmäiltyään karttaa Hällfors päätti lähteä pyrkimään suoraan länttä kohti maantielle. Runkausjoki tekee näet tällä kohdalla kaaren pohjoista kohden laskien Kemijokeen. Täten syntyvän mutkan välillä olevan taipaleen, arviolti kolmisen kilometriä, Hällfors aikoi oikaista.

Hän lähti märin vaattein etenemään. Metsä loppui heti, sen laidassa oli lyhyt, vaivaismäntyä kasvava räme ja sitten tuli eteen aapa. Iltapimeässä tämä tosin näytti laajalta, mutta Hällfors arveli, ettei se todellisuudessa ollut sellainen ja ettei se ainakaan voinut olla kovin vetelä, kun se oli noin jokien mutkauksessa. Vilkaistuaan kompassiin ja otettuaan käteensä seipään hän siis rohkeasti painui aavalle.

Aluksi se oli jotensakin kestävää rahkasuota muuttuen kuitenkin pian arveluttavan hyllyväksi kentäksi, niin että miehen, estyäkseen uppoamasta, täytyi voimainsa takaa juosta eteenpäin. Mutta sitten tuli vie-

läkin pahempaa: sammalpeite jakautui erillisiksi mättäiksi, joiden välistä irvisteli pohjaton musta muta. Kiivaasti mättäältä toiselle hyppien Hällfors koetti ylläpitää tarpeellista vauhtia, mutta siitä huolimatta hän pari kertaa alkoi vajota. Vain vaivoin — muodostamalla varovasti seipäästä ja haulikosta ristikon — hän pääsi kovemmalle mättäälle lähtien taas hyppimään.

Mutta pimeni yhä, ja Hällforsin voimat rupesivat loppumaan. Ensi kertaa koko pakomatkansa aikana hän tunsi, että häntä *kammotti*. Huomatessaan tulleensa hiukan suuremmalle mättäälle hän pysähtyi. Mättään keskellä kasvoi mänty. Kun hän tarttui siihen, huojui mätäs kuin vene aalloilla. Hän yritti lähteä edelleen, mutta ei päässytkään minnekään. Mätäs oli pienen huoneen laajuinen, mutta sen joka puolella ammotti suon musta syvyys. Hällforsille oli arvoitus, kuinka hän lainkaan oli päässyt tälle mättäälle.

Kello oli kahdeksan. Aamu koittaisi vasta ehkä seitsemän tahi kahdeksan tunnin kuluttua. Pakolaisemme ajatteli kauhulla yhä pimenevää syksy-yötä.

Pakkanen yltyi. Maa peittyi kuuraan. Märät vaatteet jäätyivät, ja Hällfors tunsi ruumiinsa kontettuvan. Unenhorroskin alkoi vaania häntä kuolemansyleilyynsä.

Onneksi Hällfors oli Mikon-ojaan pudotessaan pitänyt laukkuaan kädessään saaden sen sitten lingotuksi jäätä myöten rannalle. Laukussa oli kuivaa tupakkaa.

Sitä Hällfors ryhtyi polttamaan jatkaen sitten tupakoimistaan koko yön.

Kun pakkanen kovetti mättään, alkoi hän kiertää sen reunoja muodostaen siihen tällä tavoin vähitellen oikean polun. Näin hän kulki »radan» ympäri ensin kymmenen kertaa samaan suuntaan ja sitten taas kymmenen kertaa toiseen suuntaan. Sen jälkeen hän lisäsi kierrosten luvun kahteenkymmeneen, sitten kolmeenkymmeneen j.n.e. alkaen vihdoin taas lähestyä alkuperäistä kymmenen kierroksen määrää. Antaakseen ajatuksilleenkin jotakin askartelua Hällfors mittasi askelin »ratansa» pituuden laskien sitten kävelemänsä matkan kilometreiksi. Mitattuaan ympyränsä säteen hän määräsi sen pinta-alan sekä myöskin sen kokoisen pallon tilavuuden, yrittipä kaiken kukkuraksi — kuvitellen tämän pallon täyteen liejua ja arvioiden sen ominaispainon — laskea, kuinka paljon tällainen liejupallo painaisi.

Näin kävellen, tupakoiden ja »numeroiden» miehemme sai pakkasyössä verensä pysymään liikkeellä.

Vihdoin viimein aamu koitti, ja nousevan auringon valossa Hällfors näki koko alastoman suoaavan. Eteenpäin ei ollut yrittämistäkään; täytyi koettaa palata entisiä jälkiään myöten takaisin. Kun kylmä oli kohmettanut suon, kävikin se päinsä jotenkuten, vaikka miehen jäsenet tuntuivatkin olevan jäässä.

Näin hän tuli jälleen Mikon-ojalle. Siinä hän ra-

kensi ison nuotiorovion, keitti kahvit, kaatoi laukussaan olevia punaisia kamferttitippoja oikein runsaan annoksen kahviin ja ryyppäsi yhdellä siemauksella tämän katkeran juoman. Aurinko paistoi lämpimästi selkään, nuotiontuli kuumotti kasvoja ja rintaa, ja niin palasi elintoiminta kylmettyneeseen matkamieheemme.

Lepäiltyään ja puhdistettuaan vaatteensa Hällfors nilkutti kylään, sai sieltä kyydin Tervolan kirkolle ja saapui viimein yöllä Liimatan tuttuun majataloon.

Kun hän kolkutti kievarin ovelle, tuli vanhaemäntä aukaisemaan. Tältä Hällfors sai kysymykseensä tympeän vastauksen, ettei vapaita yösijoja enää ollut, ja samassa emäntä yritti vetää oven kiinni. Tulija sai kuitenkin pistetyksi jalkansa ovenrakoon, hyppäsi eteiseen ja tiedusteli talon Selmaa. Tämä tuli saapuville ja nauruun purskahtaen mainitsi matkamiehen nimen sanoen Hällforsin kuitenkin muistuttavan metsärosvoa. Kun mentiin sisäeteiseen, oli siellä kaksi miestä pistoolit kädessä.

»Jääkärit Wichmann ja Sainio», esitteli Selma, ja pian miehet olivatkin selvillä toisistaan.

Saatuaan Liimatassa vaatteensa ja jalkineensa kuntoon Hällfors seuraavan eli lokakuun 3. päivän aamuna lähti viimeiselle rajataipaleelle.

Tervolan etapin opas Väinö Saviaro saattoi hänet joen poikki Kaisajoen suuhun, mistä hän alkoi reippaasti

astua jokivartta ylöspäin saapuen Kuusikkoon. Sieltä lähti etappimies Armas Lyytikäinen oppaaksi. Kun oli kuultu, että Kaisajoen talossa majaili Boströmin liikkeen hevospaimenia, joihin ei ollut luottamista, kierrettiin talon takana olevalle tielle. Siinä Hällfors jätti haulikkonsa ja sen panokset Lyytikäiselle alkaen yksinänsä painua Palovaaraa kohti. Sinne tultuaan hän käänsi vasemman pieksunsuun alaspäin (se merkki tunnettiin opastalossa) ja meni erääseen taloon. Heti häneltä tiedusteltiinkin, tarvitsiko hän opasta. Hällfors vastasi tulevansa toimeen yksinkin, kunhan hänelle vain annettaisiin ohjeet, mitenkä hänen oli kuljettava rajalle, Korpikylän Niemen taloon. Ne saatuaan ja pitäen Matkakosken kohinaa tienviittanaan hän tulikin suoraan oikean talon lähelle. Kun ei tiellä näkynyt venäläisten patrulleja, meni Hällfors taloon.

»Saisinkohan rajanylisaattajan?» kysyi koviakokenut matkamies.

»Kyllä vain»! vastattiin, ja hetken kuluttua Hällfors oli joen toisella rannalla Ruotsissa.

Tämä tapahtui lokakuun 3. p:nä 1916.

Iikka Montellin pako.

Kuten muistamme, oli Kemin poliisilaitoksen kanslisti, ylioppilas Iikka Montell aikaisemmin oleskellut Kuolajärvellä metsänhoitaja Arthur Ericssonin töissä.

Kun metsähallitus valtuutti Ericssonin järjestämään Kannanlahden ja Rovaniemen välille n.s. valtiontavarankuljetuksen *, niin hän tätä varten Ouluun saavuttuaan esitti saamansa valtakirjan perusteella kuvernööri af Enehjelmille sellaisen vaatimuksen, että Montell oli määrättävä järjestysmieheksi Kuolajärven kirkonkylään, Sallaan. Enehjelmin oli pakko noudattaa tätä vaatimusta ja niin hän tammikuun 29. p:nä 1916 puhelimitse ilmoitti Kemiin, että Montellin oli siirryttävä Kannanlahden »transporttiin».

Tämä siirto tulikin hyvään aikaan, sillä Montell oli jo joutunut »ilkeämielisten» kirjoihin. Olipa jo kuvernöörikin kerran maininnut Linderoosille, että Kemin poliisilaitoksen palveluksessa erään hänelle tehdyn ilmiannon mukaan oli muuan mies, joka otti osaa Saksaan-menijäin kuljettamiseen; tuntomerkit tosin eivät olleet täysin sopineet Montelliin, mutta oli kuitenkin arvattu, että häntä oli tarkoitettu.

Montell lähti Sallaan helmikuun 2. p:nä 1916. Rovaniemellä hän saikin määräyksen ryhtyä perille saavuttuaan Sallan kuljetuskonttorin päälliköksi. Niin tapahtuikin.

Jonkin ajan kuluttua tulivat Sallaan jääkärit *Pekkola ja Suvirinne*, joita Montell kävi tapaamassa kestikievarissa. Sovittiin, että Montell ilmoittaisi Haapa-

* Kysymys oli niistä suunnattomista sotatarvevarastoista, joita Pohjois-Suomen kautta kuljetettiin.

Näköala Rovaniemeltä pitkin Ounasjokea.

rannalle, mitä tavaroita ja kuinka paljon kulloinkin hänen konttorinsa kautta kulki. Sitten Pekkola ja Suvirinne matkustivat ostamallaan porolla Inarin kautta Norjaan.

Montell toimi Sallassa huhtikuun loppuun saakka, jolloin hän siirtyi Rovaniemelle. Kesäkuun alussa hän matkusti selvittelemään Sallan kuljetuskonttorin asioita Helsinkiin saaden siellä metsänhoitaja Ericssonilta metsätöitä, mitkä piti samana kesänä suorittaa Sallassa. Sinne mennessään Montell poikkesi Kemiin kuullen siellä, että Pietilä, Jokisalo ja Ellilä olivat paenneet rajan yli. Viivyttyään Kemissä muutamia päiviä — varmuuden vuoksi hän ei kuitenkaan ollut öitä kotonaan — hän lähti Sallaan. Kun syksyllä taas ruvettiin suunnittelemaan Kannanlahden ja Rovaniemen välistä sotatarvetavarain rahtausta, lupautui Montell lokakuun lopulla 1916 entiseen toimeensa Sallan kuljetuskonttoriin.

Kuljetuksesta ei kuitenkaan sinä talvena tahtonut tulla mitään, sillä ne laivat, joiden lasti oli tarkoitettu

tätä tietä rahdattavaksi, joutuivat vuodenvaihteessa saksalaisten sukellusveneiden uhriksi.

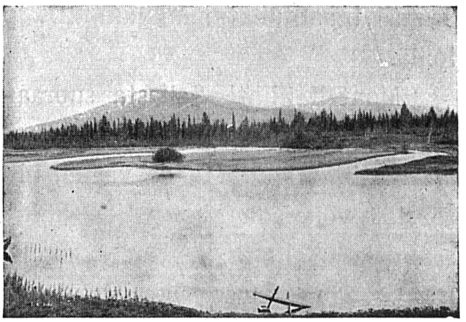

Sallatunturi ja Rohmoiva. (Näköala Sallan kirkolta).

Kuljetusta huoltamaan palkatut henkilöt olivat kuitenkin toistaiseksi paikoillaan. Silloin yht'äkkiä tammikuun 27. p:nä 1917 kultaseppä Frans Tiura ilmoitti Kemistä, että Montellia oli paikkakunnalla tiedusteltu.

Neljä tuntia tämän jälkeen Montell jo oli matkalla. — Lähdöstään hän ilmoitti ensimmäiseksi Kuolajärven piirin nimismiehelle *Väinö Vanhalalle*, jonka kanssa sovittiin, että jos Montellia sinä päivänä tiedusteltaisiin puhelimitse, niin vastattaisiin, ettei nimismies ollut kotona. Montell selitti kaikki lähimpiä töitä ja vireilläolevia asioita koskevat seikat apulaiselleen, insinööri *Uno Kalliolle* *, nosti palkkansa ja maksoi asuntonsa. Sitten hän otti metsänhoitaja Ericssonin sukset, joista nimismies Vanhala lupasi vastata, ja painui taipaleelle mukanaan mauserpistooli ja taskuaseena dreyserevolveri.

* Kaatui Oulun taistelussa.

Tämä tapahtui tammikuun 27. p:nä 1917 klo $^1/_2$ 5 ip:llä. *

Montell hiihti Sallasta suoraan Saijalle (35 km), minne saapui yöllä. Koska hän ei ollut varma siitä, ajettaisiinko häntä takaa vai ei, niin hän päätti aluksi säästää voimiaan niin paljon kuin mahdollista ottaen senvuoksi Saijalta kyytimiehekseen metsänvartia Moilasen. Tämä kovasti ihmetteli, mihin miehellä oli niin kiire, kun ei joutanut talossa edes yötä olemaan. Montell vastasi, että kun Ivalon kautta oli aikomus järjestää uusi tavarankuljetusreitti, niin hänen täytyi nopeasti ehtiä sinne. Samana yönä Montell siis jatkoi matkaansa hevosella Kuoskun kylään (noin $2^1/_2$ peninkulmaa Saijalta) sekä parin tunnin levähdyksen jälkeen Savukoskelle, Hihnavaaraan ja Värriöön. (Kuoskusta on $3^1/_2$ peninkulmaa Värriöön.) Sieltä hän matkusti — nukkumatta välillä — vielä samana iltana Seitajärvelle (15 km). Montell siis kulki ensimmäisenä vuorokautena noin 10 peninkulmaa, sillä mahdollisten takaa-ajajien varalta hän tahtoi saada tarpeellisen etumatkan. (Karttaliite n:o 17).

Seitajärvellä hän kuitenkin yöpyi jatkaen taas aa-

---

* Ruotsiin saavuttuaan Montell sai tietää, että hänen pakonsa jälkeisen päivän aamuna eräs suomalainen etsivä ja muuan santarmi olivat käyneet häntä hakemassa. Kuultuaan talon emännältä, että Montell oli jo edellisenä iltana laukku selässä lähtenyt hiihtämään ja ettei kukaan aavistanutkaan hänen matkansa määrää, nämä olivat palanneet saman tien.

mun sarastaessa matkaa porolla suorinta tietä Lokan kylään. Tämä $3^1/_2$ peninkulmaa pitkä taival oli vielä kokonaan ummessa. Lokasta Montell seuraavana päivänä ajoi hevosella Korvosen ja Mutenian kylien kautta Vuotsoon, joka on Sodankylän-Ivalon tien varrella. Huomattuaan, ettei talossa ollut ketään epäilyttävän näköistä henkilöä, hän viivähti siellä tunnin verran mutta nousi kuitenkin samana iltana suksilleen ilmoittaen talonväelle lähtevänsä Tankapirtin kautta Ivaloon. Päästyään tielle Montell kuitenkin lähti päinvastaiseen suuntaan hiihtäen noin 2:n peninkulman päässä olevaan Lohijoen majataloon, missä levähti pari tuntia. Kello 5 aamulla hän kumminkin nousi taas suksilleen samoten Kitisen varrella sijaitsevaan Ukkolan taloon, sieltä edelleen Rovaseen ja samana iltana vielä Laitiin. (Lohijoelta Laitiin on noin 4 peninkulmaa.) Rovasen ja Laitin välillä ilmestyi eräässä joenmutkassa Montellin eteen yht'äkkiä joukko miehiä, joita hän arveli Enehjelmin apureiksi. Pahan jäätäjäkelin uuvuttamina nämä vain tiedustelivat, kuinka pitkältä vielä oli lähimpään taloon. Laitin tuvan lattialla Montell makasi muutamia tunteja.

Aamuyöstä hän huomasi lämmön alenevan ja kelin paranevan ja päivän koittaessa hän jo oli suksilla matkalla Pokkaan. (Laitista Pokkaan on noin 3 peninkulmaa.) Siellä Montell sitten osti poron, millä vielä samana päivänä suksin ajoi umpitietä noin 25

Lapin maisemia.

km Karhulaan. Levättyään Karhulassa yönseudun hän jatkoi varhain aamulla matkaa poromiesten päivää ennen kuljettaman porotokan jälkiä metsien läpi Tepastolompolaan, sieltä Tepastoon, Kurkkiovaaraan ja Alakyröön Enontekiön rajalle. (Matka Karhulasta Alakyröön metsien läpi on noin 7 peninkulmaa.) Yövyttyään Alakyrössä erään lappalaisen asunnossa Montell ajoi suksin samalla porolla noin 8 km Ylikyröön. Kun hän tällä välillä huomasi, että poro, jolla jo ennemmin talvella oli paljon ajettu, osoitti väsymisen oireita, niin hän myi sen eräälle isännälle.

Montell aikoi pyrkiä Ounastunturin ylitse suoraan Ruotsin rajalle. Tässä tarkoituksessa hän lähti samana päivänä iltahämärässä nousemaan tunturille.

Tuuli kovasti ja puhkesi ankara lumipurku, minkä

Näköala Ounasjärven yli Ounastunturille päin.

voimaa Montell ei osannut aavistaakaan. Hän yritti useita kertoja konttaamalla edetä tunturin laella olevaa jäätikköä pitkin, mutta myrsky työnsi hänet joka yrityksellä takaisin. Tästä Montell uupui siinä määrin, että hänen oli pakko puolisen tuntia maata suksillaan tunturilla. Tuntui jo siltä, ettei hän enää jaksaisi minnekään, mutta silloin hänen mieleensä juolahti, että nimismies Vanhala oli matkaa varten pannut pienen pirtupullon hänen laukkuunsa. Hän otti siitä varovasti kulauksen virkistyenkin sen verran, että saattoi ajatella takaisinpaluuta.

Oli jo kuitenkin pilkkoisen pimeä. Sen lisäksi oli, kuten sanottu, ankara lumimyrsky. Montell tiesi kuitenkin osapuilleen, millä suunnalla sijaitsi Ketomellan

lappalaistalo Ounasjoki-varressa. Ja niin hän osuikin joen rantaan aivan lähellе taloa. Ikkunoista hohti yöhön takkavalkean lämmin kajastus. Vietettyään yön Ketomellassa Montell muutti suunnitelmaansa päättäen lähteä pyrkimään Norjan Kautokeinon kautta Alteniin ja Hammerfestiin. Aamulla hän siis nousi taas suksilleen hiihtäen Ketomellasta suoraan Enontekiöön vievää tuskin erottuvaa vanhaa talvitietä. Hän ei kumminkaan käynyt Enontekiön kirkolla, vaan katsoi parhaaksi hiihtäen Ounasjärven yli lykkiä suoraan Norjan rajalla olevaa Näkkälän kylää kohti. Syötyään hieman Näkkälässä Montell jatkoi vielä samana iltana kovassa rajumyrskyssä matkaa Norjan puolelle Sitsajärven (Siččajavre) taloon. Näin hän oli viimeisenä päivänä hiihtänyt noin 8 peninkulmaa.

Tällöin oli helmikuun 4. päivä 1917. Montellin jalat olivat porolla-ajosta ja ylenmääräisestä hiihtämisestä pahasti turvonneet ja niin kipeät, että hänen täytyi Sitsajärvellä parannella niitä kokonaista 11 päivää. Vain vaivoin saattoi hän ontua lattian poikki.

Ajettuaan sitten kyytimiehen kanssa porolla edelleen ja tultuaan noin peninkulman päähän Kautokeinosta Montell ilmoittautui vastaantulevalle nimismies Pleymille, joka juuri olikin tulossa häntä pidättämään.

Kautokeinoon saavuttiin helmikuun 16. p:nä. Sitten matka jatkui Altenin kautta Hammerfestiin, missä Montell sai jonkin aikaa olla poliisiputkassa. Norja-

laiset näet luulivat, että hän kuului *Otto von Rosenin* retkikuntaan *, joka juuri paria viikkoa sitä ennen oli oleskellut Sitsajärvellä ja jonka jäsenistä, paitsi von Rosenia itseään, eräs toinenkin mies oli päässyt pakenemaan.

Vapaaksi päästyään Montell matkusti Narvikin kautta Ruotsiin saapuen Haaparannalle helmikuun 27. p:nä 1917.

Kalle Winterin vuoro.

Etapin katkettua vallitsi Kemissä kuolemanhiljaisuus. Toiset olivat paenneet, toiset väkivalloin poisviedyt; jäljellejääneet odottivat vain vuoroaan. Rajaoppaat kulkivat kyllä vielä pää pystyssä, mutta silmät ja korvat tarkkaavina. Säännöllinen miestenkuljetus oli tyyten loppunut.

Kerran kevättalvella, maaliskuussa 1916 *Kalle Winter* meni Haaparannalle. Siellä hän tapasi vanhan toverinsa simolaisen *Konsta Aspegrénin*, ja he päättivät yhdessä palata Kemiin. Mutta tällöin sattui Haaparannalla olemaan kolme jääkäriä, jotka »Halkokonttorin» välityksellä pyrkivät Suomeen. Kun heitä tarjottiin vanhojen rajaoppaiden mukaan, eivät nämä tietystikään voineet entistä kunniakasta virkaansa kieltää,

* Erään entisen ruotsalaisen upseerin johtama hämäräperäinen räjähdysaineita mukanaan kuljettava joukko, jota sekä Ruotsin että Norjan viranomaiset ahdistelivat.

vaan suostuivat esitykseen saaden siten opastettavikseen Väisäsen, »Malbergin»* ja Dragsfjärdistä kotoisin olevan *Georg Ahlstedtin.*

Ja niin lähdettiin matkaan.

Jäällä Aspegrén erosi toisista mennäkseen kotiinsa Simoon, mutta muut jatkoivat kulkuaan saapuen onnellisesti Kemin rantaan. Winter kehoitti jääkäreitä menemään kievariin, ja nämä puolestaan pyysivät häntä seuraavaksi päiväksi luokseen päivällisille. Nimeään ei Winter miehille maininnut.

Winter ei aikonut noudattaa jääkärien kutsua, mutta kun hän sitten muisti lainanneensa matkalla Ahlstedtille hyvät kintaat, niin hän meni seuraavana päivänä kievariin niitä noutamaan. Tällöin hän jonkin aikaa keskusteli jääkärien kanssa sekä joi kahvit heidän seurassaan. Nimeään hän ei tällöinkään suostunut ilmaisemaan.

Jonkin aikaa tämän jälkeen Winter matkusti Helsinkiin teettämään itselleen irtohampaita. Siellä hän viipyi kymmenkunta vuorokautta aikoen välillä pistäytyä Viipurissakin. Haaparannalla oli näet jääkäri, tuomari Leo Kyander antanut Winterille Viipurin lääninvankilan johtajan, kapteeni *Walter von Gerichin* ** sekä

---

* Winterin muistiinpanojen mukaan. Nimi ehkä tekaistu, koska sitä ei ole »jääkäriluettelossa».

** W. von Gerich (ent. kaartin luutnantti, nyk. Suomen armeijan majuri, Ruotsissa tunnettu nimellä »Rautenfels») ollessaan Viipurin lääninvankilan johtajana vapautti valtiollisia van-

myöskin rouvansa osoitteet pyytäen viemään näille terveisiä. Tunnusmerkiksi Kyander oli antanut Winterille hopearuplan, mistä Nikolain nenä oli poishangattu.

Winter meni asemalle sisarensa ja veljensä seurassa. Ostettuaan Viipurin-piletin hän jätti kapsäkkinsä odotushuoneeseen mennen asemasillalle katsomaan, joko juna oli paikoillaan. Tällöin joku mies tervehti häntä kysyen, minne hän aikoi matkustaa.

»Pohjoiseen!» vastasi Winter vilkaisten samalla kysyjään, jota hän ei kuitenkaan muistanut tuntevansa.

Palattuaan odotushuoneeseen ja otettuaan kapsäkkinsä Winter lähti kävelemään takaisin asemasillalle. Silloin hänen saapuessaan ulko-ovelle kaksi santarmia yht'äkkiä pidätti hänet. Äskeinen tervehtijä oli myös siinä lähettyvillä, ja silloin Winter tunsikin miehen. Se oli se sama *Ahlstedt*, jonka hän oli opastanut Haaparannalta Kemiin.

Winter vietiin asemarakennuksen toiseen kerrokseen, missä toimeenpantiin ankara kuulustelu. Santarmit väittivät hänen kuuluvan johonkin salaliittoon, minkä tarkoituksena oli erään vihollisvaltion avulla asevoimin erottaa Suomi Venäjästä.

---

keja, s.o. päästi ne karkaamaan. M.m. hän vapautti varatuomari Leo Kyanderin, joka saksalaismielisyytensä takia oli määrätty lähetettäväksi Irkutskiin. Kesällä 1916 oli von Gerichin itsensäkin »monien syntiensä tähden» pakko jättää Suomi sekä poistua Ruotsiin, missä hän palveli Suomen asiaa kuuluen sikäläiseen saksalaiseen meriesikuntaan.

»Te olette vähän väliä käynyt Ruotsissa. Mitä Te sieltä haitte?» kysyi tutkija.

»En ole käynyt Ruotsissa kuin kolme kertaa», vastasi Winter rauhallisesti. »Kesällä kävin siellä omalla laivallani ja tullikamarin laillisella luvalla, toisen kerran matkustin sinne komendantti Kokkin antamalla passilla ja pääasiallisesti hänen asioillaankin ja kolmannen kerran minulla oli taskussani kuvernöörin allekirjoittama ulkomaanpassi. Viimeksimainittu matka tarkoitti erinäisten työpalkkasaamisien perimistä.»

»Mutta mitä varten Te joka ilta olette ollut Kemin asemalla junantulon aikana?»

»Ka, tietysti sanomalehtiä ostamassa!» vastasi Pielisjärven poika nokkelasti. »Sitäpaitsi tilasin joululta lehdet kotiinkannettavaksi, jotenka minua ei ole sen jälkeen asemalla kovinkaan monesti nähty.»

»Entäs tämä: Te olette hankkinut Saksaan-menijöille vaatteita, sukkia, kenkiä y.m.s. Kiellättekö senkin?»

»Varmasti on tapahtunut jokin erehdys», sanoi Winter, »tahi olisiko joku huligaani väärinkäyttänyt minun nimeäni! Meillä vanhoilla poliisimiehillä on äärettömän paljon vihollisia, vaikk'en osaakaan tällä kertaa ketään erikoisesti epäillä.»

»Mutta sanokaapas, missä Te olitte sinä päivänä (santarmit mainitsivat päivämäärän), jolloin herra »Malberg» tuli Haaparannalta Kemiin?»

Väisäsestä ja Ahlstedtista tutkijat eivät puhuneet, jonka vuoksi Winter epäili kysymyksessä piilevän jonkin satimen.

»Jaa», vastasi Winter ikäänkuin terästäen muistiaan. Sennimistä henkilöä en tunne enkä myöskään saata tässä varmasti muistaa, missä tuona päivänä oleskelin, mutta myöhemmin sen kyllä voin saada asiakirjoistani selville.»

Tähän kuulustelu päättyi, ja Winteriä lähdettiin kahden santarmin vartioimana kuljettamaan ajurilla santarmihallitukseen.

Silloin hän yht'äkkiä muisti taskussansa olevat rouva Kyanderin ja kapteeni von Gerichin osoitteet. Ne oli kirjoitettu paperilapuille, joista toinen oli taskukellon kuorien välissä ja toinen sellaisenaan liivintaskussa. Keisarinkuvaisen ruplanrahan Winter myöskin muisti, mutta sitä hän ei kuitenkaan arvellut niin vaaralliseksi todistuskappaleeksi kuin noita paperilappuja. — Puristaen rikki takkinsa taskussa olevan savukelaatikon Winter veti sieltä esille tupakantörkyä, puhdisti sen kourassaan santarmien nähden ja keikautti sitten puruksi suuhunsa. Sitten hän pisti sormensa liivintaskuun, pyöritti siellä olevan paperin mytyksi ja pani senkin nopeasti suuhunsa. Katsoessaan sen jälkeen kelloaan hän samalla sai puristetuksi sen kuoret auki, pani taas kellon taskuunsa ja rupesi etsimään eri taskuista uutta tupakka-ainetta. Kun sellaista ei

ollut, pani hän sormensa kellotaskuun, pyöritti siellä olevankin osoitelapun pieneksi ja sukaisi jatkopuruksi suuhunsa. Kaiken hienoksipureminen ei uusin irtohampain ollut mikään leikin-asia, mutta kun noustiin santarmihallituksen portaita, niin Winter nieli kuin nielikin mällin. Se oli kuitenkin niin vaivalloista, että hiki tippui miehen otsalta.

Istuttuaan jonkin aikaa odotushuoneessa Winter kuuli, että viereisessä kamarissa santarmit ja Ahlstedt laativat jonkinlaista ilmiantopöytäkirjaa. Sitten alkoi taas kuulustelu.

»Kuka oli se iso, pitkäviiksinen mies *, joka erosi Kemin edustalla joukosta silloin, kun Te toitte yliop-pilas »Malbergin» Haaparannalta?» kysyi tutkija.

»En minä ole ikinä ollut sellaisilla matkoilla!» ihmetteli Winter. »Ehdottomasti tässä on tapahtunut jokin erehdys.»

»Oletteko käynyt Savukosken hotellissa Haaparannalla?»

»En tunnekaan sennimistä hotellia. Käydessäni pikku poikana Torniossa oli siellä muuan Savukosken kahvila; ehkä Te tarkoitatte sitä?» viisasteli Winter.

»Tunnetteko Kekonia, Tuompoa, Villamoa tahi Heickelliä?» kysyi santarmi pirullisin ilmein.

»En ole koskaan edes kuullut tuollaisia nimiä!»

»No, ettekö tunne Pietiläkään?»

---

* Konsta Aspegrén.

»Tunnen toki montakin. Tunnen Kalle Pietilän, tunnen Olli Pietilän, tunnen Pekka Pietilän, vieläpä Anton Pietilänkin tunnen.»

»Mistä ne ovat kotoisin?» irvisteli tutkija.

»Kemin seurakunnasta», kuului vastaus.

»Mutta tässäpä onkin kysymyksessä Kemin kaupungista kotoisin oleva insinööri Konstu Pietilä. Ettekö häntä tunne?»

Winter kävi miettimään.

»Niin, aikoinaan kävi Kemissä koulua eräs Konstu Pietilä, mutta enpä tosiaankaan muista kuulleeni, mikä hänestä on tullut. Sen kyllä tiedän, että hänen äitinsä on leski, joka Kemissä omistaa pienen talon!»

»Ettekö tiedä, missä insinööri Pietilä nykyisin oleskelee?»

»En osaa sanoa, mutta kentiespä täällä Helsingissä», vastasi vanki.

Silloin muuan läsnäoleva suomalainen lakimies otti puheenvuoron:

»Kuulkaapas, Teillä on niin pienet asiat, että kun tunnustatte, mitä tiedätte ja mitä olette kuullut näistä asioista puhuttavan, niin pääsette irti», sanoi hän makeasti.

Winteriä, joka ennen poliisina juuri tällä samalla koukulla oli pyydystänyt monta varasta ja muuta veijaria, pyrki hymyilyttämään, sillä se haiskahti niin perin tutulta. Hilliten kuitenkin itsensä hän vastasi sävyisästi:

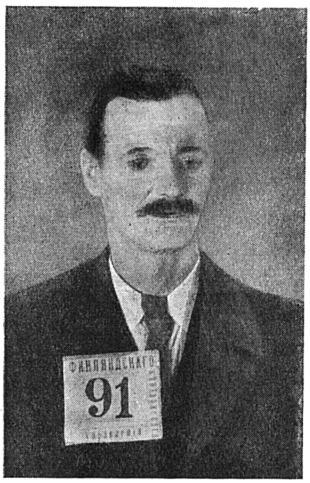

Špalernajan vanki Kalle Winter.

»Jos jotakin tietäisin, niin kernaasti kertoisin, mutta ikävä kyllä en ole koskaan mitään tällaista kuullut».

Kuulustelu päättyi tähän.

Sen jälkeen Winter perinpohjin ja kaikilta eri puolilta valokuvattiin, ja sormenpainamat pantiin paperille. Sitten hänet vietiin Katajanokan lääninvankilaan. Sinne saavuttiin kello 12 yöllä toukokuun 14. päivää vasten 1916.

Jonkin ajan kuluttua Winter eräiden muiden aktivistien kanssa vietiin Pietariin ja teljettiin siellä Špalernajan tutkintovankilaan. Tämä tapahtui yöllä toukokuun 27. päivää vasten 1916.

Vasta Venäjän vallankumouksen humussa Winter vapautui vankilasta. Hän matkusti ensin Kemiin sekä sitten, kun hälyttäviä tietoja taasen alkoi kuulua, Rovaniemelle. Sieltä hän meni junassa Kyläjoelle, mistä loppujen lopuksi hiihti Haaparannalle, tuohon tuttuun kaupunkiin, jonne hän aikaisemmin oli saattanut monta monituista Saksaan-menijää.

Konstu Pietilän tarina. — Pietilän, Jokisalon ja Ellilän pako.

Insinööri Konstu Pietilä on mitä kauneimmalla tavalla piirtänyt nimensä Kemin etapin historiaan. Hän oli vaatimaton, uuttera ja intomielinen ahertaja, jolle isänmaa merkitsi kaikkea — oma itse ei mitään. Vaikka murtumaisillaan oleva terveys olisi oikeuttanut hänet lepoon, niin hän ei joutanut sitä ajattelemaan. Vaikka oma tulevaisuus alkoi peittyä hämärään, niin kotimaan vastainen itsenäisyys loi kultaisen hohteensa hänen tiellensä. Tästä syystä Pietilän surujen ja huolten täyttämä tarina on kaunis.

Pietilässä todettiin hiipivä keuhkotauti jo syystalvella 1915, emmekä erehtyne väittäessämme, että sen lopullisen puhkeamisen aiheutti se ylenmääräinen henkinen ja ruumiillinen rasitus, minkä etappitoiminta toi mukanansa. Kun Pietilä ja Hällfors kerran ennen joulua olivat Saksaan-menijöitä jäälle kuljettamassa, hiestyivät he kovasti. Palattuaan kaupunkiin he menivät erääseen kahvilaan pohtimaan yhteisiä suuria asioitaan. Mutta kun huoneessa tuntui kuumalta, avasivat he ikkunan nauttiakseen ulkoa tulevasta viileydestä. Tästä oli seurauksena kummankin sairastuminen. Hällfors, jolla oli luja terveys, parani pian, mutta Pietilään iski silloin pysyväisesti tauti, joka saattoi hänet sitten ennenaikaiseen hautaan.

Thyra Pietilä.

Kun Kemin etappi tammikuun 6. p:nä 1916 katkesi ja kun ei muunkaanlainen aktivistinen toiminta — ainakaan lähitulevaisuudessa — näyttänyt enää mahdolliselta, niin Pietilä päätti, noudattaen Hällforsin lähtiessään hänelle lausumaa kehoitusta, etsiä lepoa jostakin parantolasta.

Mutta häneen eivät olleet iskeneet ainoastaan taudin vasamat, vaan myöskin »rakkauden jumalatar» oli ampunut häneen syksyn kuluessa nuoliaan. Seurauksena olikin, että *Henrik Konstantin Pietilä* vihittiin Oulussa helmikuun 15. p:nä 1916 avioliittoon farmaseutti, neiti *Thyra Strömbergin* kanssa. Oma pieni koti, rauhansatama, oli näin perustettu keskellä verisen sodan valmisteluita. Thyra Strömberg oli päättänyt jakaa miehensä kanssa surut ja huolet. Hän tahtoi osaltaan lievittää kohtalon kovuutta valaen rakkauden lämmittävää hohdetta Pietilän toiselta puolen valoisan, mutta toiselta puolen traagillisen elämän iltamaiseman ylle.

Oulusta Pietilä rouvansa kera siirtyi Oulaisiin asettuen itse jo helmikuun 18. p:nä sikäläiseen keuhkotautiparantolaan. Siellä häntä hoidettiin verraten hyvin tuloksin maaliskuun 29. p:ään 1916. Parantolasta Pietilä siirtyi Oulaisissa perustamaansa kotiin

käyden sitten aina silloin tällöin Kemissä vanhaa äitiänsä tervehtimässä.

Näin kului aika kesäkuuhun 1916.

Kaikesta päättäen venäläisillä oli täysi selko Kemin etapin toiminnasta ja niistä miehistä, jotka kuuluivat sen järjestöön. Kuten edellisestä tiedämme, olivat Heiskanen, Mäki ja Jokela vangitut vuoden alkupuolella; Hällforsin oli täytynyt jäädä Hailuotoon; myöhemmin keväällä oli Kalle Winter joutunut niinikään venäläisten saaliiksi, ja kun tultiin kesäkuuhun, niin Netšogin viritti verkkonsa pyydystääkseen myöskin Pietilän, Jokisalon ja ajuri Heikki Ellilän.

Kun konstaapeli Juho Karppinen eräänä iltana kesäkuun alkupuolella 1916 oli päivystäjänä poliisilaitoksessa, niin noin klo 7—$^1/_2$8 tienoissa santarmi Semenoff soitti sinne pyytäen yhtä konstaapelia satamaan. Samassa Linderoos tulikin poliisilaitokseen, ja kun Karppinen ilmoitti tälle Semenoffin asian, niin Linderoos määräsi hänet menemään. Tultuaan satamakonttoriin Karppinen näki siellä santarmieversti Netšoginin sekä muutamia santarmeja. Näiden innokkaasta keskustelusta ja muusta esiintymisestä hän heti arvasi, että oli tekeillä jotakin tavallista tärkeämpää. Näytti vähän siltä kuin he olisivat odottaneet jotakuta saapuvaksi Torniosta tulevassa laivassa; mitään tällaista ei kuitenkaan tapahtunut. Samassa Linderoos tuli polkupyörällä satamaan, ja koko joukko lähti kävelemään

laiturille — Linderoosin ja Karppisen jättäytyessä toisista hieman jälkeen.

Karppinen lausui silloin Linderoosille epäilevänsä, että santarmit olivat menossa jollekin erikoiselle retkelle. Ja kun hän samassa muisti, että santarmit olivat jo kerran aikaisemmin kevättalvella poliisilaitoksesta tiedustelleet jotakin »Pietikäisen taloa n:o 115» (heille oli silloin ilmoitettu, että Pietikäisen taloa ei kaupungissa ollut ja että tontti n:o 115 oli rakentamaton!), niin hänen mieleensä johtui, että Pietilä saattoi olla vaarassa. Sen takia hän kysyi Linderoosilta, eikö olisi syytä mennä Konstua varoittamaan. Mitään vastaamatta Linderoos astui santarmieverstin luo kysyen, tarvittiinko häntä vielä. Saatuaan kieltävän vastauksen Linderoos poistui lähtien ajamaan kaupunkiin päin. Tällöin Karppinen rauhoittui, sillä hän arvasi komisarion pitävän asiasta huolen.

Linderoos aikoikin kysymyksessäolevassa tarkoituksessa mennä poliisilaitokseen, mutta matkalla hän tapasi ystävänsä kaupunginviskaali *Vilho Jämsénin*, joka myös oli aktivisti ja täysin luotettava. Tätä Linderoos pyysi toimittamaan mahdollisesti kaupungissa olevalle Pietilälle tiedon uhkaavasta vaarasta. Huomatessaan, että santarmit todellakin suuntasivat kulkunsa Pietilän taloa kohti, Linderoos ajoi polkupyörällä kiertoteitä sellaiseen paikkaan, josta saattoi nähdä, menisivätkö santarmit Pietilään. Silloin hän tapasi

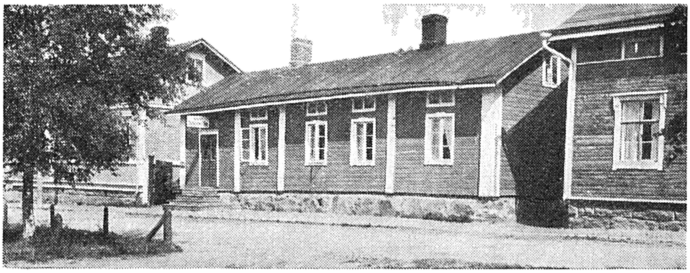

Pietilän kotitalo, mihin uhan-alaisimmat Saksaan-menijät sijoitettiin.

taas Pohjoispuistokadulla Jämsénin, joka ilmoitti Pietilän olevan »Osulan» ja Anderssonin pihojen välisessä palosolassa. Linderoos ajoi Isollepuistokadulle. Siellä hän aidanraosta huomasikin Pietilän.

»Minne sinä aiot mennä?» kysyi Linderoos. »Ilmoittaisin sitten sinulle kotitarkastuksen tuloksista!»

»Mutta oletkos sinä luotettava?» sanoi Pietilä ilmeisesti hätääntyneenä.

»Sitäkö sinä vielä epäilet!» virkkoi Linderoos harmistuneena. »Vastaa nyt heti, minne menet, sillä nyt ei ole enää siekailuun aikaa!»

»Menen Lindqvistille!» kuiskasi Pietilä; ja samassa Linderoos lähti ajamaan pois.

Kun santarmit tulivat Pietilän kodin edustalle, jäi Karppinen kynnykselle osaksi sen takia, ettei hän iljennyt moisessa seurassa näyttäytyä talon väelle, osaksi sen tähden, että hän yhä toivoi, ettei Pietilä olisi kotona ja että hän tämän mahdollisesti juuri sillä hetkellä

Konstu Pietilän äiti Saara Fredriika Pietilä, o. s. Miettinen.

saapuessa voisi häntä ajoissa varoittaa.

Kun Pietilä ei ollut kotona, täytyi santarmien tyytyä vain kuulustelemaan tämän äitiä. Kuulustelussa, joka kesti puolisen tuntia, tiedusteltiin, missä Pietilä oleskeli sekä, mitä miehiä ne olivat, joita talossa oli asunut pitkin aikaa.

»Kukapa ne nuorten retket tietää!» vastasi emäntä. »Ja mitä miehiin tulee, niin onhan niitä meillä tietysti ollut, koska kerran pidetään matkustajakotia; nimet ja muut heitä koskevat tiedot on ilmoitettu aikanaan poliisilaitokseen.»

Kun mitään selvää ei tullut, lähtivät santarmit pois sanoen tämän jälkeen mentävän Herralaan *Heikki Elliläät* * tapaamaan.

Herralassa santarmit tiukkasivat ensin kovasti kyytiä, mutta emäntä selitti, että hevoset olivat ajossa. Tällöin Karppinen, joka ei tiennyt, että Elliläkin oli

* Katso sivulle 157!

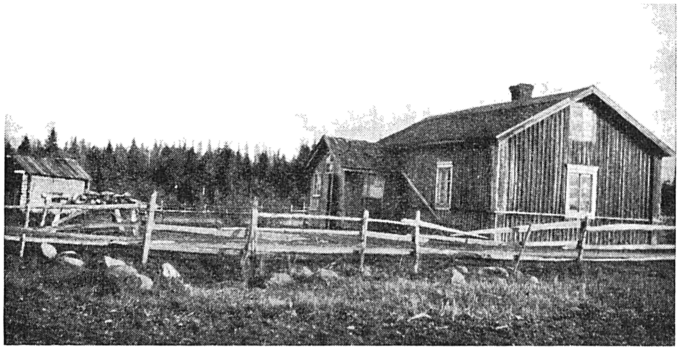

Jokisalon torppa. Takana metsää, jonka harjanteelta Jokisalo tarkkaili santarmien liikehtimistä.

ollut etappitoimissa mukana, ehdotti otettavaksi toisen ajurin. »Olkaa vaiti!» käskivät santarmit, ja vasta silloin Karppiselle selvisi, että kysymyksessä olikin »Herralan Heikin» pidättäminen. — Kun Ellilääkään ei tavattu, saivat santarmit taas lähteä tyhjin toimin. — Karppinen pääsi heistä myös eroon.

Tämä tapahtui kesäkuun 5. p:n illalla 1916.

Kun *Allu Jokisalo* samana päivänä hieman aikaisemmin oli poikennut työstä palatessaan Kemin asemalle, oli hän tavannut Ellilän siellä. Tämä oli silloin kertonut seuraavaa: Jotkut santarmit olivat päivällä käyneet Herralan pihassa häntä tapailemassa klo 3:n aikaan tahtoen Ellilää muka kyytiin noin 4:n kilometrin matkalle. Kun Ellilän vaimoa oli ih-

metyttänyt santarmien kyydintarve, oli hän mennyt poliisilaitokseen tiedustelemaan tätä asiaa. Silloin komisario Linderoos oli sanonut, että Ellilän oli paras paeta, koska santarmeilla näytti olevan hänen syyllisyytensä selvillä. Ellilän vaimo olikin heti tullut asemalle iltajunan saapumista odottavaa miestään varoittamaan. Kuultuaan tämän kertomuksen oli Jokisalo kehoittanut Ellilää menemään kotiinsa Herralaan ja asettumaan siellä sellaiseen piilopaikkaan, mistä näkisi taloontulijat ja mistä myös olisi hyvä tilaisuus paeta; jos santarmeja näkyisi, olisi Ellilän paras tulla kiertoteitä Karjalahden takana olevaan Jokisalon torppaan.

Ellilä olikin junan juuri saapuessa asemalle lähtenyt ajamaan kotiinsa; jottei hänen poistumisensa ennen muita ajureita olisi herättänyt huomiota, oli hänen vaimonsa istunut ajopeleissä muka kyydittävänä. Herralaan tultuaan Ellilä oli kätkeytynyt tallinsa ylisille. Ja kun sitten santarmit olivat saapuneet, kuten olemme kertoneet, oli hän pujahtanut navetan ja lantasuojan kautta palosolia myöten rautatien veturitallin tienoilta Karjalahden yli Jokisalon torpalle. Navetan läpi hiipiessään hän oli huomannut santarmin akkunan edessä — mutta onneksi se oli ollut selin navettaan päin. Kun Ellilä oli eräässä pihassa koettanut avata kiinniolevaa pientä porttia päästäkseen pujahtamaan kadun poikki, ei portti ollut auennutkaan heti; kun hän silloin oli yrittänyt

rynnistää voimakkaammin, oli hän huomannut kotoaan tulleiden santarmien juuri kävelevän siitä ohi ja katselevan aidanraosta portin ryskyttäjää. Silloin hän oli kyyristynyt kolistelemaan portin alaosaa ollen sitä korjaavinaan. Santarmit olivat menneet ilman muuta ohitse, ja Ellilä oli jatkanut matkaansa. Jos portti olisi heti auennut, olisi pakenijamme luonnollisesti joutunut suoraapäätä santarmien syliin.

Albert Blick.

Jokisalo oli jäänyt asemalle. Tällöin oli joku kuiskannut hänelle takaapäin:

»Allu, varo itseäsi, pakene!»

Käännähdettyään hän oli huomannut lähellään ratamestari *Albert Blickin*, joka merkillisesti rykien ja päällään santarmeja osoitellen oli koettanut tehostaa kehoitustaan. Jokisalo ei ollut kuitenkaan heti poistunut, vaan jääden odottamaan junan tuloa hän oli ryhtynyt puheisiin erään santarmikätyrin kanssa, joka tunsi hänet. Jokisalo oli näet tahtonut täten sitoa kätyrin arvellen, ettei tuttu mies julkeaisi kaikkien nähden häntä ilmiantaa.

Kun sitten juna oli saapunut, niin Jokisalo oli siinä kätyrin kanssa keskustellessaan huomannut, että *Konstu Pietilä* oli ollut matkustajien joukossa. Pietilä oli lähtenyt kävelemään kaupunkiin päin.

Samalla hetkellä kun santarmit ja konstaapeli Karppinen olivat olleet tulossa Pietilän asuntoon, kuten olemme kertoneet, ja juuri kun he olivat Pakkahuoneenkadulta kääntyneet Pietilään päin, oli uhan-alainen saapunut Yrjönkadun ja Pohjoispuistokadun kulmaan. Joko itse huomattuaan * santarmit tai mahdollisesti Yrjönkadun kulmassa saatuaan varoitushankkeissa olevalta Jämséniltä tiedon lähestyvästä kotitarkastuksesta Pietilä oli hypännyt Yrjönkadulta aidan yli palosolaan, kulkenut sitä pitkin Isollepuistokadulle, missä Linderoos oli häntä puhutellut ja mistä käsin hän oli suunnannut kulkunsa Kirkkopuistoa kohti.

Matkalla Pietilä kohtasi iltakävelyllä olevat ystävänsä Torsten Lindqvistin ja tämän rouvan, Silve Lindqvistin.

»Minne piiloudun», kysyi Pietilä. »Rannat ja tiet ovat urkkijoita täynnä».

»Sinä tulet meille ja siellä tuumitaan», vastasi Lindqvist.

* Tapahtumasta on olemassa toinenkin toisinto. Sen mukaan Pietilä oli jo ennättänyt asemalta kotiinsa ja istui juuri paitahihasillaan asuntonsa portailla harjaamassa junassa pölyttyneitä vaatteitaan, kun Jämsén ilmestyi ja sanoi vain: »Nyt!» Silloin Pietilä heitti harjan maahan, viskasi takin ylleen, hyppäsi aidan yli palosolaan, juoksi sitä pitkin, hyppäsi Yrjönkadulle ja jatkoi kulkuaan palosolaa myöten Isoapuistokatua kohti, mistä käsin Linderoos häntä sitten puhutteli. Tämäkin toisinto tuntuu varsin luontevalta, mutta koska insinööri Pietilä ja viskaali Jämsén ovat kuolleet, ei sen tarkistamiseksi ole voitu saada ensikäden tietoja.

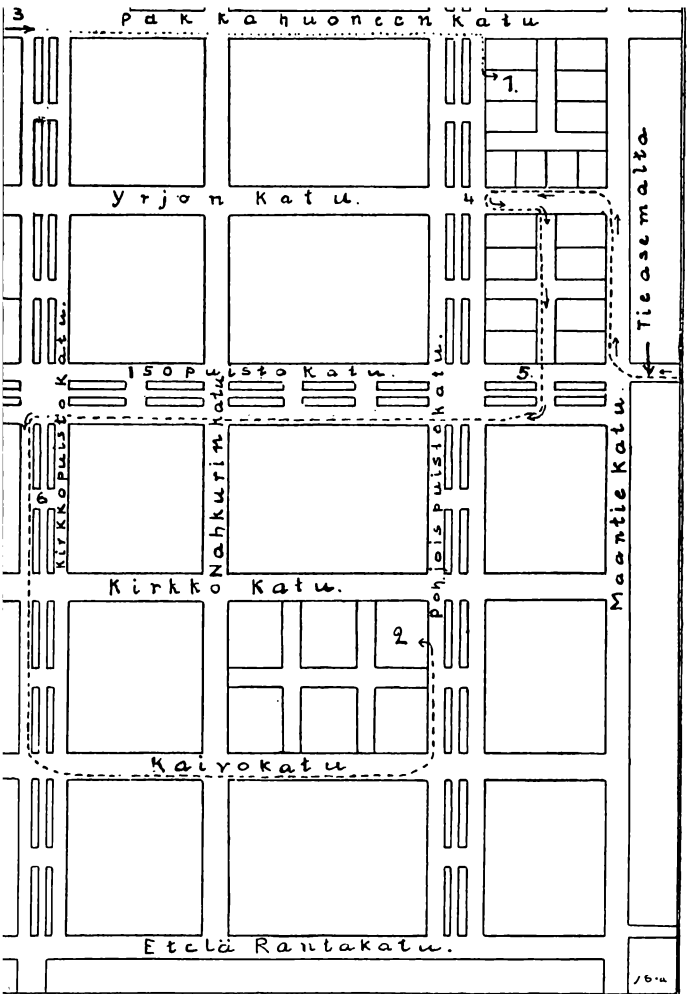
Pankkahuoneen katu
Yrjön Katu.
Tie asemalta
Maantie Katu
Kirkko Katu.
Kairokatu
Etelä Rantakatu.
1.
2.
3
4
5.
6
Pietilän kulkutie
Santarmien —"—
1. Pietilän kotitalo.
2. Linöqvistin asunto.
3. Linderoosin ja Jämsénin kohtaus paikka.
4. Pietilän
5. —"— Linderoosin —"—
6. —"— Linöqvistin —"—

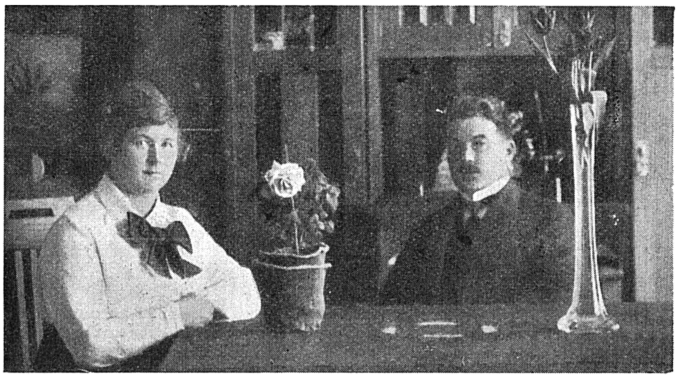

Silve ja Torsten Apajalahti (Lindqvist).

Kaikki kolme kulkivat sitten eri teitä — Pietilä puistikon kautta — Lindqvistien kotiin. Pietilä sijoitettiin rouva Lindqvistin veljen, maisteri Kahran huoneeseen, ja palvelijatar toimitettiin varovaisuussyistä yöksi kotiinsa.

Noin tunti tämän jälkeen saapui Jämsén tuoden Linderoosin lupaamat, kotitarkastusta koskevat tiedot. Jämsénkin jäi yöksi Lindqvistille. Valvottiin aamupuoleen neuvotellen, miten pako parhaiten oli suoritettava. Pietilä oli tyyni ja levollinen laskien toisinaan leikkiäkin. Aamulla hänet sitten puettiin »reissujätkäksi», ja aamiaisen jälkeen klo $^1/_2$ 11:n tienoissa rouva Lindqvist lähti häntä saattamaan Karjalahden reunaan. Pietilä pyrki rautatien vesijohtotornin luota vaikeastikuljettavaa vesijohdon suojusvallia myöten lahden yli rouva Lindqvistin jäädessä katselemaan

hänen menoaan. Pian Pietilä olikin toisella puolen jatkaen reippaasti lakkiaan heiluttaen matkaansa Jokisalon torppa lähimpänä päämaalinaan.

Jokisalo taas kulki asemalta ratapihan yli asunnolleen, minne jonkin ajan kuluttua saapui Ellilä — ja Pietilä seuraavana päivänä.

Viimeksimainitut olisivat heti tahtoneet lähteä Ruotsia kohti, mutta Jokisalo halusi sitä ennen keskustella perheensä kanssa kotiasioista, minkä ohessa matkavarusteetkin oli laitettava kuntoon. Mitään erikoista hätää heillä ei Jokisalon mielestä ollut, koska santarmit todennäköisesti etsivät heitä vielä kaupungista. Yllätyksen varalta Jokisalo kuitenkin pani poikansa kahdella kaukoputkella silmälläpitämään metsänlaidassa olevan torpan ja kaupungin välistä, noin kilometrin levyistä aukeaa niittyaluetta sekä sen poikki kulkevia teitä. Samalla miehet alkoivat panna kuntoon matkavarusteita.

Yht'äkkiä Jokisalon pojat ilmoittivat, että kaupungista oli tulossa ratsumiehiä ja myöskin jalankulkevia santarmeja. Nähdessään näiden kääntyvän torpalle päin miehet päättivät piiloutua lähelläolevaan Tervaharjun metsään. Lähtiessään Jokisalo ilmoitti Jaakko-pojalleen, että jos he metsänlaidasta tähyillessään huomaisivat santarmien tulevan torppaan, niin he menisivät 4:n km:n päässä olevalle *Jussapäkin* niittysaunalle, minne Jaakon pitäisi sitten tuoda lisäeväitä ja kartta.

Jussapäkin niittysauna Vähäruonan-ojan varrella. (Nykyisin heinälatona).

Seuraavana aamuna poika tulikin saunalle. Santarmit olivat tulleet torppaan kysyen Jokisaloa, mutta kun emäntä oli ilmoittanut tämän aamulla lähteneen Rantalan nahkatehtaalle muuraustöihin, olivat santarmit, kotiväkeä sen enempää kuulustelematta, poistuneet lähtien nopeasti kulkemaan Rantalaan päin.

Jaakko Jokisalo toi Jussapäkin saunalle m.m. viskaali *Vilho Jämsénin* matkaanlähtijöille toimittamat, vieraille nimille kirjoitetut passit.

Santarmien apuna olevat paikalliset kätyrit tiesivät Jokisalon ammattikalastajana tuntevan rannat ja meren paremmin kuin metsät. Tämän takia — kun suot sen lisäksi vielä tähän aikaan olivat kevätveden peitossa — oli melkein varmaa, että santarmit päättelisivät miesten koettavan paeta meritse. Siitä syystä

nämä jäivät vielä yhdeksi yöksi saunalle lähtien liikkeelle vasta kesäkuun 7. päivän aamuna.

Ensin he kulkivat pohjoista kohden noin 8:n kilometrin päässä olevalle Akkumusjoelle. Eräs ystävällinen torpantyttö saattoi heidät veneellä joen yli; sen jälkeen matkaa jatkettiin jokivartta alas Kemijoen varressa olevalle maantielle Pölhön kansakoulun kohdalle. Toisten jäädessä Pölhön hakaan odottamaan Pietilä meni tapaamaan kansakoulunopettaja *Nalkkia*, jonka hän ennestään tunsi. Tämä lupasi toimittaa pakolaisille hevoskyydin. Noin tunnin kuluttua tulikin maanviljelijä *Jaakko Helistö* kyyditen heidät kaksi peninkulmaa eteenpäin, erääseen hänelle tuttuun taloon. Syötyään miehet saivat tästä talosta jatkokyydin saapuen sitten Tervolan kirkolle Liimatan majataloon, missä heidät otettiin ystävällisesti vastaan. Tällöin olikin jo yömyöhä, jotenka pakolaiset asettuivat lepäämään.

Aamulla saapuivat Liimatan tyttöjen toimittamat saattomiehet Hildén ja Ervasti. Mukaan liittyi myös muuan tamperelainen Saksaan-menijä, joka oli jo aikaisemmin saapunut Liimattaan. Kuljettiin Kemijoen yli Kaisajoen suun etelärannalle, mistä oppaat toivottaen matkaonnea kääntyivät takaisin.

Kaisajoki-vartta pitkin kuljettiin talviteiden pohjia veden vallassa olevien soiden yli, joista routa paikoitellen oli jo kokonaan sulanut ja jotka tämän takia olivat

niin veteliä, että miehet toisinaan saivat kahlata vyötäisiä myöten vesiliejussa. Päästyään koville maille heidän täytyi nuotion ääressä kuivata vaatteitansa. Kun pieksut olivat kokonaan lionneet, hankautuivat joka miehen jalat aivan verille. — Talviteitä käytettiin sentähden, että jokivarren matalat korpimaat olivat tulvan alla ja näin ollen mahdottomat kulkea. Myöhään illalla saavuttiin lopen uupuneina ja nälkäisinä Kaisajoen taloon.

Aamulla talon isäntä lähti opastamaan pakolaisia kuivia maita myöten Tornionjokea kohti. Isäntä ei kuitenkaan uskaltanut saattaa seuruetta joelle asti, vaan palasi 10:n km:n päästä takaisin neuvottuaan matkamiehille sitä ennen Korpikylään vievän hyvän kulkureitin. Tämä johti enimmäkseen kuivia kangasmaita pitkin. Kello 4:n tienoissa seuraavan päivän aamuna saavuttiin Korpikylään Ojanperän talon kohdalle.

Kun taloissa vielä nukuttiin, niin miehet päättivät odottaa metsän laidassa, jott'eivät kylällä mahdollisesti liikkuvat venäläisten patrullit kiinnittäisi aikaisiin kulkijoihin huomiota. Jäätiin siis kylän ulkopuolelle.

Ojanperän väki oli tullut hyvin varovaiseksi sen jälkeen, kun muutamat rajanylisaattajat olivat joutuneet kiinni. Tämän tietäen pakolaiset pitivät parhaana, että Jokisalo menisi ensin yksinään taloon tiedustelemaan ylipääsyn mahdollisuutta. Onneksi talon poika sattui olemaan Jokisalon tuttu, jotenka asia järjestyi

heti vaikeuksitta. Isäntä antoi salamerkin Ruotsin puolella asuvalle etappilautturille; ja kun venäläisten patrulleja ei näkynyt lähettyvillä, niin Jokisalo kutsui toverinsa metsästä taloon.

Mutta samassa silmänräpäyksessä kun miehet saapuivat pihalle — lautturikin oli jo lähtenyt liikkeelle — huomattiin patrullin tulevan maantietä pitkin alhaalta päin. Rakennusten suojassa juostiin rantaan, — ja samassa sotamiehet kääntyivät maantieltä taloon. Kovassa vauhdissa joku joukosta kaatui liukkaalla savikkopolulla kierien kuin pölkky jokitörmää alas. Tästä huolimatta kaikki ennättivät ajoissa veneeseen ja pääsivät onnellisesti yli.

Ruotsin puolella miehemme menivät heti Korpikylän (nyk. Skogskärr) asemalle ja matkustivat ensimmäisessä etelään menevässä junassa Haaparannalle saapuen sinne kesäkuun 15. päivän vaiheilla 1916.

Pietilälle, jonka terveys, kuten tiedämme, oli hyvin heikko, tämän pitkän pakomatkan rasitukset olivat vaikeat. Varmastikin hän tiesi ja tunsi, mitä kahlaaminen Peräpohjolan soissa hänelle merkitsi.

Haaparannalta miehemme siirtyivät heti Seittenkariin, missä he asuivat *Uuno Miettisen* luona. Sieltä käsin Jokisalo ja Ellilä kävivät töissä Seittenkarin sahoilla. — Pietilä joutui sittemmin tri *Kai Donnerin* yhteyteen, toimien Ruotsissakin väsymättömästi Suomen itsenäisyyden luomiseksi. Myöskin hänen rou-

Konstu Pietilä.

vansa ja pieni tyttärensä siirtyivät myöhemmin Haaparannalle, minne Pietilä oli jo heinäkuussa vetäytynyt.

Konstu Pietilän ei oltu suotu enää koskaan palata isänmaahansa, jota hän koko hehkuvan sydämensä lämmöllä oli rakastanut ja jonka puolesta hänkin oli kaikkensa alttiiksipannut. Hän kuoli Haaparannalla tammikuun 10. p:nä 1918 ja lepää tyttärensä kera Ruotsin mullassa Haaparannan kalmistossa.

Pietilä ei nähnyt työnsä hedelmää, Suomea itsenäisenä ja veriviholisen vallasta vapautuneena, mutta hänkin — kuten jääkärit — uskoi ja toivoi. Usko soi lohtua ja toivo loi valoisaa hohdetta isänmaanystävän sammuvaan katseeseen.

ETAPPITOIMINNAN JÄLKIVAIHE.

Tää kansa syntyi vapahaks
kuin kallio.
Se seisoo Pohjan lumessa
kuin valon rintavartia,
se talvi-öissä taistelee
tai kaatuu paikalleen.
Eino Leino.

Olemme nähneet, kuinka Kemin etapin varsinaisena toimikautena tulessa olleet miehet etapin katkettua yksi toisensa jälkeen katosivat. Muutamat astuivat jääkäripataljoonan riveihin, toiset joutuivat Špalernajaan, jotkut lähtivät maanpakoon ja yksi, Lauri Suvanto, muutti jo maanrakoonkin. * Paikallisoppaita jäi kuitenkin Kemiin vielä kaikkiaan viisi, mutta *Saartolaa* lukuunottamatta he eivät enää ottaneet osaa etappitoimintaan, sillä kesäkuun jälkeen 1916 täytyi pakostakin lopettaa koko joukko entisiä suhteita ja järjestää uusia, jotteivät urkkijat pääsisi tekemään lisää paljastuksia. Simossa asuva luotsi *Konsta Aspegrén* oli sentään edelleenkin koko ajan etappitoiminnassa mukana.

* Katso sivulle 153!

Varsinaista etappitoimintaa ei kyllä Kemissä keväällä 1916 juuri ollut. Linderoos antoi vain silloin tällöin passeja Ruotsista Suomeen tulleille jääkäreille ja vapautti joitakuita santarmien käsiin joutuneita. — — Syynä tällaiseen toiminnan pysähtymiseen oli tietysti se, että v:n 1916 tammikuun kohtalokkaiden tapausten jälkeen santarmit ja kuvernööri af Enehjelm olivat miltei täydellisesti päässeet Kemin aktivistien hankkeiden perille. Rajaseudulla toimeenpantua valvontaa siis tämän johdosta kaikissa suhteissa yhä kiristettiin, ja aina Helsingistä ja Pietarista asti oli monenkaltaisia urkkijoita liikkeellä. Näitä tuli silloin tällöin Kemin poliisilaitokseenkin. Niinpä varsinkin eräs henkilö, joka sanoi nimekseen Antti Eskelinen ja kehui tutkivansa rajaseudun salaisuuksia, vieraili siellä tuhkatiheään.

Sairaudestaan huolimatta Pietilä koetti parhaansa mukaan huolehtia aktivistisen toiminnan jatkumisesta. Mutta kun hän, kuten tiedämme, pääasiallisesti oleskeli Oulaisissa, kääntyi hän etappi-asioissa jo ennenkin mukanaolleen maisteri *Taavi Kahran* puoleen pyytäen tätä avukseen. Niinpä keväällä 1916 Kahra varsinaisesti ylläpiti yhteyksiä. Hän kävi tässä tarkoituksessa m.m. Oulussa ja Helsingissä välittäen myöskin kirjeenvaihtoa rajan molemmin puolin.

Oli sellaistakin aikaa, jolloin toiminta ei jatkunut juuri missään muodossa. Kun Pietilä keväämmällä

silloin tällöin liikkui Oulaisista, oli hän sangen heikko lepäillen Kemissä käydessään usein Kahran sohvalla; yhdessä ystävykset silloin neuvottelivat juoksevista asioista ja yhdessä he edelleen hoitivat etappitoimintaa, mikäli sellaisen mahdollisuutta ja tilaisuutta oli olemassa.

Taavi Kahra.

Vasta Pietilän kesäkuun alussa tapahtuneen paon jälkeen toiminnan johto Kemissä joutui kokonaan Kahran hartioille. Silloin hän mainitun kuun puolivälin tienoilla itse etsi A. K:n yhteyttä matkustaen Helsinkiin.

Tohtori *Kai Donnerin* oli santarmien kovasti ahdistamana jo toukokuun lopulla täytynyt hävitä näyttämöltä. Hänen tilalleen A. K:hon oli astunut tri *Sven Donner*. — Kun Kahra tuli Helsinkiin, sai hän tilaisuuden tavata viimeksimainittua ylioppilaskunnan hallituksen huoneessa vanhassa ylioppilastalossa. Ensiksi he sopivat siitä, mitenkä kohtaus selitettäisiin, jos heidät yllätettäisiin. Keksittiin tuo ylioppilaspiireissä tavallinen vekselijuttu: Kahra muka pyysi Donneria vekseliin. Kun tärkeimmät Kemin tapahtumat oli kerrottu, pyysi Donner Kahraa yksin rupeamaan hoitamaan etapin asioita. Tämä suostuikin siihen. Sitten sovittiin erinäisistä toimintaan kuuluvista yksityissei-

koista sekä myöskin eräiden maasta poistuneiden aktivistien perheiden avustamisesta, mihin Donner jo aikaisemmin annettujen lupausten perustuksella oli A. K:n puolesta hyvin valmis. Näitä avustusvaroja noutivat sittemmin Helsingistä joko Kahra tahi hänen lankonsa Torsten Lindqvist. Joskus niitä toivat kuriiritkin, ja vallankumouksen jälkeen niitä lähetettiin postitse maisteri *Elsa Inbergin* (nyk. rouva Bruhn) välityksellä. Tässä yhteydessä mainittakoon, että avustuksista tuli osallisiksi pari perhettä Kemissä ja pari Tervolassa sekä että verraten paljon tilapäisiä ja kertakaikkisia apurahoja jaettiin muillekin vaikeuksiin joutuneille aktivistiperheille.

Kuten edellisestä huomaamme, ei Kahran toiminta supistunut vain vastamainittuun huoltoasiaan, vaan hän harjoitti myös varsinaista etappitoimintaa, joskin olosuhteiden rajoittamassa määrässä. A. K:n värväystoiminta oli kyllä jo kesällä 1916 verraten vähäistä, mutta yksityiset aktivistit jatkoivat kuitenkin värväämistä lähettäen miehiään milloin Ouluun viskaali Kaarlo Hällforsin eteenpäin hoidettavaksi, milloin taas Kemiin Kahralle, joka tavallisesti toimitti pojat edelleen Tervolan kautta, mutta kesällä myös meritse kalastusveneillä ja talvella entiseen tapaan hiihtoteitse. Kun merirajalla ulkosaaristossa on Ruotsin- ja Suomenpuolen kalastuspaikkoja aivan lähekkäin, joten toisinaan vain muutaman sadan metrin välimatka erottaa mo-

lempien valtakuntien saaret toisistaan, kävi täten sekä ylitoimitettavien miesten että tavarain ja postin välitys kesällä verraten mukavasti, milloin ei vain tullialus sattunut lähelle.

Erikoisen merkittävä etu oli Kahralla tässä vaaranalaisessa toiminnassa siitä, että hän asui lankonsa, rautatienkirjuri Torsten Lindqvistin luona. Tämä näet oli, kuten jo tiedämme, venäjänkielentaitoisena saavuttanut santarmien täydellisen luottamuksen, jotenka hänen asuintoveriaankaan ei osattu epäillä.

Vielä syksyllä 1917 tuli muutamia Sortavalan puolesta lähetettyjä miehiä, ja heidätkin toimitettiin rajan yli. Muuten tehtiin tähän aikaan sama ikävä havainto kuin liikkeen alkuvaiheissakin, nim. se, etteivät kaikki ylipyrkijät aikoneetkaan mennä Saksaan, vaan että he jatkoivat matkaansa omissa asioissaan mikä minnekin.

Etapin myöhemmän vaiheen aikaista Saksaan-menijäin ja sieltä tulevien (vuosina 1916 ja 1917 kulkeneiden) lukumäärää on vaikea arvata, mutta joka tapauksessa heitä lienee ollut 50—100 miehen vaiheilla.

Tällaisenkin miesmäärän majoittaminen ja eteenpäin toimittaminen aiheutti sangen paljon puuhaa, varsinkin kun miehet tulivat joko yksitellen tai pienissä ryhmissä, jotenka välityksiä näin ollen tuli miesmäärään nähden monta. Kemiin saapuneita jääkäreitä ja Saksaan-menijöitä Kahra saattoi hyvin majoittaa entiseen Niemelän matkustajakotiin, jonka omistaja, maja-

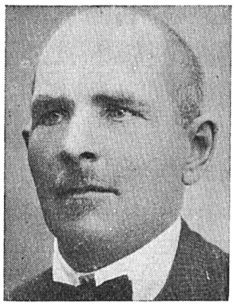

Joh. Aarni.

talonpitäjä *Joh. Aarni* oli luotettava mies. — Paitsi Aarnia, oli kuljettajina Kemin seudun kalastajia, joista huomattavimpia oli Kemijokisuun Salmelan talon nuori isäntä.

Kahra auttoi myöskin — mikäli tilaisuutta oli — jääkäri-etappeja välittäen jääkärien kirjeenvaihtoa sekä hankkien heille tarveaineita, lääkkeitä j.n.e. Koettipa hän silittää erinäisiä maalaispoliisien y.m. kanssa sattuneita tapauksia, jotka olisivat voineet herättää liikanaista huomiota. Näissä puuhissaan Kahra, kuten jo olemme maininneet, kävi usein Torniossa, Tervolassa, Oulussa ja Helsingissäkin. Peittääkseen varsinaisia tarkoituksiaan hän Peräpohjolassa liikkuessaan teki halkokauppoja, mitkä jossakin määrin kannattivatkin.

Harjoittipa Kahra joskus tiedusteluakin. Hän oli nim. kesällä 1916 saanut toimekseen hankkia seikkaperäisiä Suomen rautatiesiltojen piirustuksia. Tässä tarkoituksessa hän kävi Helsingissä »*Teknikern'in*» konttorissa etsien siellä tämän lehden eri vuosikerroista sellaisia numeroita, joissa oli siltarakennusten kuvia ja selityksiä. Sitten hän osti nämä numerot ja vei ne mennessään. Samalla kertaa niiden kanssa Kahra lähetti Saksaan myöskin Suomea koskevaa tilastollista kirjallisuutta. Tämä kaikki osoittaa, kuinka huo-

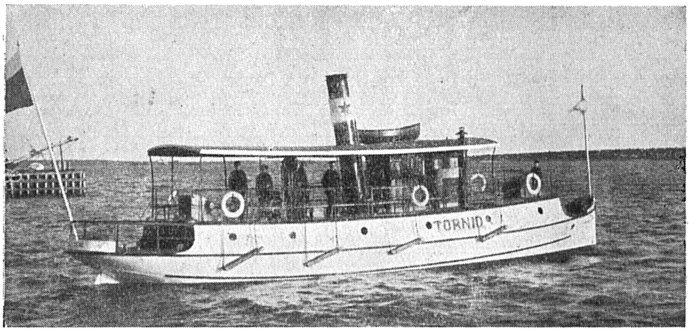

»Tornio»-laiva.

lellisesti Saksassa haluttiin ottaa selkoa Suomen asioista.

Tärkeä oli niinikään Kahran hoitama *käsiposti*, jonka välityksellä Tukholman ja Berlinin keskusten ja Helsingin väliset salamustein kirjoitetut tiedonannot kulkivat. Kai Donner koetti varsinkin sen jälkeen, kun hän oli tullut Ruotsiin, järjestää säännöllisen yhteyden A. K:n ja Tukholman välille. Eero Heickellin käsiposti toimi kyllä edelleenkin moitteettomasti, mutta kun se Heickellin siirryttyä Haaparannalle alkoi yhä enemmän palvella tiedustelutoimintaa, jäi muun käsipostin välitys A. K:n rajaseudulla toimivan asiamiehen, nim. Kahran huostaan. Paitsi mainittuja tiedonantoja, lähetettiin tässä käsipostissa kaikenlaisia kirjeitä, ilmoituksia, lentolehtisiä, sanomalehtiä ja rahaakin. Käsipostin kuljetuksessa oli Kahralla alunpitäen apuna »Tornio»-laivan kapteeni, ennenmainittu Aarni. Tämä

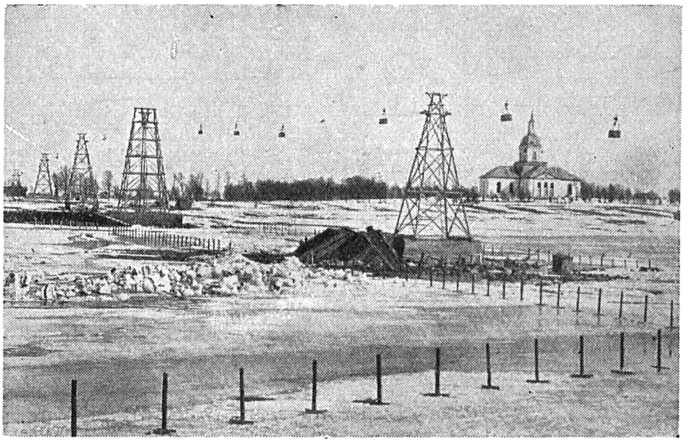

Tornion ja Haaparannan välinen ilmarata.

laiva kävi koko laivaliikkeen ajan joka päivä Torniossa viipyen siellä aina niin kauan, että Aarni hyvin ehti käydä Haaparannalla, missä hän jätti postin Pietilälle saaden tältä vuorostaan Suomeen tuotavaa postia. Rajalla Aarni sai tietenkin kokea samat seikkailut kuin muutkin ylikulkijat; hänen kapteeninlakkinsa lienee häntä kuitenkin jossain määrin suojellut. Aarnin toiminta jatkui koko kesän ja syksyn 1916; varsinkin siitä lähtien, jolloin Pietilä saman vuoden heinäkuussa tuli Kai Donnerin asiamieheksi Haaparannalle, kävi Aarni säännöllisesti tämän luona. Aarni toimi kaiken aikaa erikoisen uskaliaasti ja reippaasti. Kahra toimitti sitten Haaparannalta saadun postin eteenpäin tavallisimmin Oulun kautta ottaen itsekin Helsingissä

käydessään sinne menevän postin mukaansa tai lähettäen sen miten milloinkin sattui jonkun luotettavan henkilön huostassa. — Talvella 1917, kun laivaliike oli loppunut, alkoivat torniolaiset kuljettaa tätäkin postia, ensin Paavo Hällin ja sitten tuon jo Tornion etapin historiassa mainitun, rohkean aktivistin *Arvi Aikomuksen* välityksellä. Mutta kelpasipa postin kuljetukseen virallinenkin postilaitos. Paljon postia meni nim. rajan yli tuota sodan aikana rakennettua, kuuluisaa ilmarataa pitkin. Joku tämän laitoksen rasvaaja tai joku muu toimihenkilö piti yksintein huolta aktivistienkin postista. Yleisesti käytettiin myöskin postinja joskus miestenkin kuljetukseen erästä puolen päivän ajoissa Kemistä Tornioon kulkevaa tavarajunaa, jossa ei ollut mukana santarmeja ja joka pysähtyi useitten satojen metrien päähän Tornion asemalta, jotenka siitä sai jokseenkin rauhassa lähteä kävelemään maantielle. Yleensä olivat rautatieläiset etapille sangen avuliaita. Erikoisesti mainittakoon tässä yhteydessä silloinen kemiläinen jarrumies *Varho*, joka oli Kahran täsmällisimpiä ja luotettavimpia postinkuljettajia.

Postinkuljetus ei kuitenkaan edes v. 1917 tapahtunut aivan yksinomaan torniolaisten välityksellä, vaan sitä hoidettiin aina myöskin Kemistä käsin; usein pysähtyikin kuriiri juuri Kemiin, mistä Kahra järjesti postinviennin eteenpäin. Mainittakoon myös, että, paitsi vakituisesti palkattua kuriiria, kävi muutamia mies-

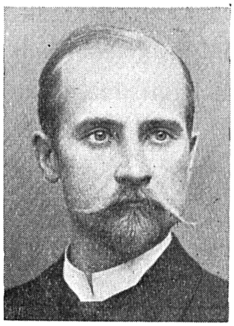

Vilho Jämsén.

ja naisylioppilaitakin postia tuomassa, niiden joukossa m.m. nykyinen metsänhoitaja *Lauri Blomqvist*.

Kahran avustajien joukkoon on myös luettava silloinen kaupunginviskaali *Vilho Jämsén*, joka virkansa nojalla saattoi vapaasti liikkua kaupungilla saaden täten tietoonsa usein tärkeitäkin asioita, mitkä hän aina ilmoitti Kahralle.

Lopulla vuotta 1916 alkoi asema sekä Kemissä että muuallakin tuntua sangen vaikealta. Vuoden 1917 alkupuolella Kahra sai monelta pätevältäkin taholta niin hälyttäviä tietoja, että hän vihdoin katsoi olevan syytä paeta Ruotsiin. Kello 1:n aikaan eräänä yönä helmikuun loppupuolella 1917 Kahra lähti uskollisen työtoverinsa Aarnin kanssa tämän kotitalosta hiihtämään Tornionjoki-suulle kulkeaksensa rajan yli. Suoraan hiihtäen he olisivat kymmenessä minuutissa olleet Ruotsin puolella, mutta tällä kertaa heidän täytyi tehdä jos jonkinlaisia mutkia välttääkseen venäläisten vahtipaikat ja patrullit. Päästyään joen rannalle tiheään viidakkoon he lepäsivät jonkin minuutin kuunnellen ja joka suuntaan tähyillen. Sen jälkeen miehemme loivaa rantapengertä pitkin laskivat jäälle ja hiihtivät väylän poikki Ruotsiin. Venäläisiä ei näkynyt eikä kuulunut.

Oltuaan jonkin aikaa Haaparannalla Kahra matkusti Tukholmaan yhdessä Oulun lääninvankilan johtajan *V. O. Juvelius'en* kanssa; tämä otti Kahran y.m. kera osaa Kai Donnerin luona pidettyihin, jääkäri Sven Weckströmin vapauttamista koskeviin neuvotteluihin. *

Tukholmassa Kahra oleskeli noin kuukauden päivät, jotka kuluivat aktivistien pitämissä kokouksissa. Kuultuaan maaliskuun vallankumouksesta hän matkusti Haaparannalle, mistä käsin sai tietää, ettei hän vallankumouksen vuoksi ollut ehtinyt joutua peräänkuulutettujen joukkoon. Näin ollen hän katsoi voivansa verraten levollisesti palata Kemiin.

Kahran Ruotsissa ollessa oli *Torsten Lindqvist*** hoitanut etappia m.m. lähettäen edellisen kehoituksesta kuriirin Helsinkiin ilmoittamaan Kemin tapahtumista. — Palattuaan takaisin Kahra ryhtyi uudelleen etappitoimintaan käsiksi antaen kuitenkin Lindqvistin alussa esiintyä ulospäin. Pian kuitenkin osoittautui, että Kahra saattoi liikkua vapaammin kuin santarmien aikana. Hänen asemansa muuttui siinä määrin, että

---

* Näistä suunnitelmista on seikkaperäisesti kerrottu »Aseveljet I:ssä», (3. painos) sivut 222—229.

** Torsten Lindqvist (myöh. Apajalahti) otti osaa vapaussotaamme. Hän haavoittui Tampereen valtauksessa kahdesti käsivarteen, ja kolmas kuula lävisti oikean keuhkon jääden vasemman lavan alle. Sairastettuaan kotonaan 10 päivää Lindqvist ennätti vielä Viipurinkin valtaukseen haavoittuen siellä vaikeasti käsivarteen. Astuttuaan sittemmin takaisin rautatien palvelukseen hän kuoli lavantautiin Kemissä lokakuun 9. p:nä 1920.

hän kesällä 1917 sai silloiselta Kemin venäläiseltä satamakomendantilta passin, joka oikeutti vapaasti liikkumaan kaikkialla Pohjanlahdella!

Etappitoiminnassa oli jo vuoden 1916 loppupuolella tapahtunut m.m. sellainen muutos, että, paitsi jääkäriliikkeeseen kuuluvia, ruvettiin toimittamaan rajan yli myös keskusvaltojen sotavankeja ja muitakin pakolaisia. Näistä oli aikaisemmin huolehdittu vain poikkeustapauksissa, koska jääkäripataljoonaan pyrkivien ylikuljetus silloin luonnollisesti oli vaatinut kaiken huomion ja etappimiesten koko tarmon. Sotavankien ja pakolaisten kuljetusta jatkui aina vapaussotaan asti. Kahran välityksellä saatettiin näitä yli rajan kolmattasataa miestä. Kemin etapin välitystä käytti hyväkseen myös yksi ja toinen valtiollisissa asioissa liikkuva suomalainen.

Kahran viimeisiä tehtäviä etapin hoitajana oli se, että hän vapaussotamme aattopäivänä toimitti isänmaan asioissa matkallaolevan Vaasan läänin maaherran *Th. Heikelin* rajan yli.

Ajatellessamme maisteri Taavi Kahran Kemissä varsinkin etapin jälkivaiheen aikana suorittamaa työtä meidän täytyy ihmetellä sitä suomalaista sitkeyttä ja kestävyyttä sekä sitä järkähtämätöntä velvollisuudentuntoa, jota hän noin puolentoista vuotta kestäneessä, vaaran- ja vaivanalaisessa toiminnassaan osoitti.

* * *

Mitä parhaimpana tukena oli Kahrallakin poliisikomisario Linderoos, joka yhä edelleen rohkeasti pysyi paikallaan. Moraaliseltakin kannalta katsoen poliisilaitoksen suoma tuki tietysti oli mitä tärkein; se lisäsi luottamusta ja toimintarohkeutta. Valitettavasti tätä olotilaa kesti ainoastaan marraskuun 11. p:ään 1916, jolloin, kuten olemme maininneet, Linderoos erotettiin virastaan, ja yllämainittu Antti Eskelinen tuli hänen sijaansa Kemin poliisipäälliköksi.

Vaikka Linderoos kenraalikuvernöörin mielestä oli »valtakunnalle vaarallinen henkilö», niin kuvernööri af Enehjelm ja lääninsihteeri Aarne Leikkola eivät sittenkään tainneet uskoa hänestä niin »pahaa». Leikkola näet eronhetkellä pyysi saada Linderoosin osoitteen voidakseen ilmoittaa tälle, jos tarjoutuisi jokin hänelle sopiva toimi. Eikä Linderoos ollut ehtinyt pitemmälle kuin Helsinkiin, kun Leikkola jo sähkösanomalla kutsui hänet Ouluun. Linderoos noudattikin kutsua, ja niin hänet nimitettiin Kannanlahden tavarankuljetusjärjestön Kemijärven-konttorin muonituspäälliköksi, siis samanlaiseen toimeen kuin hänen entinen apulaisensa ylioppilas Iikka Montell.

Vanha Möylynkarin-aktivisti *Frans Tiura* piti huolta pojistaan. Hän sai kuulla, että Kemin poliisilaitoksessa, missä tällöin idän tuulet puhaltelivat, oli toimitettu perusteellisia tutkimuksia, ja että Linderoos

ja Montell olivat niiden perustuksella joutuneet epäilyksenalaisiksi. Viipymättä Tiura silloin puhelimitse ilmoitti tästä Montellille Kuolajärvelle; ja niin Montell, kuten olemme kertoneet, pääsi pakenemaan. Samoin Tiura Rovaniemeltä käsin soitti asiasta Kemijärvellä olevalle Linderoosille. Tämä silloin ensin aikoi paeta yhdessä Montellin kanssa, mutta sitten katsottiin kuitenkin parhaaksi, että kumpikin kulkisi omia teitään.

Tuumiessaan, lähteäkö rajan yli vai jäädäkö Suomeen, Linderoos saikin yht'äkkiä nimismiehen kautta kuvernööriltä määräyksen, että hänen oli viipymättä saavuttava tämän puheille Ouluun. Vaikka Linderoos tietysti tajusi, että tämä kutsu ja Tiuran antama varoitus sisälsivät samaa, niin hän kuitenkin päätti jäädä Suomeen sekä häikäilemättömyydellään vielä kerran sokaista kuvernöörin. Voidakseen päättää kirjanpitonsa hän sentään pyysi viikon verran lykkäystä, mutta kuvernööri ei suostunut siihen.

Siispä Linderoos matkusti oitis Ouluun mennen siellä suoraapäätä kuvernöörin puheille. Tämä näytti kovin hämmästyneeltä, sillä arvattavasti hän ei ollut odottanut näin rohkeata esiintymistä. Eikä hänellä tuntunut olevan Linderoosille mitään varsinaista asiaakaan; hän vain alkoi vatvoa vanhoja seikkoja, joista jo aikaisemmin, Kemin pommijutun* yhteydessä, oli

* Syyskuun 20. p:nä 1916 Kemin sotilaskasarmin läheisyydessä tapahtunut kehnosti suunniteltu räjähdys. (Katso »Aseveljet I», sivu 43!)

ollut kysymys. Kuvernööri ei sanonut voivansa kyllin ihmetellä sitä, ettei yksikään Saksaan-lähteneistä joutunut Kemissä kiinni, vaikka niitä todistettavasti oli sinne tullut, koskapa santarmit ja Oulun poliisit olivat voineet seurata niitä aivan Kemin lähimpään läheisyyteen. Linderoos vastasi tähän, samoin kuin ennenkin, että Kemissä oli niin suuri sotilas- ja santarmivoima, ettei kukaan mitenkään uskaltanut tulla kaupunkiin sekä että Kemin poliisivoima taas oli niin vähäinen, ettei sitä riittänyt lähetettäväksi maaseudulle, mikä sitäpaitsi ei ollut luvallistakaan.

Tämän jälkeen Linderoos sai poistua.

Koska hän lyhyestä ajasta huolimatta oli ennättänyt järjestää Kemijärven-asiansa ja koska hän jo oli ottanut eronkin Kannanlahden »transportista», pääsi hän matkustamaan kotiinsa Pernajaan. Kuvernöörille hän kuitenkin ilmoitti osoitteekseen Kemin.

Vaatimattomana, omaa kunniaa tavoittelematta, joskus ehkä väärin ymmärrettynäkin kulki *Karl Viktor Linderoos*, tämä vankka ja horjumaton Suomen-mies, omaa vaarallista polkuansa.

RAUTAPORTIN VARTIAT.

On itsestään selvää, että niin monihaarainen ja niin peräti vaaranalainen järjestö kuin Kemin etappi vaati niiltä, jotka olivat sen johdossa tahi muuten kuuluivat sen toimivaan kantajoukkoon, tavattomia sekä sielun että ruumiin voimia, ja että suurpiirteisen, kaikki alttiiksiantavan yhteishengen täytyi vallita heidän välillään. Olemme jo edellä tutustuneet näihin kunnianmiehiin ja heidän ankaraan päivätyöhönsä, mutta lausuttakoon heistä vielä lopuksi muutama sana.

Hällforsissa pistää silmään luja, kirkas itsenäisyysvaisto, mikä oli kehittynyt horjumattomaksi vakaumukseksi pohjautuen voimakkaaseen isänmaanrakkauteen, joka aina ajoi hänet tarmokkaaseen toimintaan. Tähän liittyi määrätietoinen harkinta ja myöskin nopea päättämiskyky.

Pietilä taas oli perin lämmin, intomielinen, äärimmäisiin uhrauksiin valmis itsenäisyysmies, mutta hänen toimintaansa jossakin määrin herpaisivat yksityistä laatua olevat huolet ja ennen kaikkea horjuva terveys.

Pietilä ja Hällfors olivat luonteiltaan monessa suhteessa toistensa ilmeiset vastakohdat, jotenka he siis vastaansanomattomasti täydensivät toisiaan. Syntyperäisenä kemiläisenä ja kansan syvistä riveistä lähteneenä Pietilä hehkuvalla innostuksellaan sai Kemin miehet luottamaan asian suureen tärkeyteen. Tietysti he olisivat voineet yhtä hyvin luottaa Hällforsiinkin, mutta tällä oli eräs »vika»: hän oli oululainen! Kumpi näistä kahdesta miehestä oikeastaan oli »primus motor», ensimmäinen tekijä, se on sivuseikka. Pääasia on, että he molemmat olivat miehiä paikallaan. Hällfors neuvotteli kaikesta aina ensin Pietilän kanssa, eikä tämä taas ryhtynyt mihinkään, ennenkuin oli tiedustellut Hällforsin mielipidettä. Pietilä oli sielu, sydän, joka pani Hällforsin järkevät suunnitelmat liikkeelle antaen tämän järjestelykyvylle voimallisia sysäyksiä.

Mutta eivät Pietilä ja Hällfors kahden olisi saaneet mitään aikaan, jollei työssä olisi ollut mukana muita mainioita miehiä.

Paikallisoppaat suorittivat taitavuutta kysyvän ja sangen vaaranalaisen työn. Poliisilaitos taas ja järjestöön yhtynyt virkamieskunta olivat erittäin huomattavana toiminnan selkänojana. Rajaoppaat puolestansa muodostivat etapin varsinaisen liikkuvan voiman. Kahta heistä, *Allu Jokisaloa* ja *Kalle Winteriä*, elähyttivät vanhat itsenäisyysmiesten unelmat: »John Graftonin» salaperäinen haamu ja Möylynkarin tarina. Ne aivan

kuin pakottamalla pakottivat heidät jääkäriliikkeen kunniakkaaseen työhön. *Konsta Aspegrén* taas oli erinomaisen kunnioitettava persoonallisuus, entinen kruunuluotsi, joka ennemmin jätti toimensa kuin taipui venäläisen luotsilaitoksen palvelukseen. Syvä velvollisuudentunto saattoi hänet toimimaan etappijärjestössä. Rajaoppaista neljäs, *August Möykkylä*, oli myös erittäin rohkea ja tarmokas kuljettaja.

Mikä valtava näky, kun nämä paljon kärsineet keski-iän miehet yö yön jälkeen samosivat Pohjanlahden myrskyissä ja pimeydessä, milloin heittelehtien sen vihaisilla aalloilla, milloin harhaillen sen liukkailla jääkentillä tai usvaisissa kinoksissa, milloin sen jäisen nousuveden kylmyydessä kahlaten — kuljettaen mukanansa rajan yli noita nuoria, kirkaskatseisia, intomielisiä, kuolemaan saakka päättäväisiä, isänmaan itsenäisyyden saavuttamiseksi uhrautuvia Suomi-äidin poikia.

Näin he toimivat, nämä jäntevät miehet, todellisen *kansanvoiman* ja *kansantahdon* suurina ilmiöinä samalla kasvattaen esimerkillään nuorta polvea velvollisuuden suoraa tietä taivaltamaan.

Kemin ja Peräpohjolan miesten, sekä vanhempien että nuorempien, vieläpä hentojen koulupoikienkin ponnistukset ovat suomalaisen kansansielun suuri ihailtava voiman ja isänmaanrakkauden näyte.

LIITTEITÄ.

Liite n:o 1.

Kemin poliisilaitos valveilla.

KEMIN KAUPUNGIN
POLIISILAITOS
Kemissä, Jäljennös.
lokakuun 4. p:nä 1915.
N:o 601.

Oulun läänin Herra Kuvernöörille.

Koska kuluvan vuoden loppuun Kemin kaupungin konstaapeliksi määrätty ylioppilaskokelas Aarne Leopold Blick on ilmoittanut menevänsä kauppakorkeakouluun ja sentähden pyytänyt eroa mainitusta virastaan sekä sijaansa ehdottanut Kemin pitäjän Lautiosaaren kylästä kotoisin olevan minulle tunnetun ylioppilaan Isak Gustaf Montellin, saan täten kunnioittaen anoa, että sanottu ylioppilas Isak Gustaf Montell mainittuun toimeen määrättäisiin ja määräys hänelle jätettäväksi aikanaan tänne lähetettäisiin.

K. V. Linderoos.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

N:o 38 10/I 16.

Kuvernöörille Oulu.

Viitaten Kuvernöörinviraston salaiseen kiertokirjeeseen viimeksikuluneen joulukuun 30 päivältä N:o 16171 koskeva luettelon lähettämistä sellaisista henkilöistä, jotka senjälkeen kun

sotatoimet alkoivat, ovat poistuneet tietämättömiin ja joiden epäillään matkustaneen ulkomaille ilman säädettyjä passeja kuin myöskin sellaisista henkilöistä, jotka laillista tietä saaduilla ulkomaan passeilla ovat ulkomaille matkustaneet, eivätkä ole sieltä palanneet ja joiden suhteen on syytä epäillä, että he oleskelevat vihollisvaltioissa, saan täten kunnioittaen ilmoittaa, ettei minun tietääkseni kukaan Kemin kaupungissa asuneista henkilöistä ole ilman säädettyä passia ulkomaille matkustanut, eikä myöskään ole passilla ulkomaille matkustanut sellaisia henkilöitä, joiden suhteen olisi syytä epäillä, että he vihollismaissa oleskelisivat.

K. V. Linderoos.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa

virallisesti
V. Karjalainen.

N:o 280. lähet.
17. 3. 16.

Kuvernöörille Oulu.

Herra Kuvernöörin telefoonitse antamasta määräyksestä olen tänään kuulustellut omistamassaan talossa N:o 26 Pakkahuoneenkadun varrella täällä asuvaa Kauppiasta Oskari Lehtoa hänen poikansa Einon suhteen, joka kertoi Kemin Suomalaisessa Yhteiskoulussa oppilaana olleen 18 vuotiaan poikansa Einon viime syyslukukauden ajalla olleen kovin huolimaton koulussa, jonka tähden hän joululoman aikana häntä taas nuhteli sekä sanoi hänen saavan lopettaa koulunkäyntinsä ja mennä Orimattilassa olevalle setänsä maatilalle maatöitä oppimaan ellei hän koulunkäyntiään huolellisemmin hoida. Poika ei siihen mitään vastannut, vaan poistui kotoaan eikä saapunut takaisin jatkaakseen koulunkäyntiään muutaman päivän päästä alkavana kevätlukukautena, jonkatähden kotona ensin luultiin hänen lähteneenkin setänsä luo Orimattilaan, mutta sittemmin saatiin kuulla, ettei hän ollut sinne mennyt, vaan päinvastoin matkustanut Tornioon.

Hän ei ole mitään tietoja itsestään antanut, joten ei kotona

tiedetä, onko hän Suomessa vai onko hän mahdollisesti mennyt rajan ylitse. *

K. V. Linderoos.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa virallisesti

V. Karjalainen.

Liite n:o 2.

Venäläisen rajavartioston järjestely ja sijoitus.

Jäljennös.

N:o 11 284 Salainen.

Kiertokirje.

Oulun läänin Maistraateille, Kruununvoudeille, Poliisilaitoksille ja Kruununnimismiehille.

Tiedoksi ilmoitetaan että Käskykirjeen mukaan helmikuun 15 päivältä 1915 N:o 36 VI:nnelle armeijakunnalle, raja-alueelle Kokkolasta-Turtolaan sekä rautatielinjalla Kokkola-Rovaniemi-Karunki on väliaikaisen asetuksen perusteella, joka asetus liittyy mainittuun päiväkäskyyn, perustettu rajavartiosto, ja ovat siihen palvelukseen astuneet seuraavat Keisari Aleksanteri III:n Petrogradilaisen Rajasotnian viranomaiset: Everstiluutnantti Katarskij II:n Osaston päällikkönä, Eversti Hendunen Oulun kaupungin komendanttina, Everstiluutnantti Smorodskij I:n Osaston päällikkönä ja Tornion kaupungin komendanttina, I:ssä Osastossa — Ratsumestari Tschehovitsch Närkin aseman päällikkönä ja Turtolan aseman hoitajana, jonka viimemainitun päällikkönä on vanhempi vahtimestari Vladimir Stefanovitsch, Ratsumestari Novoselov Karungin aseman päällikkönä ja Tornion ja Mäkiheikan asemien hoitajana, joitten päällikkönä ovat, edellisen vanhempi vahtimestari Nikolai Mironov ja jälkimäisen vanhempi vahtimestari Grigorij Krupskij, Staapiratsumestari Ivanjenko Rovaniemen aseman päällikkönä, II:ssa Osastossa Staa-

---

* K. V. Linderoos oli edeltäpäin asianomaista opastanut näin puhumaan.

piratsumestari Gerasimenko Kemin aseman päällikkönä, Ratsumestari Kusakov Simon aseman päällikkönä sekä Kuivaniemen, Virkkulan ja Oulun asemien hoitajana, joitten päällikkönä ovat, ensimäisen nuorempi vahtimestari Aleksander Zuschev, toisen vanhempi vahtimestari Dmitrej Zjalin ja kolmannen aliupseeri Varlaam Rodjkin, Ratsumestari Dmitrijev Raahen aseman päällikkönä ja Kalajoen sekä Himangan asemain hoitajana, joitten päällikköinä ovat, edellisen vanhempi vahtimestari Spiridon Kabyischev ja jälkimäisen vanhempi vahtimestari Anton Treskin.

Oulun lääninkansliassa, maaliskuun 18 päivänä 1915.

Kuvernöörin viran puolesta:

A. V. Lindholm. Yrjö Holmström.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:

K. V. Linderoos.

Liite n:o 3.

Sotatilan aiheuttamia »pakollisia määräyksiä».

Ohjesäännöt

rannikolaivaliikettä varten Pohjanlahdella Suomenmaalaisen Rajavartioston II:ssa piirissä.

1) Purjehtia sallitaan ainoastaan niiden alusten, joitten omistajat ovat siitä ennakolta tehneet ilmoituksen Rajavartioston lähimmälle asemalle, sekä saaneet aseman Päällikön ja vanhimman santarmiviranomaisen, jos sellaista viranomaista piirissä on olemassa, allekirjoittaman erityisen lupalipun siihen.

2) Nämä lupaliput annetaan alusten omistajien esittämien poliisiviranomaisten antamien luotettavaisuustodistusten sijaan heistä itsestään ynnä aluksen, höyrylaivan tai veneen palveluskunnasta, ja jäävät poliisiviranomaisten todistukset aseman päällikön haltuun siksi aikaa kuin hänen antamat lupalippunsa ovat voimassa.

3) Aluksen, höyrylaivan tai veneen tulee olla Rajavartioston toimesta rekisteröidyn ja tulee sillä siis olla nimi taikka nu-

mero, samalla tulee sen myös kuulua poliisiviranomaisten rajavartioston viranomaisille laatimaan luetteloon.

4) Niitten alusten, joita ei ole merkitty mainittuun luetteloon, sallitaan purjehtia vasta senjälkeen, kun paikalliset poliisiviranomaiset ovat niistä lähettäneet täydennysluettelon.

5) Luetteloon merkitään: aluksen nimi tai numero, omistajan täydellinen nimi, kapteeni tai päällikkö, perämies ja muu palveluskunta, mitä purjehdustodistuksia on olemassa, niitten joukossa poliisiviranomaisten antama luotettavaisuustodistus ja lupatodistus purjehtimiseen, aluksen mitta, kantavuus ja laji, jos alus tekee säännöllisiä matkoja luettelo ajoista ja matkoista, jotka saavat tapahtua paikkakunnalla olevan Rajavartioston vanhimman sotilashenkilön suostumuksesta.

6) Sellainen alus, höyrylaiva tai vene, joka ei tee säännöllisiä matkoja, saa kulkea auringon nousun ja laskun välisenä aikana, ja on sen lähtö- ja tulopaikasta, rantaan tai saarille annettava edeltäpäin tieto aseman päällikölle sekä noudatettava hänen määräyksiään, sekä merkitsee hän sen lupaluetteloon.

7) Kaikki Rajavartioston viranomaiset ovat joka paikassa kaikkina aikoina päästettävä alukseen, höyrylaivaan tai veneeseen, niin sen saapuessa satamaan kuin ollessa kulussa, ja on alus heti rajavartioviranomaisen niin vaatiessa pysäytettävä.

8) Aluksen päällikön sekä palveluskunnan on vastaansanomatta täytettävä rajavartioston viranomaisten kaikki lailliset vaatimukset, sekä osoitettava heille myötävaikutustaan.

9) Aseman päällikön merkin mukaan on aluksen heti palattava rantaan.

10) Aseman päällikön vaatimuksesta on purjehdus kaikkina aikoina lakkautettava.

11) Kaikesta sellaisesta, jonka huomataan merellä muistuttavan vihollisen tai pahaatarkoittavien henkilöitten toimintaa, on aluksen päällikön heti laivan saavuttua rantaan tehtävä ilmoitus rajavartioston aseman päällikölle joko muitten viranomaisten kautta, puhelimella tai jollain muulla tavalla.

12) Jos merellä huomataan vihollisen alus, on heti palattava rantaan.

13) Se alus joka rikkoo näitä ohjesääntöjä vastaan, menettää purjehtimisoikeutensa.

Suomenmaalaisen Rajavartioston II:n piirin Päällikkö
Everstiluutnantti Katarskij.
Käänsi 28. V. 15. Otto Karjaluoto.
Jäljennöksen oikeaksi todistaa;
Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Jäljennös.

Toistaiseksi noudatettavat
Säännökset

Kalastusta ja hylkeenpyyntiä varten Pohjanlahdessa Rajavartioston II:n Oulun osaston alueella.

1) Jokaisella henkilöllä, joka tahtoo harjoittaa kalastusta tai hylkeenpyyntiä, tulee olla siihen erityinen lupa suomen- ja venäjänkielellä paikallisilta poliisiviranomaisilta, josta käy selville kyseessäolevan henkilön luotettavaisuus.

2) Tällaisen todistuksen voi paikallisen vallan edustajan valtuuttama henkilö antaa niin pitkäksi aikaa kuin hän hyväksi näkee.

3) Jokaisen, joka saa tällaisen todistuksen, on esitettävä se sille Rajavartioston asemalle, joka on lähinnä pyyntipaikkaa.

4) Sittenkuin tällainen todistus on esitetty aseman Päällikölle, ottaa hän sen haltuunsa ja antaa sijaan lupalipun Rajavartioston vahtisotilaalle osoitettavaksi siitä, että kyseessäoleva henkilö voi kulkea rajan yli, tai purjehtia rannasta säädettynä aikana, tätä varten erityisesti määrätyllä rajapaikalla ja on ilmoitus asemanhoitajana olevan upseerin ja henkilön allekirjoitettava.

5) Kulkuajaksi määrätään aika auringon noususta kello 7:ään illalla talviseen aikaan ja kello 9:ään kesäiseen aikaan.

6) Läpikulkupaikoiksi rajan yli määrätään erityiset paikat aseman Päällikön ja paikallisten poliisiviranomaisten yhteisestä suostumuksesta, ja on niistä annettava tieto paikkakunnan väestölle.

7) Purjehtiminen on sallittu ainoastaan sellaisilla pienillä aluksilla, jotka paikkakunnan aseman Päällikkö on rekisteröinyt ja numeroinut.

8) Ulospurjehtiminen merelle veneellä tai muilla aluksilla ja meno jäitse on kalanpyyntiin sallittu ainoastaan yhdeksi vuorokaudeksi ja hylkeenpyyntiin korkeintaan kolmeksi päiväksi.

9) Takaisinpaluun on tapahduttava välttämättä lähtöpaikan kautta.

10) Lupalipun allekirjoittaa sekä merkitsee ajan vartiosotilas.

11) Palatessa ottaa vartiosotilas lupalipun ja antaa takaisin omistajalle paikallisen viranomaisen antaman lupatodistuksen.

12) Lupalippu annetaan jokaista kertaa varten uudelleen.

13) Ne alukset ja veneet, joita kalastajat ja pyytäjät käyttävät, ovat säilytettävät niissä paikoissa, jotka asemien Päälliköt yhdessä paikallisten poliisiviranomaisten kanssa määräävät.

14) Kalastajien ja pyyntimiesten on alistuttava kaikkiin niihin Rajavartiostoviranomaisten vaatimuksiin, jotka koskevat merelle lähtemistä, sekä noudatettava aseman Päällikköjen säätämiä merkkejä rantaan palaamisessa.

15) Olosuhteitten vallitessa voi aseman Päällikkö kaikkena aikana keskeyttää tai kokonaan lakkauttaa pyynnin.

16) Sille, joka rikkoo näitä säännöksiä vastaan, ei vastedes lupatodistusta anneta.

Suomenmaalaisen Rajavartioston II:n Oulun Osaston Päällikkö Everstiluutnantti —

K a t a r s k i j.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:

K. V. Linderoos.

Liite n:o 4.

Ratsumestari Ivanjenkon puuhia.

N:o 86. Saap. 23. I. 16.

Suomennos.

Kiireellinen.

N:o 7.

Tammik. 10.* p. 1915. Kemi.

Kemin kaupungin Komisariukselle.

Korkeimpain sotilasviranomaisten määräyksestä on kohta asukkaille ilmoitettava seuraavasta: — Lahden jäällä ajoa varten niin Kemin kaupungin asukkaille kuin ympäristöläisillekin määrään minä ainoastaan yhden tien, joka alkaa Palokunnan talolta ja saunan luona laskee merelle. Kaikki muut tiet pitää kohta sulettaman. Huomis aamuna, sille paikalle, missä tie menee jäälle, toimestanne pitää tehdä, tahi haminasta siirtää sulku ja vahtikoppero.

Tämän kirjelmäni saamisesta pyydän kirjeellistä ilmoitusta kohta: 1) minkä ajan kuluessa asukkaiden tiedoksi tulee tämä määräys ja 2) onko valitsemani tie sopiva, jos ottaa huomioon, että ainoastaan yksi tie tulee käytäntöön.

4:nen sotnjan Pääll. I:sa Petrograadin ratsuväen divisioonassa.

Aliratsumestari Ivanjenko.

Suomensi:

Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa virallisesti:

V. Karjalainen.

---

* Vanhaa lukua.

Liite n:o 5.

Poliisikomisario K. V. Linderoos ei tottele H. M. Keisarin käskyläisiä.

Jäljennös.

Kielenkääntäjä A. von Schrowen selostus satamavarastojen tarkastuksesta 18. V. 1916.

(Kirjoitettu heti tapauksen jälkeen)

1) Eversti Katarskij moitti komisariota kykenemättömäksi poliisipäälliköksi, kun ei ollut asioita järjestänyt niin, että kaikki varastohuoneiden ovet olisi voitu avata, vaikka jo edellisenä iltana sai kirjallisen käskyn.

Tähän komisario vastasi, että oli mahdotonta saada tästä tieto Boströmin välitysliikkeelle Tornioon, näin lyhyessä ajassa, kun puhelintakaan ei ollut käytettävänään.

2) Eversti Katarskij vaati komisarion käskyä ovien murtamiseen Boströmin välitysliikkeen makasiineihin, kun niitä ei oltu avattu.

Komisario ilmoitti, että hänellä ei ole siihen oikeutta kun isäntä ei ole läsnä.

Eversti Katarskij lupasi ilmoittaa, että komisario ei tottele häntä, vaikka tarkastus toimitetaan H. M. käskystä.

3) Sittemmin kysyi eversti Katarskij: Tekeekö komisario pöytäkirjan Boströmin varastohuoneiden ovien murtamisesta.

Kun komisario lupasi tehdä, niin lupasi Katarskij myöskin tehdä pöytäkirjan.

4) Tarkastuksen aikana kun komisario meni puhelimeen, jättäen konstaapeli Rimpiläisen tilalleen, kysyi Eversti Katarskij komisariota, joka piakkoin saapuikin. Kun tämä poistuminen tapahtui ilman eversti Katarskijn lupaa, niin sanoi eversti Katarskij tästä ilmoittavansa ja käski komisarion mieskohtaisesti olemaan koko ajan läsnä tarkastuksessa.

Tarkastuksen aikana mainitsi eversti Katarskij, että komisarion pitäisi lähettää oppimaan tehtäviään. Minne, sitä hän ei maininnut.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:

K. V. Linderoos.

Liite n:o 6.

A. F. af Enehjelm hoitaa uskollisesti »suuren isänmaan» asioita.

N:o. 16171. Kiertokirje.

Oulun läänin Poliisilaitoksille ja Nimismiehille.

Saadun määräyksen mukaisesti kehoitetaan Poliisiviranomaisia täten kolmen viikon kuluessa tämän jälkeen tänne lähettämään luettelon kaikista sellaisista henkilöistä kunkin poliisiviranomaisen toiminta-alueella, *jotka senjälkeen kun sotatoimet alkoivat*, ovat poistuneet tietämättömiin ja joita epäillään, että he ovat matkustaneet ulkomaille ilman säädettyä passia, kuin myöskin luettelon sellaisista henkilöistä, jotka saatuaan täysin laillista tietä poliisiviranomaisilta esteettömyystodistuksen ja sen perusteella ulkomaanpassin, eivät ole ulkomailta palanneet ja *joiden suhteen on syytä olettaa*, että he oleskelevat vihollismaissa, (koskien tämäkin henkilöitä, jotka ovat matkustaneet ulkomaille senjälkeen kuin sotatoimet alkoivat). Oulun lääninkansliassa, joulukuun 30. p:nä 1915.

Kuvernöörinviran puolesta:

A. V. Lindholm. Yrjö Holmström
mtty.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa; virallisesti:
V. Karjalainen.

N:o 10095. Kiertokirje. Salainen.

Oulun läänin Nimismiehille ja Poliisilaitoksille.

Täten katson minä tarpeelliseksi määrätä, etteivät poliisiviranomaiset saa antaa esteettömyystodistuksia ulkomaa- ja Venäjän matkaa varten sellaisille henkilöille, jotka jo varemmin ovat saaneet tuonlaiset todistukset, elleivät he jätä poliisiviranomaisille takaisin ennen saamiaan esteettömyystodistuksia tahi niiden perusteella saamiansa ulkomaa- tai Venäjän passejansa, koska usein on sattunut tapauksia, että henkilöt hankkivat ulko-

maa- tai Venäjän passeja myödäksensä tai luovuttaaksensa sitten passinsa sellaisille henkilöille, jotka syystä tahi toisesta eivät itse voisi passeja saada. Niinikään työkirjoja ei omassa maassa liikkumista varten millään muotoa ole annettava, ellei ennen mahdollisesti annettua työkirjaa tuoda poliisiviranomaisille takaisin tahi ellei ennen annetun työkirjan voimassa oloaika ole loppuun kulunut.

Oulun lääninkansliassa, tammik. 10. päivänä 1916.

A. af Enehjelm.

Yrjö Holmström
mtty.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa virallisesti:
V. Karjalainen.

Oulun Läänin
KUVERNÖÖRI

Salainen.

Kemin Kaupungin Poliisilaitokselle.

Lääninkanslia II.
Oulussa
tammikuun 13. p. 1916.
N:o 10 206.

Tämän mukana lähetetään Teille jäljennös Vaasan läänin Kuvernöörin tänne lähettämästä, Pietarsaaren Poliisilaitoksen sanotulle Kuvernöörille toimittamasta kirjelmästä, josta selville käy, että salaiset asiamiehet yhä jatkavat toimintaansa houkutellakseen työväestöä maan rajojen ulkopuolelle. Kun tällaisten asiamiesten toiminta ehdottomasti on saatava lakkaamaan, kehoitan minä Teitä mitä tarmokkaimmin kiinnittämään huomionne toiminta-alueellanne liikkuviin tuntemattomiin henkilöihin sekä pitämään silmällä heidän toimiansa sekä jos vähäkään epäilystä syntyisi tuollaisten salaperäisten henkilöiden suhteen, pidättämään heidät sekä toimittamaan tarkan tutkimuksen heidän persoonallisuutensa ja toimintansa selville saamista varten.

A. af Enehjelm.

Yrjö Holmström.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa virallisesti:
V. Karjalainen.

Jäljennös.

Afskrift. * *Sekret.*

Polisinrättningen
Jakobstad den 26. dec. 1915. Till Herr Guvernören över
N:o 175. Vasa län.

Härmed får vördsamt anmäla följande. För en tid sedan kom det händelsevis till min kännedom, att tyska agenter skulle vara i verksamhet för värfning af arbetsfolk i trakterna norrom Uleåborg. För kontrollering af denna uppgift förhörde jag i dag en arbetare Arvid Laajanen från Jakobstad, hvilken berättade, att han för c. 1 månad sedan på återväg från järnvägsbygget vid Murmankusten i Rovaniemi blivit tilltalad af en bättre klädd herreman. Herremannen hade talat finska med sverigessvensk brytning. Laajanen hade blivit tillfrågad om, hvarifrån han kom, hurudan arbetsförtjänst han hade, ville han bege sig till ett ställe, där både mat ock god arbetsförtjänst erhållas; för resan dit skulle han genast få 200 kronor, pass skulle även anskaffas åt honom. På frågan, vart resan gällde, svarade herremannen, att han (Laajanen) skulle sändas till Tyskland. När Laajanen genast vägrade ingå herremannens förslag, avlägsnade denne sig skyndsamt. Laajanen hade hört, att från Kemi stockbolag skulle många arbetare begivit sig till Tyskland. Tillika får jag anmäla, att härstädes gå envisa rykten om, att de emigranter, som afrest härifrån med destinationsort till Sverige och Amerika, i själva verket resa till Tyskland. För värvning af arbetsfolk skulle i Stockholm finnas en större kommisionsbyrå.

K. Vilenius.

Afskriftens riktighet bestyrker: Vasa Landskansli, den 29. december 1915.

Ex officio.
A. Ladau.
f. d.

---

* Käännös seuraavalla sivulla.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa. Oulun lääninkanslíassa, tammikuun 14 päivänä 1916.

Virallisesti:
Yrjö Holmström,
v. t.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Käännös:

Jäljennös. Salainen.

Pietarsaaren poliisilaitoksessa
joulukuun 26. p:nä 1915.
N:o 175.

Vaasan läänin Herra Kuvernöörille.

Täten saan kunnioittavimmin ilmoittaa seuraavaa. Joku aika sitten tuli sattumalta tietooni, että Saksan agentteja toimisi Oulun pohjoispuolisilla seuduilla värvätäkseen työväkeä. Tarkistaakseni tätä tietoa minä tänään kuulustelin erästä pietarsaarelaista Arvid Laajanen-nimistä työmiestä, joka kertoi, että eräs hyvänpuoleisesti puettu herrasmies noin kuukausi sitten oli puhutellut häntä Rovaniemellä hänen palatessaan Muurmannin rannikolta rautatienrakennustyöstä. Herrasmies oli puhunut suomea murtaen Ruotsin-ruotsiksi. Laajaselta oli kysytty, mistä hän tuli ja minkälainen hänen työansionsa oli, tahtoisiko hän lähteä erääseen paikkaan, missä sekä saadaan ruokaa että ansaitaan hyvin; matkarahoiksi saisi hän heti 200 kruunua; myöskin passi hänelle hankittaisiin. Kysymykseen, minne olisi matkustettava, vastasi herrasmies, että hänet (Laajanen) lähetettäisiin Saksaan. Kun Laajanen heti kieltäytyi suostumasta herrasmiehen esitykseen, poistui tämä nopeasti. Laajanen oli kuullut, että Kemin tukkiyhtiöstä olisi lähtenyt monta työmiestä Saksaan. Samalla minä saan ilmoittaa, että täällä liikkuu itsepintaisia huhuja, että ne siirtolaiset, jotka ovat lähteneet täältä määräpaikkanaan Ruotsi ja Amerikka, itse asiassa matkustavat Sak-

saan. Työväen värväämistä varten pitäisi Tukholmassa oleman suurenpuoleinen saksalainen asiatoimisto.

K. Vilenius.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa: Vaasan lääninkansliassa joulukuun 29 p:nä 1915.

Viran puolesta.
A. Ladau.
m:tty.

Jäljennös.

N:o 30 047. Salainen.

K i e r t o k i r j e.

Kaikille Oulun läänin Kruunun voudeille, Poliisimestareille, Nimismiehille ja Poliisilaitoksille.

Tiedoksenne ilmoitetaan, että Valtioneuvos Maschkevitsch tulee toimittamaan tutkimuksia erään vakoilu-jutun johdosta ja kehoitan viranomaisia hänelle antamaan kaikkea tarpeellista virka-apua.

Oulun Lääninkansliassa, helmikuun 19 päivänä 1916.

A. af Enehjelm.

T. Pärssinen.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Liite n:o 7.

Venäjän hallituksella on tieto »yhdistyksestä», jonka tarkoituksena on erottaa Suomi Venäjästä.

N:o 30 209. Salainen.

Kiertokirje.

Kaikille Oulun läänin Nimismiehille ja Poliisilaitoksille.

Lisäykseksi kiertokirjeeseeni viime helmikuun 19 päivältä N:o 30 047 ilmoitetaan Teille tiedoksi, että H. M. Keisari on kaikkeinkorkeimmasti suvainnut käskeä rajoittamaan Petrogradin Piirioikeuden tutkintotuomarin Valtioneuvos Maschkevitschin valtuuksia ja tulee niiden rajoittua yksinomaan tutkimaan Suomessa toimivan yhdistyksen toimintaa aseellisen kapinan nostattamiseksi tarkoituksella eroittaa Suomi Venäjästä.

Oulun Lääninkansliassa, maaliskuun 9 p:nä 1916.

A. af Enehjelm.

T. Pärssinen.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Liite n:o 8.

Salainen Tampereen-sähkösanoma.

22. 12 — 15. Salainen 4. I. 16
N:o 17 a. b. Kemin Poliisilaitos. (sähkösanoma)

Tampere

Tänään sinne saapuvalla iltapostijunalla pitäisi saapua sinne 4 nuorta miestä ijältään 18—20 v. joista yksi puettu harmaaseen ulsteripalttoon tamppi takana, harmaaseen huopahattuun sekä yksi matkustaa ilman passia ja sanoo olevansa

taiteilija ammatti, pitäkää tarkan poliisivalvonnan alaisena. Epäillään poliittisista syistä.

Poliisimestari, Everstiluutnantti
G. A. Oppman.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa virallisesti:
V. Karjalainen.

(Näistä Sjöblom tutkittu, josta raportti;
Poliisilaitoksen huomautus.)

Liite n:o 9.

Santarmilaitoksen ynnä muiden viranomaisten vangituita koskevaa kirjeenvaihtoa.

Suomennos.
Jäljennös.
Salainen.

Herra Komisariolle Kemin Kaupungissa.

Suomen Santarmilaitoksen päällikön apulainen Tornion rajaseudulla:

Everstiluutnantti Netschogin.

Tornion kaupunki
tammikuun 8* p. 1916.
N:o 708.

Suomensi: Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;
Virallisesti.
K. V. Linderoos.

---

* Vanhaa lukua.

Jäljennös. Suomennos.
Jäljennös.

A s e t u s.

Minä, erityisen santarmikorpuksen Everstiluutnantti Netschogin, Kemin kaupungissa tammikuun 7 * p:nä 1916 Suomen santarmihallituksen päällikön määräyksestä tämän tammikuun 5 p:ltä N:o 74 ja omalla asetuksellani tammikuun 6 * p:ltä tätä vuotta N:o 1, pitäen ohjeenani 23 lukua säännöstä niillä paikkakunnilla jotka ovat ilmoitetut sotatilaan, asetin: Kemin kaupungissa asuvan ja »Osula» kes:ikievaria pitävän suomalaisen Epi Juho Heiskasen ja juoksupojan Albert Ilmari Rahikaisen arestiin, ja he ovat vietävät Kemin poliisilaitokselle sitä varten, että he mainitun laitoksen arestihuoneessa vartioituna säilytetään, luettuna Suomen santarmilaitoksen kustannukselle, joka on kuittia vastaan vangituille ilmoitettava tästä asetuksesta, mutta jäljennös siitä on esitettävä Suomen santarmilaitoksen päällikölle ja lähetettävä Oulun läänin Herra Kuvernöörille, säilytyspaikalla Kemin kaupungin Komisariolle ja Suomenmaalaisen Rajavartioston II:sta piirin päällikölle Everstiluutnantti Netschogin. Tämä asetus on minulle ilmoitettu: Epi Juho Heiskanen, Albert Ilmari Rahikainen.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa:
Everstiluutnantti Netschogin.

Suomensi:
Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;
Virallisesti:
K. V. Linderoos.

---

* Vanhaa lukua.

Jäljennös.

Suomen Santarmilaitoksen
Päällikön apulainen Tor-
nion rajaseuduilla.
Tammikuun 8 * p:nä 1916.

Suomennos.
Jäljennös.
Salainen.
Määrälleen.

N:o 709.
Tornion kaupunki.

Herra Komisariolle Kemin Kaupungissa.

Pyydän tänään tammikuun 8/21 päivänä ensimmäisellä Tornioon lähtevällä junalla Teidän laitoksessanne löytyvän, minun vangitsemani, alaikäisen Albert Ilmari Rahikaisen lähettämään, minulle uskotun komennuskunnan aliupseeri Antip Semonowin kuittia vastaan. Rahikainen tuodaan tänään takaisin.

Everstiluutnantti Netschogin.

Suomensi:

Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Suomen Santarmilaitoksen
Päällikön apulainen Tor-
nion seuduilla.
Tammikuun 9 * p:nä 1916.

Suomennos.
Jäljennös.
Salainen.

Tornion kaupunki.
N:o 719.

---

* Vanhaa lukua.

Kemin Kaupungin Herra Komisariolle.

Täten lähetän takaisin Teille uskotussa poliisilaitoksessa vartioitavaksi alaikäisen Albert Ilmari Rahikaisen.

Evesrtiluutnantti Netschogin.

Suomensi:

Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Jäljennös.

Suomennos.
Jäljennös.

Määräys N:o

Tammikuun 23 *p.* (Helmikuun 5 p. u. a.) v. 1916 Kemin kaupungissa, minä, Suomen santarmilaitoksen päällikön apulainen everstiluutnantti Baschinskij, kuin tiedossani on varmat epäilykset Suomen kansalaista Otto Erik Jokelaa vastaan rikoksiin, jotka koskevat armeijan etuja ja nojautuen 23 l. säännöistä paikkakunnista, jotka ovat julistetut sotatilaan, määräsin mainitun Otto Erik Jokelan pidätettäväksi siksi kuin asiat selviävät, Kemin kaupungin poliisilaitoksen arestikomerossa, jäljennös tästä määräyksestä on saatettava Oulun läänin Kuvernöörille ja pidätetylle allekirjoitusta vastaan tähän, ilmoittaa tämä määräys.

(Sinetti) Alkuperäisen allekirjoituksen ja jäljennöksen oikeaksi todistaa:
Everstiluutnantti Baschinskij.

Suomensi:

Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Suomenmaalaisen
Santarmihallituksen
Päällikkö.
Helmikuun 1 * p:nä 1916.
N:o 830.
Helsingin kaupunki.

Jäljennös.

Suomennos.
Salainen.

Kemin Kaupungin Poliisikomisariolle.

Täten saatan Teidän korkealle jaloudellenne jäljennöksen seuraamana määräyksen 1/14 päivältä tätä helmikuuta Teille uskotussa poliisilaitoksessa säilytettäville ilmoitettavaksi Oulun läänin Herra Kuvernöörin suostumuksella pidättämis-ajan jatkamista mainituille henkilöille.

Samalla pyydän ilmoittamaan vangituille Jopi Heiskaselle ja Ilmari Rahikaiselle alkuperäisen määräyksen ja mitä pikemmin lähettämään sen julkisessa virkakirjeessä minulle, kopio jättäkää Poliisihallituksen asiapapereihin ja siinä tapauksessa, jos Heiskanen ja Rahikainen siirretään toiseen säilytyspaikkaan on lähetettävä sinne määräyksen jäljennös tahi kaksoiskappale.

Liite 1, alkuperäinen ja 1 jäljennös määräyksestä.

Kenraalimajuri (Nimi epäselvä)

Suomensi:
Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

---

* Vanhaa lukua.

Jäljennös. Suomennos.
Jäljennös.

Määräys.

Helmikuun 1/14 p:nä 1916 Helsingin kaupungissa minä erityisen santarmikorppuksen everstiluutnantti Baschinskij saamani ilmoituksen johdosta, Oulun läänin Herra Kuvernöörin virkakirjeessä helmikuun 2 p:ltä N:o 10 622 Suomen santarmilaitoksen päällikön nimellä siitä, että Oulun läänin Herra Kuvernöörin 23 l. muistutuksen perusteella säännössä paikkakunnista, jotka ovat julistetut sotatilaan, myönsi pidätyksen jatkamista vangituilla Kemin kaupungin poliisilaitoksen arestihuoneessa Jopi Juho Heiskaselle ja Ilmari Rahikaiselle edelleen yhden kuukauden ajan vangitsemispäivästä lukien, määräsi ilmoittamaan edellämainituille omakätistä allekirjoitusta vastaan tästä alkuperäisestä määräyksestä, mutta jäljennös on toimitettava säilytyspaikkaan Kemin kaupungin Komisariolle.

Erityisen Santarmikorppuksen Everstiluutnantti:
Baschinskij.

Alkuperäinen määräys on minulle ilmoitettu:

Jopi J. Heiskanen. Albert I. Rahikainen.

Jäljennös tästä määräyksestä saatettu:

Suomensi:
Kapteeni v. Schrowe.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;
Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Jäljennös. Jäljennös.

Komennus.

Täten komennetaan konstaapelit Oskar Soininen ja Kalle Oksanen läänin Herra Kuvernöörin määräyksestä lähtemään tänään helmikuun 18 p:nä ja sikäläisestä poliisikamarista haltuunsa ottamaan sekä täkäläisen poliisilaitoksen huostaan saattamaan vangitut Jopi Heiskasen, Albert Rahikaisen ja Erik Jokelan.

Oulun kaupungin poliisikamarissa, helmikuun 18 p:nä 1916.

H. Wallin.
v.t.

E. Ekfors.
mtty.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa, Kemin kaupungin poliisilaitoksella helmikuun 19 p:nä 1916.

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Jäljennös.

Että konstaapeli Juho Karppinen Kemin poliisilaitoksesta on Oulun poliisilaitokselle jättänyt Albert Ilmari Rahikaisen joka täten todistetaan Oulun poliisikamarilla, huhtikuun 8. päivänä 1916.

J. Duktig.
(ylikonstaapeli)

(sinetti)

Jäljennöksen oikeaksi todistaa;

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

Liite n:o 10.

Poliisikomisario K. V Linderoos puolustaa Otto Erkki Jokelaa.

KEMIN KAUPUNGIN POLIISILAITOS
Kemissä,
elokuun 10 p:nä 1916.
N:o 793.

Jäljennös.

Oulun läänin Herra Kuvernöörille.

Palauttaen Kuvernöörinviraston lähetepäätöksen kuluvan elokuun 3 päivältä N:o 13 836, siihen kuuluvine, suutari Otto Erkki Jokelan vangitsemista koskevine asiakirjoineen, saan täten vaadituksi selitykseksi asiassa esiintuoda seuraavaa:

Suutari Otto Erkki Jokela, joka keväällä 1914 muutti asuntonsa Kemin pitäjästä kaupunkiin, on lähes 10 vuotta täällä harjoittanut kulkukauppaa sekä ennen kaupunkiin muuttamistaan useampana vuotena hallikauppaa kaupungin kauppahallissa ja kaupunkiin muuttamisensa jälkeen on hän, tahi oikeammin sanoen hänen vaimonsa, miehensä enimmäkseen kaupalla liikkuessa, ottanut työläisyövieraita vastaan lautaseinillä kolmeen osaan jaetussa ainoassa asuinhuoneessaan. Toissa talvena oli sanottu Jokela melkein koko talven harjoittanut kauppaa Karungissa laittamassaan kopperossa ja viime kesänä oli hänellä kahvi- ja virvoitusjuomakauppa täällä satamassa kulkien tilipäivinä tehdas- ja työpaikoissa rihkamatavarakaupalla. Viime syksynä meni hän sitten Tornioon, jossa hänellä oli kauppakoppero aseman luona ja kävi hän silloin tavallisesti ainoastaan sunnuntaisin täällä asuvan perheensä luona.

Lauantai-iltana viime helmikuun 5 päivänä oli hän juuri sunnuntaiksi Torniosta kotiinsa tullut, jolloin santarmieverstiluutnantti Baschinskij kielenkääntäjänsä seuraamana minun läsnäollessani piti kotitarkastuksen hänen asunnossaan sekä vangitsi hänet ja jätti asunnossaan minun huostaani säilytettäväksi ilmoittaen ei mitään rikollisuutta häntä vastaan ilmaantuneen, vaan kuitenkin olevansa pakoitettu saadusta määräyksestä hänet vangitsemaan. Jokela säilytettiin sitten täällä saman kuun 19

Liite n:o 11. **Otteita Oulun lääninvankilan**

Vuosi, kuukausi ja päivä, jona vanki on vankilaan saapunut.		Vangin järjestysnumero.	Vangin etu- ja liikanimi, virka, ammatti tai yhteiskunnallinen asema ja kotipaikka.	Vangin ikä.	Ilmoitus siitä rikoksesta tahi muusta syystä, josta vangitseminen on tapahtunut.	Ilmoitus siitä tuomioistuimesta, virastosta tahi virkamiehestä, joka vangitsemisesta on määräyksen antanut.
1916						
Helmikuun	19	232	Heiskanen, Job Juho, Majatalon isäntä Kemin kaupungista.	33	Irtolaisuus	Oulun poliisimestari
	19	233	Rahikainen, Albert, Kyytipoika Kemin kaupungista.	15	s:n	s:n s:n
	19	234	Jokela, Otto Erik, Majatalon isäntä Kemin kaupungista.	30	s:n	s:n s:n

päivään, jolloin Oulun poliisilaitoksen konstaapelit Herra Kuvernöörin määräyksestä hänet täältä noutivat.

Vähän aikaa vielä vangittuna oltuaan palasi hän vapaana kotiinsa sekä jatkoi Torniossa ennen harjoittamaansa kauppaa, kunnes hänet myöhemmin uudestaan vangittiin ja minulle tuntemattomaan paikkaan lähetettiin.

Mainittu Jokela on tunnettu täysin luotettavaksi henkilöksi eikä kukaan täällä voi uskoa hänen tehneen minkäänlaisia Hallitusta vastaisia tekoja.

K. V. Linderoos.

Jäljennöksen oikeaksi todistaa:

Virallisesti:
K. V. Linderoos.

nimiluettelosta v:lta 1916.

Se tuomioistuin tahi virasto, jonka edessä vanki on syytteenalaisena; millоinka päätös on julistettu ja mistä rikoksesta tahi hairahduksesta vanki on tuomittu ja minkä rangaistuksen hänen tulee kärsiä y.m.	Jos vangin on kärsiminen työ- tai vapausrangaistusta		Päivä, jona vanki on vankilasta lähtenyt, taikka lähetetty toiseen paikkaan taikka toiseen vankilaan tahi sairaanhoitolaitokseen y.m.
	Päivä, jona rangaistus alkoi.	Päivä, jona rangaistus on päättyvä.	
Kuulusteltu Oulun läänin kuvernöörin luona 21/2, jolloin kirjeen mukaan 22. p. N:o 10962 määrätty passitettavaksi Helsingin lääninvankilaan sikäläisen kuvernöörin käsittelyyn.			Lähetetty vankivaunussa 23/2: 16 Helsingin lääninvankilaan.
s:n s:n s:n			s:n s:n s:n
s:n s:n s:n			s:n s:n s:n

Otteen oikeaksi todistaa:

Oulun lääninvankilassa, huhtikuun 15. p:nä 1926.

Virallisesti:

V. O. Juvelius.

Kemistä ja sen ympäristöltä lähteneitä jääkäreitä.

Nimi	Toimi	Lockstedtiin	Suomeen
Kemistä kotoisin olevia:			
Aakkonen, Antti	maalari	26. 11. 1915	25. 2. 1918
Blick, Aarne Leopold,	ylioppilas	10. 10. 1915	25. 2. 1918
Jonberg, Santeri †	koristemaalari	10. 10. 1915	Kaatui Saks.
Järvi, Ade †	liikeapulainen	10. 10. 1915	25. 2. 1918
Koivukangas, Aksel Johannes †	työmies	31. 10. 1915	Kaatui Saks.
Lahdenperä, Niilo	kauppiaan poika	8. 12. 1915	25. 2. 1918
Lappalainen, Aksel †	talonomist.poika	31. 1. 1916	Kaatui Saks.
Lehto, Eino	ylioppilas	10. 1. 1916	25. 2. 1918
Lescelius, Eliel	levyseppä	31. 10. 1915	25. 2. 1918
Miinala, Hans Wilhelm †	liikeapulainen	26. 1. 1916	25. 2. 1918
Nisula, Antti Oskari	maanviljelijä	26. 11. 1915	25. 2. 1918
Ruth, Frans Oskar †	maalari	13. 11. 1915	Kaatui Saks.
Svärd, Kalle Aksel	»	15. 12. 1915	14. 3. 1918
Timonen, Antti	merimies	5. 10. 1915	25. 2. 1918
Väisänen, Eventius	maalari	15. 12. 1915	— — —
Kemin maaseurakunnasta kotoisin olevia:			
Grön, Janne	työmies	21. 2. 1916	20. 11. 1918
Juopperi, Niilo		21. 2. 1916	25. 2. 1918
Kaikkonen, Kalle		24. 2. 1917	25. 2. 1918
Kaikkonen, Väinö	maanviljelijä	26. 11. 1915	25. 2. 1918
Kanniainen, Tuomas	työmies	2. 2. 1916	17. 3. 1918
Kauhanen, Kasper		13. 11. 1915	25. 2. 1918
Kesälahti Einar		8. 2. 1916	29. 11. 1918
Kissala, Aapo Hugo		24. 2. 1917	25. 2. 1918
Knuuti, Frans Olof		9. 1. 1916	4. 12. 1918
Kuronen, Edvard	merimies	26. 11. 1915	1. 3. 1918
Laurinolli, Emil	talollisen poika	21. 2. 1915	24. 3. 1918
Mäkiniemi, Juhani August	liikemies	26. 2. 1915	25. 2. 1918
Paaki, Erkki Eino	maalari	28. 12. 1915	29. 11. 1918
Pantsar, Paavo Einar	työmies	13. 12. 1915	25. 9. 1918

Ruonala, Verner,	työmies	26. 11. 1915	— — —
Sanberg, Ville	merimies	2. 3. 1916	29. 11. 1918
Teuvo, August †	työmies	8. 2. 1916	Kaatui Saks.
Muualta kotoisin olevia:			
Arvola, Aapo Kaarlo	muurari	3. 1. 1916	— — —
Johansson, Verner	tullivirkailija	30. 8. 1915	— 5. 1918
Marjanen, Hannes		8. 2. 1916	— — —
Martikainen, Jaakko	työmies	7. 12. 1915	1. 12. 1918
Mykkänen, Kalle Heikki		13. 12. 1915	8. 6. 1918
Mäkeläaho, Urho Taito	»	9. 11. 1915	— — —
Oinas, Aksel †	suutari	31. 10. 1915	Kaatui Saks.
Pieti, Lauri Henrik	koululainen	2. 2. 1916	25. 2. 1918
Piirainen, Uuno Eliel	työmies	17. 2. 1916	25. 2. 1918
Starkman, Aksel August		26. 11. 1915	— — —
Starkman, Hugo		26. 11. 1915	— — —
Virtanen, Kalle	työmies	15. 3. 1916	25. 2. 1918
Vyörykkä, Niilo		21. 2. 1916	25. 2. 1918

Ammatiltaan:

Ylioppilaita, virkamiehiä ja koululaisia	4
Liikemiehiä ja liikeapulaisia	4
Käsityöläisiä	9
Maanviljelijöitä ja talollisten poikia	3
Merimiehiä	3
Työmiehiä	18
Ammatti tuntematon	4
Yhteensä	45

Tilastoa:

Saksassa kaatui	6
Pääjoukon kanssa saapui	19
Maalisk. keskivaiheilla »	4
Myöhemmin	9
Tietoja puuttuu	7
Yhteensä	45

Liite n:o 13.

»Fyrenin» pilakuvassa olevien nimien ja mainintojen suomennos ja selitys.

Amiralens flaggskepp	= Amiraalin lippulaiva.
Arbetare	= Työmiehiä.
Artilleripark	= Tykistönsijoituspaikka.
Berg	= Kuopion läänin kuvernööri.
Björkö	= Saari Merenkurkussa.
Björneborg	= Pori.
Bombupplag	= Pommivarasto.
Ekenäs Hvassbuk	= Tammisaaren kilohailia.
Finska Aktiva Motståndspartiets Hufvudläger	= Suomen aktiivisen vastustuspuolueen pääleiri.
Finland i utlandets press	= Suomi ulkomaiden sanomalehdistössä.
Finska Frivilliga Flottan	= Suomen vapaaehtoinen laivasto.
Fredrikshamn	= Hamina.
Förposter	= Etuvartiostoja.
Från vår förnedringsperiod	= Meidän alennuksemme ajalta.
Gelsingfors	= Helsinki.
Grafton John Patrik James Willy Tom	*»John Grafton»-laivasto.*
Gränspallisader	= Raja-paaluvarustuksia.
Jakobstad	= Pietarsaari.
Kadettkorpsen	= Kadettikoulu.
Karta öfver Upproret i Finland — uppgjord af A. Fy 1905.	= Suomen kapinan kartta — laatinut A. Fy 1905.
Kavallerikorpsen	= Ratsuväki.
Kronopark	= Kruunupuisto.
Ladoga Flottan	= Laatokan laivasto.
Lapp-Armén	= Lapin armeija.

Lax	= Lohta.
Liga Pojkar.	= Sakilaisia.
Plump	= Mustetahra.
Puukko-Junkare	= Puukkojunkkareita.
Rajajoki Fästning	= Rajajoen linnoitus.
Reserv	= Varaväki.
R. R.	= Oulun läänin v. t. kuvernööri R. Rothström.
Sirelius	= Viipurin läänin kuvernööri.
Sverige	= Ruotsi.
Tammerfors	= Tampere.
Tavastgus	= Hämeenlinna.
Torsk	= Turskaa.
Uleåborg	= Oulu.
Viborg	= Viipuri.
Värnepliktige björnar	= Asevelvollisia karhuja.
Åbo	= Turku.
Öfverbefälhafvarens tält	= Ylipäällikön teltta.

SISÄLLYS.

	Sivu
Johdanto	5
»John Grafton» ja Möylynkarin miehet	9
Kemin etapin järjestäytyminen	
Kemi ja sen ympäristöt	67
Kemin etapin synty ja alkuvalmistelut	71
Toimintahenkilöiden valinta	86
Muita etapin avustajia	100
Venäläiset Kemissä ja sen ympäristössä	105
Kemin poliisilaitos etappityön avustajana	122
Etapin talous	136
Kemin etapin toiminta	
Saksaan-menijäin vastaanotto ja opastus	141
Miestenkuljetus syys- ja lokakuulla	163
Tornion kautta	163
Purjeveneellä	164
Moottoriveneellä	165
Ajoksen ja Seittenkarin jääkärikämpät	175
»Isoniemen» kotiinpaluu ja moottorilla-kuljetuksen loppu	187
Miestenkuljetus kelirikon aikana	196
Vastaanotto siirtyy »Osulaan» — Järjestelymuutoksia ja Helsingin-neuvotteluja	207
Miestenkuljetus meren jäitse jalan ja suksilla	217
Kemin etapin toiminta numeroiden valossa	263
Taistelu etapin olemassaolosta	
Ukkospilvien uhkaamana	269
Lopun edellä	295
Räjähdys	302
Vangit	310

Kemin etappimiesten myöhempiä vaiheita
Arvi Hällforsin Saksan-matka ja pako 317
Iikka Montellin pako 334
Kalle Winterin vuoro 343
Konstu Pietilän tarina. — Pietilän, Jokisalon ja Ellilän pako 351
Etappitoiminnan jälkivaihe 369
Rautaportin vartiat 384

Liitteitä:

Kemin poliisilaitos valveilla 389
Venäläisen rajavartioston järjestely ja sijoitus 391
Sotatilan aiheuttamia »pakollisia määräyksiä» 392
Ratsumestari Ivanjenkon puuhia 396
Poliisikomisario K. V. Linderoos ei tottele H. M. Keisarin käskyläisiä 397
A. F. af Enehjelm hoitaa uskollisesti »suuren isänmaan» asioita 398
Venäjän hallituksella on tieto »yhdistyksestä», jonka tarkoituksena on erottaa Suomi Venäjästä 403
Salainen Tampereen-sähkösanoma 403
Santarmilaitoksen ynnä muiden viranomaisten vangituita koskevaa kirjeenvaihtoa 404
Poliisikomisario K. V. Linderoos puolustaa Otto Erkki Jokelaa 411
Otteita Oulun lääninvankilan nimiluettelosta v:lta 1916 412
Kemistä ja sen ympäristöltä lähteneitä jääkäreitä 414
»Fyrenin» pilakuvassa olevien nimien ja mainintojen suomennos ja selitys 416
Karttaliitteitä:
Kemin etappikartta
Kemin kaupungin asemakartta
Arvi Hällforsin pakoreitti
Iikka Montellin pakoreitti

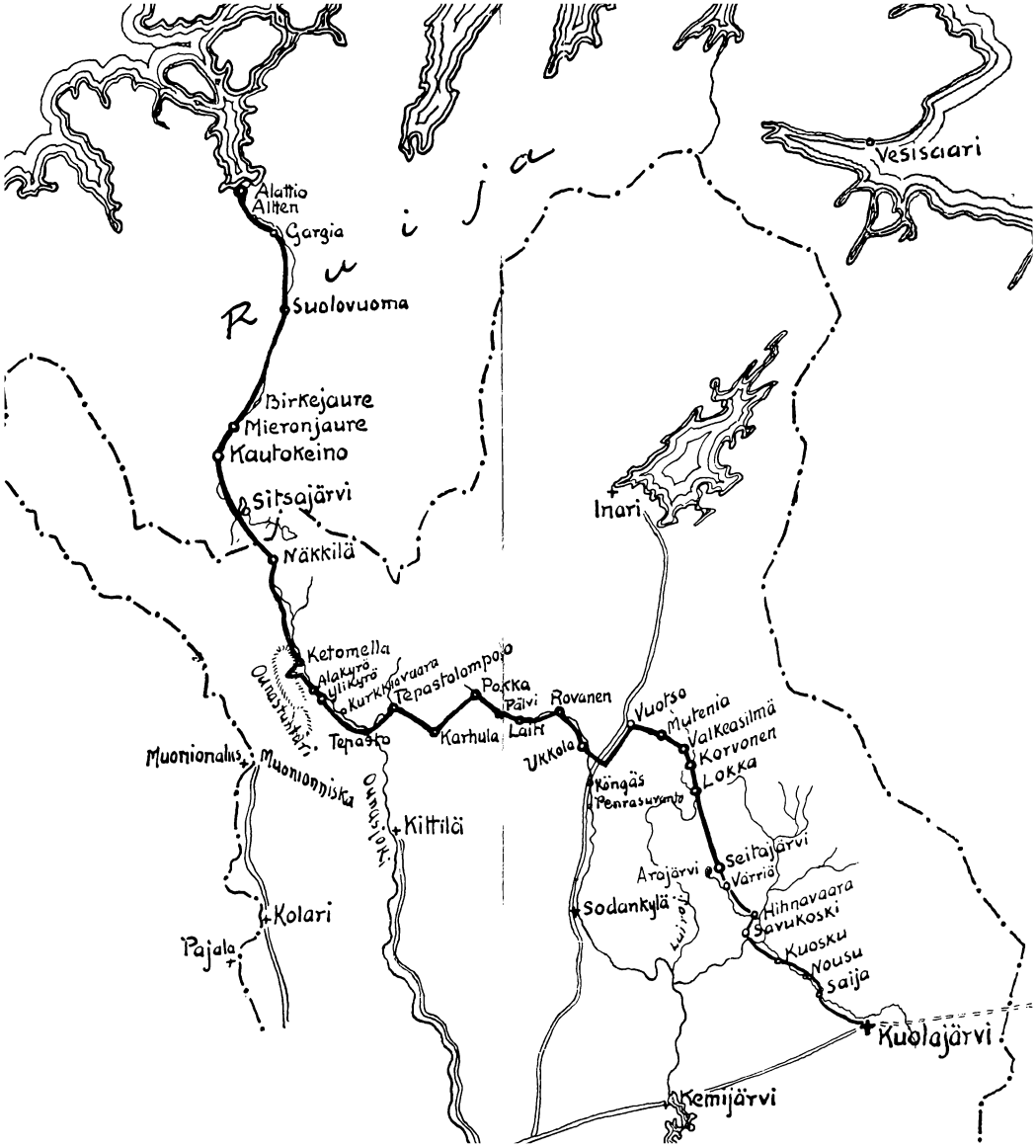
Alattio
Altten
Gargia
Suolovuoma
Birkejaure
Mieronjaure
Kautokeino
Sirsajärvi
Näkkilä
Ketomella
Alakyrö
Yläkyrö
Kurkkivaara
Tepastolampola
Pokka
Päivi
Rovanen
Tepasto
Karhula
Lairi
Ukkola
Vuotso
Mutenia
Valkeasilmä
Korvonen
Lokka
Köngäs
Penrasuvanto
Muonionalus
Muonioniska
Ounasjoki
Kittilä
Kolari
Pajala
Inari
Vesisiaari
Seitajärvi
Värriä
Arajärvi
Sodankylä
Hihnavaara
Savukoski
Kuosku
Nousu
Saija
Kuolajärvi
Kemijärvi

KEMIN ETAPIN ETAPPIKARTTA

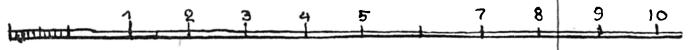

- Jalkatie
- Suksitie
- Venetie
- × = Kokoontumispaikka
- = Valtakunnan raja

Nikkala
Salmi
Samasaari
Mustakari
Pitkäkari
Sandvik
Laivaväylä Haaparannalle
Seittenkari
Seittenkarinhurma
Suutari
Haaparanta
Palovaara
Laukkari
Östenkari
Östenkari
Klanninkari
Kraaseli
Selkäkari
Pirkkö
Torni
Härkäsaari
Kaakamanniem
Puuluoto
Leppikari
Ajukari
Tervakari
Tirro
Selloe
Kanta luoto
Hanhikari
Röyttä
Sassi
Herakari
Kuusiluoden Tarha
Talja
Launikari
Kuusiluoto
Tornion Hurrit
Riskila
Räiskä
Vähähusturi
Kataja
Hamiskari
Inakari
Lehtikari
Isohusturi
Etukari
Pensaskari
Pitkäkari
Pihlaja
Veittikä
Pitkäkari
Höynenkari

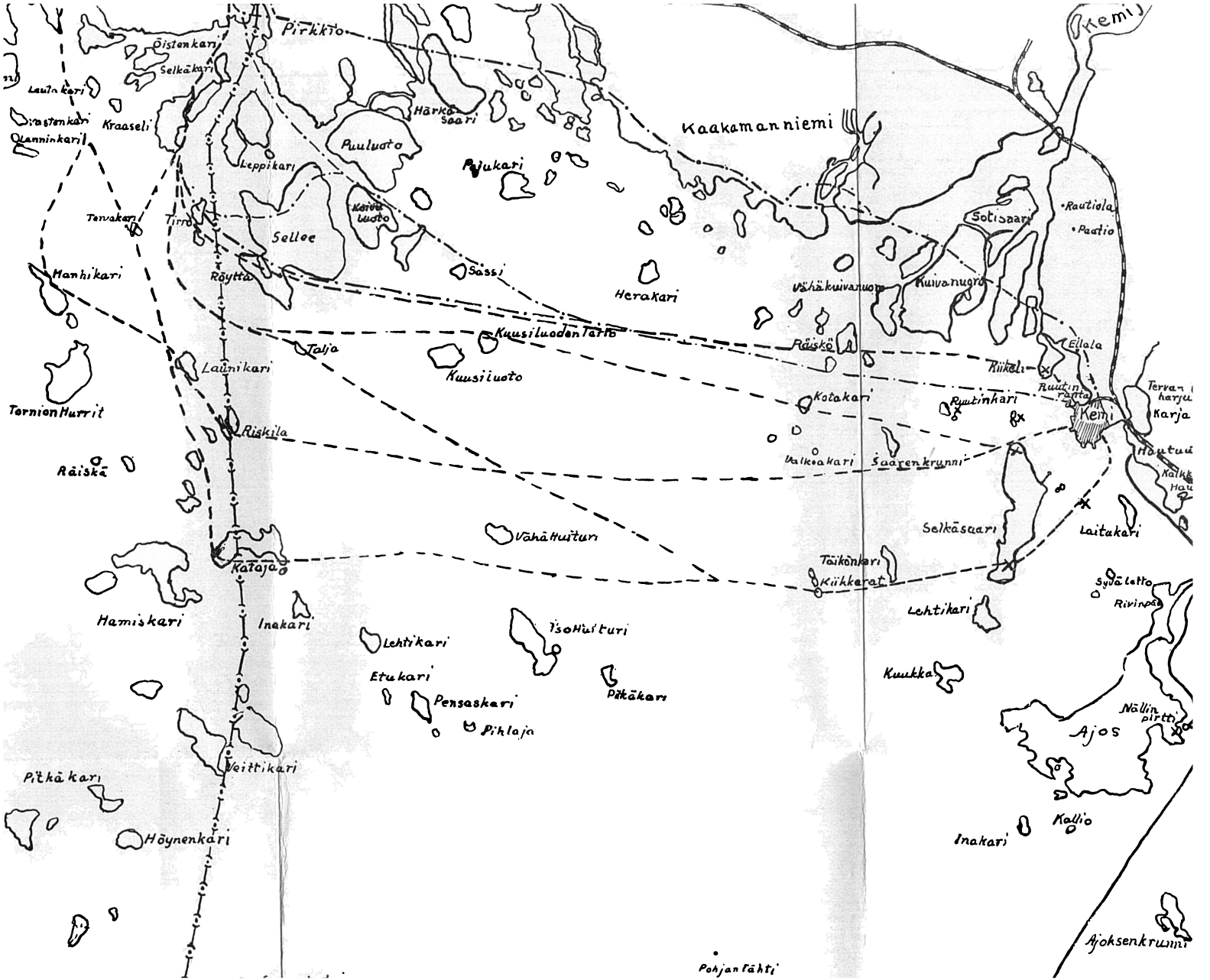
Pirkkio
Kemi
Kaakamanniemi
Öistenkari
Selkäkari
Laulukari
Öistenkari
Kraaseli
Lanninkari
Härkäsaari
Puuluoto
Ajukari
Leppikari
Kaivaluoto
Tervakari
Tirro
Selloe
Sassi
Herakari
Manhikari
Röytta
Sotisaari
Rautiola
Paatio
Vähäkuivanuoro
Kuivanuoro
Kuusiluodon Tarha
Talja
Kuusiluoto
Räiskä
Ellala
Riikeli
Launikari
Kotakari
Ruutinkari
Ruutin Patta
Kemi
Terva
harja
Karja
Ternion Hurrit
Riskila
Räiskä
Valkeakari
Saarenkrunni
Selkäsaari
Laitakari
Vähähuituri
Kataja
Taikonkari
Kiikkerat
Syväletto
Riviniva
Hamiskari
Inakari
Lehtikari
Isohuituri
Lehtikari
Kuukka
Etukari
Pensaskari
Pikäkari
Pihlaja
Nällin pirtti
Ajos
Veittikari
Pikäkari
Höynenkari
Kallio
Inakari
Ajoksenkrunni
Pohjantähti

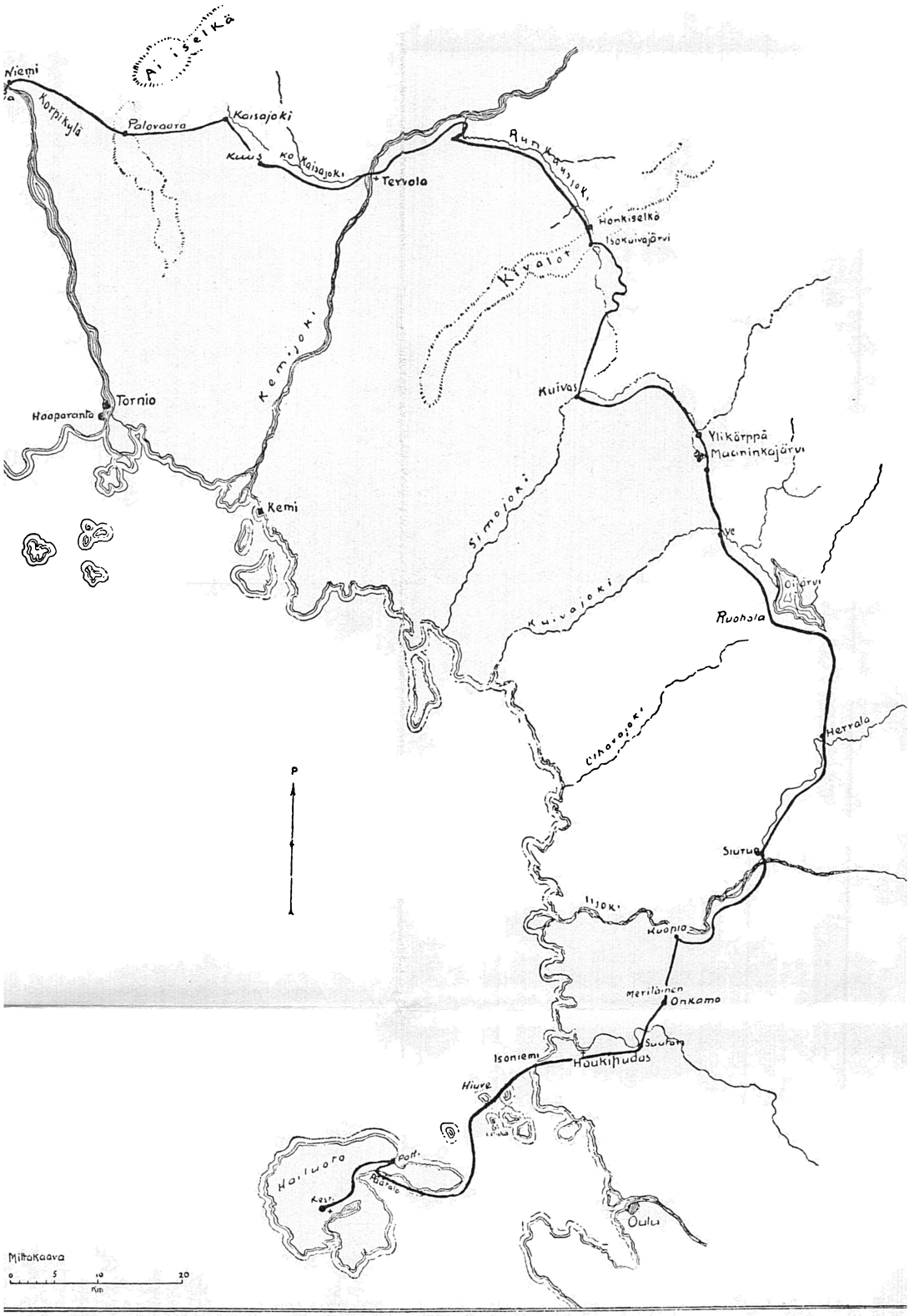

ARVI HÄLLFORSIN PAKOREITTI.

Liite n:o 15.

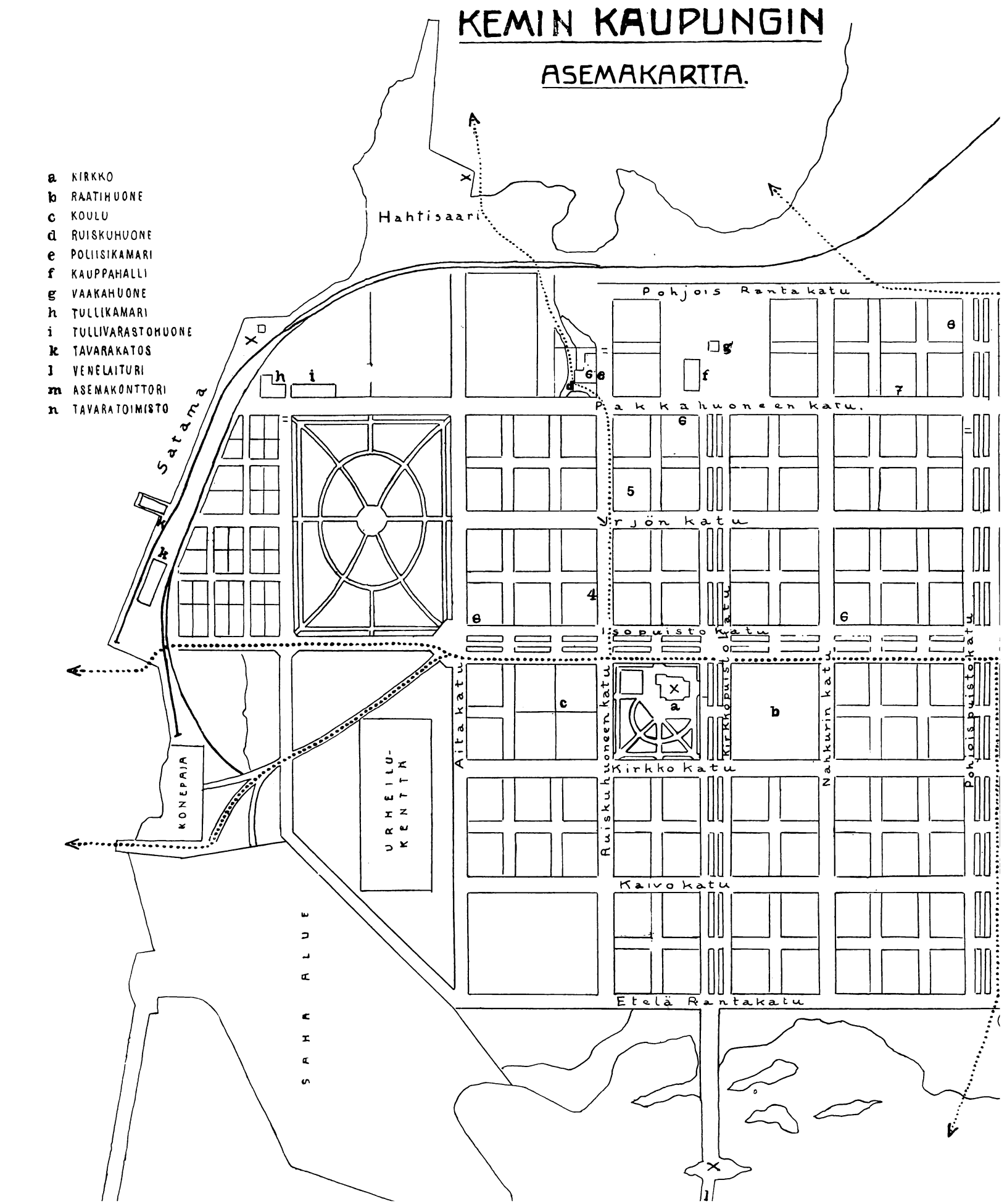
KEMIN KAUPUNGIN
ASEMAKARTTA.
a KIRKKO
b RAATIHUONE
c KOULU
d RUISKUHUONE
e POLIISIKAMARI
f KAUPPAHALLI
g VAAKAHUONE
h TULLIKAMARI
i TULLIVARASTOHUONE
k TAVARAKATOS
l VENELAITURI
m ASEMAKONTTORI
n TAVARATOIMISTO
Hahtisaari
Pohjois Rantakatu
Pakkahuoneen katu.
Yrjön katu
Isopuisto katu
Aitakatu
Ruiskuhuonen katu
Kirkko katu
Kirkkopuisto
Nahkurin katu
Pohjoispuisto katu
Kaivo katu
Etelä Rantakatu
Satama
KONEPAJA
URHEILU-KENTTÄ
SAHA ALUE

KAUPUNGIN

EMAKARTTA.